BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
M2
25 D
18

Cicero - Philosophicorum
VE. [Comencina] 1579
vol. IV

M. TVLL. CICERONIS DE OFFICIIS LIBER PRIMVS AD MARCVM FILIVM, LIB. I.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

QVAMQVAM te, Marce fili, annum iam audientem Cratippum, idq. Athenis, abundare[a] oportet preceptis, inſtitutisque philoſophiæ, propter ſummã et doctoris auctoritatẽ, et vrbis: quorũ alter te ſcientia augere põt, altera exẽplis: tamẽ, vt ipſe ad meã vtilitatem ſemper cũ Græcis Latina cõiunxi, neq. id in philoſophia ſolùm, ſed etiam in dicendi exercitatione feci:[1] [b] idem tibi cẽſeo faciendũ, vt par ſis in vtriuſque orationis facultate. Quam quidem ad rem, nos, (vt videmur,) magnum attulimus adiumentum hominibus noſtris, vt non modò Græcarum litterarum rudes, ſed etiam docti, aliquantum ſe arbitrentur adeptos et ad dicendũ, & ad iudicandum. Quamobrem diſces tu quidem à principe huius ætatis philoſophorum, & diſces, quamdiu voles: tamdiu autem velle debebis, quoad te, quantum proficias, non pœnitebit. Sed tamen noſtra legens, non multùm à Peripateticis diſſidẽtia:[2] quoniã vtriq.[c] & Socratici, & Platonici eſſe volumus: de rebus ipſis [d] vtere tuo iudicio: nihil enim impedio: orationem autem Latinam [e] profectò legendis noſtris efficies pleniorem. Nec verò

a q.v.c oporteat,

b L. item tibi al. itidém tibi

c v.c. non habent hanc copulationem: & L. eam delet.

d L vtere

e L. efficere profecto legẽdis noſtris pleniorem.

arroganter hoc dictum exiſtimari velim. Nam philoſophandi ſcientiam concedens multis: quod eſt oratoris proprium, aptè, diſtinctè, ornatèque dicere, quoniam in eo ſtudio ætatem conſumſi, ſi id mihi aſſumo, videor id meo iure quodam modo vendicare. Quamobrem magnopere te hortor, mi Cicero, vt non ſolùm orationes meas, ſed hos etiam de philoſophia libros,[3] [a] *qui iam ſe illis ferè æquarunt, ſtudioſè legas.*[b] *Vis enim dicendi maior eſt in illis: ſed hoc quoq. colendum eſt æquabile, et temperatũ orationis genus. Et id quidẽ nemini video Græcorũ adhuc contigiſſe,*[4] *vt idem vtroq. in genere*[c] *laboraret, ſequeretúrque & illud forenſe dicendi, & hoc quietũ diſputandi genus: niſi fortè Demetrius Phalereus in hoc numero haberi poteſt diſputator ſubtilis, orator parum vehemens: dulcis tamen, vt Theophraſti diſcipulũ poſſis agnoſcere. Nos autẽ quantũ in vtroq. profecerimus, aliorũ ſit iudicium: vtrumq. certè ſecuti ſumus. Equidẽ et Platonem exiſtimo, ſi genus id forenſe dicendi tractare voluiſſet, grauiſſimè, & copioſiſſimè potuiſſe dicere: & Demoſthenem, ſi illa, quæ à Platone didicerat, tenuiſſet, & pronuntiare voluiſſet, ornatè ſplendidéque facere potuiſſe. Eodémque modo de Ariſtotele, & Iſocrate iudico: quorum vterq. ſuo ſtudio delectatus*[5] *contẽſit alterũ. Sed cùm ſtatuiſſem*[d] *aliquid hoc tmepore ad te ſcribere, & multa poſthac, ab eo*[e] *exordiri volui maximè, quod et ætati tuæ eſſet aptiſſimũ, & auctoritati meæ*[f] *grauiſſimũ. Nam, cùm multa ſint in philoſophia et grauia, & vtilia, accuratè, copioséq. à philoſophis diſputa-*

a L. qui iam illos fere æquarunt, fort. qui iam illis fere æquantur,
b L. Vis enim maior in illis dicendi:
c L. elaboraret,

d L. ad te ſcribere aliquid hoc tempore, & in.
e L. ordiri
f vox, grauiſſima, nullis in v. c. comparet. nec agnoſcit L.

ta,latiſſimæ patêre videntur ea,quæ de officio tradita ab illis,[a] & præcepta ſunt. Nulla.n.vitę pars neq.publicis,neq.priuatis:neq.forenſibus neq.domeſticis in rebus:neq.ſi tecũ agas quid,neq.ſi cum altero contrahas,vacare officio poteſt:in eóq.[b] colendo ſita vitæ eſt honeſtas omnis,[c] & in negligẽdo turpitudo. Atq. hæc quidem quæſtio communis eſt omniũ philoſophorũ. quis eſt enim,qui nullis officij præceptis tradendis philoſophum ſe audeat dicere? Sed ſunt nonnullæ diſciplinæ, quæ propoſitis bonorũ,& malorũ finib. officium omne peruertũt. Nam qui ſummum bonum ſic inſtituit,vt nihil habeat cum virtute coniunctũ: idq.ſuis commodis nõ honeſtate metitur: hic ſi ſibi ipſe conſentiat,& nõ interdũ naturæ bonitate vincatur,[d] fit vt,neq.amicitiam colere poſſit,nec iuſtitiam,nec liberalitatẽ. fortis verò, dolorem ſummũ malum iudicans: aut temperans,voluptatem ſummum bonum ſtatuens, eſſe certè nullo modo poteſt. Quę quãquã ita[e] ſunt in promtu vt res diſputatione nõ egeat,tamen ſunt à nobis alio loco diſputata. Hæ diſciplinæ igitur ſi ſibi conſentaneæ eſſe velint, de officio nihil queant dicere. Neq. vlla officij præcepta firma,ſtabilia,cõiuncta naturæ,tradi poſſunt, niſi aut ab ijs, qui ſolam,aut ab ijs,qui maximè honeſtatem propter ſe dicant expetendam. Itaq.propria eſt ea pręceptio Stoicorum, & Academicorum, & Peripateticorum:quoniam Ariſtonis, Pyrrhonis,[f] & [g] Herilli iampridem exploſa ſententia eſt. qui tamen haberẽt ius ſuũ diſputandi de officio,[6] ſi rerum aliquem [h] delectũ reliquiſſent,vt ad officij, inuentionẽ aditus

a q. v. c non habét hic copulationem, &c.
b L. & colendo. al. excellendo
c L. & neglig.
d L. has duas voces, fit vt, delet: neque compârêt in v.c.
e q. v. c. ſint in pr.
f copulatio, &c. abeſt hoc loco a q. v. c.
g L. Erilli,
h L. dilectũ

tus eſſet.Sequemur igitur hoc quidem tempore,& in hac quæſtione potiſſimum Stoicos, non vt interpretes:ſed vt ſolemus,è fontibus eorum,iudicio,arbitrióq.noſtro,[a] quantum,quóque malo videbitur, hauriemus.

a al.quantũcumque videb.

Placet igitur,quoniam omnis diſputatio de officio futura eſt,antè definire,quid ſit officium: quod à Panætio prætermiſſũ eſſe miror . omnis.n. quæ à ratione ſuſcipitur de aliqua re , inſtitutio, debet à definitione proficiſci : vt intelligatur , quid ſit id, de quo diſputetur.

Omnis de officio duplex eſt quęſtio.vnum genus eſt,quod pertinet ad finẽ bonorũ:alterũ, quod poſitũ eſt in præceptis,quib.in omneis parteis vſus vitæ [b] cõfirmari poſſit. Superioris generis huiuſmodi exẽpla ſunt. Omniáne officia perfecta ſint : Numquod officiũ aliud alio maius ſit:et quę ſunt generis eiuſdẽ. Quorũ autẽ officiorum præcepta tradũtur, ea,quãquã pertinent ad finẽ bonorũ, tamen id minus appâret,quia magis ad inſtitutionẽ vitæ cõmunis ſpectare vidẽtur:de quib.eſt nobis his libris explicandũ. Atq.etiam alia diuiſio eſt officij. nam & mediũ quoddã officium dicitur,& perfectũ. Perfectũ autem officiũ,rectum,(opinor)vocemus,[c] quod Græcis κατόρθωμα: hoc autẽ,[d] cõmune,quod καθῆκον uocãt. Atq.ea ſic definiũt,ut rectũ quod ſit,id perfectũ officiũ eſſe definiãt: mediũ autẽ officiũ id eſſe dicãt,qđ,cur factum ſit,ratio probabilis reddi poſſit.

b al.conformari

c v.c.quoniã

d v.c. commune, officiu vocant.

Triplex igitur eſt, vt Panætio videtur , conſilij capiẽdi deliberatio.nam,honeſtúmne factu ſit, an turpe, dubitant,id, quod in deliberationem cadit,

in

in quo conſiderando ſæpe animi in contrarias ſententias diſtrahuntur. Tum [a] autem inquirunt, aut conſultant ad vitæ commoditatem, iucunditatémque, ad facultates rerum atque copias, ad opes, ad potentiam, quibus & ſe poſſint iuuare, & ſuos: conducat id, nécne, de quo deliberant. quæ deliberatio omnis in rationem vtilitatis cadit. Tertium dubitãdi genus eſt cùm pugnare videtur cum honeſto id, quod videtur eſſe vtile. Cùm enim vtilitas ad ſe rapere, honeſtas contrà reuocare ad ſe videtur, fit vt diſtrahatur [b] deliberando animus, afferátq. ancipitem curã cogitandi. [c] Hac diuiſione, (cùm præterire aliquid maximum vitium in diuidendo ſit, duo prætermiſſa ſunt. Nec enim ſolùm vtrum honeſtũ, an turpe ſit, deliberari ſolet, ſed etiam, duobus propoſitis honeſtis, vtrum honeſtius. Itémq. duob. prò poſitis vtilibus, vtrum vtilius. Ita, quã ille triplicem putauit eſſe rationem, in quinq. parteis diſtribui debere reperitur. Primùm igitur eſt de honeſto, ſed dupliciter: tum pari ratione de vtili: pòſt de comparatione eorum diſſerendum.

a L. aut anquirunt.
b L. in deliberando
c al. Hac in diuiſione

Principiò generi animantium omni eſt à natura [d] tributũ, vt ſe, vitam corpúsq. tueatur, declinétque ea, quæ nocitura videantur, omniáq. [e] quęcumque ad viuẽdum ſint neceſſaria, inquirat, & paret: vt paſtum, vt latibula, vt alia eiuſdem generis. Cõmune [f] autem animantium omniũ eſt, coniectionis appetitus, procreandi cauſa, & cura quædam eorũ quæ procreata ſunt. Sed inter hominem et beluam hoc maximè intereſt, quòd hæc tantùm, quantùm ſenſu mouetur, ad id ſolùm, quod adeſt, quòdq. prę-

d al. attributum,
e L. quæ ſint ad viuendũ neceſſ. anquirat.
f L. item

ſens eſt, ſe accõmodat,[a] paullulum admodũ ſentiẽs præteritũ, aut futurum. Homo autẽ,[b] qui rationis eſt particeps, cõſequentia cernit;[c] principia, et cauſas rerũ videt,[8] earúmq. progreſſus, et quaſi anteceſſiones nõ ignorat, ſimilitudines cõparat, & reb. præſentib. adiungit, atq. annectit futuras: facilè totius vitæ curſum videt, ad eámq. degendã præparat res[d] neceſſarias: eádémq. natura vi rationis hominẽ conciliat homini et ad orationis, et ad vitę ſocietatẽ: ingenerátq. in primis pręcipuum quemdã amorem in eos, qui procreati ſunt: impellitq.[9] vt hominũ cętus,[e] et celebrari inter ſe, et à ſe obiri uelit: ob eásq. cauſas ſtudeat parare ea,[f] quæ ſuppeditent et ad cultũ, et ad victum: nec ſibi ſoli, ſed cõiugi, liberis, ceterisq. quos caros habeat, tueriq. debeat. Quæ cura exſuſcitat etiã animos, et maiores ad rẽ gerendam facit. In primisq. hominis eſt propria veri inquiſitio, atq. inueſtigatio. Itaq. cùm ſumus neceſſarijs negotijs, curisq. vacui, tũ auemus aliquid videre, audire,[g] addiſcere: cognitionémq. rerum aut occultarum, aut admirabilium,[10][h] ad bene, beatéque viuendum neceſſariam ducimus. ex quo intelligitur, quod verum, ſimplex, ſincerúmq. ſit, id eſſe naturæ hominis aptiſſimum. Huic veri videndi cupiditati adiuncta eſt appetitio quædam principatus, vt nemini parêre animus bene à natura informatus velit, niſi præcipienti, aut docẽti, aut vtilitatis cauſa, iuſtè, et legitimè imperanti: ex quo animi magnitudo exſiſtit,[11] humanarúmq. rerum cõtemtio. Nec verò illa parua vis naturæ eſt, rationisque, quòd vnum hoc animal ſen-

tit,

v. c. Paullũ admodum

b L. quod rationis eſt particeps, per quam conſequentia cernit, cauſas rerũ videt, earúmque progreſſus,

c vox, principia, cum copulatione, &, non cõpárent in v. c. nec agnoſcit L.

d q. v. c. neceſſarius. Eadem natura

e q. v. c & celebrationes, & eſſe. & à ſe ob.ri elit: & ita L.

f L quæ ſuppeditent ad cult.

g L. addiſcere:

h o. v. c. ad beatè viuendum neceſſ. & ita L.

tit, qui ſit ordo, quid ſit quod deceat: in factis, dictisque [a] qui ſit modus. Itaque eorum ipſorum, quę adſpectu ſentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venuſtatem, conuenientiam partium ſentit. quam ſimilitudinem natura, ratióque ab oculis ad animum transferens, multò etiam magis pulchritudinem, cõſtantiã, ordinem in conſilijs, factisque conſeruandum putat: cauétq. ne quid indecorè effœminatéue faciat: tum in omnibus & opinionibus, & factis, ne quid libidinosè aut faciat, aut cogitet, quibus ex rebus conflatur, & efficitur id, quod quærimus, honeſtum: quod etiam ſi nobilitatum non ſit, tamen honeſtum ſit: quódque verè dicimus, etiamſi à nullo laudetur, laudabile eſſe natura. Formam quidem ipſam, Marce fili, & tanquam faciem honeſti vides: [b] quæ ſi oculis cerneretur, mirabileis amores, (vt ait Plato) excitaret ſapientiæ.

a L. qui modus.

Sed omne, quod honeſtũ eſt, id quattuor partiũ oritur ex aliqua. aut enim in perſpicientia veri, ſollertiáq. verſatur: aut in hominum ſocietate tuẽda, tribuendóq. ſuum cuiq. & rerum contractarum fide: aut in animi excelſi, atque inuicti magnitudine, ac robore: aut in omnium, quæ fiunt: quæq; dicuntur, ordine, & modo: in quo ineſt modeſtia, & temperantia. Quæ quattuor quamquam inter ſe colligata, [c] atque implicita ſunt, tamen ex ſingulis certa officiorum genera naſcuntur: velut ex ea parte, quæ primò deſcripta eſt, in qua ſapientiã, et prudentiam ponimus, ineſt indagatio, atque inuentio veri: eiúsque virtutis hoc munus eſt proprium.

c L. atque implicata ſunt,

Vt

a L. quique accutiſſimè,

b virtutibus abeſt à q. v. c.

Vt enim quiſq.maximè perſpicit, quid in re quaq. veriſſimũ ſit,[a] quiq.& acutiſſimè, et celerrimè poteſt & videre, et explicare rationẽ, is prudentiſſimus, & ſapientiſſimus ritè haberi ſolet. quocirca huic,quaſi materia,quã tractet,et in qua verſetur ſubiecta eſt veritas.Reliquis autẽ trib.[b] virtutib. neceſſitates propoſitæ ſunt ad eas res parãdas,tuẽdáſque, quibus actio vitæ continetur: vt & ſocietas hominum,coniunctióq.ſeruetur:et animi excellentia,magnitudóque cùm in augendis opibus,vtilitatibúſque & ſibi,& ſuis comparandis,tum multo magis in his ipſis deſpiciendis eluceat.Ordo autem, & conſtantia, & moderatio, & ea, quæ ſunt his ſimilia, verſantur in eo genere, ad quod adhibenda eſt actio quædam, non ſolùm mentis agitatio. His enim rebus, quæ tractantur in vita, [c] modum quendam adhibentes, & ordinem, honeſtatem,& decus conſeruabimus.

c L. modum quendam,& ordinem adhibentes, honeſt.

Ex quattuor autem locis, in quos honeſti naturam,vimque diuiſimus,primus ille, qui in veri cognitione conſiſtit,maximè naturam attingit humanam.Omnes.n. trahimur & ducimur ad cognitionis,& ſcientiæ cupiditatem:in qua excellere,pulchrum putamus:labi autem,errare,neſcire,decipi & malum,& turpe ducimus.In hoc genere & naturali, & honeſto, duo vitia vitanda ſunt: vnum, ne incognita pro cognitis habeamus,hiſque temerè [d] aſſentiamus. quod vitium effugere qui volet, (omnes autem velle [e] debent) adhibebit ad conſiderandas res & tempus, & diligentiam. Alterum eſt vitium, quòd quidam nimis magnum

d q.v.c aſſentiamur. alij. aſſentiamus. vt hic.

e al. debebunt)

ſtudium,

ſtudium,multámque operam in res obſcuras,atq. difficileis conferunt,eaſdémq.nõ neceſſarias:quib. vitijs declinatis,quod in réb.honeſtis,& cognitione dignis,operę,curę́q;ponetur,id iure laudabitur, vt in [a] aſtrologia C.Sulpitium audiuimus:in geometria Sex. Pompeium ipſi cognouimus: multos [b] in dialectica,plureis in iure ciuili.quę omnes artes in veri [c] inueſtigatione verſantur:cuius ſtudio à reb. [d] agendis abduci,contra officium eſt.virtutis enim laus omnis in actione conſiſtit:à qua tamen ſæpe fit intermiſſio:multique dantur ad ſtudia reditus:tum agitatio mentis, quæ numquam acquieſcit, [12] poteſt nos in ſtudijs [e] cogitationis, [f] etiam ſine opera noſtra continere. Omnis autem cogitatio, motúsq. animi,aut in conſilijs capiendis de rebus honeſtis, & pertinentibus ad bene,beatéque viuendum,aut in ſtudijs ſcientiæ,cognitionisq. verſatur.ac de primo quidem officij fonte diximus.

De tribus autem reliquis latiſſimè patet ea ratio,qua ſocietas hominum inter ipſos,& vitæ quaſi cõmunitas continetur.cuius partes duæ ſunt.Iuſtitia, in qua virtutis ſplẽdor eſt maximus:ex qua boni viri nominãtur: [13] & huic coniuncta [g] beneficentia,quam eamdẽ vel benignitatem,vel liberalitatẽ [h] appellari licet.Sed iuſtitiæ primũ munus eſt, [i] vt ne cui quis noceat,niſi laceſſitus iniuria: deinde vt communibus vtatur pro communibus, priuatis vt ſuis. Sunt autem priuata nulla, natura, ſed aut veteri occupatione, vt qui quondam in vacua venerunt: [14] [k] aut victoria,vt qui bello potiti ſunt: aut lege, pactione, condicione, ſorte. ex quo ſit

vt

a al. aſtronomia.
b L. in dialecticis,
c q. v. c. veſtigatione
d aliquot v. d. gerundis
e L. cognitionis,
f à q. v.c particula, etia, abeſt.
g o v.c. beneficientia, & ita L.
h al. appellare
i al. vt nequis cui noc.
k L. aut bello, vt qui victoria potiti un. ſ.

vt ager Arpinas,[a] *Arpinatum dicatur: Tuſculanus, Tuſculanorum. Similiſque eſt priuatarum poſſeſſionum deſcriptio, ex quo, quia ſuum cuiuſque ſit: eorum, quæ natura fuerunt communia, quod cuique obtigit, id quiſque teneat.*[15] [b] *ex quo ſi quis ſibi plus appetet, violabit ius humanæ ſocietatis. Sed quoniam, (vt præclarè ſcriptum eſt à Platone,) Non nobis ſolùm nati ſumus, ortúſque noſtri partem patria vindicat,* [c] *partem parentes, partem amici:* [d] *atque (vt placet Stoicis,) quæ in terris* [e] *gignuntur, ad vſum hominum omnia creari, homines autem hominum cauſa eſſe generatos, vt ipſi inter ſe, alius alij prodeſſe poſſent, in hoc naturam debemus ducem ſequi, & communeis vtilitates in medium afferre,* [f][16] *mutatione officiorum, dando, accipiendo: tum artibus, tum opera, tum facultatibus deuincire hominum inter homines ſocietatem.*

Fundamentum [g] *eſt autem iuſtitiæ fides: id eſt, dictorum, conuentorúmque conſtantia, & veritas. ex quo, quamquam hoc videbitur fortaſſe cuipiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui ſtudioſè exquirunt, vnde verba ſint ducta: credamúſque, quia fiat, quod dictum eſt, appellatam, fidem.*

Sed in iuſtitiæ [h] *duo genera ſunt: vnum eorum, qui inferunt: alterum eorum, qui ab ijs, quibus infertur,* [i] *ſi poſſint, non propulſant iniuriam. Nam qui iniuſtè impetum in quempiam facit, aut ira, aut aliqua perturbatione incitatus,* [k] *is quaſi violenter manus videtur afferre ſocio. qui autem non defendit,*

a L. Arpinatiũ dicatur:

b al. eo ſiqui ſibi plus appetet, q. v. c. è quo ſiquis ſibi appetet, fort. è qua ſi quis ſibi qd appetet,

c hæ duæ voces, partem parentes, abſũt ab o. v. c.

d L. atque ita placet Stoicis.

e v. e. gignantur, & ita L.

f L. mutatione

g L. autem iuſtitiæ eſt fides:

h L. genera duo ſunt:

i L. ſi poſſint,

k L. is quaſi violenter manus videtur aff. ſoc.

fendit,nec obſiſtit,ſi poteſt,iniuriæ, tam eſt, in vitio, quàm ſi parenteis, aut patriam,aut ſocios deſerat. Atque illæ quidem iniuriæ, quæ nocendi cauſa de induſtria inferuntur, ſæpe à metu proficiſcuntur,vt cùm ijs,qui nocere alteri cogitat,timet ne,niſi id fecerit, ipſe aliquo áfficiatur incommodo. Maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur [a] nonnulli, vt adipiſcantur ea, quę[b] concupierunt:in quo vitio latiſſimè patet auaritia. Expetuntur autem diuitiæ cùm ad vſus vitæ neceſſarios, tum [c] ad perfruendas voluptates. In quibus autem maior eſt animus, in ijs pecuniæ cupiditas ſpectat ad opes, & ad gratificandi facultatem:vt nuper M.Craſſus negabat,vllam ſatis magnam pecuniam eſſe ei, qui in rep. princeps vellet eſſe, qui ſuis fructibus exercitum alere non poſſet. Delectãt enim magnifici apparatus, vitæq́; cultus cũ elegantia,& copia:quibus reb.effectum eſt, vt infinita pecuniæ cupiditas eſſet. Nec verò rei familiaris amplificatio, nemini nocens,vituperãda:ſed fugienda ſemper iniuria eſt. Maximè autem adducuntur plerique, vt eos iuſtitiæ capiat obliuio, cũ in imperiorum,honorum,gloriæ cupiditatem inciderint. Quod enim eſt apud Ennium, Nulla ſancta ſocietas, nec fides regni eſt: id latiùs patet. Nam quidquid eiuſmodi eſt, in quo nõ poſſint plures excellere,in eo fit plerumq. tãta contentio,vt difficillimum ſit ſanctam ſeruare ſocietatẽ. Declarauit id modo [d] tempeſtas C.Cæſaris,qui omnia iura diuina,atque humana peruertit,propter eum,quem ſibi ipſe opinionis errore finxerat,principatũ. Eſt au-

a vox, nõnnulli, abeſt ab o. v.c. nec eã agnoſcit L.

b L. concupiuerunt:

c v.c. ad perfruendas vol.

d L. temeritas

tem

tem in hoc genere moleſtum, quòd in maximis animis, ſplendidiſſimisque ingenijs plerumque exſiſtunt honoris, imperij potentiæ, gloriȩ cupiditates. quo magis cauẽdũ eſt, ne qd in eo genere peccetur.

Sed in omni iniuſtitia permultùm intereſt, vtrũ perturbatione aliqua animi, quæ plerumq. breuis eſt, & ad tempus: an conſultò, & cogitatò fiat iniuria. Leuiora enim ſunt, quæ repentino aliquo motu accidunt, quàm ea, quȩ meditata, & prȩparata inferuntur, [a] *Ac de inferenda quidem iniuria ſatis dictum eſt.*

Prætermittẽda autẽ defenſionis, deſerendiq. officij plures ſolẽt eſſe cauſæ. Nam, aut inimicitias, aut laborẽ, aut ſumtus ſuſcipere nolũt: aut etiã negligentia, pigritia, inertia: [b] *aut ſuis ſtudijs quibuſdã, occupationibúsve ſic impediũtur, vt eos, quos tutari debẽãt, deſertos eſſe patiãtur.* 17 *Itaq. vidẽdũ eſt, ne nõ ſatis ſit, id qđ apud Platonẽ eſt in philoſophos dictũ, qđ in veri inueſtigatione uerſentur, quódq. ea quȩ pleriq. vehemẽter expetũt,* [c] *de quib. inter ſe digladiari ſolẽt, contẽnant, et pro nihilo ducant, propterea iuſtos eſſe.* 18 [d] *Nã dum alterũ iuſtitiæ genus aſſequũtur* [e] *inferenda, ne cui noceãt iniuria: in alterũ incidũt. Diſcendi.n. ſtudio impediti, quos tueri debẽt, deſerũt.* [f] *Itaq. eos ad remp. ne acceſſuros quidẽ* [g] *putãt niſi coactos. ȩquius autẽ erat id voluntate fieri. Nã hoc ipſum ita iuſtũ eſt, quod rectè fit, ſi eſt voluntarium. Sunt etiã, qui aũt ſtudio rei familiaris tuendæ, aut odio quodam hominum, ſuum ſe negotium agere dicant, ne facere cuiquam videantur iniuriam; qui dum altero iniuſtitia*

a q.v.c. Ac de inferunda

b al. aut ſuis ſtudijs. quibuſdámve occupationibus ſic imp.

c al. dẽq. quibus

d L. nam alterũ iuſtitiæ genus aſſ.

e L. inferẽda ne cui noceant iniuria:

f v.c. in inferenda ne cui noc. &c. qđ etiã placet.

g L. Itaq. eos ne ad remp. quidem acceſſuros p.

g al. putat,

tiæ genere vacant, in alterum incurrunt. Deſerunt enim vitæ ſocietatem, qui, nihil conferunt in eã ſtudij, nihil operæ, nihil facultatũ. Quoniã igitur duobus generib. iniuſtitiæ propoſitis, adiunximus cauſas vtriuſq. generis, eáſq. res antè cõſtituimus, quibus iuſtitia continetur: facilè, quòd cuiuſq. tẽporis officiũ ſit, poterimus, niſi noſmetipſos valde amabimus, iudicare. Eſt enim difficilis cura rerum alienarũ. quamquã Terentianus ille Chremes humani nihil à ſe alienũ putat. Sed tamen quia magis ea percipimus, atq. ſentimus, quæ nobis ipſis aut proſpera, aut aduerſa eueniunt. quàm illa, quæ ceteris: quę quaſi lõgo interuallo interiecto videmus: aliter de illis, ac de nobis, iudicamus. Quocirca benè præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum ſit, an iniquum. Æquitas enim lucet ipſa per ſe: dubitatio [a] autem cogitationem ſignificat iniuriæ.

Sed incidunt ſæpe tẽpora, cùm ea, quæ maximè vidẽtur digna eſſe iuſto homine, eóq. quem virum bonum dicimus, commutantur, fiúntq. contraria: [19] *vt nõ reddere depoſitũ:* [b] *etiámne furioſo promiſſũ facere, quæq; pertinẽt ad veritatem, & ad fidem,* [20] [c] *ea negare interdum, et non ſeruare, ſit iuſtũ. Referri enim decet ad ea, quæ propoſui in principio, fundamento iuſtitiæ: primũ, vt necui noceatur: deinde, vt communi vtilitati ſeruiatur. ea cùm tempora cõmutantur, commutatur officium :* [d] *& non ſemper eſt idẽ. Poteſt etiã accidere promiſſũ aliqđ, et cõuentũ, vt id effici ſit inutile vel ei, cui promiſſum ſit, vel ei, qui promiſerit. Nam ſi, vt in fabulis eſt,*

a particula, autẽ, abeſt. à v.c.

b L. etiã promiſſum non facere quęq. pert.

c L. ea migrare interdũ, & non ſeruare, ſit iuſtú.

d L. vt non ſemper ſit idem. Poteſt enim accid.

eſt, Neptunus, quod Theſeo promiſerat, nõ feciſſet; Theſeus filio Hippolyto nõ eſſet orbatus. Ex trib. enim optatis, vt ſcribitur, hoc erat tertiũ, quod de Hippolyti interitu iratus optauit: quo impetrato, in maximos luctus incidit. Nec ꝓmiſſa igitur ſeruãda ſunt ea, quæ ſint ijs, quib. promiſeris, inutilia:[21] [a] *nec, ſi plus tibi noceãt, quam illi proſint, cui promiſeris. Contra officium eſt, maius damnum anteponi minori: vt, ſi conſtitueris te cuipiam aduocatum in rem præſentem eſſe venturum, atque interim grauiter ægrotare filius cœperit, non ſit contra officium, non facere quod dixeris: magiſq. ille, cui prom iſſum ſit, ab officio diſcedat, ſi ſe deſtitutum queratur. Iam illis promiſſis nõ ſtandũ eſſe quis non videt? quæ coactus quis metu, aut deceptus dolo promiſerit? Quæ quidem pleraque iure prætorio liberantur, nonnulla legibus.*

[a] L. nec, ſi pl⁹ tibi ea noceant, quàm illi proſint, cui promiſeris, cõtra officiũ eſt maius anteponere minori: vt, ſi

Exiſtunt etiã ſæpe iniuriæ calumnia quadã, & nimis [b] *callida, & malitioſa iuris interpretatione. Ex quo illud,* SVMMVM IVS, SVMMA INIVRIA, *factum eſt iam tritum ſermone prouerbium. Quo in genere etiam in repub. multa* [c] *peccantur: vt ille, qui, cum triginta dierum eſſent,* [22] *cum hoſte pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quòd dierum eſſent pactæ, non noctium induciæ.* [d] *Nec noſter quidẽ probandus, ſi verũ eſt, Qu. Fabium Labeonem, ſeu quem alium (*[e] *nihil enim præter auditum habeo) arbitrum Nolanis, et Neapolitanis de finibus agri à ſenatu datũ, cùm ad locum veniſſet, eum vtriſque ſeparatim locutum,* [f] *ne cupidè quid agerent,* [g] *nec appeterent, atque*

[b] q. v. e. ex calumnia

[c] q. v. e. peccant:
[d] L. Ne noſter quidem pr. & ita v. c.
[e] L. (nihil enim habeo, præter auditũ) & ita v. c.
[f] al. vt ne cup.
[g] q v. e. néve appeterent; al. ne appeterent,

atque vt regredi, quàm progredi mallent. Id cùm vtrique feciſſent, [a] aliquantum agri in medio relictum eſt. Itaque illorũ fineis, ſicut ipſi dixerant, terminauit: in medio relictum quod erat, populo R. adiudicauit. [b] Decipere hoc quidem, non iudicare eſt. Quocirca in omni re, fugienda eſt talis ſollertia. Sunt autem quædam officia etiam aduerſus eos ſeruanda, à quibus iniuriam acceperis. Eſt enim vlciſcendi, & puniendi modus. Atque haud ſcio, an ſatis ſit, eum, qui laceſſierit, iniuriæ ſuæ pœnitere: vt & ipſe ne quid tale poſthac [c] committat, & ceteri ſint ad iniuriam tardiores.

Atque in Rep. maximè [d] conſeruanda ſunt iura belli. Nam cùm ſint duo genera decertandi: vnum per diſceptationem, alterum per vim: cúmque illud proprium ſit hominis, hoc beluarum: confugiendum eſt ad poſterius, ſi vti non licet ſuperiore. Quare ſuſcipienda quidem bella ſunt ob eam cauſam, vt ſine iniuria in pace viuatur. parta autem victoria, conſeruandi ſunt ij, qui non crudeles in bello, [e] nec immanes fuerunt: vt maiores noſtri Tuſculanos, Æquos, Volſcos, Sabinos, Hernicos [f] in ciuitatem etiam acceperunt: at Karthaginem, & Numantiam funditus ſuſtulerunt. nollem Corinthum: 23 [g] ſed credo illos ſecutos opportunitatem loci maximè, ne poſſet aliquando ad bellum faciendum locus ipſe adhortari. Mea quidem ſententia, paci, quæ nihil habitura ſit inſidiarum, ſemper eſt conſulendum. In quo ſi mihi [h] obtemperatum eſſet: etſi nõ optimam, at aliquam remp. quæ nunc nulla eſt, haberemus. & cùm ijs,

a q v. c. aliquantulum

b L. Decipere hoc quidẽ eſt. non iudicare ◡ .

c verbum, committat, nõ eſt in v.c. nec agnoſcit L.

d q.v.c. obſeruanda.

e L. non immanes fuer. & ita v.c.

f al. etiam in ciuitate acc.

g L. ſed credo aliquam ſecutos opportunitatẽ loci m.

h L. eſſet obtemperatũ: ſi non optimã, at aliq.

quos vi deuiceris conſulendum eſt, tum ij, qui, armis poſitis, ad Imperatorum fidem[a] confugiunt, quamuis murum aries percuſſerit, recipiẽdi ſunt. In quo tantopere apud noſtros iuſtitia culta eſt, vt ij, qui ciuitates, aut nationes deuictas bello in fidem recepiſſent, earum patroni eſſent, more maiorum. Ac belli quidem æquitas ſanctiſſimè fetiali populi R. iure perſcripta eſt. Ex quo intelligi poteſt, nullum bellum eſſe iuſtum, niſi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum antè ſit, & indictum.[b] Pompilius, Imperator, tenebat prouinciam: in cuius exercitu Catonis filius tiro militabat. Cùm autem[c] Pompilio videretur vnam dimittere legionem, Catonis quoq; filium, qui in eádem legione militabat, dimiſit. Sed cùm amore pugnandi in exercitu remanſiſſet, Cato[d] ad Pompilium[e] ſcripſit, vt, ſi eum[f] pateretur in exercitu remanere, ſecundo eum[g] obligaret militiæ ſacramento: quia, priore amiſſo iure, cum hoſtibus pugnare nõ poterat. [24] *Adeò ſumma erat obſeruatio in bello mouendo. Marci quidem Catonis ſenis epiſtola eſt ad M. filium, in qua ſcripſit, ſe audiſſe,[h] eum miſſum factum eſſe à conſule, cùm in Macedonia Perſico bello miles eſſet. Monet igitur, vt caueat, ne prœliũ ineat. negat enim ius eſſe, qui miles non ſit, pugnare cum hoſte. Equidem illud etiam animaduerto, quòd qui proprio nomine perduellis eſſet, is hoſtis vocaretur, lenitate verbi triſtitiam rei[i] mitigante. Hoſtis enim apud maiores noſtros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant enim duodecim tabulæ:* AVT STATVS

DIES

a L. confugient, & ita v.c.

b L.M.Popillius,

c L.Popillio

d L. ad Popillium

e q.v.c. ſcribit,

f q.c.patitur

g q.v.c.obliget

h q.v.c.eum dimiſſum eſſe à conſ.

i L. mitigãtia, & ita v.c.

DIES CVM HOSTE. *Itémque:* ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS. *Quid ad hanc manſuetudinem addi poteſt, eum,* [a] *quicum bella geras, tam molli nomine* [b] *appellari? Quamquam id nomen durius iam effecit vetuſtas. à peregrino enim iam receſſit, & propriè in eo,* [25] [c] *qui ferret arma contrà, remanſit. Cùm verò de Imperio decertatur, bellóque quæritur gloria, cauſas omnino ſubeſſe tamen oportet eaſdem, quas dixi paullo antè iuſtas cauſas eſſe bellorum. Sed ea bella, quibus Imperij gloria propoſita eſt, minùs acerbè gerenda ſunt.* [26] [d] *Vt enim, cùm ciuiliter contendimus, aliter, ſi eſt inimicus, aliter, ſi competitor: cum altero certamen honoris, & dignitatis eſt: cum altero capitis, & famæ: ſic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum, vt cum inimicis gerebatur, vter eſſet, non vter imperaret: cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Pœnis, Pyrrho de Imperio dimicabatur. Pœni fœdifragi, crudelis Hannibal, reliqui iuſtiores. Pyrrhi quidem de captiuis reddendis* [e] *illa præclara ſententia:*

Nec mi aurum poſco, nec mi pretiũ dederîtis,
Nec cauponantes bellum, ſed belligerantes,
Ferro, non auro vitam cernamus vtrique.
Vóſne velit, an me regnare hera, [27] *quid ve ferat* [f] *fors,*
Virtute experiamur. & hoc ſimul accipe dictũ:
Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Eorundem me libertati parcere certum eſt:
[28] *Dono, ducite, dóq;, volentib' cũ magnis dijs.*

Regalis ſanè, & digna Æacidarum [g] *genere ſen-*

a q.v.c. quocum bellum

b L. appellare?

c L. qui arma côtra ferret, rem. & ita v.c.

d L. vt enim cum ciui aliter contendimus, ſi eſt inimicus: aliter, ſi comp.

e L. illa præclara: Nec mi.

f L. fors

g al. gente

tentia. Atque etiam ſi quid ſinguli, temporibus adducti, hoſti promiſerint, eſt in eo ipſo fides[a] *conſeruanda: vt primo Punico bello Regulus captus à Pœnis, cùm de captiuis commutandis Romam miſſus eſſet, iuraſſétque ſe rediturum:*[b] *primùm,*[c] *vt venit, captiuos reddendos in ſenatu nō cenſuit: deinde, cùm retineretur à propinquis, & ab amicis, ad ſupplicium redire maluit, quàm fidem hoſti datam fallere.*

a Libri vulg. ſeruanda:
b q.v.c. primò captiuos redd.
c q.v.c. non habent hoc totum, vt venit.

30 Secundo autem Punico bello, poſt Cannenſem pugnam, quos decem Hannibal Romam adſtrictos miſit iureiurando ſe redituros eſſe, niſi de redimendis ijs, qui capti erant, impetraſſent: eos omneis, cenſores, quoad quiſque eorũ vixit,[d] qui peieraſſent, in ærarijs reliquerunt: nec minùs illum, qui iuriſiurandi fraude culpam inuenerat. Cùm enim Hannibalis permiſſu exiſſet de caſtris, redijt paullo pòſt, quòd ſe oblitum neſcio quid diceret. Deinde egreſſus è caſtris, iureiurando ſe ſolutum putabat: & erat verbis, re non erat.[e] Semper autem in fide, quid ſenſeris, non quid dixeris, cogitandum. Maximum autem exemplum eſt iuſtitiæ in hoſtem à maioribus noſtris conſtitutum. Cùm à Pyrrho perfuga ſenátui eſt pollicitus, ſe venenum regi daturum, & eum necaturum: ſenatus, & C. Fabricius perfugam Pyrrho dedidit. Ita ne hoſtis quidem, & potentis, & bellum vltrò inferentis, cum ſcelere interitum approbauit. *Ac de bellicis quidem officijs ſatis dictum eſt. Meminerimus autem, etiam aduerſus infimos*

d q.v.c. ꝓ peieraſſent.
e L. Semper enim i fide,

ſimos iuſtitiam eſſe ſeruandam. Eſt autem infima conditio, & fortuna ſeruorum: quibus, non malè præcipiunt qui ita iubent vti,[a] vt mercenarijs, ad operam exigendam,[b] & iuſta præbenda. Cùm autē duobus modis, id eſt, aut vi, aut fraude, fiat iniuria: fraus, quaſi vulpeculæ: vis, leonis videtur:[c] vtrumq. alieniſſimum ab homine: ſed fraus odio digna maiore. Totius aũt iniuſtitiæ nulla capitalior eſt, q̃ eorũ, qui tũ, cùm maximè fallunt, id agũt, vt viri boni eſſe videantur. De iuſtitia ſatis dictũ eſt.

Deinceps, (vt erat propoſitum,)[d] de beneficentia, ac liberalitate dicatur: qua quidem nihil eſt naturæ hominis accommodatius. ſed habet multas cautiones. Videndum eſt enim primum ne obſit benignitas & ijs ipſis, quibus benignè videbitur fieri, & ceteris: deinde, ne maior[e] benignitas ſit,[f] quàm facultas: tum vt pro dignitate cuique tribuatur. Id enim eſt iuſtitiæ fundamentum, ad quam hæc referenda ſunt omnia. Nam & qui gratificantur cuipiam, quod obſit illi, cui prodeſſe velle videantur, non benefici, neque liberales, ſed pernicioſi aſſentatores iudicandi ſunt: & qui alijs nocent, vt in alios liberales ſint, in eádem ſunt iniuſtitia, vt ſi in ſuam rem[g] aliena conuertant. Sunt autem multi, & quidem cupidi ſplendoris, & gloriæ, qui eripiunt alijs,[h] quod alijs largiantur. Hique arbitrantur ſe beneficos in ſuos amicos[i] viſum iri, ſi locupletent eos quacumque ratione.[31] Id autem tantum[k] abeſt ab officio, vt nihil magis officio poſſit eſſe contrarium. Videndum eſt igitur, vt ea libera-

a v.c. vt mercenarius.
b Copulatiō, &, abeſt ab o.v.c. nec eā agnoſcit L.
c L. vtrunq. homine alieniſſimum.
d v.c de beneficientia
e q.v.c. ſit benignitas,
f L. quàm facultates.
g q.v.c. alienam.
h q.v.c. aliis quod larg.
i q.v.c. viſu iri.
k q.v.c. abeſt officio, & ita L.

BIBLIOTECA NAZ. VITT. EMANUELE ROMA

litate vtamur, quę proſit amicis, noceat nemini. Quare L. Syllæ, & C. Cæſaris pecuniarum tranſlatio à iuſtis dominis ad alienos non debet liberalis videri. Nihil [a] eſt enim liberale, quod non idem ſit iuſtum. Alter erat locus cautionis ne benignitas maior eſſet, quàm facultates: quòd, qui benigniores volunt eſſe, quàm res patitur, [b] primùm in eo peccant, quòd iniurioſi ſunt in proximos. quas enim copias his & ſuppeditari æquius eſt, & relinqui, eas transferunt ad alienos. Ineſt autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi, & auferendi per iniuriam, vt ad largiendum ſuppetāt copiæ. Videre etiam licet pleroſque non tam natura liberaleis, quàm quadam gloria ductos, vt benefici videantur facere multa, [c] quæ videntur ab oſtentatione magis quàm à voluntate proficiſci. Talis autem ſimulatio, vanitati eſt coniunctior, quàm aut liberalitati, aut honeſtati. Tertium eſt propoſitum, [d] vt in beneficentia delectus eſſet dignitatis: in quo & mores eius erunt ſpectandi, in quem beneficium conferetur, & animus erga nos, & communitas, ac ſocietas vitæ, et ad noſtras vtilitates officia antè collata: quæ vt concurrant omnia, optabile eſt: ſin minùs, plures cauſę, maioréſque, ponderis plus habebunt.

Quoniam autem viuitur non cum perfectis hominibus, [e] plenèque ſapientibus, ſed cum ijs, 32 [f] in quibus præclarè agitur, ſi ſint ſimulacra virtutis: etiam hoc intelligendum puto, neminem omnino eſſe negligendum, in quo aliqua ſignificatio virtutis appareat: colendum autem eſſe ita quemque

a à q. 5. c. abeſt verbum ſubſtantiuū, eſt.

b q. v. c. primùm eò peccant.

c L. quæ proficiſci ab oſtentatione magis, quàm à voluntate videntur. T. & ita v. c.

d v. c. vt in beneficentia dilect⁹ eſſet &c. & ita L.

e q. v. c. planeq́.

f L. in quib⁹ præclarè agitur, ſi inſunt ſimulacra virtut.

que

que maximè, vt quiſque maximè his virtutibus lenioribus erit ornatus, modeſtia, temperantia, hac ipſa, de qua iã multa dicta ſunt, iuſtitia. Nam fortis animus & magnus in homine non perfecto, nec ſapiente, feruentior plerumque eſt: [a] illæ verò virtutes, virum bonum videntur potiùs attingere. [b] Atque hæc in moribus conſiderentur.

De [c] beneuolẽtia autem, quam quiſque habeat erga nos, primùm illud eſt in officio, [d] vt ei plurimum tribuamus, à quo plurimum [e] diligimur: ſed ſtabilitate potiùs, & conſtantia iudicemus.

Sin erunt merita, vt non ineunda, ſed referenda ſit gratia: maior quædam cura adhibenda eſt. Nullum enim officium referenda gratia magis neceſſarium eſt. Quòd ſi ea, quę acceperis vtẽda, maiore menſura, ſi modò poſſis, iubet reddere Heſiodus: quidnã beneficio prouocati facere debemus? [f] an non imitari agros fertileis, qui multo plus afferunt, quàm acceperunt? Etenim ſi in eos, quos ſperamus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos debemus, qui iam profuerunt? Nam cùm duo genera liberalitatis ſint, vnum dandi beneficij, alterum reddendi: demus, nécne, in noſtra poteſtate eſt: non reddere, viro bono non licet, [g] ſi modò id facere poſſit ſine iniuria. Acceptorum autem beneficiorum ſunt [h] delectus habendi. Nec dubium, quin maximo cuique plurimum debeatur. In quo tamen in primis, quo quiſque animo, ſtudio, [i] beneuolentia fecerit, ponderandum eſt. Multi enim faciunt multa temeritate quadã, ſine iudicio, vel modo, in omneis,

a v.c. Illę virtutes bonũ virum vid. & ita L.

b L. Atq. hęc in moribus. De ben.

c Verbũ, cõſiderentur, abeſt à v.co. nec agnoſcit L.

d v.c. beniuolentia

e q.v.c. vt illi plurim.

f q.r.c. diligamur.

g L. an imitari agros fertileis,

g particula, ſi, abeſt à v.c. nec eã agnoſcit L.

h L. dilectus hab. & ita v.c.

i v.c. beniuolentia.

vel repentino quodam, quaſi vento, impetu animi incitati: quæ beneficia æquè magna non ſunt habenda, atque ea, quæ iudicio, conſideratè, conſtantérque delata ſunt. Sed in collocando beneficio, et in referenda gratia, ſi cetera paria ſint, hoc maximè officij eſt, vt quiſque maximè opis indigeat, ita ei potiſſimùm opitulari: quod contrà fit à pleriſque. quo enim plurimum ſperāt, etiam ſi ille his non eget, tamen ei potiſſimùm inſeruiunt.

Optimè autem ſocietas hominum, coniunctióque ſeruabitur, ſi vt quiſque erit coniunctiſſimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur.

a L. natura.

34 *Sed quæ* [a] *naturæ principia ſint communitatis, & ſocietatis humanæ, repetēdum altiùs videtur. eſt enim primum, quod cernitur in vniuerſi generis humani ſocietate. eius autem vinculum eſt, ratio, & oratio: quæ docendo, diſcendo, communicando, diſceptando, iudicando, conciliat inter ſe homines, coniungitque naturali quadam ſocietate. Neque vlla re longiùs abſumus à natura ferarum, in quibus ineſſe fortitudinem ſæpe dicimus, vt in equis, in leonibus: iuſtitiam, æquitatē, bonitatem non dicimus. Sunt enim rationis, & orationis expertes. Ac latiſſimè quidem patens hominibus inter ipſos, omnibus inter omneis, ſocietas hæc eſt: in qua omnium rerum, quas ad communem vſum hominum, natura genuit, eſt ſeruanda communitas: vt quæ deſcripta ſunt legibus, & iure ciuili, hęc ita teneantur, vt ſit conſtitutum: è quibus ipſis cetera ſic obſeruentur, vt in Græcorum prouerbio eſt:* AMICORVM ESSE [b] OMNIA COMMVNIA.

b L. communia omnia. & ita v. c.

NIA. *Omnia autem communia hominum videntur ea,* [a] *quæ ſunt generis eiuſdem, quod ab Ennio poſitum in vna re,* [b] *transferri per multas poteſt.*

[c] *Vt homo, qui erranti comiter monſtrat viam,*
Quaſi lumen de ſuo lumine accendat, facit.
[d] *Vt nihilominus ipſi luceat, cùm illi accēderit.*

[e] *Vna enim ex re ſatis pręcipitur, vt, quidquid ſine detrimento poſſit commodari, id tribuatur cuique vel ignoto. Ex quo ſunt illa communia,* [f] NON PROHIBERE *aquam profluentem:* PATI AB IGNE IGNEM *capere,* [g] *ſi quis velit:* CONSILIVM FIDELE *deliberanti dare: quæ ſunt iis vtilia, qui accipiunt: danti non moleſta. Quare & his vtendum eſt, & ſemper aliquid ad communem vtilitatem afferēdum. Sed quoniam copiæ paruæ ſingulorum ſunt: eorum autem, qui his egeant, infinita eſt multitudo: vulgaris liberalitas referenda eſt ad illum Ennij finem,* [h] NIHILO MINVS VT IPSI LVCEAT: *vt facultas ſit, qua in noſtros ſimus liberales.*

Gradus autem plures ſunt ſocietatis hominum. Vt enim ab illa [i] *diſcedatur infinitate, proprior eſt eiuſdem gentis, nationis, linguæ: qua maximè homines coniunguntur: interius etiam eſt, eiuſdem eſſe ciuitatis. Multa enim ſunt ciuibus inter ſe cōmunia: forum, fana, porticus, viæ, leges, iura, iudicia, ſuffragia, conſuetudines præterea, & familiaritates,* [k] *multaq; cum multis res, rationéſque contractæ.* [l] *Arctior verò colligatio ſocietatis propinquorum. ab illa enim immenſa ſocieta-*

a L. quę ſunt generis eius, quod ab
b L. transferri i permult.
c L Homo, q. err.
d L. Nihilominus ipſi lucet, cùm
e L. Vna ex re ſatis præcipit, vt q. dq.
f L. Nō prohibere aqua profluentē:
g q. v. c. ſiquis velit.
h L. NIHILO MINVS IPSI LVCET:
i L. infinite diſc.
k L. multiſque cū multis r.
l v c. Artior vero colligatio eſt ſoc. & ita L.

te generis humani in exiguum, anguſtúmque concluditur. Nam cùm ſit hoc natura commune [a] omnium animãtium, vt habeant libidinem procreandi, prima ſocietas [b] in ipſo eſt coniugio: proxima in liberis: deinde vna domus, communia omnia. Id autem eſt principium vrbis, & quaſi ſeminarium reip. Sequuntur fratrum coniunctiones: pòſt conſobrinorum, ſobrinorúmque: qui cùm vna domo iam capi nõ [c] poſſint, in alias domos, tamquam in colonias exeunt. Sequuntur cõnubia, et affinitates: ex quibus etiam plures propinqui. 35 Quæ propagatio, [d] & ſoboles, origo eſt rerum publicarum. Sanguinis autem coniunctio, & [e] beneuolentia deuincit caritate homines. Magnum eſt enim, eádem habere monumenta maiorum, iiſdem vti ſacris, ſepulcra habere cõmunia. Sed omnium ſocietatũ nulla præſtantior eſt, nulla firmior, quàm cùm viri boni, moribus ſimiles, ſunt familiaritate coniuncti. Illud enim honeſtum, (quod ſæpe [f] diximus,) etiam ſi in alio cernamus, tamen nos mouet, atque illi, in quo id ineſſe [g] videtur, amicos facit. Et quamquam omnis virtus nos ad ſe [h] allicit, facitque, vt eos diligamus, in quibus ipſa ineſſe videatur: tamen iuſtitia, et liberalitas id maximè efficit. nihil autem eſt amabilius, [i] nec copulatius, quàm morũ ſimilitudo bonorum. [k] In quibus enim eádem ſtudia ſunt: eædémque voluntates: in his fit, vt æquè quiſque altero delectetur, ac ſeipſo: efficitúrque 36 id, [l] quod Pythagoras vult in amicitia, vt vnus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communitas eſt, quæ conficitur ex beneſi-

a vox, oĩum abeſt. à v. c.
b L. in ipſo cõiugio eſt: proxi. & ita v.c.
c L. poſſunt,
d L. & ſuboles, & ita v.c.
e v.c. beniu.
f al. dicim⁹,
g L. videatᷣ,
h q.v.c. alliciat, faciantque,
i fort. nec copulãtius,
K q. v. c. In q̃bus. n. ſunt eadẽ ſtudia, eędẽ volũtates: & ita L.
l L. quod Pythagoras vlt mũ in amicitia putauit, vt vnus fiat &c.

neficijs[a] *vltrò citróq. datis, acceptisque. quæ mutua, & grata dum ſunt, inter quos ea ſunt firma deuinciuntur ſocietate. Sed cùm omnia ratione, animóque*[b] *luſtraueris, omnium ſocietatum*[c] *nulla eſt gratior, nulla carior, quàm ea, quæ cum rep. eſt vnicuique noſtrûm. cari ſunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: ſed omneis omnium caritates patria vna complexa eſt: pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, ſi ei ſit profuturus? Quo eſt*[d] *deteſtabilior iſtorum immanitas, qui*[e] *lacerarunt omni ſcelere patriam, et in ea funditus delenda occupati & ſunt, & fuerunt. Sed ſi contentio quædam, & comparatio fiat, quibus plurimum*[f] *tribuendum officij, principes ſunt, patria, & parentes, quorum beneficijs maximè obligati ſumus: proximi, liberi, totáque domus, quæ ſpectat in nos ſolos, neque aliud vllum poteſt habere perfugium: deinceps bene conuenientes propinqui,*[g] *quibus communis etiam plerumque fortuna eſt. Quamobrem neceſſaria præſidia vitæ debentur ijs maximè, quos antè dixi: vita autem, victúſque communis, conſilia, ſermones, cohortationes, conſolationes, interdum etiam obiurgationes,*[h] *in amicis vigent maximè: éſtque ea iucundiſſima amicitia, quā ſimilitudo morū coniugauit.*

Sed in his omnibus officijs tribuendis, vidēdum erit quid cuique maximè neceſſe ſit, & quid quiſque nobiſcum, vel ſine nobis aut poſſit cōſequi, aut non poſſit. Ita non ijdem erunt neceſſitudinum gradus,[i] *qui et temporum:*[k] *ſúntque officia, quę alijs magis, quàm alijs debeantur: vt vicinum citiùs*

a L. vltrò, & citrò datis, acceptis. quę mut. & ita v. c.

b L. Luſtraris, & ita v. c. nulla eſt grauior,

d q. v. c. iſtorum deteſtabilior imm.

e al. lacerauerunt

f L. tribuendum ſit offi.

g L. quibus cum comm.

h L. in amicitijs. & ita v. v. c.

i L. qui temporum.

K al: ſunt namque off. al. ſunt quędam off.

a q.v.c. ī fructibus p.

adiuueris [a] *frugib. percipiēdis, quàm aut fratrem, aut familiarem. at, ſi lis in iudicio ſit, propinquum potiùs, et amicum, quàm vicinum defenderis. Hęc igitur, & talia, circumſpicienda ſunt in omni officio: & conſuetudo,* [37] *exercitatióque capienda, vt boni ratiocinatores officiorum eſſe poſſimus,* [38] *& addendo,* [b] *deducendóque videre, quę reliqui ſumma fiat: ex quo, quantum cuique debeatur, intelligas. Sed vt nec medici, nec Imperatores, nec oratores, quamuis* [c] *artis præcepta perceperint, quidquam magna laude dignum ſine vſu, & exercitatione conſequi poſſunt: ſic officij conſeruandi præcepta traduntur illa quidem, vt faciamus ipſi: ſed rei magnitudo vſum quoque, exercitationémque deſiderat. Atque ab ijs rebus, quæ ſunt in iure ſocietatis humanæ, quemadmodum ducatur honeſtum, ex quo* [d] *ortum eſt officium, ſatis ferè diximus.*

b o.v.c. ducendoque

c Vox, artis, in q.v.c. non compâret.

d L. aptum eſt offi. & ita v.c.

Intelligendum eſt autem, cùm propoſita ſint genera quatuor, è quibus honeſtas officiúmque manaret, ſplendidiſſimum videri, quod animo magno elatóque, humanáſque res deſpiciente factum ſit. itaque in probris maximè in promptu eſt, ſi quid tale dici poteſt.

Vos etenim iuuenes, [e] *animos geritis muliebreis,*
[39] [f] *Illáque virgo viri. Et ſi quid eiuſmodi:*
[g] *Salmacida ſpolia ſine ſanguine, & ſudore.*

Contráque in laudibus, quæ magno animo, & fortiter, excellentérque geſta ſunt, ea neſcio quomodo quaſi pleniore ore laudamus. Hinc rhetorum cāpus de Marathone, Salamine, Plateis, Thermopylis,

e L. animum geritis muliebrem,

f L. Illa virago viri

g L. Salmacidas ſpolia ſine ſudore, & ſanguine. C.

h al. Stratoque.

pylis,[40]Leuctris,Stercocle.hinc noſter Cocles,hinc Decij, hinc Cnæus,& Publius Scipiones,hinc M. Marcellus,innumerabileſque alij: maximéque ipſe populus R.animi magnitudine excellit. Declaratur autem ſtudium bellicæ gloriæ, quòd ſtatuas quoque videmus ornatu fere militari.

Sed ea animi elatio, quæ cernitur in periculis, & laboribus,ſi iuſtitia vacat, pugnátque non pro ſalute communi, ſed pro ſuis cõmodis, in vitio eſt. non enim modò id virtutis non eſt, ſed potiùs immanitatis, omnem humanitatem repellentis. Itaque probè definitur à Stoicis FORTITVDO, *cùm eam, virtutem eſſe dicunt* [a] *propugnantem pro æquitate. Quocirca nemo, qui fortitudinis gloriam conſecutus eſt,inſidijs,& malitia laudem eſt adeptus.nihil enim honeſtum eſſe poteſt,quod iuſtitia vacat. Præclarum igitur* [b] *Platonis illud:* [c] *Non ſolùm,inquit,ſcientia, quæ eſt remota à iuſtiia,calliditas potiùs,quàm ſapientia eſt appellana: verùm etiam animus paratus ad periculum, ſua cupiditate, non vtilitate communi impeltur, audaciæ potiùs nomen habeat, quàm fortudinis.* [d] *Itaque viros forteis, & magnanios,* [41] *eoſdem bonos, & ſimpliceis,* [e] *veritatis nicos, miniméque fallaceis eſſe volumus: quæ it ex media laude iuſtitiæ. Sed illud odioſum , quòd in hac elatione, & magnitudine animi, illimè pertinacia, et nimia cupiditas principa- innaſcitur.Vt enim apud Platonẽ eſt, omnem rẽ Lacedæmoniorũ, inflammatũ eſſe cupiditate cendi: ſic,vt quiſq. animi magnitudine maximè*

a q.v.c. pugnantem

b L.illud Platonis:

c q.v.c Non, inquit, ſolùm

d q.v.c. Ita viros f.

e φιλαληθεῖς.

a v.c. excellet,
b eſſe, hic, abeſt à v. c. nec agnoſcit L.
c L. concupieris,
d q.v.c. nullũ enim tempus eſt, quod
e q.v.c. naturam
f L. & glorię cupidiſſimo,

mè [a] excellit, ita maximè vult princeps omnium [b] eſſe, vel potiùs ſolus eſſe. Difficile autem eſt, cùm præſtare omnibus [c] concupiueris, ſeruare æquitatem, quę eſt iuſtitiæ maximè propria. Ex quo fit, vt neque diſceptatione vinci ſe, nec vllo publico, ac legitimo iure patiantur. exſiſtúntq. in rep. plerumque largitores, & factioſi, vt opes quàm maximas conſequantur, et ſint vi potiùs ſuperiores, quàm iuſtitia pares. Sed quo difficilius, hoc præclarius. [d] nullum eſt enim tempus, quod iuſtitia vacare debeat. Fortes igitur, & magnanimi ſunt habendi, non qui faciunt, ſed qui propulſant iniuriam. Vera autem, & ſapiens animi magnitudo, honeſtum illud, quod maximè [e] natura ſequitur, in factis poſitum, non in gloria iudicat: principémque ſe eſſe mauult, quàm videri. Etenim qui ex errore imperitæ multitudinis pẽdet, hic in magnis viris non eſt habendus. Facillimè autem ad res iniuſtas impellitur, [42] vt quiſque eſt altiſſimo animo, [f] & gloriæ cupido. qui locus eſt ſane lubricus, quòd vix inuenitur, qui, laboribus ſuſceptis, periculiſque aditis, nõ quaſi mercedem rerum geſtarum deſideret gloriam.

Omnino fortis animus, & magnus, duabus rebus maximè cernitur: quarum vna in rerum externarum deſpicientia ponitur, cùm perſuaſum ſit, nihil hominem, niſi quod honeſtum, decorúmque ſit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere: nullique neque homini, neque perturbationi animi, nec fortunæ ſuccumbere. Altera eſt res, vt, cùm ita ſis affectus animo, vt ſuprà dixi, res ge-

ras

ras magnas illas quidem, & maximè vtileis, ſed vehementer arduas, 43 *plenáſque laborum,* [a] *& periculorum, tum* [b] *cauſa vitæ, tum multarum aliarum rerum, quæ ad vitam pertinent. Harum rerum duarum* [c] *ſplendor omnis, et amplitudo eſt, addo etiam vtilitatem, in poſteriore: cauſa autẽ, & ratio efficiens magnos viros, eſt in priore. in eo enim eſt illud, quòd excellenteis animos, & humana contemnenteis facit. Id autem ipſum cernitur in duobus, ſi & ſolum id, quod honeſtum ſit, bonum iudices,* [d] *& omni animi perturbatione liberſis. nam & ea, quæ eximia pleriſque, & præclara videntur, parua ducere: éaque ratione ſtabili, firmáque contemnere, fortis animi, magnique ducendum eſt: & ea, quæ videntur acerba: quæ multa, & varia in hominum vita, fortunáque verſantur: ita ferre, vt nihil à ſtatu naturæ diſcedas, nihil à dignitate ſapientis,* [e] *robuſti animi eſt, magnéq. conſtantiæ. Non eſt autem conſentaneum, qui metu nõ frangatur, eum frangi cupiditate: nec, qui inuictum ſe à labore præſtiterit, vinci à voluptate. Quamobrem* 44 *& hæc vitanda* [f] *ſunt, & pecuniæ fugienda cupiditas: nihil enim eſt tam anguſti animi, támq. parui, quàm amare diuitias: nihil honeſtius, magnificentiúſque, quàm pecuniam contemnere, ſi non habeas: ſi habeas, ad* [g] *beneficentiam, liberalitatémque conferre.* [h] *Cauenda eſt etiam gloriæ cupiditas, vt ſuprà dixi. Eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viris* [i] *omnis debet eſſe contentio. Nec verò imperia expetenda, ac*

a o. v. c. & periculorũ cùm vitæ, tũ multarũ aliarũ rerũ, quæ

b vox, cauſa, nullis in v. c. comparet.

c L. ſplendor omnis, amplitudo, addo ẽt vtilitatem, in poſteriore eſt: cauſa &c. & ita v. c.

d L. & ab omni animi p.

e q. v. c. hoc robuſti animi eſt,

f verbum, ſunt, abeſt ab o. v. c.

g v. e. beneficientiam,

h q. v. c. Cauenda etiam eſt gl.

i q. v. c. omnibus deb.

potiùs aut non accipienda interdum, aut deponenda, nonnumquam. Vacandum autem eſt omni animi perturbatione, tum cupiditate, & metu, tum etiam ægritudine, & voluptate animi, & iracundia, vt tranquillitas adſit, & ſecuritas, quæ[a] afferat cùm conſtantiam, tum etiam dignitatem. Multi autem & ſunt, & fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes, à negotijs publicis ſe remouerunt, ad otiúmque perfugerunt. In his & nobiliſſimi philoſophi, longéque principes,[b] & quidam homines ſeueri, & graues, nec populi, nec principum mores ferre potuerunt: vixerúntque nonnulli in agris, delectati re ſua familiari. His idem propoſitum fuit, quod regibus, vt nequa re egerent, ne cui parérent, libertate vterentur: cuius propriũ eſt ſic viuere, vt velis. Quare, cùm hoc commune ſit potẽtiæ cupidorum cum ijs, quos dixi, otioſis: alteri ſe adipiſci id poſſe arbitrãtur, ſi opes magnas habeant: alteri, ſi contenti ſint & ſuo, & paruo, in quo[c] quidem neutrorum omnino contemnenda eſt ſententia: ſed & facilior, & tutior, & minùs alijs grauis, aut moleſta vita eſt otioſorum: fructuoſior autem hominum generi, & ad claritatem, amplitudinémque aptior eorum, qui ſe ad remp. & ad res magnas gerendas accommodauerunt. Quapropter & ijs forſitan concedendum ſit, remp. non capeſſentibus,[d] qui excellenti ingenio, [d] otio, [c] doctrinæq; ſeſe dediderunt: & ijs, qui aut valetudinis imbecillitate, aut aliqua grauiore cauſa impediti, à repu. receſſerunt, cùm eius adminiſtrandæ poteſtatem alijs, laudémque

que

a q. v. c. affert.

b for. & quidem homin.

c particula, quidem, nõ eſt in v. c.

d fort. qui excellentes ingenio. d.

d vocẽ, otio, delet L.

e L. doctrinę ſeſe dedid.

que concederent. Quibus autem talis [a] nulla eſt cauſa, ſi deſpicere ſe dicant ea, quæ plerique [b] admirantur, imperia, & magiſtratus, ijs non modò non laudi, verùm etiam vitio dandum puto. Quorum iudicium in eo, quòd gloriam contemnant, & pro nihilo putent, difficile factu eſt non probare: ſed videntur labores, & moleſtias, [c] tum offenſionum, tum repulſarum quaſi quamdã ignominiam timere, & infamiam. Sunt enim, qui in rebus contrarijs parum ſibi conſtent: voluptatem ſeueriſſimè contemnant, in dolore ſint molliores: gloriam negligant, frangantur infamia: atque ea quidem non ſatis conſtanter. Sed ijs, qui habent à natura adiumẽta rerum gerendarum, abiecta omni cunctatione, adipiſcendi magiſtratus ſunt, et gerenda reſp. eſt. nec enim aliter aut regi ciuitas, aut declarari animi magnitudo poteſt. Capeſſentibus autẽ rempu. nihilominùs, quàm philoſophis, haud ſcio an magis etiam, & magnificẽtia, & deſpicientia [d] adhibenda ſit rerum humanarum, [e] quam ſæpe dico, et tranquillitas animi, atque ſecuritas: ſiquidem nec anxij futuri ſunt, & cum grauitate, conſtantiáque victuri. [f] Quæ eo faciliora ſunt philoſophis, quo minùs patent multa in eorum vita, quæ fortuna feriat, & quo minùs multis rebus egent: et quia, ſiquid aduerſi eueniat, tã grauiter cadere non poſſunt. Quocirca non ſine cauſa maiores motus animorũ concitantur, [g] maioráq. efficienda, remp. gerentibus, quàm quietis. quo magis his et magnitudo animi eſt adhibenda, et vacuitas ab angoribus. Ad rem gerendam autem qui accedit,

a L. nulla ſit cauſa.
b L. mirẽtur, & ita v. c.
c L. cum off.
d L. adhibenda eſt rer.
e q. v. c. & ea, quã ſæpe dico, tranq.
f q. v. c. Quæ faciliora ſũt philoſ.
g L. maioráq. efficiendi, & ita v. c.

caueat, ne id modò conſideret, quàm illa res honeſta ſit: ſed etiam, vt habeat efficiendi facultatem. In quo ipſo conſiderandum eſt, ne aut temere deſperet, propter ignauiam: aut nimis confidat, propter cupiditatem. In omnibus autem negotijs, priùs, quàm aggrediare, adhibenda eſt pręparatio diligens.

Sed cùm plerique arbitrentur, res bellicas, maiores eſſe, quàm vrbanas: minuenda eſt hæc opinio. Multi enim bella ſępe[a] *quęſierunt propter gloriæ cupiditatem: atque id in magnis animis, ingeniiſq. plerumque contingit: eóque magis, ſi ſunt ad rem militarem apti, & cupidi bellorum gerendorum. Verè autē ſi volumus iudicare, multæ res extiterunt vrbanę maiores, clarióreſque, quàm bellicę. Quãuis enim Themiſtocles iure laudetur, et ſit eius nomen, quàm Solonis, illuſtrius, citetúrque Salamis clariſſimę teſtis victoriæ, quæ anteponatur conſilio Solonis, ei, quo primùm conſtituit Areopagitas: non minùs præclarum hoc, quàm illud, iudicandum eſt. illud enim ſemel profuit, hoc ſemper proderit ciuitati: hoc conſilio leges Athenienſium, hoc maiorū inſtituta ſeruantur. Et Themiſtocles quidem nihil dixerit, in quo ipſe Areopagum adiuuerit: at*[45 b] *ille adiuuit Themiſtoclē. Eſt enim bellum geſtum conſilio ſenatus eius, qui à Solone erat conſtitutus. Licet éadem de Pauſania Lyſandróque dicere: quorum reb. geſtis*[46 c] *quamquam Imperium Lacedæmonijs dilatatū putatur: tamen ne minima quidē ex parte Lycurgi legibus & diſciplinę conferendi ſunt. Quinetiam ob has ipſas*

a v.c. quęſiuerunt, pr. & ita L.

b L. at ille verè à ſe dixerit adiutum Themiſtoclē

b fort. quāquam imperiū Lacedæmonijs partū eſt, tamē.

ipſas cauſas et [a] *paratiores habuerunt exercitus, & fortiores. Mihi quidem, neque pueris nobis, M. Scaurus C. Mario: neque, cùm verſaremur in rep. Qu. Catulus Cn. Pompeio cedere videbatur.* [b] *Parua enim ſunt foris arma, niſi eſt conſilium domi. Nec plus Africanus, ſingularis & vir, & imperator, in exſcindenda Numantia reip. profuit, quàm eodem tempore P. Naſica priuatus, cùm Ti. Gracchum interemit: quamquam hæc quidem res non ſolùm ex domeſtica eſt ratione.* [c] *attingit enim et bellicam: quoniam vi, manúque confecta eſt: ſed tamen id ipſum geſtum eſt conſilio vrbano, ſine exercitu. Illud autem optimum eſt,* [d] *in quo me inuadi ſolere ab improbis, & inuidis audio:*

Cedant arma togæ,[47] *concedat laurea* [e] *linguę.*

Vt enim alios omittam, nobis remp. gubernantibus, nónne togæ arma [f] *ceſſere? neque enim in rep. periculum fuit grauius vmquam,* [48] *nec maius* [g] *odium. Ita conſilijs, diligentiáque noſtra celeriter de manibus audaciſſimorum ciuium delapſa arma ipſa ceciderunt. Quæ res igitur geſta eſt vmquam in bello tanta?* [h] *quis triumphus conferendus? Licet* [i] *enim, Marce fili, apud te gloriari, ad quem & hereditas huius gloriæ, & factorum imitatio pertinet. Mihi quidem certè vir abundans bellicis laudibus Cn. Pompeius, multis audientibus, hoc tribuit, vt diceret, fruſtra ſe tertium triũphum deportaturum fuiſſe, niſi meo in remp. beneficio, vbi triumpharet, eſſet habiturus. Sunt* [k] *ergo domeſticæ fortitudines non inferiores militaribus: in quibus plus etiam, quàm in his, operę, ſtudiique*

a v.c. parentiores hab. & ita L.
b L. Parui enim. & ita v.c.
c v. c. attingit etiá bellicam,
d L. in quod inuadi ſolere ab improbis,
e q. v.c. claudi.
f L. ceſſerũt?
g L. otium.
h L. qui triũphus conf.
i L. licet enim mihi, Marce fili, apud te &c.
k L. igitur.

diiqueponendum eſt. Omnino [a] enim illud honeſtum, quod ex animo excelſo, magnificóque quærimus, animi efficitur, non corporis viribus. Exercendum tamen corpus, et ita afficiendũ eſt, vt obedire conſilio, rationíque poſſit in exſequendis negotijs, et in labore tolerando. Honeſtum autẽ id, quod exquirimus, totum eſt poſitum in animi cura, & cogitatione: in quo nõ minorem vtilitatem afferunt, qui togati reip. præſunt, quàm qui [b] bellum gerũt. Itaque eorum conſilio ſæpe aut non ſuſcepta, aut confecta bella ſunt, nonnumquam etiam illata: vt M. Catonis, bellum tertium Punicum: in quo etiam mortui valuit auctoritas. Quare expetenda quidem magis eſt decernendi ratio, 49 [c] quàm decertandi [d] fortitudo: ſed cauendum, ne id bellandi magis fuga, quàm vtilitatis ratione faciamus. Bellum autem ita ſuſcipiatur, vt nihil aliud, niſi pax quæſita videatur. 50 Fortis verò [e] animi & conſtantis eſt, non perturbari in rebus aſperis, nec tumultuantem de gradu deijci, vt dicitur: 51 [f] ſed præſentis animi vti conſilio, nec à ratione diſcedere: quamquam hoc animi, illud etiam ingenij magni eſt, precipere cogitatione futura, & aliquanto antè conſtituere, quid accidere poſſit in vtramque partẽ: &, quid agendum ſit, cùm quid euenerit: nec committere, vt aliquando dicendum ſit, Non putaram. Hęc ſunt opera magni animi, & excelſi, & prudentia, conſilióque fidentis. Temerè autem in acie verſari, & manu cum hoſte confligere, immane quiddam, & [g] beluarum ſimile eſt. ſed cùm tempus eſt, neceſſitásque poſtulat, decertandum manu eſt,

a Cõiunctione, enim, nõ habent codices vet. emẽdatiores. nec agnoſcit L.

b al. bella

c L. quàm decertandi: ſed

d vox, fortitudo, abeſt à v.c. nec eam agnoſcit L.

e vox, animi, videtur delenda.

f L. ſed præſenti animo vti, & conſilio,

g θηριῶδες.

eſt, & mors ſeruituti, turpitudinique anteponẽda.

De euertendis autem, diripiendiſque vrbibus, valde illud conſiderandum eſt, nequid temerè, nequid crudeliter [a] *fiat, idque eſt viri magnanimi, rebus agitatis, punire ſonteis: multitudinem conſeruare: in omni fortuna, recta, atque honeſta retinere.*

a verbũ, fiat, delet L. quia non compâret in v. c. & re vera ſupuacaneũ eſt.

Vt enim ſunt, quemadmodum ſuprà dixi, qui vrbanis rebus bellicas anteponant: ſic reperies multos, quibus periculoſa, [b] *& callida conſilia* [c] *quietis cogitationibus & ſplendidiora, & maiora videãtur. Numquam omnino periculi fuga committendum eſt, vt imbelles, timidique videamur. Sed fugiendum etiam illud, ne offeramus nos periculis ſine cauſa: quo nihil poteſt eſſe ſtultius. Quapropter in adeundis periculis conſuetudo imitanda medicorum eſt, qui leuiter ægrotanteis* [d] *leuiter curant: grauioribus autem morbis periculoſas curationes, & ancipiteis adhibere coguntur. Quare in tranquillo tempeſtatẽ aduerſam optare, dementis eſt: ſubuenire autem tempeſtati quauis ratione, ſapientis: eóq. magis, ſi plus adipiſcare re explicata boni, quàm addubitata mali. Periculoſæ autẽ rerum actiones partim iis ſunt, qui eas ſuſcipiunt, partim reip. Itémque alij de vita, alij de gloria,* [e] *et beneuolẽtia ciuium in diſcrimen vocantur. Promtiores igitur debemus eſſe ad noſtra pericula, quàm ad communia, dimicaréque paratiùs de honore, & gloria, quàm de cæteris commodis. Inuenti autem multi ſunt, qui non modò pecuniã, ſed vitã etiã profundere pro patria parati eſſent:*

b L. & calida conſ. θερμά

c L. quietis, & cogitatis ſplend.

d L. leniter & ita v. c. ἠρέμα

e v. c. & beneuolentia

ijdem gloriæ iacturam ne minimam quidem facere vellent, [a] ne rep. quidem poſtulante: vt Callicratidas, qui cùm Lacedæmoniorum dux fuiſſet Peloponneſiaco bello, multáque feciſſet egregiè: vertit ad extremum omnia, cùm conſilio non paruit eorum, qui claſſem ab Arginuſſis remouendam, nec cum Athenienſibus dimicandum putabant. Quibus ille reſpondit, Lacedæmonios, claſſe illa amiſſa, aliam parare poſſe: ſe fugere ſine ſuo dedecore non poſſe. Atque hæc quidem Lacedæmonijs plaga mediocris [b] fuit: illa peſtifera, qua, cùm Cleombrotus, inuidiam timens, temere cum Epaminonda conflixiſſet, Lacedæmoniorum opes corruerunt. Quanto Qu. Maximus meliùs? de quo Ennius:

Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem.
Non ponebat enim rumores ante ſalutem.
[c] Ergo póſtque, magiſq. viri nunc gloria claret.

Quod genus peccandi vitandum eſt etiam in rebus vrbanis. Sunt enim qui, quod ſentiunt, etiam ſi optimum ſit, tamen inuidiæ metu non audent dicere.

Omnino qui reip. præfuturi ſunt, duo Platonis præcepta teneant: Vnum, vt vtilitatem ciuium ſic tueantur, vt, [d] quicquid agunt, ad eam referant, obliti commodorum ſuorum: alterum, vt totum corpus reip. curent: ne dum partem aliquã tuentur, reliquas deſerant. Vt enim tutela, ſic procuratio reip. ad vtilitatem eorum, qui commiſſi ſunt, [52] non ad eorum, [e] quibus commiſſi, gerenda eſt. Qui autem parti ciuium cõſulunt, partem negli-

a al. ne re quidé publ.

b verbũ, fuit, nõ reperitur in lib. manu ſcrip. nec id agnoſcit L.

c L. Ergo magíſque magíſque viri nunc gl.

d L. quæcũque agũt, & ita v. c.

e L. quibus cõmiſſa eſt, gerenda eſt. & ita o. v. c.

negligunt, rem pernicioſiſſimam in ciuitatem inducunt, ſeditionem, atque diſcordiam: ex quo éuenit, vt alij populares, alij ſtudioſi optimi cuiuſq. videantur, pauci vniuerſorum. Hinc apud Athenienſeis magnæ diſcordiæ[a] *ortæ: in noſtra repu. non ſolùm ſeditiones, ſed peſtifera etiam bella ciuilia: quę grauis, & fortis ciuis, & in repu. dignus principatu fugiet, atque oderit: tradétque ſe totum reip. neque opes, aut potentiam conſectabitur: totámque eam ſic tuebitur, vt omnibus conſulat. Nec verò criminibus falſis in odium, aut inuidiam quemquam vocabit: omninóque ita iuſtitiæ, honeſtatique adhereſcet, vt, dum*[b] *eam conſeruet, quamuis grauiter offendat, mortémque*[c] *oppetat potiùs, quàm deſerat illa, quæ dixi.*

Miſerrima eſt omnino ambitio, honorúmq. contentio: de qua præclarè apud eundem eſt Platonem: Similiter facere eos, qui inter ſe contenderent, vter potiùs remp. adminiſtraret, vt ſi nautæ certarent, quis eorum potiſſimùm gubernaret. Idémque[d] *præcepit, vt eos aduerſarios exiſtimemus, qui arma contrà ferant: non eos, qui ſuo iudicio tueri remp. velint: qualis fuit inter P. Africanum, & Qu. Metellum ſine acerbitate diſſenſio.*

Nec verò audiendi, qui grauiter iraſcẽdũ inimicis[e] *putant, idque magnanimi, et fortis viri eſſe*[f] *cenſent. Nihil enim laudabilius, nihil magno, & prẹclaro viro dignius placabilitate, atque clementia. In liberis verò populis, & in iuris æquabilitate exercenda etiam eſt facilitas, & altitudo animi, quæ dicitur: ne, ſi iraſcamur aut intem-*

a participiũ, ortæ, abeſt à v.c. neque id agnoſcit L.

b v.c. & L. ea

c al. appetat

d L. præcipit.

e v.c. putabunt, & ita L.

f v.c. cenſebũt. & ita L.

peſtiuè accedentibus, [a] aut imprudenter rogantibus, in moroſitatem inutilem, & odioſam incidamus. & tamen ita probanda eſt manſuetudo, atq. clementia, vt adhibeatur, reip. cauſa, ſeueritas, ſine qua adminiſtrari ciuitas non poteſt.

Omnis autem & animaduerſio, & caſtigatio, contumelia vacare debet: neque ad eius, [b] qui punit aliquem, aut verbis caſtigat, ſed ad reip. vtilitatem referri. Cauendum eſt etiam, ne maior pœna, quàm culpa, ſit: & ne iiſdem de cauſis alij plectantur, alij ne appellentur quidem. Prohibenda autem maximè eſt ira in puniendo. numquã enim, iratus qui accedet ad pœnam, mediocritatem illam [c] tenebit, quæ eſt inter nimium et parum: quę placet Peripateticis: & rectè placet, modò ne laudarent iracundiam, & dicerent vtiliter à natura datam. Illa verò omnibus in reb. repudianda eſt: optandúmque, vt ij, qui præſunt reip. legum ſimiles ſint, quæ ad puniendũ non iracundia, ſed æquitate ducuntur.

Atque etiam in rebus proſperis, [d] & ad voluntatem noſtram fluentibus, ſuperbiam, faſtidium, arrogantiámque magnopere fugiamus. nã vt aduerſas res, ſic ſecundas immoderatè ferre, leuitatis eſt, præclaráque eſt æquabilitas in omni vita, & idem ſemper vultus, eadémque frons, vt de Socrate, [e] item de C.Lælio accepimus. Philippum quidem Macedonum regem, rebus geſtis, & gloria ſuperatum à filio: facilitate verò, & humanitate video ſuperiorem fuiſſe. Itaque alter ſemper magnus, alter ſæpe turpiſſimus fuit: vt rectè præci-

a L.aut ſpudenter rogãtib.&ita v.c.

b v.c. qui punitur aliq.& ita L.

c q.v.c. ſeruabit, quæ

d q.v.c.& ad voluptatem noſtr. non plac.

e L. itémque de C.Lælio, al. idémque de &c.

præcipere videantur, qui monent, vt, quanto ſuperiores [a] *ſimus, tanto nos* [b] *ſummiſſiùs geramus. Panætius quidem auditorem Africanum, & familiarem ſuum,* [c] *ſolitum ait dicere, ſicut equos, propter crebras contentiones prœliorum ferocitate exſultanteis, domitoribus tradere* [d] *ſoleant, vt his facilioribus poſſint vti: ſic homines ſecundis rebus effrenatos, ſibiq. præſidenteis, tamquam in gyrum rationis, & doctrinæ duci oportere, ut perſpicerent rerum humanarum imbecillitatem, uarietatémq. fortunæ. Atque etiam in ſecundiſſimis rebus maximè eſt utendum conſilio amicorũ, hiſque maior etiam, quàm antè, tribuẽda eſt auctoritas: ijſdémq. temporibus cauendũ eſt, ne aſſentatorib. patefaciamus aureis,* 35 *nec adulari nos ſinamus: in quo falli facile eſt. Taleis enim nos eſſe putamus, ut iure laudemur. Ex quo naſcuntur innumerabilia peccata, cùm homines inflati opinionibus, turpiter irridentur, & in maximis uerſantur erroribus. Sed hæc quidem hactenus.*

Illud autem ſic eſt iudicandum, maximas geri res, & maximi animi ab ijs, qui [e] *remp. regãt,* [f] *ꝗ earũ adminiſtratio latiſſimè pateat, ad plurimóſq. pertineat: eſſe autẽ magni animi, & fuiſſe multos etiam in uita otioſa, qui aut inueſtigarent, aut conarentur magna quædam, ſeſéque ſuarum rerum finibus continerent: aut interiecti inter philoſophos, & eos, qui rempub. adminiſtrarent, delectarentur re ſua familiari, non eam quidem omni ratione exaggerantes, neque excludentes ab eius uſu ſuos: potiúſque & amicis* [g] *impartientes,* &

a L. ſumus, b L. geram⁹ ſummiſſiùs.
Pan.
c L. ſolitum ait dicere, vt equos,
d al. ſolent,
e v.c. reſp. & ita L.
f v.c. quòd earum adm. & ita L.
g L. impertiẽtes.

a q.v.c. parta ſit,

& reip. ſi quando vſus eſſet. quæ primùm bene[a] parata ſit, nullo neque turpi quæſtu, neq. odioſo: tum quàm plurimis, modò dignis, ſe vtilem præbeat: inde augeatur ratione, diligentia, parſimonia: nec libidini potiùs, luxuriæq́; quàm liberalitati, [b] & beneficentiæ pateat. Hæc præſcripta ſeruantem licet magnificè, grauiter, animoſéque viuere: atque etiam ſimpliciter, fideliter, vitæq́; hominum amicè.

b q.v.c. & beneficentiæ p.

c L. vt de vna rel.

Sequitur, [c] vt de illa reliqua parte honeſtatis dicendum ſit: in qua verecundia, & quaſi quidam ornatus vitæ, temperantia, et modeſtia, omniſque ſedatio perturbationum animi, & rerum modus cernitur. Hoc loco continetur id, quod dici Latinè decorum poteſt: Græcè enim πρέπον dicitur. Huius vis ea eſt, vt ab honeſto [d] non queat ſeparari. Nam & quod decet, honeſtum eſt: & quod honeſtum eſt, decet. Qualis autem differentia ſit honeſti, et decori, faciliùs intelligi, quàm explanari poteſt. [e] quidquid enim eſt, quod deceat, id tum appâret, cùm antegreſſa eſt honeſtas.

d q.v.c. nequeat

e al. quidquid erit enim, quod

Itaque non ſolùm in hac parte honeſtatis, de qua hoc loco diſſerendum eſt, ſed etiam in tribus ſuperioribus, quid deceat, appâret. nam & ratione vti, atque oratione prudenter: & agere quod agas, conſideratè: omnique in re quid ſit veri, videre, & tueri decet: contráque falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quàm delirare, & mente captum eſſe. & iuſta omnia, decôra ſunt: iniuſta contrà, vt turpia, ſic indecora. Similis eſt ratio fortitudinis. quod enim viriliter, animoque magno fit,

id

id dignum viro, et decorum videtur: quod contrà, id vt turpe, ſic indecorũ. Quare pertinet quidẽ ad omnem honeſtatem hoc, quod dico, decorum: et ita pertinet, vt non recondita quadam ratione cernatur, ſed ſit in promtu. eſt enim quiddam, idque intelligitur in omni virtute, quod deceat: quod cogitatione magis à virtute poteſt, quàm re ſeparari. [a] vt enim uenuſtas, & pulchritudo corporis ſecerni non poteſt [b] à ualetudine: ſic hoc, de quo loquimur, decorum, totum illud quidem eſt cum uirtute confuſum: ſed mente, & cogitationẽ diſtinguitur. Eſt autẽ eius deſcriptio duplex. Nam & generale quoddam decorum intelligimus, quod in omni honeſtate uerſatur: & aliud huic ſubiectum, quod pertinet ad ſingulas parteis honeſtatis. Atque illud ſuperius ſic ferè definiri ſolet: Decorum id eſſe, quod conſentaneum ſit hominis excellentiæ, in eo, in quo natura eius à reliquis animantibus differat. Quæ autem pars ſubiecta generi eſt, eam ſic definiunt, ut id decorum eſſe uelint, quod ita naturæ conſentaneum ſit, ut in eo moderatio, & temperantia appareat cum ſpecie quadam liberali. [c] Hæc ita intelligi [d] à philoſophis, poſſumus exiſtimare ex eo decoro, quod poëtæ ſequũtur: de quo alio loco plura dici ſolent. Sed tum ſeruare illud poëtas dicimus, quod deceat, cùm id, quod quaque perſona dignum eſt, & fit et dicitur: ut, ſi Æacus, aut Minos diceret,

Oderint, dum metuant: ---aut,

Natis [e] ſepulcrum eſt ipſe parens; ----indecorum uideretur. quòd eos fuiſſe iuſtos accepimus:

a L. & vt venuſtas, & pulchr. al. & vt ven.
b v. c. à valitudine:

c fort. Hæc ita eſſe, intelligere poſſumus ex eo dec. for. Hæc ita eſſe, exiſtimare ex eo dec.
d hoc totũ à philoſophis, nullo in v. c. apparet:
e L. ſepulcro ipſe ſit parens: & ita q v. c.

mus : [a] *at Atreo dicente plauſus excitantur . eſt enim digna perſona oratio. Sed poëtæ quid quemque deceat, ex perſona iudicabunt . nobis autem perſonam impoſuit ipſa natura, magna cum excellentia, præſtantiáque animantium* [b] *reliquorum. Quocirca poëtæ in magna varietate perſonarum, etiam vitioſis quid conueniat, & quid deceat videbunt: nobis autem cùm à natura conſtantiæ, moderationis, temperantiæ, verecũdiæ partes datæ ſint: cúmque eádem natura doceat nõ negligere, quemadmodum nos aduerſus homines geramus : efficitur, vt & illud, quod ad omnem honeſtatem pertinet, decorum, quàm latè fuſum ſit, appareat: & hoc, quod ſpectatur in vnoquoque genere virtutis. Vt enim pulchritudo corporis apta compoſitione membrorum mouet oculos , & delectat hoc ipſo, quòd inter ſe omnes partes cum quodam lepôre conſentiunt: ſic hoc decórum, quod elucet in vita, mouet approbationem eorum, quibuſcum viuitur, ordine, & conſtantia, et moderatione dictorum omnium, atque factorum .* 54 *Adhibenda eſt igitur quædam reuerentia aduerſus homines, & optimi cuiuſque, & reliquorum. nam negligere quid de ſe quiſque ſentiat,* [c] *non ſolùm arrogantis eſt, ſed etiam omnino diſſoluti.* 55 *Eſt autem quod differat;* [d] *in omni ratione habenda , inter iuſtitiam, & verecundiam. Iuſtitiæ partes ſunt, non violare homines: Verecundiæ, non offendere: in quo maximè* [e] *perſpicitur vis decóri. His igitur expoſitis, quale ſit id, quod decere dicimus, intellectum puto.*

a particulá, at, non habét quidam v.c.

b L. reliquarũ. & ita v.c.

c q.v.c. non modò arr.

d L. in hominum ratione habenda, & ita v.c.

e v.c. vis pſpicitur decóri. & ita L.

Officium

Officium autem,[a] *quod ab eo ducitur, hanc primùm habet viam, quæ deducit ad conuenientiam, conſeruationémque naturæ: quam ſi ſequemur ducem, numquam aberrabimus: ſequemúrque & id, quod acutum, & perſpicax natura eſt: & id, quod ad hominum*[b] *ſocietatem accommodatum: & id, quod vehemens, atque forte. Sed maxima vis decori in hac ineſt parte, de qua diſputamus. neque enim ſolùm corporis, qui ad naturam apti ſunt, ſed multo etiam magis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati ſunt.*

56 *Duplex eſt enim vis animorum, atque naturæ. vna pars in appetitu poſita eſt, quæ eſt*[c] ὁρμὴ *Græcè, quæ hominem huc, & illuc rapit: altera in ratione, quæ docet, & explanat, quid faciendū fugiendúmque ſit. Ita fit, vt ratio præſit, appetitus*[d] *verò obtemperet. Omnis autem actio vacare debet temeritate et negligētia:*[e] *nec verò agere quidquam, cuius non poſſit cauſam probabilem reddere. Hæc eſt enim fere deſcriptio officij. Efficiendum autem eſt, vt appetitus rationi obediant,*[f] *eámque neque præcurrant, nec propter pigritiam, aut ignauiam deſerant: ſintque tranquilli, atque omni perturbatione animi careant. ex quo elucebit omnis conſtantia, omniſque moderatio. nam qui appetitus longiùs euagantur, & tanquam exſultantes ſiue cupiendo, ſiue fugiendo, non ſatis à ratione retinentur, hi ſine dubio finem, & modum tranſeunt. relinquunt enim, & abijciunt obedientiam, nec rationi parent, cui ſunt ſubiecti lege naturæ: à quibus non modò animi perturbantur, ſed etiam corpora.*

a q. v. c. quod ab eo decoro d.

b L. conſociationem acc.

c v. c. horme

d aduerbiū, verò, abeſt à v. c.

e L. nec verò agere quiſquam quidquam, cuius

f for. eámq. nec propter temeritatem præcurrant: nec propter pigritiá, aut ignauiá deſ.

corpora. Licet ora ipſa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti ſunt, aut voluptate nimia geſtiunt: quorum omniũ vultus, voces, motus, ſtatúsque mutantur. Ex quibus illud intelligitur (vt ad officij formam reuertamur) appetitus omneis contrahendos, ſedandósque: excitandámque eſſe animaduerſionem, & diligentiam, ut ne-quid temerè,[a] ac fortuitu, inconſideratè, negligentérque agamus. neque enim ita generati à natura ſumus, vt ad ludum, & iocum facti eſſe videamur: ſed ad ſeueritatem potiùs, & ad quædam ſtudia grauiora, atque maiora. Ludo autem, et ioco [b] vti illis quidem licet: ſed ſicut ſomno, 57 & quietibus ceteris, tũ cùm grauibus, ſeriiſque rebus ſatisfecerimus. Ipſúmque genus iocandi non profuſum, nec immodeſtum, ſed ingenuum et facetum eſſe debet. Vt enim pueris non omnem licentiam ludẽdi damus, ſed eam quæ ab honeſtis actionibus non ſit aliena: ſic in ipſo ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat.

a L. ac fortuitò,

b q.v.c. vti illo quidẽ lic. alij cod. vet. vti illis quidẽ lic. vt hîc, & ita L.

Duplex omnino eſt iocandi genus: vnum illiberale, petulans, flagitioſum, [c] obſcœnum: alterum, elegans, vrbanum, ingenioſum, facetum. quo genere non modò Plautus noſter, & Atticorum antiqua comœdia, ſed etiam philoſophorum Socraticorum libri referti ſunt: multáque multorum facetè dicta: vt ea, quæ à ſene Catone ſunt collecta, quæ vocantur ἀποφθέγματα. *Facilis igitur eſt diſtinctio ingenui, & illiberalis ioci. alter eſt, ſi tẽpore fit, ac remiſſo animo,[d] libero dignus: alter ne hõie qdẽ, ſi rerũ turpitudini [e] adhibetur verborũ obſcœnitas.*

c al. obſcœnum;

d v.c. hoĩe dignꝰ: alter ne libero qdẽ,

e q. v.c. adhibeatur

Luden-

Ludendi etiam eſt quidam modus retinendus, [58] [a] vt ne nimis omnia profundamus, elatique voluptate in aliquam turpitudinem delabamur. Suppeditant autem & campus noſter, et ſtudia venandi, honeſta exempla ludendi.

Sed pertinet ad omnem officij quæſtionem ſemper in promtu habere, quantum natura hominis pecudibus, [59] reliquisque [b] beſtijs [c] antecedat. Illæ enim nihil ſentiunt, niſi voluptatem, ad eámque feruntur omni impetu: hominis autem mens diſcendo alitur, & cogitando, ſemper aliquid aut [d] inquirit, aut agit, videndique, & audiẽdi delectatione ducitur. Quinetiam ſi quis eſt paullo ad voluptates propenſior, modò ne ſit ex pecudum genere, (ſunt enim quidam homines non re, ſed nomine) ſed ſi quis eſt paullo erectior, quamuis voluptate capiatur, occultat, & diſſimulat appetitum voluptatis, propter verecundiam. ex quo intelligitur, corporis voluptatem non ſatis eſſe dignam hominis præſtantia, eámque contemni, & reijci oportere. ſin ſit quiſpiam, qui aliquid tribuat voluptati, diligenter ei tenendum eſſe [e] modum eius fruendę. Itaque victus, cultúsque corporis ad valetudinem referantur, & ad vireis, non ad voluptatem. atque etiam ſi conſiderare [f] volumus, quæ ſit [g] in natura excellentia, & dignitas, intelligemus, quàm ſit turpe diffluere luxuria, & delicatè ac molliter viuere: quámque honeſtum, parcè, continenter, ſeuerè, ſobrièque.

Intelligendum eſt etiam, duabus quaſi nos à natura indutos eſſe perſonis: quarum vna eſt communis,

[a] fort. vt ne nimis ludũ profundamus, for. vt ne nimis ioca profundamus,

[b] v.c. beluis

[c] al. antecellat

[d] L. anquirit,

[e] L. eius fruẽdæ modum:

[f] L. volem',

[g] al. in natura hominis, excellentia,

nis, ex eo, quòd omnes, participes ſumus rationis, præſtantiaque eius, qua antecellimus beſtijs: à qua omne honeſtũ, decorúmque trahitur, & ex qua ratio inueniendi officij exquiritur: altera autem, quæ propriè ſingulis eſt [a] *attributa. Vt enim in corporibus magnæ diſſimilitudines ſunt: (alios enim videmus velocitate ad curſum, alios viribus ad luctandum valere: itémque in formis alijs dignitatem ineſſe, alijs venuſtatem) ſic & in animis exſiſtunt etiam maiores varietates. Erat in L. Craſſo, & in L. Philippo multus lepos: maior etiam, magisque de induſtria in C. Cæſare,* [b] *Lucij filio. At ijſdem temporibus in M. Scauro, & in M. Druſo* [c] *adoleſcente, ſingularis ſeueritas: in C. Lælio multa hilaritas: in eius familiari Scipione ambitio maior, vita triſtior. De Græcis autem, dulcem, & facetum, feſtiuique ſermonis,* 60 *atque in omni* [d] *ratione ſimulatorem, quem* εἴρωνα *Græci nominauerunt, Socratem accepimus: contrà, Pythagoram, & Periclem, ſummam auctoritatem conſecutos ſine vlla hilaritate. Callidum Hannibalem, ex Pœnorum: ex noſtris ducibus. Q. Maximum accepimus: facilè celare, tacere, diſſimulare, inſidiari,* [e] *præripere hoſtium conſilia. In quo genere Græci* [f] *Themiſtoclẽ, & Phæreum Iaſonem ceteris anteponunt. in primisque verſutum, et callidum factum Solonis: qui, quo & tutior vita eius eſſet, et plus aliquãto reip. prodeſſet, furere ſe ſimulauit. Sunt his alij multum diſpares, ſimplices, & aperti: qui nihil ex occulto, nihil* [g] *ex inſidijs agendum putant, veritatis cultores, fraudis inimici: itémque alij, qui quid-*

a v.c. tributa.

b v.c. L. F. & ita L.

c al. adoleſcentibus,

d L. oratione

e v.c. præcipere hoſt. cõſil.

f al. Themiſtoclẽ Athenienſem, & Pher.

g q. v. c. de inſidijs.

uis

uis perpetiantur, cuius deſeruiant, dum, quod velint conſequantur: vt Syllam, & M. Craſſum videbamus. Quo in genere verſutiſſimum, & patientiſſimum Lacedæmonium Lyſandrum accepimus. Contráque Callicratidam, qui præfectus claſſi proximus poſt Lyſandrum fuit: itémque in ſermonibus, [a] alium quidem videmus, quamuis præpotens ſit, efficere, vt vnus de multis eſſe videatur. quod in Catulo, & in patre, [b] & in filio: itémque in Qu. Mutio Mancino Numantino vidimus. Audiui ex maioribus natu hoc idem fuiſſe in P. Scipione Naſica: contráque patrem eius, illum, qui Ti. Gracchi conatus perditos vindicauit, nullam comitatem habuiſſe ſermonis: [c] nec-non Xenocratem quidem, ſeueriſſimum philoſophorum, ob eámque rem ipſam magnum, clarúmque fuiſſe. Innumerabiles aliæ diſſimilitudines ſunt naturæ, morúmque, minimè tamen vituperandorum. [61] Admodum autem [d] tuenda ſunt ſua cuique, non vitioſa, [e] ſed tamen propria, quo faciliùs decorum illud, quod quærimus, retineatur. ſic enim eſt faciendum, vt contra naturam vniuerſam nihil contendamus: ea tamen conſeruata, propriam naturam ſequamur: vt etiam ſi ſint alia grauiora, atque meliora, tamen nos ſtudia noſtra, naturę regula metiamur. neque enim attinet repugnare naturæ, nec quidquam ſequi, quod aſſequi nequeas. Ex quo magis emergit, quale ſit decorum illud, ideo, quia nihil decet inuita, (vt aiunt,) Minerua, id eſt, aduerſante, & repugnante natura. Omnino ſi quidquam eſt decorum, nihil profectò magis,

a L. aliú aliquem, quáuis præp.
b v. c. & filio.

c L. ne Xenocratem quidem,

d L. tenenda ſunt
e q. v. c. ſed tantùm pr.

a al. ęqualitas.

b L. ſibi ipſe cóncıſcere

c v. c. Num

d particula, autem, abeſt ab o.v.c.

e hoc totú, ab alio, abeſt à v.c.

f q.v.c.ſuú:

quàm [a] æquabilitas vniuerſæ vitæ, tum ſingularum actionum: quam conſeruare non poſſis, ſi aliorum naturam imiteris, omittas tuam. Vt enim ſermone eo debemus vti, qui notus eſt nobis, ne, (vt quidam,) Græca verba inculcantes iure optimo irrideamur: ſic in actiones, omnémque vitam, nullam diſcrepantiam conferre debemus. Atque hæc differentia naturarum tantam habet vim, vt nonnumquam mortem [b] ſibiĳpſi cōſciſcere alius debeat, alius in eádem cauſa non debeat. [c] non enim alia in cauſa M. Cato fuit, alia ceteri, qui ſe in Africa Cęſari tradiderunt. Atqui ceteris forſitan vitio datum eſſet, ſi ſe interemiſſent, propterea quòd eorum vita lenior, & mores fuerant faciliores: Catoni [d] autem cùm incredibilē tribuiſſet natura grauitatē, eámque ipſe perpetua conſtantia roboraſſet, ſempérque in propoſito, ſuſceptóque conſilio permanſiſſet, moriundum potiùs, quàm tyranni vultus adſpiciendus fuit. Quàm multa paſſus eſt Vlyſſes in illo errore diuturno, cùm et mulieribus (ſi Circe, & Calypſo, mulieres appellandæ ſunt) inſeruiret, & in omni ſermone omnibus affabilem ſe eſſe vellet? domi verò etiam contumelias ſeruorum, ancillarúmque pertulit, vt ad id aliquando, quod cupiebat, perueniret. At Aiax, quo animo traditur, millies oppetere mortem, quàm illa perpeti [e] ab alio maluiſſet. quę contemplanteis expendere oportebit, quid quiſque habeat [f] ſui: eáque moderari, nec velle experiri, [62] quàm ſe aliena deceant. id enim maximè quemque decet, quod eſt cuiuſque ſuum maximè. Suum igitur quiſque noſcat ingenium,

nium, acrémque ſe & vitiorum, & bonorum ſuorum iudicem præbeat: ne ſcenici plus, quàm nos, videantur habere prudẽtiæ. illi enim nõ optimas, ſed ſibi accommodatiſſimas fabulas eligunt. qui enim voce freti ſunt,[63] Epigonos,[a] Medeámque: q geſtu, Menalippã, Clytemneſtrã: ſemper [b] Rupilius, quẽ ego memini, Antiopam: non ſæpe AEsôpus Aiacem. Ergo hiſtrio hoc videbit [c] in ſcena, quod non videbit ſapiens in vita? Ad quas igitur res aptiſſimi erimus, in ijs potiſſimùm elaborabimus. ſin aliquando neceſſitas nos ad ea detruſerit, quæ noſtri ingenij non erunt: omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, vt ea, ſi non decorè, at quàm minimùm indecorè facere poſſimus. Nec tam eſt enitendum, vt bona, quæ [d] nobis data non ſunt, ſequamur, quàm vt vitia fugiamus.

Ac duabus ijs perſonis, quas ſuprà dixi, tertia adiungitur, quam caſus aliquis, vel tempus imponit: quarta etiam, quam [e] nobiſmetipſis iudicio noſtro accõmodabimus. nam regna, imperia, nobilitates, honores, diuitiæ, opes, eáq., quæ ſunt his cõtraria, in caſu ſita, temporibus gubernantur. Ipſi autem [f] quam perſonam gerere velimus, à noſtra voluntate proficiſcitur. Itaque ſe alij ad philoſophiã, alij ad ius ciuile, alij ad eloquentiam applicant: ipſarúmque virtutum in alia alius mauult excellere. Quorũ verò patres, aut maiores aliqua gloria præſtiterunt, [g] eorũ plerique in hoc genere laudis ſtudent, excellere: vt Qu. Mucius, P. filius, in iure ciuili, Paulli filius Africanus in re militari. Quidã autem ad eas laudes, quas à patribus acceperunt, ad-

a L. Medúmque:

b q v. c. Rutilius,

c v. c. in ſcena, nõ videbit ſapiẽs in vita? & ita L.

d L. nobis data non ſint, & ita v. c.

e L. nobiſmetipſi.

f v. c. gerere quam perſonã velimus,

g L. ij ſtudẽt plerúq. eodẽ in genere laud. excell.

dunt aliquam ſuam: vt hic idem Africanus eloquentia cumulauit bellicam gloriam. Quod idem fecit Timotheus, Cononis F. qui, cùm belli laude nō inferior fuiſſet, quàm pater: ad eam laudem, doctrinæ, & ingenij gloriam adiecit. Fit autem interdū, vt nonnulli, [a] omiſſa imitatione maiorum, ſuum quoddam inſtitutum conſequantur: maximéque in eo plerumque elaborant ij, qui magna ſibi proponunt, obſcuris orti [b] maioribus. Hęc igitur omnia, cùm quęrimus, quæ deceāt, complecti animo, & cogitatione debemus.

In primis autem conſtituendum eſt, quos nos, & qualeis eſſe velimus, & in quo genere vitæ: quæ deliberatio, eſt omnium difficillima. Ineunte enim adoleſcentia, [c] cùm ineſt maxima imbecillitas conſilij, tunc id ſibi quiſque genus ętatis degendæ conſtituit, quod maximè adamauit. itaque antè implicatur aliquo certo genere, curſuque viuendi, quàm potuit, quod optimum eſſet, iudicare. 64 Nam quod Herculem Prodicus dicit (vt eſt apud Xenophontem) cùm primùm pubeſceret: quod tempus à natura ad deligendum, quam quiſque viam viuendi ſit ingreſſurus, datum eſt: exiſſe in ſolitudinem, atque ibi ſedentem, diu ſecum, multúmque dubitaſſe, cùm duas cerneret vias, vnam voluptatis, alteram virtutis, vtram ingredi melius eſſet: hoc [d] Herculi Iouis ſatu edito, potuit fortaſſe cōtingere: nobis non item, qui imitamur, quos cuique viſum eſt, atque ad eorum ſtudia inſtitutáque impellimur: [e] plerumque autem parentum præceptis imbuti, ad eorum conſuetudinē, morémque deducimur.

alij

a al. amiſſa.

b al. parentibus.

c L. cùm eſt max. & ita v.c.

d al. Herculi Ioue ſato,

e al. pleriq. autem. & ita Nonius.

alÿ multitudinis iudicio feruntur,quęq́; maiori parti pulcherrima vidētur,ea maximè exoptant. nonnulli tamen ſiue felicitate quadā,ſiue bonitate naturæ, ſiue parentum diſciplina, rectam vitæ ſecuti ſunt viam. Illud autem maximè rarū genus eſt eorū,qui aut excellente ingenÿ magnitudine,aut pręclara eruditione,atque doctrina,aut vtraq. re ornati, ſpatium etiam deliberandi habuerunt, quem potiſſimùm vitę curſum ſequi vellent:in qua deliberatione ad ſuam cuiuſque naturā conſilium eſt omne reuocandum.Nam cùm in omnibus,quæ agūtur, 65 [a] ex eo modo,quo quiſque natus eſt,(vt ſuprà dictum eſt,)quid deceat,exquirimus:tum in tota vita conſtituenda,multo eſt rei cura maior adhibenda,vt conſtare in vitæ perpetuitate poſſimus nobiſmetipſis,nec in vllo officio claudicare. Ad hanc autē rationem quoniam maximā vim natura habet: fortuna proximam;vtriuſque omnino ratio habenda eſt in deligendo generę vitæ: ſed naturæ magis. multo enim & firmior eſt,& conſtantior:vt fortuna nonnumquam,tanquam ipſa mortalis,cum immortali natura pugnare videatur. Qui igitur ad naturæ ſuę nō vitioſæ genus [b] conſilium vitæ omne cōtulerit,is conſtantiā teneat.id enim maximè decet:[c] niſi fortè ſe erraſſe intellexerit in deligēdo genere vitę. Quod ſi acciderit(poteſt autē accidere)faciēda morū inſtitutorúmq. mutatio eſt.eā igitur mutationē,ſi tempora adiuuabunt,faciliùs,cōmodiúſque faciemus. ſin minùs:ſenſim erit, pedetentímq. facienda:vt amicitias,quæ minùs delectent & minùs probētur,magis decere cenſent ſapiētes 66 ſen-

a L. ex eo, quo quiſque modo natus eſt,

b L.conſiliū viuēdi omne

c L.niſi fortè ſe intellexerit erraſſe i delig. gen.

a v.c. diluere,

b q.v.c.non tam potuit, propter infirmitatem valitudinis, patris ſimilis eſſe,q.

ſim [a] diffluere, quàm repentè præcidere. Commutato autem genere vitæ, omni ratione curandum eſt, vt id bono conſilio feciſſe videamur. Sed quoniam paullo antè dictum eſt, imitandos eſſe maiores: primùm illud exceptum ſit, nè vitia ſint imitanda: deinde, ſi natura non feret, vt quædam imitari poſſint, vt ſuperioris [b] Africani filius, qui hunc Paullo natum adoptauit, propter infirmitatem valetudinis non tam potuit patris ſimilis eſſe, quàm ille fuerat ſui. Si igitur non poterit ſiue cauſas defenſitare, ſiue populum contionib. tenēre, ſiue bella gerere: illa tamen præſtare debebit, quæ erũt in ipſius poteſtate, iuſtitiam, fidem, liberalitatem, modeſtiam, temperantiã, quò minùs ab eó id, quod deſit, requiratur. Optima autẽ hereditas à patrib. traditur liberis, omniqùe patrimonio præſtantior, gloria virtutis, rerúmque geſtarum: cui dedecori eſſe, nefas, & vitium iudicandum eſt. Et quoniam officia non eádem diſparibus ętatibus tribuuntur, aliáque ſunt iuuenum, alia ſeniorum: aliquid etiam de hac diſtinctione dicendum eſt.

c L. Ex quę ijs delig.

d al. inſcientia,

e L. & in ciu.

Eſt igitur adoleſcentis, maiores natu vereri, [c] ex hiſque deligere optimos, & probatiſſimos, quorum conſilio, atque auctoritate nitatur. Ineuntis enim ætatis [d] inſcitia, ſenum conſtituenda, & regenda prudentia eſt. Maximè autem hæc ætas à libidinibus arcenda eſt, exercendáque in labore, patientiáque & animi, & corporis: vt eorum & in bellicis, [e] & ciuilibus officijs vigeat induſtria, atque etiã cùm relaxare animos, & dare ſe iucunditati volent, caueant intemperantiam, meminerint verecundiæ:

cundiæ:

cundiæ:quod erit facilius, ſi eiuſmodi [a] quoque rebus maiores natu [b] intereſſe velint.

Senibus autem labores corporis [c] ſunt minuendi, exercitationes animi etiam augendæ videntur. danda verò opera, vt & amicos, & iuuentutem, et maximè remp. conſilio, & prudentia quàm plurimùm adiuuent: Nihil autem magis cauendum eſt ſenectuti, quàm ne languori [d] ſe, deſidiæq; dedat. Luxuria verò cùm omni ętati turpis, tum ſenectuti fœdiſſima eſt. ſinautem [e] libidinum etiam intemperantia [f] acceſſerit, duplex malum eſt, quòd & ipſa ſenectus concipit dedecus, & facit adoleſcentium impudentiorem intemperantiam.

Ac ne illud quidem alienum eſt, de magiſtratuum, de priuatorum, de ciuium, de peregrinorum officijs dicere. Eſt igitur proprium munus magiſtratus; intelligere, ſe gerere perſonam ciuitatis, debereque eius dignitatem, & decus ſuſtinere, ſeruare leges, iura deſcribere, ea fidei ſuæ commiſſa meminiſſe. Priuatum autem oportet æquo, et pari cum ciuibus iure viuere, neque ſubmiſſum & abiectum, [g] neque ſe efferentem: tum in rep. ea velle, quæ tranquilla, & honeſta ſint. [h] talem enim & ſentire & bonum ciuem, dicere ſolemus. Peregrini autem, & incolę officium eſt, nihil, pręter ſuum negotium agere, nihil de alio [i] inquirere, miniméque in aliena eſſe rep. curioſum. Ita ferè officia reperientur, cùm quęretur, quid deceat, & quid aptum ſit perſonis, temporibus, ætatibus. Nihil eſt autem, quod tam deceat, quàm in omni re gerenda, conſilióque capiendo ſeruare conſtantiam.

a q.v.c. quidem reb.
b q.v.c. nolint intereſſe. L. non nolint intereſſe.
c ſunt, abeſt à v.c.
d L. ſeſe.
e L. etiam libidinũ int.
f q. v. c. acceſſit.
g al. nec eſ
h v. c. talem enim ſolem & ſentire bonum ciuem, & dicere.
i L anquirere.

Sed quoniam decorum[a] illud in omnibus factis, & dictis, in corporis denique motu, & ſtatu cernitur, idque poſitum eſt in trib. rebus, formoſitate, ordine, ornatu ad actionem [b] apto: difficilius ad eloquendum: 67 [c] ſed ſatis erit intelligi: in his autem tribus continetur cura etiam illa, vt probemur ijs, quibus cum, [d] & apud quos viuamus: his quoque de rebus pauca dicantur.

Principiò, corporis noſtri magnam natura ipſa videtur habuiſſe rationem: quæ formam noſtram, reliquámque figuram, in qua eſſet ſpecies honeſta, eam poſuit in promtu. [e] quæ autem partes corporis ad naturæ neceſſitatem datæ, adſpectum eſſent deformem habiturę, atque turpem, eas contexit, atq. abdidit. Hanc naturę tam diligentem fabricam imitata eſt hominum verecundia. Quæ enim natura occultauit, éadem omnes, qui ſana mente ſunt, remouent ab oculis: ipſique neceſſitati, dant operam, vt quàm occultiſſimè pareant: quarúmque partiũ corporis vſus ſunt neceſſarij, eas neque parteis, neque earum vſus ſuis nominibus appellãt: quódque facere turpe non eſt, modò occultè, id dicere [f] obſcœnum eſt. Itaque nec aperta actio rerum illarum, petulantia vacat, nec oratio obſcœnitate. Nec verò audiendi ſunt Cynici, aut ſi-qui fuerunt Stoici pæne Cynici, qui reprehendunt, & irrident, quòd ea, quæ turpia re non ſunt, verbis flagitioſa dicamus: illa autem, quæ turpia ſint, nominibus appellemus ſuis. Latrocinari, fraudare, [g] adulterari, re turpe eſt: ſed dicitur non obſcœnè: liberis dare operam, re honeſtum eſt, nomine obſcœnum: pluráque [h] in eam ſen-

a illud, abeſt ab o.v.e.

b L. apto, difficilib. ad eloquendũ:

c al. ſed ſatis facilè poterit intelligi:

d v.c. apud quoſq. viu.

e L. quæ partes autem‿

f al. obſcenũ al. obſcænũ.

g L. adulterare‿,

g L. in eádẽ ſen. & ita v. e.

tentiam ab eiſdem contra verecundiam diſputantur. Nos autem naturam ſequamur, & ob omni, quod abhorret ab ipſa oculorum, auriúmque [a] *comprobatione,* [b] *fugiamus. Status, inceſſus, ſeſſio,* [c] *accubatio, vultus, oculi, manuũ motus, teneant illud decorum. Quibus in rebus duo ſunt maximè fugienda: nequid effœminatum, aut molle, & ne quid durum, aut ruſticum ſit. Nec verò hiſtrionibus, oratoribúſque concedendum eſt, vt ijs hæc apta ſint, nobis diſſoluta. Scenicorum quidem mos* [d] *tantam habet à vetere diſciplina verecundiam, vt in ſcena ſine ſubligaculo prodeat nemo. verẽtur enim, ne, ſi quo caſu euenerit, vt corporis partes quædã aperiãtur, adſpiciantur non decorè. Noſtro quidem more cum parentibus puberes filij, cum ſoceris generi* [e] *non lauantur. Retinenda eſt igitur huius generis verecũdia, præſertim natura ipſa magiſtra, et duce.*

Cùm autem pulchritudinis duo genera ſint, quorum in altero venuſtas ſit, in altero dignitas: venuſtatem, muliebrem ducere debemus: dignitatem, virilem. Ergo et à forma remoueatur omnis viro non dignus ornatus: & huic ſimile vitium in geſtu, motúque caueatur. Nam & palæſtrici motus, ſæpe ſunt odioſiores: & hiſtrionum nonnulli geſtus ineptiis non vacant: & in vtroque genere, quæ ſunt recta, & ſimplicia, laudantur. Formæ autem dignitas, coloris bonitate tuenda eſt: color, exercitationibus corporis. Adhibenda eſt præterea munditia non odioſa, neque exquiſita [f] *nimis, tantum quæ fugiat agreſtem, & inhumanam negligentiam, eadem ratio eſt habenda veſtitus: in quo, ſicut in ple-*

riſque

a L. approbatione,
b fort. refugiamus.
c L. accubitio,
d L. tantam habet vetere d.
e fort. non lauant.
f nimis, abeſt à v. c.

riſque rebus, mediocritas optima eſt. Cauendum eſt autem, ne aut tarditatib. vtamur in greſſu mollioribus, vt pomparum ferculis ſimiles eſſe videamur: aut in feſtinationibus ſuſcipiamus nimias celeritates: quę cùm fiunt, anhelitus mouentur, vultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna ſignificatio fit, non adeſſe conſtantiam. Sed multo etiam magis elaborandum eſt, ne animi motus à natura recedant: quod aſſequemur, ſi cauebimus, ne in perturbationes, atque exanimationes incidamus: &, ſi attentos animos ad decori conſeruationem tenebimus. Motus autem animorum, duplices ſunt: alteri, cogitationis: alteri, appetitus. Cogitatio, in vero exquirendo maximè verſatur: appetitus impellit ad agendum. curandum eſt igitur, vt cogitatione ad res quàm optimas vtamur: appetitum rationi obedientem præbeamus.

Et quoniam magna vis orationis eſt, eáque duplex: altera, contentionis: altera, ſermonis: contentio diſceptationibus tribuatur iudiciorum, contionum, ſenatus: ſermo, in circulis, diſputationibus, cõgreſſionibus familiarium verſetur: [a] perſequatur etiam conuiuia. contentionis præcepta rhetorum ſunt [b] multa, nulla ſermonis: quamquam haud ſcio, an poſſint hæc quoque eſſe. ſed diſcẽtium ſtudijs inueniuntur magiſtri: huic autem qui ſtudeant, ſunt nulli: rhetorum turba referta omnia: quamquam quæ verborum, ſententiarúmq. præcepta ſunt, eádem ad ſermonem pertinebunt. Sed cùm orationis indicem, vocem habeámus, in voce autẽ duo ſequamur, vt clara ſit, vt ſuauis; vtrumque omnino à natura

a L. ſequatur. & ita v. c.

b vox, multa, nullo in cod. manuſcrip. comparet.

tura petendum eſt: verùm alterum exercitatio augebit, alterum imitatio preſſè loquentium, & leniter.[68] [a] Quid fuit in Catulis, vt eos exquiſito iudicio putares vt litterarum? quamquam erant litterati: ſed & alij. hi autem optimè vti lingua Latina putabantur. Sonus erat dulcis: litteræ neque expreſſæ, neque oppreſſæ, ne aut obſcurum eſſet, [b] aut nimis putidum. Sine contentione vox, nec languēs, nec canora. Vberior oratio L. Craſſi, nec minùs faceta: ſed bene loquendi de Catulis opinio non minor. Sale verò [c] conditus, & facetijs Cæſar, Catuli patris frater, vicit omneis: vt in ipſo illo forenſi genere dicendi contentiones aliorum ſermone vinceret. In omnibus igitur his elaborandum eſt, ſi in omnibus, quid deceat, exquirimus.

Sit igitur hic ſermo, in quo Socratici maximè excellunt, lenis, minimeq. pertinax: inſit in eo lepós. Nec verò, tanquàm in poſſeſſionem ſuam venerit, excludat alios: ſed cùm reliquis in rebus, [d] tum in ſermone, communi viciſſitudine nonnumquam vtēdum putet. Ac videat in primis, quibus de rebus loquatur: ſi ſerijs, ſeueritatem adhibeat: ſi iocoſis, lepôrem. In primis prouideat, ne ſermo vitium aliquod indicet ineſſe [e] moribus: quod maximè tum ſolet euenire, cùm ſtudioſè de abſentibus detrahendi cauſa, aut per ridiculum, aut ſeuerè, maledicè, contumelioſéque dicitur. Habentur autem plerumque ſermones aut de domeſticis negotijs, aut de repub. aut de artium ſtudijs, [f] & doctrinæ. Danda igitur opera eſt, vt etiam ſi aberrare ad alia cœperit, ad hæc reuocetur oratio. Sed [69] vtcunque ade-

runt

a L. Nihil fuit in Cat.

b L. Aut putidum. & ita v.c.

c vox, conditus, abeſt à q.v.c.

d L. tum ĩ ſ. viciſſitudinem nõ iniquã putet. & ita v. c.

e L. in moribus:

f L. atq. doctrina.

runt [a] *res: neque enim* [b] *omnes ijſdem de rebus,* [c] *nec in omni tẽpore, nec ſimiliter* [d] *delectamur. Animaduertendum eſt etiã quatenus ſermo delectationem habeat: et, vt incipiendi ratio fuerit, ita ſit deſinendi modus.* [e] *Sed quoniam in omni vita rectiſſimè præcipitur, vt perturbationes fugiamus, id eſt, motus animi nimios, rationi non obtemperanteis: ſic eiuſmodi motibus ſermo poſſe vacare, ne aut ira exſiſtat, aut cupiditas aliqua, aut pigritia, aut ignauia* [f] *aut quid tale appareat. maximéque curandum eſt, vt eos, quibus cum ſermonem conferimus, & vereri, & diligere videamur. Obiurgationes etiam nonnumquam incidunt neceſſariæ, in quib. vtendum eſt fortaſſe & vocis contentione maiore, & verborum grauitate acriore. Id agẽdum etiam eſt, vt ne ea facere videamur irati. Sed, vt ad vrendum, & ſecandũ* [g] *medici, ſic nos ad hoc genus caſtigãdi, rarò, inuitiq. veniamus. nec vmquam, niſi neceſſariò, ſi nulla reperietur alia medicina. ſed tamen ira procul abſit, cum qua nihil rectè fieri, nihil conſideratè poteſt.* [h] *Magna autem ex parte clementi caſtigatione licet vti, grauitate tamen adiũcta, vt ſeueritas adhibeatur, et contumelia repellatur. atque etiã illud ipſum, quod acerbitatis habet obiurgatio, ſignificandum eſt,* [i] *ipſius cauſa, qui obiurgetur, ſuſceptum eſſe. Rectum eſt autem, etiam in illis contentionibus, quæ cum inimiciſſimis fiunt, etiam ſi nobis indigna audiamus, tamen grauitatẽ retinere, iracundiam* [k] *repellere. quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea nec conſtanter fieri poſſunt, nec ijs, qui adſunt,* [l] *approbari. Deforme etiã eſt,*

a vocula, res, abeſt ab o.v.c.
b vox, omnes, abeſt ab o.v.c.
c L. nec omni tempore, nec
d fort. delectantur.
e L. ſed, quomodo in
f L. aut tale quid app.
g vox, medici, abeſt ab o.v.c.
h L. Magnã autem partẽ clem.
i v.c. ipſius id cauſa, q.
k v.c. pellere.
l L. probari.

eſt, de ſe ipſo prædicare, falſa præſertim, & cum irriſione audientium, imitari militem glorioſum.

Et quoniam omnia perſequimur, (volumus quidem certè,) dicendum eſt etiam, qualem hominis honorati, & principis domum placeat eſſe, cuius finis eſt vſus: ad quem accommodanda eſt ædificandi deſcriptio: & tamen adhibenda dignitatis, commoditatiſque diligẽtia. Cn. Octauio, qui primus ex illa familia conſul factus eſt, honori fuiſſe accepimus, quòd præclaram ædificaſſet in palatio, & plenam dignitatis domum: quæ cùm vulgò viſeretur, ſuffragata domino, nouo homini, ad conſulatum putabatur. hanc Scaurus demolitus, acceſſionem adiunxit ædibus. Itaque ille in ſuam domum conſulatum primus [a] intulit: hic, ſummi, & clariſſimi viri filius, in domum multiplicatam, non repulſam ſolùm [b] retulit, ſed ignominiam, et calamitatẽ. Ornanda eſt enim dignitas domo, [c] non ex domo dignitas tota quærenda: nec domo dominus, ſed domino domus honeſtanda eſt. & vt in ceteris habenda ratio non ſui ſolùm, ſed etiam aliorũ: ſic in domo clari hominis, in quam & hoſpites multi recipiẽdi, & admittenda hominũ cuiusq. generis multitudo, adhibenda eſt cura laxitatis. aliter ampla domus dedecori domino ſæpe fit, ſi eſt in ea ſolitudo & maximè, ſi aliquando alio domino ſolita eſt frequentari. odioſum eſt enim, cùm à prætereuntibus dicitur: 7° O domus antiqua: heu, [d] quàm diſpari [e] dominaris domino: quod quidem his temporibus in multis licet dicere. Cauendum eſt etiam, præſertim ſi ipſe ædifices, ne extra modum ſumptu, & magnifi-

centia

a L. attulit.

b verbũ, retulit, abeſt à v.c.

c L. non ex domo tota, quærenda:

d q.v.c. quã diſſimili

e L. dominare domi.

centia prodeas: quo in genere multum mali etiam in exemplo eſt. ſtudioſè enim plerique, præſertim[a] in hac parte, facta principum imitantur: vt L. Luculli, ſummi viri, virtutem, quis?[b] quàm multi villarum magnificentiam imitati[c] ſunt. quarum quidem certè eſt adhibendus modus, ad mediocritatémque reuocandus: eadémque mediocritas ad cõmunem vſum, cultúmque vitæ[d] referenda eſt. Sed hæc hactenus.

In omni autem actione ſuſcipienda, tria ſunt tenenda: primùm, vt appetitus rationi[e] pareat: quo nihil eſt ad officia conſeruanda accommodatius: deinde, vt animaduertatur, quanta illa res ſit, quã efficere velimus:[f] néve minor, néve maior cura, & opera ſuſcipiatur, quàm cauſa poſtulet. tertium eſt, vt caueamus,[g] vt ea, quæ pertinent ad liberalem ſpeciem, & dignitatem,[h] moderanda ſint. Modus autem eſt optimus, decus ipſum tenêre, de quo antè diximus, nec progredi longiùs.[i] Horum autem trium præſtantiſſimum eſt, appetitum obtemperare rationi.

Deinceps de ordine rerum, & temporum opportunitate dicendum eſt. Hęc autem ſcientia continet ea, quam Græci εὐταξίαν *nominant, non hanc, quam interpretamur modeſtiam: quo in verbo modus ineſt: ſed illa eſt* εὐταξία, *in qua intelligitur ordinis conſeruatio. Itaque, vt eandem nos modeſtiam appellemus, ſic definitur à Stoicis, vt* MODESTIA, SIT SCIENTIA *earum rerum,[k] quę agentur, aut dicentur, loco ſuo collocandarum. itaque videtur eadẽ vis ordinis, & collocationis fore. Nam & ordinem*

a L. in hanc partem,

b L. at quàm

c verbum, ſunt, non agnoſcit L.

d L. transferenda eſt.

e q. v. c. obtemperet:

f L. vt néue,

g L. ne ea,

h L. immoderata ſint.

i q. v. c. Horũ tamen tr.

k L. quæ agũtur, aut dicũtur,

ordinem ſic definiunt, COMPOSITIONEM *rerum aptis, & accommodatis locis. locum autem actionis, opportunitatem temporis eſſe dicunt. tempus autem actionis opportunum, Græcè* εὐκαιρία, *Latinè appellatur occaſio, ſic fit, vt modeſtia hęc, quã interpretamur ita, vt dixi, ſcientia ſit opportunitatis idoneorum ad agendum temporum. Sed poteſt eſſe eadem prudentiæ definitio, de qua principiò diximus. hoc autem loco de moderatione, & temperantia,* [a] *& earum ſimilibus virtutibus quærimus. Itaque, quæ erant prudentiæ propria, loco ſuo dicta ſunt. quæ autem harum virtutum, de quibus* [b] *iamdudum loquimur, quæ pertinent ad verecundiam, & ad eorum approbationem, quibus-cùm viuimus, nunc dicenda ſunt.*

a q.v. c. & harum

b L. iamdiu

Talis eſt igitur ordo actionum adhibendus, vt, quemadmodum in oratione conſtanti, ſic in vita omnia ſint apta inter ſe, & conuenientia. Turpe eſt enim, valdéque vitioſum, in re ſeuera conuiuio dignum, aut delicatum aliquem inferre ſermonem. Bene Pericles, cùm haberet collegam in prætura Sophoclem poëtam, hique de communi officio conueniſſent, & caſu formoſus puer præteriret, dixiſſétque Sophocles, O puerum pulchrum.[c] *Pericles: At enim prætorem,*[d] *Sophocles, decet nõ ſolùm manus, ſed etiam oculos abſtinenteis habere.*

c v. c. Pericle:

d v.c. Sophocle,

[e] *Atque hoc idem Sophocles ſi in athletarum* [f] *approbatione dixiſſet, iuſta reprehenſione caruiſſet. Tanta vis eſt & loci, & temporis. Vt,* [g] *ſiquis, cũ cauſam ſit acturus, in itinere, aut in ambulatione ſecum ipſe meditatur, aut ſiquid aliud attentiùs*

e al. Arqui

f L. probatione

g q. v. c. ſi-qui,

tiùs cogitet, non reprehendatur: at hoc idem ſi in cõuiuio faciat, inhumanus videatur,[a] inſcitia temporis. Sed ea, quæ multũ ab humanitate diſcrepãt, vt, ſi quis in foro[b] cantet, aut ſiqua eſt alia magna peruerſitas, facilè apparent, nec magnopere admonitionem, & præcepta deſiderant. quæ autem parua videntur eſſe delicta, neque à multis intelligi poſſunt, ab ijs eſt diligentiùs declinandum: vt in fidibus,[c] aut in tibijs, quamuis paullum diſcrepent, tamen id à ſciente animaduerti ſolet: ſic videndũ eſt in vita, ne fortè quid diſcrepet, vel multo etiam magis, quo maior, & melior actionum, quàm ſonorum concentus eſt. Itaque, vt in fidibus muſicorum aures vel minima ſentiunt: ſic nos, ſi acres, ac diligentes iudices eſſe volumus, animaduerſoréſque vitiorum, magna intelligemus ſæpe ex paruis. Ex oculorum obtutu, ex ſuperciliorum aut remiſſione, aut contractione, ex mæſtitia, ex hilaritate, ex riſu, ex locutione, ex reticentia, ex cõtentione vocis,[d] ex ſubmiſſione, ex ceteris ſimilibus, facilè iudicabimus: quid eorũ aptè fiat, quid ab officio, naturáque diſcrepet. Quo in genere non eſt incommodum, quale quódque eorum ſit, ex alijs iudicare: vt, ſi quid dedeceat[e] in alijs, vitemus & ipſi. fit enim neſcio quo modo, vt magis in alijs cernamus, quàm in nobiſmetipſis, ſiquid delinquitur. Itaque facillimè corriguntur[f] illi in diſcendo, quorum vitia imitantur, emendandi cauſa, magiſtri. Nec verò alienum eſt, ad eligenda, quæ dubitationem afferant, adhibere doctos homines, vel etiam vſu peritos, &, quid his de quoque officij genere

placeat,

a L. inſcientia

b q v.c. cantet, aut in funere, aut ſi qua eſt

c L. aut tibijs,

d L. & ſubmiſſ.

e L. in illis,

f Prouocabulum illi, deles L.

exquirere. Maior enim pars eò ferè deferri ſolet, quo à natura ipſa deducitur. in quibus videndum eſt, non modò quid quiſque loquatur, ſed etiam, quid quiſque ſentiat, atque etiam,[a] de qua cauſa[b] quiſque ſentiat. Vt enim pictores, & ij, qui ſigna[c] fabricant,[d] & veri etiam poëtæ, ſuum quiſque opus à vulgo conſiderari vult: vt, ſi quid reprehenſum ſit à pluribus, id corrigatur: hique & ſecum, & cum alijs, quid in eo[e] peccatum ſit, exquirunt: ſic aliorum iudicio permulta nobis & facienda, & non facienda, & mutanda, et corrigenda ſunt. Quę verò more aguntur, & inſtitutis ciuilibus, de ijs nihil eſt præcipiẽdum. illa enim ipſa præcepta ſunt: nec quemquam hoc errore duci oportet, vt, ſi quid Socrates, aut Ariſtippus contra morem, conſuetudinémque ciuilem fecerint, locutiue ſint, idem ſibi arbitretur licere. Magnis illi, & diuinis bonis hanc licentiam aſſequebantur. Cynicorum verò ratio, tota eſt eijcienda. eſt enim inimica verecundiæ, ſine qua nihil rectum eſſe poteſt, nihil honeſtum. Eos autem, quorum vita perſpecta in rebus honeſtis, atque magnis eſt, benè de rep. ſentienteis, ac benè meritos,[f] ac merenteis, aliquo honore, aut imperio affectos, obſeruare, & colere debemus: tribuere etiam multum ſenectuti: cedere ijs, qui magiſtratum habebunt: habere[g] delectum ciuis, & peregrini:[h] in ipſo quoque peregrino, priuatimne, an publicè venerit: ad ſummam, ne agam de ſingulis, communem totius generis hominum conciliationem, & conſociationem colere, tueri, ſeruare[i] debemus.

a al. qua de cauſa
b v.c. non habent hoc totum, quiſq. ſentiat.
c L. fabricantur,
d L. & verò etiam p.
e q.v.c. peccati ſit,
f L. aut merenteis,
g q.v.c. dilectum
h L. in ipſóque peregrino,
i debemus, abeſt à v. c.

Iam de artificijs, & quæſtibus, qui liberales habẽdi, qui ſordidi ſint, hæc ferè accepimus. Primùm improbantur ij quæſtus, qui in odia hominum incurrunt: vt portitorum, & fæneratorum. Illiberales autem, & ſordidi quæſtus mercenariorum,[a] omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur. Eſt enim in illis ipſa merces, auctoramentum ſeruitutis. Sordidi etiam [b] putandi, qui mercantur à mercatoribus, [c] quod ſtatim vendant. nihil enim proficiunt, niſi admodum mentiantur. nec verò quidquam eſt turpius vanitate. opificésque omnes in ſordida arte verſantur. [d] nec verò quidquã ingenuum poteſt habere officina: miniméque artes hæ probandæ, quæ miniſtræ ſunt voluptatum, cetarij, lanij,[e] coqui, ſartores, piſcatores, ut ait Terentius.[f] addè his, ſi placet vnguentarios, ſaltatores,[g] totúmque ludum talarium. Quibus autem artibus aut prudentia maior ineſt, aut non mediocris vtilitas quæritur, vt medicina, vt architectura, vt doctrina rerum honeſtarum, hę ſunt ijs, quorũ ordini conueniunt, honeſtæ. Mercatura autẽ, ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt. ſin magna & copioſa, multa vndique apportans, multisque ſine vanitate [h] impartiens: non eſt admodum vituperanda. atque etiam, ſi ſatiata quæſtu, vel contenta potiùs, vt ſæpe ex alto in portũ, ex ipſo portu ſe in agros, poſſeſſionésque contulerit, videtur iure optimo poſſe laudari. Omnium autem rerum, 72 ex quibus aliquid acquiritur, nihil eſt agricultura melius, nihil vberius, nihil dulcius,[i] nihil homine libero dignius. De qua quoniã in Catone Maiore ſatis multa diximus,

illinc

a al. omniũque,
b q.v. c. putantur,
c q.v.c. quod ſtatim vendant cariùs.
d L. nec enim quidquam
e al. coci,
f v.c. adde huc, ſi pl.
g L. totum denique ludũ talariũ.
h L. impertiens.
i L. nihil homine, nihil libero dign.

illinc aſſumes, quæ ad hunc locum pertinebunt.

Sed ab ijs partibus, quæ ſunt honeſtatis,[a] quemadmodum officia ducerentur, ſatis expoſitum videtur. Eorum autem ipſorum, quæ honeſta ſunt, poteſt incidere ſæpe contentio, & comparatio: de duobus honeſtis vtrum honeſtius: qui locus à Panætio eſt prætermiſſus. Nam cùm omnis honeſtas mânet à partibus quattuor, quarum vna ſit cognitionis: altera, communitatis: tertia, magnanimitatis: quarta, moderationis: hæc in diligendo officio ſæpe inter ſe comparentur, neceſſe eſt. Placet igitur, aptiora eſſe naturæ, ea officia, quæ ex communitate, quàm ea, quæ ex cognitione ducantur: idque hoc argumento confirmari poteſt, quòd, ſi contigerit ea vita ſapienti,[b] vt omnium rerum affluentibus copijs ditetur: quamuis omnia, quæ cognitione digna ſunt, ſummo otio ſecum ipſe conſideret, & contempletur: tamen, ſi ſolitudo tanta ſit, vt hominem videre non poſſit, excedat è vita. Princépſque omnium virtutum[c] eſt illa ſapiëtia, quam σοφίαν Græci vocant: prudentiam enim, quàm Græci φρόνησιν dicunt, aliam quandam intelligimus: quæ eſt rerum expetendarum, fugiendarúmque ſcientia: illa autem ſapientia, quam principem dixi, rerum eſt diuinarum, atque humanarum ſcientia, in qua continetur deorum, & hominum communitas, & ſocietas inter ipſos. ea ſi maxima eſt,[d] vt certè neceſſe eſt, quod à communitate ducatur officium, id eſſe maximum. Etenim cognitio, contemplatióque naturę, manca quodam modò, atque inchoata ſit, ſi nulla actio rerum conſequatur. ea verò actio in hominum

a q.v.c. quo modo off.

b L. vt in omniũ rerũ affl. cop. quáuis omnia, quæ cogn.

c eſt, non reperitur in v. c.

d L. vt eſt certè.q.

commodis tuendis maximè cernitur. pertinet igitur ad ſocietatem generis humani. ergo hæc cognitioni anteponenda eſt: atque id optimus quiſque [a] *re ipſa oſtendit,*[b] *& indicat. Quis eſt enim* [c] *tã cupidus in perſpiciẽda, cognoſcendáque rerũ natura, vt, ſi ei tractanti, contẽplantique res cognitione digniſſimas, ſubitò ſit allatũ periculũ, diſcriménque patriæ, cui ſubuenire, opitularique poſſit: nõ illa omnia relinquat, atque abijciat, etiam ſi dinumerare ſe ſtellas, aut metiri mundi magnitudinem poſſe arbitretur? Atque hoc idem in parentis, in amici re, aut periculo fecerit. Quibus rebus intelligitur, ſtudijs, officiisque ſcientiæ, præponenda eſſe officia iuſtitiæ, quæ pertinent ad hominum vtilitatem: qua nihil homini debet eſſe antiquius. Atque illi, quorum ſtudia, vitáque omnis in rerum cognitione verſata eſt, tamen ab augendis hominum vtilitatibus, & commodis non receſſerunt. Nam erudierũt multos, quo meliores ciues,* [d] *vtilioréſque in rebus ſuis publicis eſſent: vt Thebanum Epaminondam* [e] *Lyſias Pythagorẽus, Syracuſium Dionem Plato, multique multos: nóſq. ipſi, quidquid ad remp. attulimus, (ſi modò aliquid attulimus,) à doctoribus, atque doctrina inſtructi ad eam, & ornati acceſſimus. Neque ſolùm viui, atque præſentes ſtudioſos diſcendi erudiunt, atque docẽt: ſed hoc idem etiam poſt mortem monumentis litterarum aſſequuntur. nec enim locus vllus pretermiſſus eſt ab ijs, qui ad leges, qui ad mores, qui ad diſciplinam reip. pertineret: vt otium ſuum ad noſtrum negotiũ cõtuliſſe videantur. ita illi ipſi doctrinæ ſtudijs, et ſapiẽtiæ dediti,*

a q. v.c. re apſe
b L. & indicat.
c fort. tam cupidus pſpiciendæ, cognoſcendæq; rer. naturæ, vt, ſi
d L. vtilioréſque reb. & ſuis, & publ.
e L. Lyſis Pythag.

dediti, ad hominum vtilitatem ſuam prudentiam, intelligentiámque potiſſimùm conferunt. Ob eam etiã cauſam eloqui copioſè, modò prudenter, melius eſt, quàm vel acutiſſimè ſine eloquentia cogitare. quòd cogitatio in ſe ipſa vertitur, eloquentia [a] *verò complectitur eos, qubuscum communitate iuncti ſumus. Atque* [b] *vt apum examina non fingendorum fauorum cauſa congregantur, ſed, cùm congregabilia natura ſint, fingunt fauos: ſic homines, ac multo etiam magis, natura congregati, adhibẽt agendi, cogitandique ſollertiam. Itaque niſi ea virtus, quæ conſtat ex hominibus tuendis, id eſt, ex ſocietate generis humani, attingat rerum cognitionem, ſoliuaga cognitio, & ieiuna videatur. itémque magnitudo animi,* [c] *remota comitate, cõiunctionéque humana, feritas ſit quædam, & immanitas. Ita fit, vt vincat cognitionis ſtudium cõſociatio hominum, atq. cõmunitas. Nec verum eſt, quod dicitur à quibuſdam, propter neceſſitatem vitæ, quòd ea, quæ natura deſideret, cõſequi ſine alijs, atque efficere non poſſemus, idcircò iſtam eſſe cum hominibus communitatem, & ſocietatem: quòd ſi omnia nobis, qua ad victum, cultúmque pertinẽt, quaſi virgula diuina, vt aiunt,* [d] *ſuppeditarentur: tũ optimo quiſque ingenio, negotijs omnibus omiſſis, totum ſe in cognitione, & ſcientia collocaret. Nõ eſt ita. nam & ſolitudinem fugeret, & ſocium ſtudij quæreret: tum docere, tũ diſcere vellet, tum audire, tum dicere. Ergo omne officium, quod ad coniunctionem hominum, & ad ſocietatem tuendam valet, anteponendum eſt illi officio, quod*

a verò, abeſt ab o. v.c.

b L. vt apium exam.

c L. remota cõmunitate, coniunct.

d q.v.c. ſuppeditarent:

cognitione, & ſcientia continetur.

Illud forſitan quærendum ſit, num hæc communitas, quæ maximè eſt apta naturę, ſit etiam moderationi, modeſtiæq; ſemper anteponenda. Non placet. ſunt enim quædam partim ita fœda, [a] *quædam partim ita flagitioſa, vt ea, ne conſeruandæ quidem patriæ cauſa, ſapiens facturus ſit. ea Poſidonius collegit permulta, ſed ita tætra quędam, ita obſcœna, vt dictis quoque videantur turpia. Hæc igitur non ſuſcipiet* [b] *quiſquam reip. cauſa,* [c] *nec reſp. quidem pro ſe ſuſcipi volet. Sed hæc commodiùs ſe res habet,*[74] *quòd non poteſt accidere tempus, vt interſit reip. quidquam illorum facere ſapientem. Quare hoc quidem effectum ſit, in officijs deligendis id genus officiorum excellere, quod teneatur hominum ſocietate. etenim cognitionem, prudentiámque ſequitur conſiderata actio. ita fit, vt conſideratè agere pluris ſit, quàm cogitare prudenter. Atque hæc quidem hactenus.* [d] *patefactus eſt enim locus ipſe, vt non ſit difficile in exquirendo officio, quod cuique ſit præponendum, videre. In ipſa autem communitate ſunt gradus officiorum: ex quibus, quod cuique præſtet, intelligi poſſit: vt prima dijs immortalibus: ſecunda, patriæ: tertia, parẽtibus, deinceps gradatim reliquis debeantur. Quibus ex rebus breuiter diſputatis intelligi poteſt, non ſolùm id homines ſolere dubitare, honeſtúmne, an turpe ſit: ſed etiã, duobus propoſitis honeſtis, vtrum honeſtius. Hic locus à Panætio eſt, vt ſuprà dixi, prætermiſſus. Sed iam ad reliqua pergamus.*

a vox, quædã, abeſt à v. c.

b vox, quiſquã, non reperitur in v. cod.

c L. ne reſp.

d v. c. patefactus enim locus eſt ipſe,

DIONY-

DIONYSII LAMBINI
ANNOTATIONES
IN LIB. I. DE OFFICIIS.

PROPTEREA quod libri de officijs,& Cato maior,& Lęlius,& Paradoxa à Carolo Langio multis locis non ita pridé emendata ex auctoritate libror. manuſcriptorum, diligenter cum vulgatis comparatorum, nos eius emendationes, niſi quæ nobis non probabuntur ſequemur. neque vero temere vel ſequemur, vel fugiemus, ſed & antiqua ſcriptura librorum Memmianorum, & aliorum, quibus vſi ſumus, conſiderata, & iudicio doctorum requiſito, quid ſequi, quid improbare debeamus, ſtatuemus. In hac ſecunda editione præter libros Memmianos, Huraltinos, Clericanos, Cuiatianos, quibus prima vſi ſumus: nacti ſumus alios item manuſcr.a P.Daniele Aurel.à Cl.Puteano, à Boemoræo, & aliis, qui nos ad horum librorum emendationem incredibiliter adiuuerunt.

1 item tibi cenſeo faciendum.) ſic prorſus legendum eſt: atque hanc lectionem & ratio poſtulat, & libri veteres comprobant: quorum plerique habent partim, itidem, partim vt vulg. idem. Quod ad rationem attinet, ſic loquuntur Latini, vt ego facio, ita ſeu tu item facere debes. licet tamen etiam legere, itidem.

2 quoniam vtrique, Socratici & Platonici eſſe vol.) ſic habent libri manuſcr. noſtri: neque aliter edidit Langius: ſed propterea quòd hunc locum vulgò non intelligi, atque idcirco deprauari video: libet mihi eum paucis explicare. ſic igitur eum explano, ſed tamen noſtra legens, &c. noſtra, nempe Academica. Cicero enim erat Academicus. neque eſt quòd quiſquam mihi dicat, eũ hic ſecutum eſſe Panętium Stoicum. nam hoc eſt eſſe Academicum, nunc hoc, nunc illud tueri, & quod in quaque re ac diſciplina inſit probabile, id defendere. Iam hæc quæ deinceps ſequũtur, nón multum à Peripateticis diſſidentia, illuc pertinét. multis locis oſtendit Cicero. Academicos eoſdem ferè fuiſſe, atque Peripateticos. vtrique volumus eſſe Socratici & Platonici, &c. vtrique, id eſt nos Academici, & vos Peripatetici. (Cratippus n. erat Peripateticus) volumus eſſe Socratici & Platonici, id eſt, Socratis & Platonis decreta tueri volumus: Philoſophiam moralé. Platonicam à Socrate acceptam ſequimur.

3 qui iam illos ferè æquat.) cùm in tribus libris manuſcr. partim ita ſcriptum reperiſſem, qui ſe iam illis ferè æquarunt: partim ſic, qui iam illis ferè æquarunt ſe, & aliquanto pòſt tempore acceſſiſſet codex à Cuiatio noſtro item manuſcr. mihi ad hoc negotium conficiendum commodatò miſſus, in vnoque duntaxat abeſſe pronocabulum, ſe, animaduertiſſem: nó putaui olim.

mihi à Vulgata lectione diſcedendum: quin mihi hoc loco, riſum mouit quorumdam ſemidoctorum arrogantiſſimum ſupercilium, qui vbi mihi aliquid in quouis codice manuſcr. repererunt à vulgata lectione diſcrepans, etiam abſurdiſſimū, ſtatim damnata lectione recepta, affirmant, atque adeò adiurant deos omneis, ita vt in illo neſcio quo codicē ſcriptum eſt, eſſe legendum quod fieri non debet. tractandi enim ſunt libri veteres cū iudicio Atque vt non temere vulgata & recepta lectio damnanda eſt, etiam ſi nonnulli codices veteres ab ea diſſentiant: ita non eſt mordicus retinenda, neque pertinaciter dèfendenda, etiam ſi eam libri veteres adiuuent, cùm ratio & veritas reclamant. Nunc autem libris veteribus retractatis, non ſolùm ijs, quos olim adhibueram, ſed etiam alijs multo pluribus & fortaſſe melioribus: in quibus ferè omnibus prouocabulum, ſe, non comparet, hanc in opinionem diſceſſi, omnino ſi quid ſit mutādum, legendum eſſe, vel, qui iam illos ferè æquarunt. ſic enim Cæſar loquitur, lib. 5. longarum nauium curſum adæquarunt. & ipſe Cicero in Timęo. vt deorum vitam poſſint adęquare. vel, qui iam illis fere æquantur.

4 vt idem in vtr. gen elaboraret) ſic legendum, elaboraret, inquam, non, vt vulgò, laboraret. quamuis reclament codices. nā, e, verbi elaboraret, abſorptum eſt à poſtrema vocali eadem vocis antecedentis genere.

5 contemſit alterum.) Miror Langium ſic hoc interpretari, contemſit Ariſtoteles oratorium dicendi genus: Iſocrates philoſophicum. nam hæc interpretatio, linguam Latinam ignorantis eſt Si enim Cicero eam. quam vult ille, ſententiam exprimere voluiſſet: ita locutus eſſet: quorum vterque ſuo ſtudio delectatus, contemſit alterius, ſeu contemſit alienum: nempe ſtudium. nunc ita loquitur, vterque contemſit alterum, id eſt Ariſtoteles contemſit Iſocratem, & Iſocrates Ariſtotelem, ſuo vterque ſtudio delectatus. Sic omnino locus hic intelligendus, quod pace Langij dixerim. non enim vt eum reprehenderem, (quamquam in hoc reprehenſione dignus eſt) ſed vt incautos admonerem, ne eius auctoritate adducti, in fraudem atque in errorem impellerentur, hæc adſcripſi.

6 ſi rerum aliquem dilectum reliquiſſent.) toties diximus; dilectum, dixiſſe veteres pro eo, quem vulgus, delectum, dicit, & ita ſcriptum eſſe in libris manuſcr. vt verear, ne lectorem obtundā ταυτολογῶν. ſed tamē etiam hoc loco teſtatum volui, ita habere eos omneis libros veteres, quibus vſi ſumus.

7 hoc autem commune, quod catheeon vocant.) Sic legendum arbitror, libris omnibus inuitis: in quibus vox Græca, καθῆκον, non repetitur. Eam enim puto eſſe à ſcriptore librario prętermiſſam: quod ſæpe illi fecerunt, preſertim in vocabulis Græcis. Omnino ſententia poſtulat, vt ita legatur. Perfectum officium, rectū opinor, vocare poſſimus: hoc autem commune, officium, ſubintell. vocemus: quod illi καθῆκον, vocant. Quid autem abſurdius,

quàm ita dicere, Græci commune, & medium officium, officiũ; vocans? quaſi verò Græci Latinis nominibus vtantur. At res ſpectatur, non verbum, dicet aliquis. Atqui hîc agitur de nominibus, & verbis: qualia Latina Græcis reſpondere, & paria eſſe poſſint. Præterea cur ſuprà rectum officium, dixit à Græcis catorthoma appellari, Græco nomine: commune officium, verò, officium dixit ab ijs nominari vocabulo Latino? Vnde igitur nata eſt vox Latina, officium? ex gloſſa. Ita factum vt ſcriptores librarij, officium, pro cathecon ſcripſerint.

8 earúmque prægreſſus) ſic ſcriptum reperi in tribus antiquiſ. codicibus: quo modo item Adr. Turnebus ſe in vno ſcriptum vidiſſe mihi aſſeuerauit, vt de ſcripturæ veritate non ſit dubitandum, cùm præſertim nomen, anteceſſiones, quod ſequitur, probet ita legendum eſſe.

9 vt hominum cœtus & celebrari inter ſe) libri aliquot veteres ſine verbo, celebrari, ſic habent, vt hominum cœtus & eſſe, & à ſe obiri &c. nonnulli vt hominum cœtus & celebrationes & eſſe, & à ſe obiri velit: quos ſequor

10 ad bene, beatéque viuendum.) codices manuſcr. habent, ad beatè viuendum, tantùm, quos ſequor.

11 humanarúmque rerum contemtio.) Falluntur qui legendũ putant, humanarúmque rerum contentio. à verbo, contendo, referentes, ad contentionem, quæ oritur inter homines de rebus vtilibus, vt de potentia, & imperio, & honore, & ceteris fortunæ bonis. quo nihil abſurdius excogitari poteſt, & miror hoc eis venisse in mentem. Nam primùm pugnantia loqueretur Cicero, & diceret res inter ſe contrarias ex eadem re oriri, nempe virtutem & vitium. dicit enim ex appetitione principatus, laudabili ſcilicet & honeſta, oriri animi magnitudinem, quę eſt virtus, & humanarum rerum contentionem, vt vult ille, quæ eſt vituperabilis & vitioſa. Deinde contentio humanarum rerum non puto æquè Latinè dici poſſe, vt, honorum contentio, quoniam hoc eſt vſitatum: illud non item. Induxit illum, quòd exiſtimat, apud Ciceronẽ nolle alteri parere niſi præcipienti &c. eſſe vitioſum, cùm M. Tullius ipſe oſtendat eſſe laudabile his verbis, animus benè a natura informatus. Poſtremò demonſtrabo ſic eſſe legendum, vt edidi, & vt habent omnes alię editiones, niſi quòd habent litteram, p, ante, m quam ſcripturã vulgatam, ſcio eſſe prauam & peruerſam. Sed oſtendamus id quod polliciti ſumus. De ſimili igitur humanarum rerum contemtione loquitur hîc Cicero, atque infrà non longè admodum: ibi: reliquis autem tribus, neceſſitates propoſitę ſunt ad eas res parandas, tuẽdáſque, quibus actio vitæ continetur, vt & ſocietas hominum coniunctióque ſeruetur: & animi excellentia cùm in augendis opibus vtilitatibusque & ſibi, & ſuis comparandis, tum multo magis in his deſpiciendis eluceat. & infrà eodem libro, nouem circiter pòſt folijs, ibi, Intellig endum eſt autem, cùm propoſita ſint genera quattuor; è quibus honeſtas, officiumque manaret,

ſplen-

ſplendidiſſimum videri, quòd animo magno, elatóque, humanáſque res deſpiciente factum ſit. & infrà ab eo loco non longè admodum: ibi, In eo enim eſt illud, quod excellenteis animos, & humana contemnenteis facit. & infrà à proximo loco non lōgè, ibi, Capeſſentibus autem remp. nihilominùs, quàm philoſophis, haud ſcio an magis etiam, & magnificentia, & deſpicientia adhibenda eſt rerum humanarum. Et libro tertio, ſex folijs poſt principium, ibi, Etenim multo magis eſt ſecundum naturā celſitas animi, & magnitudo, itémque communitas, iuſtitia, liberalitas, quàm voluptas, quàm vita, quàm diuitiæ: quæ quidē contemnere, & pro nihilo ducere, comparantem cum vtilitate communi, magni animi eſt, & excelſi.

12 poteſt nôs in ſtudijs cognitionis.) ſic legēdum eſt, vel, libris omnibus reclamantibus: non vt vulgò, cogitationis. nam primùm abſurdum eſt ita dicere, agitatio mentis poteſt nos continere in ſtudijs agitationis, ſeu, cogitationis. Deinde cùm cogitatio verſetur vel in conſilijs capiendis de rebus ad bene, beatéq; viuendum pertinentibus, vel in ſtudijs cognitionis: ſtudio cogitationis à ſtudijs cognitionis differant neceſſe eſt. ſic enim & ſtatim loquitur, aut in ſtudijs ſcientiæ, cognitionísque.

13 & huic coniuncta beneficiētia) cùm & Langius teſtetur ſuos codices habere, beneficientia, & noſtri itidem habeant, non putaui mihi crimen temeritatis eſſe pertimēdum, ſi tot librorum conſenſum ſecutus eſſem.

14 aut bello, vt qui victoria potiti ſunt) ſic vnus habet ex noſtris codicibus, & rectè. nam in alijs libris voces peruerſo ordine poſitæ ſunt

15 eo ſi quis ſibi plus appetet) ſecutus ſum libros vulgatos. nā etiam noſtri ſic habent, vt ij, quibus eſt vſus Langius, ex quo ſi, quis ſibi appetet &c.

16 mutuatione officiorum.) ſic habent plerique libri veteres: nonnulli tamen, mutatione, vt vulgari.

17 Itaque videndum eſt ne non ſatis ſit) ſic omnes quidem libri habent: ſed ego ijs reclamantibus legendum putarim, verendum eſt, ne, &c.

18 nam alterum iuſtitiæ genus, &c.) Hic locus; qui in libris vulgaris fœdum in modum corruptus eſt, ope librorum veterum præclarè à nobis emendatus eſt. Eſt autem eius ſententia hæc. nā philoſophi alterum quidem iuſtitiæ genus aſſequūtur. ne cui noceant in inferenda alteri iniuria: id eſt, eò quòd nemini iniuriam inferant, iuſti ſunt: ſed alterum iuſtitiæ genus non colūt, quòd diſcendi ſtudio impediti, non tuentur eos, quos debent tueri. Langius negationem addidit, quam in nullis noſtris exemplaribus manuſcr. reperimus: neque ille, opinor, in vllis reperit. Omnino nulla negatio adſcribi debet: & ita, vti ego explicaui, locus eſt intelligendus, quamuis aliter ille.

19 vt non reddere depoſitum: etiam prom. non f.) Sic nunc edēdum eſſe exiſtimaui, ſententiā Ciceronis ex iis, quę antecedunt,

& quæ ſequuntur, odoratus: quæ talis eſt. Sed incidunt ſæpe tépora, cùm ea, quę iuſta ſunt, & iuſti hominis, non ſunt facienda: vt reddere depoſitum: facere promiſſum, & ſimilia, iuſta, & iuſti hominis ſunt, & viri boni. ſed hæc temporibus fiunt iniuſta, & iniuſti hominis, & ea migrare interdum, id eſt, ea transgredi, & negligere, ſeu violare, & non ſeruare, fit interdũ vt ſint iuſti hominis, & viri boni. quæ voces, quæ ſunt in contextu, ne furioſo, natæ ſunt ex gloſſa, ſeu annotatione, cũ aliquis adſcripſiſſet ad hæc verba, depoſitum non reddere, &c. vt furioſo. Quæ poſtea coniecta ſunt in contextum, & pro cuiuſque arbitratu cõ mutata. Quod & Carolo Langio iam venerat in mentem.

20 ea migrare interdum,) ſic legendum eſt, non vt vulgò, ea negare &c. quod iam antè Langius, veteres cod. ſecutus occupauit. vtitur eodem verbo, lib. 3. de legibus, & de diuin. vt idem notauit. valet autem hoc loco & ijs, quæ commemoraui, transgredi, παραβαίνειν, non ſeruare.

21 nec ſi plus tibi noc. q. illi prof. Qui promiſ. contra off. eſt maius anteponere min.) ſic nunc edidi. & vocem, damnum, deleui, vt ſuppoſitam, & ex gloſſa natam: quod ego manibus & oculis deprehendi. nam multi ex noſtris codicibus eam non habẽt: multi, qui habent habent alia manu ſcriptam, idque intra contextum verborum Ciceronis, ſupra vocem, maius. Præterea, anteponere, potiùs, quàm, anteponi, excudendum curaui, emendatiores, & plures codices ſecutus. accedit ratio, quę hoc poſtulat. ſequitur enim, non ſit contra officium, non facere quod dixeris. non dixit, non fieri quod dixeris, ſed, non facere &c. Quare hîc quoque ſic legendum, nec ſit contra officium, maius antepo nere minori. Sed fugit me admonere lectorem nouitium, & minùs eruditum, hæc, maius anteponere minori, ſic intelligendo, maius damnum, minori commodo anteponere.

22 cum hoſte induciæ pactæ) vetus codex vnus ex noſtris habet induciæ factæ.

23 ſed credo aliquid ſecutos, opportunitatem loci max.) Langius poſitum putat, aliquid, Græcorum more τὶ, id eſt. κατάτι, quod mihi non videtur. itaque diſiunctionis notam adſcribo, poſt. ſecutos: vt ſit hæc ſententia: puto eos non crudelitate impulſos Corinthum euertiſſe. ſed aliquam rationem ſecutos, maximè loci opportunitatem; &c. Quòd autem quidam aiunt ſe in nonnullis libris ſcriptum reperiſſe, ob opportunitatẽ loci max. eámque lectionem probant: ea verò inepta eſt, nec ferri poteſt. ob, autem natum ex prima ſyllaba vocis ſequentis.

24 Adeò ſumma erat obſeruatio in bello mouendo) vox, mouẽdo, mihi ſuſpecta eſt: velímque ea deleta, legi, Adeò ſumma erat obſeruatio in bello. Marci quidem. &c.

25 qui arma contrà ferret,) ſic noſtri vet. cod. aliquot. alij, qui ferret arma contrà, &c. & ita Langius.

26 Vt enim cum ciui aliter contendimus, ſi eſt inimicus, aliter &c.) Sic prorſus legendum eſt: quod vidit Franciſcus Fabricius

Marco-

Marcoduranus. nam hoc, ciuiliter, corruptum eſt: & ex, ciui aliter, factum, ciuiliter. ſententia autem, & veritas ita legendum eſſe peruincunt.
27 quidue ferat fors) ſic habent libri manuſcripti, atque ita ſine dubio legendum, non vt in vulg. ferat ſors. quod non eſt ab aliis emendatum. Suprà autem, ne quis erret, legendum, vitam cernamus, non, vita.
28 Dono, ducite.) Paſſeratius diſtinguẽdum cenſet, poſt Dono, vt ſit verbum. dono, as. cui aſſentior.
29 volentibus cum magnis dijs) ſic omnino legendum, non, volentibus id magnis dijs. Sic enim loquebantur veteres. Plautus, Milite glor. agite, ite cum dijs benè volentibus.
30 Secundo autem bello Punico) hæc omnia, quæ diſſimilibus litteris impreſſa ſunt, abſunt à veteribus libris, & nonnullis vulgatis.
31 Id autem tantum abeſt ab officio) libri veteres habent, tantũ abeſt officio: quod probo. talia ſunt illa, adigere arbitrum, apud eundem: propugnat nugis, apud Horatium. &, hæc animum aduertere, pro ad hæc, apud Lucretium lib. 1.
32 in quibus, præclarè agitur, ſi inſunt ſimulacra, &c. (ſic habẽt noſtri codices veteres, & rectè. ſententia autem eſt hæc, in quibus ſi inſunt ſimulacra virtutis, præclarè agitur.
33 an imitari agros fertileis, &c.) ſic legendũ, & ita habent omnes libri veteres. an, autem hoc loco interrogando affirmat, id eſt, reſponſionem aientem poſtulat.
34 Sed quæ natura principia ſint, &c.) Nõnulli ex noſtris libris veter. habent, Sed quæ natura, &c. quo modo & Langius edidit: itémque olim edi iuſſeram. paullo antè, vbi olim operarum culpa excuſum erat, ita, eum, &c. legẽdum, ita in eum, &c. & ſuprà non longe, coniunctióque, vbi operæ excuderant, coniunctióque.
35 Quæ propagatio, & ſuboles) ſic habent libri noſtri veteres. ſuboles, inquam, & ita legendum, & ſcribendum eſſe admonuimus in commentariis Horatianis.
36 id quod Pythagoras vltimum in amicitia putauit) ſic hunc locũ legit Nonius, in voce, vltimus, vt indicat Langius: qui eruditè hunc locum explicat. nam libri veteres cum vulgatis congruunt: qui habent, vult in amicitia, vt vnus, &c.
37 exercitatióque capienda) docti quidam legi volunt, exercitatióque adhibenda.
38 & addendo ducendóque) ſic omnes quidem habent libri veteres: ſed malim legi, deducendóque, ſiue ſubducendóque.
39 Illa virago viri.) legendum, vt habent libri veteres, Illa virago: & ita etiam olim excudi iuſſeram, reiecta vulgata lectione, Illáque virgo viri: ſi mihi ab operarijs iſtis obtemperatum eſſet. proximo verſu autem legendum, vt nunc edidimus, Salmaci, das ſpolia ſine ſudore & ſanguine, non, vt vulgò, ſine ſanguine, & ſudore. eſt enim ſenarius. deinde, das, in ſecũda perſona, indi

cati-

catiui modi.nō.da. Quod ſcio iam antè Faërno in mētē veniſſe.
40 Leuctris: hinc noſter Cocles: hinc Decij.) Sic reſtitui, atque omnino ſic legendum. Nam, Stratocles, quod eſt in vulg. non reperitur in libris manuſcriptis, ſed pro eo, Stercocles: & deinceps hinc Decij. &c. ita vt facilè appareat, hoc, Stercocles, eſſe peccatum librarij, qui cùm ſcribere deberet, noſter Cocles; ſcripſerit, Stercocles, omiſſa prima ſyllaba, no. Hæc cùm olim ſcripſiſſem, neque ſcirem cuiquam mortalium hoc idem veniſſe in mētem, (nam ſi ita eſſet, non diſſimulaſſem, aut tacuiſſem) admonitus ſum poſtea, Petrum Balduinum, quem ego adoleſcens, iam grādem natu Lutetiæ cognoui, hoc quoque animaduertiſſe. Quare huius loci emendatio viro illi doctiſſ. accepta referatur, qui anteuertit, non mihi.
41 eoſdem bonos & ſimplices) legendum, vt habent libri manuſcripti, &, vt nunc edidi, eoſdem bonos, & ſimpl. non, vt vulgò, eoſdémque bonos, & ſimpl.
42 vt quiſque eſt altiſſimo animo, & gloriæ cupidiſſ.) cùm in omnibus ad vnum libris manuſcr. ſcriptum reperiſſem, altiſſimo animo, & gloriæ cupiditate: quo modo & quidam eruditi viri ſe in ſuis reperiſſe teſtantur: atque hanc ſcripturam ferri nō poſſe ſatis intelligerem: cogitabam vnde ſcriptori librario, qui primus hunc locum deprauaſſet, anſa peccandi oblata eſſet: venit mihi tandem in mentem, ſcriptum eſſe à Cicerone, & gloriæ cupidiſſimo, deinde ab iis ſcriptoribus librarijs, qui Ciceronis ætati erant proximi, ſcriptum eſt, cupidiſſ. quo modo nos quoque hodie ſcribere ſolemus. hinc poſteriores librarij, imperiti ex illo cupidiſſ. fecerunt cupiditas: ex quo alij, quaſi aliquid intelligentes, cupiditate. Ita hæſit hoc mendum ad noſtram vſque ætatem in veteribus libris. Hæc eſt mea coniectura. Alij putant legendum, & gloriæ maximè cupido. non malè illi quidem, ſed plus nimio licenter. veruntamen iudicent eruditi.
43 plenáſque laborum, & periculorum cùm vitæ, tum mult. aliar. rer. &c.) ſic omnino legendum eſt, & ita habent libri veteres omnes. vox, cauſa, autem, quæ reperitur in libris vulgatis ante vocem, vitæ, ſuppoſita, & adulterina eſt: cùm eam inculcaſſet ſciolus aliquis, qui non videret, vnde regeretur generādi caſus, vitæ: neque intelligeret regi ab altero generandi caſu, periculorum: vt ſit periculorum vitæ, &c. nam viri fortis eſt adire pericula vitæ, earúmque rerum, quæ ad vitam pertinent.
44 & hæc vitanda,) Etiam libri noſtri habent, vidēda. quod notauit Langius. quæ ſcriptura, vt mihi non diſplicet, (ſic enim explicari poteſt, videnda. id eſt, cogitanda, conſideranda, animaduertenda. ſubintell. ſunt) ita recepta lectio non videtur damnanda. verumtamen multum apud me valet librorum veterum auctoritas.
45 at ille verè à ſe dixerit adiutum) partim ſic habent noſtri codices, at ille verè à ſe dixerit adiutum Themiſtoclē: partim ſic, at ille verè ſe adiuuiſſe Themiſtoclem: partim ſic, at ille verè ab

ſe ad-

ſe adiutum Themiſtoclem: quo modo edidit Langius & rectè. Mendoſè autem hic operarij iſti fecerunt olim, dixit, adiutum Themiſtoclem, pro, dixerit: quod tamen ſi deleatur, neque quidquam de ſententia decedat, & multum venuſtatis accedat.

46 quamquam imperium Lacedæm. partum eſt.) Locus eſt non ſincerus. nam libri veteres emendatiores non habent participiũ dilatatum, ante verbum, putatur: in nonnullis ſcriptum eſt, vt in vulgatis, dilatatum putatur. omnino hoc participium, ſuſpectum eſt. dixiſſet enim potiùs Cicero, propagatum, ſeu, amplificatum. Præterea Pauſaniæ & Lyſandri rebus geſtis, ſi verum quærimus, imperium Lacedæmonijs partum eſt. Pauſaniæ, cùm primùm apud Platæas Mardonium ſatrapam regium, qui præerat neſcio quot barbarorum myriadibus, ſuperauit: deinde cùm pari felicitate apud Helleſpontum barbarorum præſidia deiecit, & Græciam liberauit. his enim ſecundis prœlijs factum eſt, vt Lacedæmonij ſoli digni habetētur, qui Græciæ imperatēt. quod & Demoſthenes teſtatur orat. κατὰ νεαίρας, his verbis. Επεὶ δὲ Παυσανίας ὁ λακεδαιμονίων βασιλεὺς ὑβρίζειν ἐνεχείρει ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἠγάπα, ὅτι τῆς ἡγεμονίας μόνοι ἠξιώθησαν οἱ λακεδαιμόνιοι, &c. id eſt, poſteaquàm autem Pauſanias rex Lacedæmoniorum nos contumelioſè tractare cœpit, neque ſatis habuit, Lacedæmonios ſolos imperio dignos eſſe habitos, &c. Lyſandri, cùm apud Ægos flumen Athenienſium claſſem ducentarum nauium, decem, aut nouem nauibus exceptis, deleuit, & Athenienſeis in ſuam poteſtatem redegit, atque ita bellum Peloponneſiacum, quod annos viginti ſex productũ eſt, confecit. Hæc adſcripſi, quòd quidam ſcripſit, verius eſſe, quod ad hiſtoriam attinet, amplificatum eſſe Lacedæmonijs imperium Pauſaniæ & Lyſandri rebus geſtis, quàm partum.

47 Concedat laurea linguæ.) ſic eſt ſcriptum in codicibus antiquis emendatioribus, & ita admonuimus eſſe legendum, in oratione in Piſonem: miróрque nihil eſſe hac de re à Langio notatum. P. Victorius quidem lib. v, Variar. lect. ca. 24. multis verbis, vt ſolet, oſtendit, ſic, vt edidimus, legendum eſſe. Tantum autē huius loci deprauandi in ſciolis fuit ſtudium, vt nō ſolùm, laudi, pro linguæ, ſubſtituerint, ſed etiam, paci. ſic enim ſcriptum reperi in vno cod. manuſcr. concedat laurea paci.

48 nec maius otium.) Sic omnino legendum, non, vt vulgò, odium. quod Langius ante nos admonuit. ídque ex auctoritate codicum manuſcrip. quibuſcum noſtri conſentiunt. Sed quod ille, otium, hic interpretatur ſecuritatē ciuium Rom. qualis erat Troianorum, qua nocte oppreſſi ſunt. næ ille vehementer errat. nam ſignificat hîc Cicero ſe remp. maximis periculis liberaſſe, & coniuratorum manibus eripuiſſe conſilio & vigilantia, ſine vlla dimicatione, ſine exercitu, ſumma cum pace & otio, vt declarat Catilinar. 3. his verbis. Quòd ſi Catilina vrbe ad hanc diem remanſiſſet: quamquam, quoad fuit, omnibus eius conſilijs occurri, atque obſtiti: tamen, vt leuiſſimè dicam, dimicandum nobis

bis cum illo fuiſſet: neque nos vmquam, dum ille in vrbe hoſtis fuiſſet, tantis periculis, tanta pace, tanto otio, tãto ſilẽtio remp. liberaſſemus. tanta pace, & tanto otio, &c. id eſt, cum tanta pace, & tanto otio, & tanto ſilentio. Suprà proximè quidam libri habent, opimum, vbi ceteri, optimum.

49 quàm decertandi) nos vocem, fortitudo; poſt verbum, decertandi, ſuſtulimus, quamuis eam reperimus in duob. libris antiquis nam perſpicuè appãret ab aliquo, qui putaret quippiã deeſſe, eſſe adiectam. quod & Langio videtur.

50 Fortis verò animi & conſt. delenda vox, animi, & ſubintelligendũ, viri. argumento eſt id, quod ſequitur non longè, ſed præſenti animo vti, ſeu niti &c. quod & ille indicat.

51 ſed præſenti animo vti, & conſilio) quidam legi volunt, præſenti animo niti. quod probo. nos in libris antiquis tamen reperimus, vti.

52 non ad eorum, quibus commiſſa eſt) libri veteres ferè omnes ſic habent, vt edidi, non, quibus commiſſi, vt vulgò legitur.

53 nec adulari nos ſinamus) vel adulari, patiendi hic ſignificationem habet. vel legendũ, adulari nobis ſinamus. mendoſè porrò operæ hic fecerunt olim, non, pro, nos.

54 Adhibenda eſt igitur quædam reuerentia aduerſus hom. & optimi cuiuſque, &c.) duas voces, aduerſus homines, vt ſuperuacaneas, & à ſemidocto aliquo in contextum illatas, delendas arbitror. ordo enim eſt hic, reuerentia optimi cuiuſque viri & reliquorum eſt adhibẽda. niſi ita dicamus, reuerentia optimi cuiuſque & reliquorum, adhibenda eſt aduerſus homines. quod duriuſculum eſt.

55 Eſt autem quod differat, in hominum ratione hab.) ſic reſtitui ex auctoritate codicum antiquorum: atque ita ſine dubio legendum. Videtur autem idem ferè valere hoc: in hominum ratione habenda, atque illud, adhibenda hominum reuerentia: niſi quòd, habere hominum rationem, latiùs patet, quàm, adhibere reuerentiam.

56 Duplex eſt enim vis animorum, atque naturæ) videtur legendum, atque natura.

57 & quietibus ceteris) Langius delet vocem, quietibus, quia in optimo codice nõ compareat. nos in aliquot noſtris reperimus, idcirco retinuimus: neque tamen Langij factum damnamus.

58 vt ne nimis ludum profundamus,) ſecutus eſſem lectionem vulgatam, quæ in pleriſque libris antiquis reperitur: niſi planè mendoſa eſſet, vt ne nimis omnia profundamus, quemadmodũ & Langio videtur, qui legendum putat, ne nimis profundamur, deleta voce, omnia. Cùm igitur hic locus ſine dubio mihi videretur mendoſus, Ciceronémque hoc ſentire arbitrarer, ioco & ludo eſſe moderato vtendum: nõ dubitaui, quin ita locutus ſit, vt ne nimis iocum ſeu ludum profundamus. eſt enim genus loquendi & elegans, & Ciceroni vſitatum. iuſſeram tamen edi, vt ne nimis ioca profundamus, ſi mihi operæ obtemperare voluiſſent.

ſent:quòd hæc lectio propiùs accedat ad ſcripturam antiquam, omnia profundamus. facilior enim fuit prolapſio à voce, ioca, ad vocem, omnia, præſertim ſi ita ſcripta eſſet, omnia. Quidam lectionem vulgatam tuentur, paullum tamen immutantes, & ex, nimis, mimis, facientes: quod fateor me in vno antiquo codice reperiſſe: eámque ſic explicant: ne omnia noſtra largiamur nimis, riſum ſcilicet nobis turpi imitatione mouentibus. puta ui etiam aliquando legendum, ne nimis nos profundamus. conſideret & iudicet lector eruditus.

59 reliquíſque beſtijs antecellat.) noſtri libri habent partim, reliquíſque beluis antecellat. partim, antecedat. & paullo antè libri veteres ordine verborum inuerſo: homine dignus: alter ne libero quidé. vbi vulgati: libero dignus, alter, ne homine quidé.

60 atque in omni ratione diſſimulatorem) malim legi, in omni oratione. quo modo ſcriptum reperi in duobus cod. manuſcr.

61 Admodum autem tenenda ſunt ſua cuique.) libri veteres habent, tenenda ſunt ſua cuique: quos ſecuti ſumus: vulgati auté, tuenda ſunt, &c.

62 quàm ſe aliena deceant) quidam legi volunt, dedeceant. ego nihil muto.

63 Epigonos, Medúmque:) libri veteres habent, Medúmq;, quos ſequor. vulgati verò, Medeámque.

64 Nam quod Herculem Prodicus dicit) libri aliquot veteres habent: Nam quòd Herculem Prodicium dicunt &c.

65 ex eo quo quiſque modo natus eſt, &c.) libri aliquot veteres habent, ex eo modo, quem quiſque nactus eſt.

66 ſenſim diſſuere.) etiam libri Memiani, & Danielis, & Cuiatiani habent diluere, de quo verbo doctè quidem Langius: ſed tamen paullum ab eo diſſentio. non enim puto tralationem eſſe à coloribus, ſed potiùs à rebus vinctis & colligatis. diluere. n. hîc puto idem ferè valere, quod διαλύειν id eſt, diſſoluere, quemadmodum reluere valet, id quod obligatum, ſeu pignori oppoſitum eſt, repignerare & reſoluere. Cæcil. Vt aurum & veſtem, quod matris fuit, Reluat, quod viua ipſa oppoſuit pignori. Quin apud Abellium, diluunt, idem ſignificat, quod diſſoluunt. ſic ille lib. 12. cap. 1. Vinculum illud, coagulúmq; animi atque amoris, quo parenteis cum filijs natura conſociat, interſcindunt, aut certè quidem diluunt, deteruntque. Vnus alius habet, deluere: quod fortaſſe rectius eſt, & ita videri poteſt in Lælio legédū, Tales igitur amicitiæ ſunt remiſſione vſus deluendæ, vbi tamé editum eſt, eluendæ.

67 ſed ſatis erit intelligi) ſic habent plerique libri veteres cum vulgatis conſentientes. nonnulli, ſed ſatis facilè poterit intelligi: quam ſcripturam quamuis olim probarim, tamen nunc minùs probo. eámque magis probarem, deleta voce, ſatis. ſed facilè poterit intelligi. Omnino vulgatam, & receptam lectionem modis omnibus retinendam cenſeo: ſed ſatis erit intelligi: præſertim cùm in aliquot libris manuſcriptis reperiatur.

68 Nihil

Nihil fuit in Catulis vt eos,&c.)à me impetrare non potui, libros aliquot manuſcriptos non ſequerer,in quibus ſcriptũ Nihil fuit in Catulis,&c.quo modo & Langius edidit.Quam m lectio vulgata,cuius eadem ſententia,non eſt fortaſſe reij nda. Ne ea quidem damnanda eſt,quam in tribus alijs codi us manuſcr. reperi,Quod fuit in Catulis,vt &c quia ſenſui ceronis non aduerſatur.Videtur enim hoc ſentire M.Tullius, Catulis fuiſſe vocem ſuauem & dulcem,eóſque preſsè loqui itos eſſe,& leniter,adeò vt eos exquiſitè litteratos eſſe putaret, ui audiret.Nam quamquam eſſent litterati,tamen, multi alij m litterati eſſent, hac laude ſuauiter loquendi carebant. Sed t redeam ad eam ſcripturam,quã ſecutus ſum videtur, ſi quis am probabit,aliquid in ea immutandum, atque ita legẽdum, Nihil fuit aliud in Catulis,cur eos exquiſito &c. Ac quod ad vo em,aliud,eam ego reperi in duobus cod. antiquis, vt de ea nõ it admodum dubitandum:de particula,cur,quamuis nulli codices adiuuent, tamen conſuetudo Latini ſermonis,vt ita legatur,poſtulat.Sic igitur velim legi,Nihil fuit aliud in Catulis,cur eos exquiſ.&c. Nihil fuit aliud autem,præter ſuauitatem,& lenitatem vocis,ſcilicet.

69 Sed vtcumque aderunt:)libri noſtri veteres non habent,res, quod eſt in vulgatis:neque habuit in ſuis Langius,vt nos admonet.Itaque deleuimus. Verùm.pro,vtcumque malim legi,vt quique.& pro,delectamur,delectantur.

70 O domus antiqua:heu,quàm diſp.dominare domino?) ſic habent ferè omnes libri veteres , quos ſequimur : quo modo & ante nos ſecutus eſt Langius.Sed non celabo lectorem me repeiſſe in duobus pro,dominare, nominare quod fortaſſe non eſt continuò reijciendum.poteſt enim ſic explicari.O domus antiqua,quæ olim habuiſti dominum honoratum , & clarum virũ, & quæ dicebaris domus illius,aut illius viri, ſcilicet Põpeiani: eheu,quam diſparis & diſſimilis domini domus diceris?Conſideret lector.

71 colere,tueri,ſeruare debemus)verbum,debemus , reperitur in nonnullis libris manuſcriptis,in pleriſque non.Omnino poteſt ſine ſententię iactura deleri:vt repetatur ἀπὸ κοινοῦ.

72 ex quibus aliquid acquiritur) ſic habẽt codices Memmiani, & ceteri,meliùs,quàm vulgati,exquiritur.anquiritur autem,vt editum à Langio eſt,multo minùs placet.

73 adhibent agendi,cogitandíque)libri nonnulli veteres habẽt agendi,congregandíque. quidam,augendi,congregandíque,&c. quarum ſcripturarum neutra placet.

74 quòd non poteſt accidere tempus)vocem,tempus , delendã putarim.

M. TVLL. CICERONIS DE OFFICIIS

LIBER II.

QVEMADMODVM *officia ducerentur ab honeſtate, Marce fili, atque ab omni genere virtutis, ſatis explicatum arbitror libro ſuperiore. Sequitur, vt hæc officiorum genera perſequar, quæ pertinent ad vitæ cultum, et ad earum rerum, quibus vtuntur homines, facultatem, ad opes, ad copias.* [1] *in quo tũ quæri dixi, quid vtile, quid inutile:* [a] *tũ ex vtilib. quid vtilius, aut quid maximè vtile. de quibus dicere aggrediar, ſi pauca priùs de inſtituto, ac de iudicio meo dixero. Quãquã enim libri noſtri complureis non modò ad legendi, ſed etiam ad ſcribendi ſtudium excitauerunt: tamen interdum vereor ne quibuſdam bonis viris philoſophiæ nomen ſit inuiſum: mirentúrque, in ea tantum me operæ, & temporis ponere. Ego autem quamdiu reſp. per eos gerebatur, quibus ſe ipſa commiſerat, omneis meas curas, cogitationésque in eam conferebam: cùm autem dominatu vnius omnia tenerentur, neque eſſet vſquam conſilio, aut auctoritati locus: ſocios denique tuendæ reip. ſummos viros, amiſiſſem: nec me angoribus dedidi, quibus eſſem confectus,* [b] *niſi ijs reſtitiſſem: nec rurſum indignis homine docto voluptatibus. Atque vtinam reſp. ſtetiſſet quo cœperat ſtatu, nec in homines non tam*

commu-

a L. tum ex duobus vtilib. quid vtilius, aut ex pluribus, q̃d maximè vtile.

b v.c. niſi his reſti.

commutandarum rerum, quàm euertendarum cupidos, incidiſſet, primùm enim, vt ſtante rep. facere ſolebamus, in agendo plus, quàm in ſcribendo, operæ poneremus: deinde ipſis ſcriptis nō ea, quæ nūc, ſed actiones noſtras mandaremus, ut ſæpe fecimus. Cùm autem reſp. in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni ſolebat, nulla eſſet omninò, illæ ſcilicet litteræ conticuerunt, forenſes, & ſenatoriæ. nihil autem agere cùm animus non poſſet in ijs ſtudijs ab initio verſatus ætatis, [a] *exiſtimaui honeſtiſſimè* [b] *moleſtias deponi poſſe, ſi me ad philoſophiam retuliſſem. cui cùm multum adoleſcens, diſcendi cauſa, temporis tribuiſſem: poſteà quàm honoribus inſeruire cœpi, méque totum reip. tradidi, tantum erat philoſophiæ loci,* [2] *quantum ſuperfuerat amicorum, & reip.* [c] *temporibus. Id autem omne conſumebatur in legendo: ſcribendi otium non erat. Maximis igitur in malis* [d] *hoc tantum boni aſſecuti videmur, vt ea litteris mandaremus, quæ nec ſatis erant nota noſtris, & erant cognitione digniſſima. Quid eſt enim, per deos, optabilius ſapientia,* [e] *quid præſtantius? quid homini melius? quid homine dignius? Hanc igitur, qui expetunt, philoſophi nominantur: nec quidquam aliud eſt, philoſophia, ſi interpretari velis, quàm ſtudium ſapiētiæ. Sapientia autem eſt, (vt à veteribus philoſophis definitum eſt,) rerum diuinarum, & humanarum, cauſarúmque, quibus hę res continentur, ſcientia: cuius ſtudium qui vituperat, haud ſanè intelligo, quidnam ſit, quod laudandum putet. Nam ſiue oblectatio quęritur animi, requiéſque curarum:*

a L. exiſtimaui honeſtiſſimè poſſe poni, ſi me

b vox, moleſtias, abeſt à v.c.

c L. temporis.

d L. hoc tamē boni aſſ.

e al. quid p̄ſtabilius?

rum: quæ conferri cum eorum ſtudijs poteſt, qui ſemper aliquid [a] *acquirunt, quod ſpectet, & valeat ad bene, beatéque viuendum? ſiue ratio conſtantiæ, virtutiſque quæritur: aut hæc ars eſt, aut nulla omnino, per quam eas aſſequamur. nullam verò dicere maximarum rerum artem eſſe, cùm minimarum ſine arte nulla ſit, hominum eſt parum conſideratè loquentium, atque in maximis rebus errantium.* [b] *Si autem eſt aliqua diſciplina virtutis, vbi ea quæretur, cùm ab hoc diſcendi genere diſceſſeris? Sed hæc, cùm ad philoſophiam cohortamur, accuratiùs* [c] *ſolent diſputari: quod alio quodam libro fecimus. Hoc autem tempore tantùm nobis declarandum fuit, cur orbati reip. muneribus, ad hoc nos ſtudium, potiſſimùm contuliſſemus. Occurritur autem nobis, & quidem à doctis, & eruditis, quærentibus, ſatiſne conſtanter facere videamur, qui, cùm percipi nihil poſſe dicamus, tamen & alijs de rebus diſſerere ſoleamus, & hoc ipſo tempore præcepta officij perſequamur. Quibus vellem ſatis cognita eſſet noſtra ſententia. non enim ſumus ij, quorum vagetur animus, errore, nec habeat vmquam, quid ſequatur. quæ enim* [d] *iſta eſſet mens, vel quæ vita potiùs,* [e] *non ſolùm diſputandi, ſed etiam viuendi ratione ſublata? Nos autem, vt ceteri, qui alia, certa, alia incerta eſſe dicunt: ſic ab his diſſentientes, alia probabilia, contrà, alia* [f] *improbabilia eſſe dicimus.* [g] *Quid eſt ergo, quod me impediat, ea, quæ mihi probabilia videantur, ſequi: quæ contrà, improbare: atque affirmandi arrogantiam vitantem, fugere temeritatem, quæ à ſapientia*

a L. anquirunt, & ita v.c.
b L. Si autẽ
c I. Diſputati ſolent:
d al. eſſet iſta mens,
e L. non modò diſputandi, & ita v.c.
f vox, improbabilia, abeſt à v.c.
g v.c. Quid eſt igitur,

tia diſſidet plurimum? Contra autem omnia diſputantur à noſtris, quòd hoc ipſum probabile elucere non poſſet, niſi ex vtraque parte, cauſarum eſſet facta contentio. Sed hæc explanata ſunt in Academicis noſtris ſatis, vt arbitror, diligenter. Tibi autem, mi Cicero, quamquam in antiquiſſima, nobiliſſimáque philoſophia, Cratippo auctore, verſaris, ijs ſimillimo, qui iſta præclara pepererunt: tamen hæc noſtra, finitima veſtris, ignota eſſe nolui. Sed iam ad inſtituta pergamus.

Quinque igitur rationib. propoſitis officij perſequendi, quarum duę ad decus, honeſtatémque pertinent: duæ ad commoda vitæ, copias, opes, facultates: quincta ad eligendi iudicium, ſi quando ea, quæ dixi, pugnare inter ſe viderentur: honeſtatis pars, [a] perfecta eſt: quam quidem tibi cupio eſſe notiſſimam. Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipſum eſt, quod vtile appellatur. in quo verbo lapſa conſuetudo deflexit de via, ſenſimque eo deducta eſt, vt honeſtatem ab vtilitate ſecerneret, & conſtitueret [b] honeſtum aliquod, quod vtile non eſſet: & vtile, quod non honeſtum: qua nulla pernicies maior hominũ vitæ potuit afferri. Summa quidem auctoritate philoſophi ſeuerè ſanè, atque honeſtè, hęc tria genera [c] confuſa, cogitatione diſtinguunt. quidquid enim iuſtum ſit, id vtile etiam eſſe cenſent: itémque quod honeſtum, [d] idem eſſe iuſtum. ex quo efficitur, vt, quidquid honeſtum ſit, idem ſit vtile. Quod qui parum perſpiciunt, hi ſæpe verſutos homines, & callidos admirantes, [e] eorũ malitiam, ſapientiam iudicant. quorum error eripien-

a L. confecta

b v. c. eſſe hon.

c for. re confuſa,

d L. idem iuſtum.ex

e vox, eorũ abeſt à v. c.

eripiendus eſt; omniſque opinio ad eam[a] *ſpem traducenda, vt honeſtis conſiliis, iuſtiſque factis, non fraude, & malitia ſe intelligant ea, quæ velint conſequi poſſe.*

Quæ ergo ad vitam hominum tuendam pertinent,[2] *partim ſunt*[b] *inanimata, vt aurum, argentum, vt ea, quę gignuntur è terra, & alia eiuſdem generis: partim*[c] *animata, quę habent ſuos impetus, & rerũ appetitus. Eorũ autem alia rationis expertia ſunt, alia ratione vtẽtia. Expertes rationis*[d] *ſunt, equĩ, boues, reliquæ pecudes, apes,*[3] *quarum opera efficitur aliquid ad hominum vſum, atq. vitam. Ratione autem vtentium duo genera ponuntur: vnum, deorum: alterum, hominum. deos placatos pietas efficiet, & ſanctitas:*[e] *proximè autem, et ſecundum deos, homines hominibus maximè vtiles eſſe poſſunt. Earúmque item rerum, quę noceãt, & obſint, éadem diuiſio eſt. Sed quia deos nocere non putant,*[f] *his exceptis, homines hominibus plurimum obeſſe, vel prodeſſe arbitrantur. ea enim ipſa, quæ*[g] *inanimata diximus, pleraque ſunt hominum operis effecta; quæ nec haberemus, niſi manus, & ars acceſſiſſent: nec his ſine hominum adminiſtratione vteremur. neque enim valetudinis curatio, neque nauigatio, neque agricultura, neque frugum, fructuumque reliquorum perceptio, & conſeruatio, ſine opera hominum vlla eſſe potuiſſet. Iam verò & earum rerum, quibus abundaremus, exportatio, & earum, quibus egeremus, inuectio, certè nulla eſſet, niſi his muneribus homines fungerentur. eadémque ratione nec lapides è terra*

a v.c. ſpeciẽ,

b L. inanima,

c L. animalia.

d verbũ. ſũt, delet L.

e L. proximè autem ſecundum deos,

f has duas voces, his exceptis, non agnoſcit L.

g L. inanima

excide-

exciderentur ad vſum noſtrum neceſſarij: nec ferrum, aurum, æs, argentum [a] effoderentur penitus abdita, ſine hominum labore, & manu. Tecta verò, quibus & frigorum vis pelleretur, & calorum moleſtiæ ſedarentur, vnde aut initiò generi humano dari potuiſſent, aut poſteà [b] ſubuenire, ſi aut vi tempeſtatis, aut terræ motu, aut vetuſtate cecidiſſent, niſi communis vita ab hominibus harum rerum auxilia petere didiciſſet? Adde ductus aquarum, deriuationes fluminum, agrorum irrigationes, moles oppoſitas fluctibus, portus manu factos, [c] quæ non ſine hominum opera habere poſſemus: ex quibus omnibus, multisque alijs perſpicuum eſt, qui fructus, quæq; vtilitates ex rebus ijs, [d] quæ ſunt inanimatę, percipiantur, eas nos nullo modo ſine hominum manu, atque operà capere potuiſſe. Qui deniq. ex beſtijs fructus, aut quæ commoditas, niſi hoīes adiuuarēt, percipi poſſet? nā et qui principes inueniendi fuerunt, quem ex quaque beluā vſum habere poſſemus, homines certè fuerunt: nec hoc tempore ſine hominum opera aut paſcere eas, aut domare, aut tueri, aut tempeſtiuos fructus ex his capere poſſemus. ab eis denique & eę, quæ nocent, interficiuntur: & quæ vſui poſſunt eſſe, capiuntur. Quid enumerē artium multitudinē, ſine quibus vita omnino nulla eſſe potuiſſet? quis enim ægris ſubueniret: quæ eſſet oblectatio valentium, qui victus, aut cultus, niſi tam multæ nobis artes [e] miniſtrarentur? quibus rebus exculta hominum vita tantum deſtitit à victu, & cultu beſtiarum. Vrbes verò ſine hominum cœtu non potuiſſent nec ædificari, nec

a v.c. effoderetur penitus abditū.

b al. ſubueniri, al. ſubmuniri.

c L. quę vnde ſine hom. opera habere poſſemus?

d L. quæ ſint inanimæ.

e v.c. miniſtrarentū

frequẽtari: ex quo leges, moreſque conſtituti: tum iuris æqua deſcriptio, certáque viuendi diſciplina,[a] per quas bene, beatéque viuitur. quas res & manſuetudo animorum conſecuta, & verecundia eſt: effectúmque, vt eſſet vita munitior, atque vt dando, & accipiendo, [b] permutandiſque facultatibus, & commodis nulla re egeremus. Longiores hoc loco ſumus, quàm neceſſe eſt. Quis enim eſt, cui non perſpicua ſint illa, quæ pluribus verbis à Panætio commemorantur, neminem [c] neque ducem in bello, nec principem domi, magnas res, & ſalutareis ſine hominum ſtudijs gerere potuiſſe? Commemoratur ab eo Themiſtocles, Pericles, Cyrus, Ageſilaus, Alexander, quos negat ſine adiumentis hominum tantas res efficere potuiſſe. Vtitur in re non dubia, teſtibus non neceſſarijs. Atque vt magnas vtilitates adipiſcimur conſpiratione hominum, atque conſenſu: ſic nulla tam deteſtabilis peſtis eſt, quæ non homini ab homine naſcatur. Eſt Dicæarchi liber de interitu hominum, Peripatetici magni, & copioſi: qui, collectis ceteris cauſis, eluuionis, peſtilentiæ, vaſtitatis, beluarum etiam repentinæ multitudinis; quarum impetu docet quædam hominum genera eſſe conſumta: deinde comparat, quanto plures deleti ſint homines hominum impetu, id eſt, bellis, [d] aut ſeditionibus, quàm omni reliqua calamitate. Cùm igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimùm hominibus & proſint, & obſint: proprium hoc ſtatuo eſſe virtutis, conciliare [e] ſibi animos hominum, & ad vſus ſuos adiũgere. Itaque,

a hoc totũ, per quas bene, beatéque viuitur, abeſt à v.c.

b L. mutandiſq. facult.

c v.c. nec ducem, belli.

d L. & ſeditionib.

e v.c. nõ habent, ſibi,

que, quæ in rebus inanimis, quæq; in vſu, & tractatione beluarum fiunt vtiliter ad hominum vitam, artibus ea tribuuntur operoſis: hominum autem ſtudia ad amplificationẽ noſtrarum rerũ promta[a] *& parata, virorũ præſtantiũ ſapientia, & virtute excitantur. Etenim virtus ferè omnis in tribus rebus vertitur: quarũ vna eſt in perſpiciendo, quid in quaque re verum, ſincerúmque ſit, quid conſentaneum cuique, quid conſequens, ex quo quæque gignantur, quæ cuiuſque rei ſit cauſa:*[b] *alterum, cohibêre motus animi turbatos, quos Græci* πάθη *nominant: appetitiónésq., quas illi* ὁρμὰς *obedienteis efficere rationi:*[c] *tertium, iis, quibus-cum*[d] *congregamur, vti moderatè, & ſcienter, quorũ ſtudijs ea, quæ natura deſiderat, expleta, cumulatáque habeamus: per eos denique, ſi quid importetur nobis incommodi, propulſemus, vlciſcamúrque eos, qui nocere nobis conati ſunt, tantáque pœna afficiamus,*[e] *quantum æquitas, humanitásque patitur. Quibus autem rationibus hanc facultatem aſſequi poſſimus, vt hominum ſtudia cõplectamur, eáque teneamus, dicemus: neq. ita multo pòſt: ſed pauca antè dicẽda ſint. Magnã vim eſſe in fortuna in vtrãq. partẽ, vel ſecũdas ad res, vel aduerſas, quis ignorat? nã & cùm proſpero flatu eius vtimur,*[6] *ad exitus prouehimur optatos: et cũ reflauit, affligimur. Hęc igitur ipſa fortuna ceteros caſus rariores hẽt, primũ ab inanimis procellas, tẽpeſtates, naufragia, ruinas, incẽdia: deinde, à beſtijs ictus, morſus, ĩpetus. Hec igitur, ut dixi rariora. At uerò interitus exercitũ, ut pximẽ triũ, ſæpe multorũ, clades ĩperatorũ,*

a v.c. ac

b for. altera,

c for. tertia,

d v.c. cõgregemur,

e L. quanta

vt

vt nuper ſummi, ac ſingularis viri: inuidiæ præterea multitudinis, atque ob eas, benemeritorum ſæpe ciuium expulſiones, calamitates, fugæ: rurſúsque ſecundæ res, honores, imperia, victoriæ, quamquam fortuita ſunt, 7 tamen [a] ſine hominum opibus, & ſtudijs neutram in partem effici poſſunt. Hoc igitur cognito, dicendum eſt, quoniam modo hominum ſtudia ad vtilitates noſtras allicere, atque excitare poſſimus. quæ ſi longior fuerit oratio, cùm magnitudine vtilitatis comparetur. ita fortaſſis etiam breuior videbitur.

Quæcumque igitur homines homini tribuunt, ad eum augendum, atque honeſtandum, aut beneuolentiæ gratia faciunt, cùm aliqua de cauſa quẽpiam diligunt: aut honoris, ſi cuius virtutem ſuſpiciunt, [b] & ſi quem dignum fortuna quàm ampliſſima putant: [c] aut cui fidem habent, & bene rebus ſuis conſulere arbitrantur: [d] aut cuius opes metuunt: aut contrà, à quibus aliquid exſpectant: vt cùm reges, popularésve homines largitiones aliquas proponunt: aut poſtremò, pretio, aut mercede ducuntur. [e] quæ ſordidiſſima quidem eſt ratio, & inquinatiſſima, & ijs, qui ea tenentur, & illis, qui ad eam confugere conantur. Malè enim ſe res habet, cùm, quod virtute effici debet, id tentatur pecunia. Sed quoniam nonnumquam hoc ſubſidium neceſſarium eſt: quemadmodum ſit vtendum eo, dicemus, ſi priùs ijs de rebus, quæ virtuti propiores ſunt, dixerimus. Atque etiam ſubijciunt ſe homines imperio alterius, & poteſtati pluribus de cauſis. ducuntur enim aut beneuolentia, aut beneficiorum

a L. ſine hominum operis, & ſt.

b v.c. quémque dign. for. ſi quémque.

c for. aut ſi cui fid.

d fort. aut ſi cuius opes

e L. quæ ſordidiſſima eſt illa quidem rat. & ita v. c.

ciorum magnitudine, aut dignitatis præſtantia, aut ſpe, ſibi id vtile futurum, aut metu, ne vi parêre cogantur, aut ſpe largitionis, promiſſionibúsque capti: aut poſtremò, vt ſæpe in noſtra rep. videmus, mercede conducti.

Rerum autem omnium nec aptius eſt quidquam ad opes[a] *tuendas, quàm diligi: nec alienius, quàm timeri. Præclarè Ennius: Quem metuunt, oderunt. Quem quiſque odit, periiſſe expetit. Multorum autem odijs nullas opes poſſe obſiſtere, ſi anteà fuit ignotum, nuper eſt cognitum. Nec verò huius tyranni ſolùm, quem armis oppreſſa pertulit ciuitas interitus*[8] *declarat, quantum odium hominum valeat ad peſtem. ſed reliquorum ſimiles exitus tyrannorum: quorum haud ferè quiſquam interitum ſimilem effugit. Malus enim*[b] *cuſtos diuturnitatis metus: contráque, beneuolentia, fidelis*[c] *eſt, vel ad perpetuitatem. Sed ijs, qui vi oppreſſos imperio coërcent, ſit ſanè adhibenda ſæuitia, vt heris in famulos, ſi aliter teneri non poſſunt. qui verò in libera ciuitate ita ſe inſtruunt, vt metuantur: his nihil eſſe poteſt dementius. quamuis enim demerſę ſint leges alicuius opibus,* [9] *quamuis*[d] *tremefacta libertas, emergunt tamen hæc aliquando aut iudicijs tacitis, aut occultis de honore ſuffragijs. Acriores autem morſus ſunt intermiſſæ libertatis, quàm retentæ. Quod igitur latiſſimè patet, neque ad incolumitatem ſolùm, ſed etiam ad opes, & potentiam valet plurimùm, id amplectamur, vt metus abſit, caritas retineatur, ita facillimè, quæ volumus, & priuatis in rebus, & in rep. conſequemur. etenim,*

a v. c. tuendas.

b L. eſt cuſtos diut.

c verbũ, eſt, abeſt à v.c.

d L. timefacta

a L. metuentur, & ita v. c.

qui ſe metui volent, à quibus [a] metuuntur, eoſdem metuant ipſi, neceſſe eſt. Quid enim cenſemus ſuperiorem illum Dionyſium? quo cruciatu timoris angi ſolitum, qui cultros metuens tonſorios, candenti carbone ſibi adurebat capillum? quid? Alexandrum Pheræum, quo animo vixiſſe arbitramur? qui (vt ſcriptum legimus) cùm vxorem Theben admodum diligeret, tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens, barbarum, & eum quidem, vt ſcriptum eſt, compunctum notis Threicijs, [b] diſtricto gladio iubebat anteire: præmittebátque de ſtipatoribus ſuis, qui perſcrutarentur arculas muliebreis, &, nc quod in veſtimentis occultaretur telum, exquirerent. O miſerum, qui fideliorem & barbarum, [c] & ſtigmaticum putaret, quàm coniugem. Nec eum feſellit opinio. ab ea eſt enim [d] ipſe, propter pellicatus ſuſpicionem, interfectus. Nec verò vlla vis imperij tanta eſt, quę, premente metu, poſſit eſſe diuturna. Teſtis eſt Phalaris, cuius eſt præter ceteros nobilitata crudelitas: qui non ex inſidijs interijt, vt is, quem modò dixi, Alexander: non à paucis, vt hic noſter: ſed in quem vniuerſa Agrigentinorum multitudo impetum fecit. Quid? Macedones nónne Demetrium reliquerunt, vniuerſique ſe ad Pyrrhum contulerunt? Quid? Lacedæmonios iniuſtè imperãteis nónne repente omnes ferè ſocij deſeruerunt, ſpectatoréſque ſe otioſos præbuerunt Leuctricæ calamitatis? Externa libentiùs in tali re, quàm domeſtica, recordor. verumtamen quamdiu imperium populi R. beneficijs tenebatur, non iniurijs, bella aut

b L. deſtricto gl.

c L. & ſtigmatiá put.

d L. ipſa, & ita q. v. c.

pro

pro ſocijs, aut de imperio gerebantur: exitus erant bellorum aut mites, aut neceſſarij. Regum, populorum, nationum portus erat,[a] et refugium, ſenatus. Noſtri autem magiſtratus, imperatorésque ex vna hac re maximam laudem capere ſtudebant, ſi prouincias, ſi ſocios æquitate, & fide defendiſſent. Itaque illud patrocinium orbis terræ veriùs, quàm imperium poterat nominari. Senſim hanc conſuetudinem, & diſciplinam iam anteà minuebamus: poſt verò Syllæ victoriam penitus amiſimus, deſitum eſt enim videri quidquam in ſocios iniquum, cùm exſtitiſſet etiam in ciueis tanta crudelitas. Ergo in illo ſecuta eſt honeſtam cauſam non honeſta victoria. eſt enim auſus dicere, haſta poſita, cùm bona in foro venderet et bonorum virorum,[b] & locupletum, & certè ciuium, prędam ſuam ſe vendere. ſecutus eſt, qui in cauſa impia, victoria etiam fœdiore, non[c] ſolùm ſingulorum ciuium bona publicaret, ſed vniuerſas prouincias, regionéſque [11] vno calamitatis genere comprehenderet. Itaque, vexatis, & perditis exteris nationibus, ad exemplum amiſſi imperij portari in triumpho Maſſiliam vidimus, & ex ea vrbe triumphari, ſine qua numquam noſtri Imperatores ex tranſalpinis bellis triumpharunt. multa præterea commemorarem nefaria in ſocios, ſi hoc vno ſol quidquam vidiſſet indignius. Iure igitur plectimur. niſi enim[d] multorum impunita ſcelera tuliſſemus, numquam ad vnum tanta perueniſſet licentia: à quo quidem rei familiaris, ad paucos: cupiditatum, ad multos improbos venit hereditas. Nec verò vmquam bellorum

ciuilium

a L. & perſugium.

b L. & locupletium,

c vox, ſolùm, abeſt à v. c.

d al. multorum impunitates ſcelerum tul.

ciuilium ſemen, & cauſa deerit, dum homines perditi haſtam illam cruentam & meminerint, & ſperabunt. quam P. Sylla cùm vibraſſet, dictatore propinquo ſuo: idem ſexto.[a] *& triceſimo anno pòſt à ſceleratiore haſta* [b] *eádem non receſſit. alter autem, qui in illa dictatura ſcriba fuerat, in hac fuit quæſtor vrbanus. Ex quo debet intelligi, talibus præmijs propoſitis, numquam defutura bella ciuilia. Itaque parietes vrbis modò ſtant, & manent, iique ipſi iam extrema ſcelera metuentes: rem verò publicam penitus amiſimus: atque in has cladeis incidimus (redeundum eſt enim ad propoſitum) dum metui, quàm cari eſſe, & diligi maluimus. Quæ ſi populo R. iniuſtè imperanti accidere potuerunt, quid debent putare ſinguli? quod cùm perſpicuum ſit, beneuolentiæ vim, eſſe magnam, metus, imbecillam: ſequitur, vt diſſeramus, quibus rebus poſſimus facillimè eam, quam volumus, adipiſci cum honore, & fide caritatem. Sed ea non pariter omnes egemus. nam ad cuiuſque vitam inſtituendam accommodandum eſt, à multisne opus ſit, an ſatis à paucis diligi. Certum igitur hoc ſit, idque & primum, & maximè neceſſarium, familiaritates habere fidas amantium nos amicorum, & noſtra mirantium. hæc enim eſt vna res prorſus, vt non differat multùm inter ſummos, & mediocreis viros*[c] *eáque vtriſque propemodum comparanda. Honore, & gloria, & beneuolentia ciuium fortaſſe non æquè omnes egent, ſed tamen ſi cui hæc ſuppetunt, adiuuant aliquantùm*[d] *tum ad cetera, tum ad amicitias comparandas. Sed de amicitia alio*

a q v.c. non habent hic copulationem, & b vox, eádē, non reperitur in libris manuſcrip.

c L. eáque vtriſq. eſt p. d L. cùm ad-

libro

libro dictum eſt, qui inſcribitur Lælius. Nunc dicamus de gloria: quamquam ea quoque de re duo ſunt noſtri libri: ſed attingamus, quandoquidem ea in rebus maioribus adminiſtrãdis adiuuat plurimũ.

Summa igitur, & perfecta gloria conſtat ex tribus his: ſi diligit multitudo: ſi fidem habet: ſi cum admiratione quadam honore [a] nos dignos putat. Hæc autem ſi eſt ſimpliciter, breuitérq. dicendum, quibus rebus pariuntur à ſingulis, eiſdem fere à multitudine. Sed eſt alius quidam aditus ad multitudinem, vt in vniuerſorum animos, tanquam influere poſſimus.

Ac primùm de illis tribus, quæ antè dixi [12] [b] beneuolentiæ præcepta, videamus: quę quidẽ beneficijs capitur maximè: ſecundo autem loco benefica voluntate [c] beneuolentia mouetur, etiam ſi res fortè nõ ſuppetit. vehementer autem amor multitudinis commouetur ipſa fama, & opinione liberalitatis, beneficentię, iuſtitiæ, fidei, omniúmque earum virtutum, quę pertinent ad manſuetudinem morum, ac facilitatẽ. Etenim illud ipſum, quod decorum, honeſtùmque diximus, quia per ſe nobis placet, animóſque omnium natura, & ſpecie ſua commouet, maximéque quaſi perlucet ex eis, quas commemoraui, virtutibus: idcircò illos in quibus eas virtutes eſſe remur, à natura ipſa diligere cogimur. Atque hæ quidem ſunt cauſę diligendi grauiſſimæ: poſſunt enim præterea nonnullæ eſſe leuiores.

Fides autem vt habeatur, duabus rebus effici poteſt: ſi exiſtimabimur adepti coniunctam cum iuſtitia prudentiam. nam & ijs fidem habemus, quos

a nos, abeſt à v.c.

b for. beneuolẽtiæ multitudinis pcepta, v.

c vocem, beneuolentia, hic delet L.

plus intelligere, quàm nos, arbitramur, quósque & futura proſpicere credimus, & cùm res agatur, in diſcrimenque ventum ſit expedire rem, & conſilium ex tempore capere poſſe: hanc enim omnes exiſtimant, vtilem, verámque prudentiam. Iuſtis autem, & fidis hominibus, [a] *id eſt, bonis, ita fides habetur, vt nulla ſit in his fraudis, iniuriæque ſuſpicio. Itaque his ſalutem noſtram, his fortunas, his liberos rectiſſimè committi arbitramur. Harum igitur duarum ad fidem faciendam iuſtitia plus pollet: quippe cùm ea ſine prudentia ſatis habeat auctoritatis, prudentia ſine iuſtitia nihil valeat ad faciendam fidem. quo enim, quis verſutior, & callidior eſt, hôc inuiſior, & ſuſpectior, detracta opinione probitatis. Quamobrem intelligentiæ iuſtitia coniuncta, quantum volet, habebit ad faciendam fidem virium: iuſtitia ſine prudentia multum poterit: ſine iuſtitia nihil valebit prudentia. Sed, ne quis ſit admiratus, cur, cùm inter omneis philoſophos conſtet, à méque ipſo ſæpe diſputatum ſit, qui vnam haberet, omneis habere virtutes: nunc ita ſeiungam, quaſi poſſit quiſquam, qui non idem prudens ſit, iuſtus eſſe: alia eſt illa, cùm veritas ipſa limatur in diſputatione, ſubtilitas: alia, cùm ad opinionem communem omnis accommodatur oratio. Quamobrem, vt vulgus, ita nos hoc loco loquimur, vt alios forteis, alios bonos viros, alios prudenteis dicamus. Populatibus enim verbis eſt agẽdum, & vſitatis,* [b] *cùm loquimur de opinione populari, idque eodem modo fecit Panætius. Sed ad propoſitum reuertamur.*

a v. c. id eſt viris bonis,

b al. cùm loquamur

Erat igitur ex tribus, quæ ad gloriam pertinẽt, hoc tertium, vt cum admiratione hominum, honore ab ijs digni iudicaremur. Admirantur igitur cõmuniter illi quidem omnia, quæ magna, & præter opinionem ſuam animaduerterunt: ſeparatim autem in ſingulis, ſi perſpiciunt nec-opinata quædam bona. itaque eos viros ſuſpiciunt, maximéque efferunt laudibus, in quibus exiſtimant ſe excellenteis quaſdam, & ſingulareis virtutes perſpicere: diſpiciunt autem eos, & contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil neruorum putant. non enim omneis eos contemnunt, de quibus malè exiſtimant. nam quos improbos, maledicos, fraudulentos putant, & ad faciendam iniuriam inſtructos, eos haud contemnunt quidem, ſed de his malè exiſtimant. Quamobrem, (vt antè dixi,) contemnunt ij, qui nec ſibi, nec alteri[a] proſunt, vt dicitur, in quibus nullus labor, nulla induſtria, nulla cura eſt. 14 [b] Admiratione quadam verò afficiuntur ij, qui anteire ceteros virtute putantur, & cùm omni carere dedecore, tum verò ijs vitijs, quibus alij non facilè poſſunt obſiſtere. nam & voluptates, blandiſſimæ dominæ, ſæpe maiores parteis [c] animæ à virtute detorquent: & dolorum cùm admouentur faces, præter modum plerique exterrentur: vita, mors, diuitiæ, paupertas, omneis homines vehementiſſimè permouent. Quę qui in vtramque partẽ excelſo animo, magnóque deſpiciunt, cúmque aliqua his ampla, & honeſta res obiecta eſt, totos ad ſe conuertit, & rapit, tum quis non admiretur ſplendorem, pulchritudinémq. virtutis? Ergo

a verbum, proſunt nullo ĩ cod. manuſc. reperit.
b L. Admiratione autem afficiũtur ij,
c L. animi,

& hæc animi deſpicientia admirabilitatem magnam facit: & maximè iuſtitia:ex qua vna virtute viri boni appellantur,mirifica quędam [a] res multitudini videtur:nec iniuria.nemo enim iuſtus eſſe poteſt,qui mortem,qui dolorẽ,qui exſilium,qui egeſtatem timet, aut qui ea, quæ his ſunt contraria, æquitati anteponit. maximéque admirantur eum, qui pecunia non mouetur: quod in quo viro perſpectum ſit, [15] [b] hunc dignum ſpectatu arbitrantur. Itaque illa tria,quæ propoſita ſunt ad gloriam,omnia iuſtitia conficit: & beneuolentiam, quòd prodeſſe vult plurimis: & ob eandem cauſam, fidem, & admirationem,quòd eas res ſpernit, & negligit, ad quas plerique inflammati auiditate rapiuntur. Ac mea quidem ſententia omnis ratio, & inſtitutio vitæ adiumenta hominum deſiderat: in primiſque, vt habeas, quibus-cum poſſis familiareis conferre ſermones: quod eſt difficile, niſi ſpeciem præ te boni viri feras. Ergo etiam ſolitario homini,atque in agro vitam agenti,opinio iuſtitiæ neceſſaria eſt:eóque etiam magis,quòd ſi eam non habebunt, iniuſti habebuntur: nullis præſidijs ſæpti, multis afficientur iniurijs. Atque ijs etiam, qui vendunt,emunt,conducunt, locant, contrahendiſque negotijs implicantur, [16] iuſtitia ad rem gerendam neceſſaria eſt. cuius tanta vis eſt, [c] vt nec illi quidem, qui maleficio,& ſcelere paſcuntur, poſſint ſine vlla particula iuſtitiæ viuere. nam qui eorum cuipiam, qui vnà latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, is ſibi ne in latrocinio quidẽ relinquit locum:ille autem, qui archipirata dicitur, niſi

æqua-

a vox, res, non reperitur in v. c.

b L.hunc tãquam igni ſpectatũ ar.

c L.vt ne illi quidem_ ,

æquabiliter prædam diſpertiat, [a] aut occidetur à ſocijs, aut relinquetur. quinetiam leges latronum eſſe dicuntur, quibus pareant, quas obſeruent. Itaq. propter æquabilem prædæ [b] portionem, & Bargulus Illyrius latro, de quo eſt apud Theopompum, magnas opes habuit: & multo maiores Viriatus Luſitanus: cui quidem etiam exercitus noſtri, imperatorésque ceſſerũt: quem C. Lælius, is, qui ſapiens vſurpatur, prætor fregit, & comminuit: ferocitatémque eius ita repreſſit, vt facile bellum reliquis traderet. Cùm igitur tantã vis iuſtitiæ ſit, vt ea etiam latronum opes firmet, atque augeat, quantam eius vim inter leges, [c] & iudicia, & inſtituta reip. fore putamus? Mihi quidem non apud Medos ſolùm, vt ait Herodotus, ſed etiam apud maiores noſtros, ſeruandæ iuſtitiæ cauſa videntur olim bene morati reges conſtituti. Nam cùm premeretur initiò multitudo ab ijs, qui maiores opes habebant: ad vnum aliquem confugiebant, virtute præſtantem: qui cùm prohiberet iniuria tenuiores, æquitate conſtituenda [17] ſummos cum infimis pari iure retinebat. Eadémque conſtituendarum legum fuit cauſa, quæ regum. Ius enim ſemper quæſitum eſt æquabile. neque enim aliter eſſet ius. id ſi ab vno iuſto, & bono viro conſequebantur, eo erant contenti: cùm id minùs contingeret, leges ſunt inuentæ, quę cum omnibus ſemper vna, atque eadem voce loquerentur. Ergo hoc quidem perſpicuum eſt, eos ad imperandum deligi ſolitos, quorum de iuſtitia magna eſſet opinio multitudinis. [d] Adiuncto verò hoc, vt ijdem etiam prudentes haberentur, nihil

G 2 erat,

a V.C. aut interficiatur à ſocijs, aut relinquatur.

b L. partitionem.

c L. & iudicia, & in conſtituta rep.

d L. Adiuncto verò, vt ijdem

erat; quod homines his auctoribus non poſſe conſequi ſe arbitrarentur. Omni igitur ratione colenda, & retinenda iuſtitia eſt, tum ipſa propter ſeſe: nã aliter iuſtitia non eſſet: tum propter amplificationem honoris, & gloriæ. Sed vt pecuniæ quærendæ non ſolùm ratio eſt, ſed etiam collocandæ, quæ perpetuos ſumtus ſuppeditet, nec ſolùm neceſſarios, ſed etiam liberaleis: [18] [a] ſic gloria & quærenda, & collocanda ratione eſt. Quamquam præclarè Sotrates, hanc viam ad gloriam proximam, & quaſi compendiariam dicebat eſſe, ſiquis id ageret, vt, qualis haberi vellet, talis eſſet. Quòd ſiqui ſimulatione, & inani oſtentatione, & ficto non modò ſermone; ſed etiam vultu ſtabilem ſe gloriam conſequi poſſe rentur, vehementer errant. Vera gloria radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia celeriter, tanquam floſculi, decidunt, nec ſimulatum poteſt quidquam eſſe diuturnũ. Teſtes ſunt permulti in vtramque partem: ſed breuitatis cauſa, familia erimus contenti vna. [b] Tiberius enim Gracchus, Publij filius, tãdiu laudabitur, dũ memoria rerum Romanarum manebit. at eius filij, nec viui probabantur à bonis, [19] [c] & mortui obtinent nomen iure cæſorum. Qui igitur adipiſci veram gloriam volet, iuſtitię fungatur officijs. ea quę eſſent, dictum eſt libro ſuperiore. Sed, vt facillimè quales ſimus, tales eſſe videamur, etſi in eo ipſo vis maxima eſt, vt ſimus ij, qui haberi velimus, tamen quædam præcepta danda ſunt. nam ſiquis ab ineũte ætate habet cauſam celebritatis, et nominis, aut à patre acceptam, (quod tibi, mi Cicero, arbitror

a al. ſic gloriæ & quærendę, & collocandæ ratio eſt.

b L. Ti. enim Gracchus, P. F.

c v. e. & mortui, numerũ obtin. &c.

tror contigiſſe) aut aliquo caſu, atque fortuna: in hunc oculi omnium coniјciuntur, atque in eo, quid agat, quemadmodū viuat,[a] inquiritur: & tanquā in clariſſima luce verſetur, ita nullum obſcurū poteſt nec dictum eius eſſe, nec factum. Quorum autem prima ætas propter humilitatem, & obſcuritatem in hominum ignoratione verſatur: hi ſimul ac iuuenes eſſe cœperunt, magna ſpectare, & ad ea rectis ſtudijs debent contendere: quod eo firmiore animo facient, quia non modò non inuidetur illi ætati, verùm etiam fauetur.

Prima igitur eſt adoleſcenti commemoratio ad gloriam, ſiqua ex bellicis rebus comparari poteſt: in qua multi apud maiores noſtros extiterunt: ſemper enim ferè bella gerebātur. Tua autem ætas incidit in id bellum, cuius altera pars, ſceleris nimiū habuit: altera, felicitatis parum. Quo tamen in bello, cùm te Pompeius alæ alteri præfeciſſet, magnam laudem & à ſummo viro, & ab exercitu conſequebare equitando, iaculando, omniáque militari labore tolerando. atque ea quidem tua laus pariter cum rep. cécidit. Mihi autem hæc oratio ſuſcepta non de te eſt, ſed de genere toto, quamobrem ad ea, quæ reſtant, pergamus. Vt igitur in reliquis rebus multo maiora ſunt opera animi, quàm corporis:[b] ſic hæ res, quas perſequimur ingenio, ac ratione, grauiores ſunt quàm illę, quas viribus. Prima igitur commendatio proficiſcitur à modeſtia, tum pietate in parenteis, tū in ſuos beneuolētia. Facillimè autem, & in optimam partem cognoſcuntur adoleſcentes, qui ſe ad claros, & ſapienteis vi-

a L. an quiritur:

b al. ſic cæteres.

ros, benè conſulenteis reip. contulerunt: quibuſcum ſi frequentes ſunt, opinionem afferunt populo, eorum fore ſe ſimileis, quos ſibi ipſi delegerunt ad imitandum. P. Rutilij adoleſcentiam ad opinionem & innocentiæ, & iuris ſcientiæ P. Mucij commendauit domus. nàm Lucius quidem Craſſus, cùm eſſet admodum adoleſcens, non aliunde mutuatus eſt, ſed ſibi[a] *ipſi peperit maximam laudem ex illa accuſatione nobili, & glorioſa. &, qua ætate qui exercentur, laudibus affici ſolent: vt de Demoſthene accepimus: ea ætate L. Craſſus* [b] *oſtendit, ſe in foro optimè iam premeditatum facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari. Sed cùm duplex ſit ratio orationis, quarum in altera ſit ſermo: in altera, contentio: non eſt id quidem dubium,* [c] *quin contentio orationis plurimùm poſſit, & maiorem vim habeat ad gloriam. Ea eſt enim, quam eloquentiam dicimus. ſed tamen difficile dictu eſt, quantopere conciliet animos hominum comitas, affabilitásque ſermonis. Exſtant epiſtolæ & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Caſſandrum, & Antigoni ad Philippum filium, trium prudentiſſimorum, (ſic enim accepimus) quibus præcipiunt, vt oratione benigna multitudinis animos ad beneuolentiam alliciant, militésque* [20] [d] *blandè appellãdo ſermone deliniant. Quæ autem in multitudine cum contentione habetur oratio,* [21] *ea ſæpe vniuerſam excitat* [e] *gloriam. Magna eſt enim admiratio copioſè, ſapientérque dicentis: quem qui audiunt, intelligere etiam, & ſapere plus, quàm ceteros, arbitrantur. Si verò ineſt in oratione miſta modeſtiæ gra-*

a q. v. c. ipſe

b L. & v. c. oſtendit, id ſe i foro opt. iam facere, quod etiã t.

c L. quin contẽtio orationis plus poſſit, maioréq. vim habeat, & ad gloriã.

d L. blando appellando ſermõe del.

e v. c. vocẽ, gloriam, non agnoſcit L.

grauitas, nil admirabilius fieri poteſt, eóque magis, ſi ea ſunt in adoleſcente. Sed, cùm ſint plurima cauſarum genera, quæ eloquentiam deſiderãt, multique in noſtra rep. adoleſcentes & apud iudices, & apud ſenatum dicendo laudem aſſecuti ſint, maxima admiratio eſt in iudicijs: quorum ratio, duplex eſt. nam ex accuſatione, & defenſione conſtat: quarum etſi laudabilior eſt defenſio, tamen etiam accuſatio probata perſæpe eſt. Dixi paullo antè de Craſſo. idem fecit adoleſcens M. Antonius. etiam P. Sulpitij eloquentiam accuſatio illuſtrauit, cùm ſeditioſum, & inutilem ciuem, C. Norbanum, in iudicium vocauit. Sed hoc idem non eſt ſæpe faciendum, nec vmquam,[a] *niſi aut reip. cauſa, vt duo Luculli: aut patrocinio, vt nos pro Siculis,*[22] [b] *pro Sardis: pro M. Albutio Iulius Cæſar.* [23] *in accuſando etiam Manlio L. Fuſii cognita induſtria eſt. Semel igitur, aut non ſæpe certè. Sin erit, cui faciendum ſit ſæpius, reip. tribuat hoc muneris, cuius inimicos vlciſci ſæpius, non eſt reprehendendum. modus tamen adſit. duri enim hominis, vel potiùs vix hominis videtur, periculum capitis inferre multis. id enim cùm periculoſum ipſi eſt, tum etiam ſordidum ad famam, committere, vt accuſator* [c] *nominetur: quod contigit M. Bruto, ſummo genere nato, illius filio, qui iuris ciuilis in primis peritus fuit. Atque etiam hoc præceptum officij diligenter tenendum eſt, ne quem vmquam innocentem iudicio capitis arceſſas: id enim ſine ſcelere fieri nullo pacto poteſt. Nam quid eſt tam inhumanum, quàm eloquentiam, à natura ad ſalutem hominum, & ad conſer-*

a L. niſi aut reipu cauſa, vt ij, quos antè dixi, aut vlciſcendi, vt duo Luculli, aut patrocinij, vt nos pro Siculis: pro Sardis Iulius. In accuſando ét M' Aquilio L. Fufij cogn.
b L. pro Sardis cõtra Albutiũ Iulius Cæſar,
c L. nominere:

uationem datam, ad bonorum peſtem, perniciémq; conuertere? Nec tamen, vt hoc fugiendum eſt, [a] ita habendum eſt religioni [b] contrarium, nocentem aliquando, & nefarium impiúmq. defendere. vult hoc multitudo, patitur conſuetudo, fert etiam humanitas Iudicis eſt, ſemper in cauſis rerum ſequi: patroni, nonnumquam veriſimile, etiam ſi minùs ſit verum, defendere: quod ſcribere, præſertim cùm de philoſophia ſcriberem, non auderem, niſi idem placeret grauiſſimo Stoicorum Panætio. Maximè autem & gloria paritur, & gratia defenſionibus: eóque maior, ſiquando âccidit, vt ei ſubueniatur, qui potentis alicuius opibus circumueniri, vrgerique [c] videtur: vt nos & ſæpe aliàs, & adoleſcentes contra L. Syllæ dominantis opes pro Sex. Roſcio Amerino fecimus: quæ, vt ſcis, exſtat oratio.

Sed, expoſitis adoleſcentium officijs, quæ valeant ad gloriam adipiſcendam, deinceps de [d] beneficentia, ac liberalitate dicendum eſt. Cuius eſt ratio duplex. nam aut opera benignè fit indigẽtibus, aut pecunia. [e] facilior eſt hæc poſterior, locupleti præſertim: ſed illa lautior, ac ſplendidior, & viro forti, claróque dignior. quamquam enim in vtroque ineſt gratificandi liberalis voluntas, [24] tamen altera ex arca, altera ex virtute depromitur: largitióque, quæ fit ex re familiari, fontem ipſum benignitatis exhaurit. ita benignitate benignitas tollitur: qua quo in plureis vſus ſis, eo minùs in multos vti poſſit. At qui opera, id eſt, virtute, & induſtria, benefici, et liberales erũt, primũ quo pluribus profuerint, eo plures ad benignè faciẽdum adiutores

a L. item

b vox, contrariũ, abeſt à v.c.

c L. videat;

d v.c. beneficientia,

e L. facilior eſt, hæc locu pl.

res habebunt: deinde conſuetudine [a] beneficentiæ paratiores erunt, et tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum. Præclarè in epiſtola quadam Alexandrũ filiũ Philippus accuſat, quòd largitione beneuolentiam Macedonum conſectetur. Quæ te, malùm, inquit, ratio in iſtam ſpem induxit, vt eos tibi fideleis putares fore, quos pecunia corrupiſſes? An tu id agis, vt Macedones non te regem ſuum, ſed miniſtrum & [b] præbitorem putent? [15] Bene miniſtrum, & præbitorem, quia ſordidum regi: melius etiam, quòd largitionem corruptelam dixit eſſe. Fit enim deterior, qui accipit, atque ad idem ſemper exſpectandum paratior. Hoc ille filio: ſed præceptum putemus omnibus. Quamobrem id quidem non eſt dubium, quin illa benignitas, quæ conſtat ex opera, & induſtria, & honeſtior ſit, & latiùs pateat, & poſſit prodeſſe pluribus. nonnumquam tamen eſt largiendum, nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum eſt. & ſæpe idoneis hominibus indigentibus, de re familiari impertiẽdum: ſed diligenter, atque moderatè. Multi enim patrimonia effuderunt, inconſultè largiendo. Quid autem eſt ſtultius, quàm, quod libenter facias, curare, vt id diutiùs facere non poſſis? Atque etiam ſequuntur largitionem rapinæ. Cùm enim dandò egere [c] cœperint, alienis bonis manus afferre coguntur. ita, cùm beneuolentiæ comparandæ cauſa benefici eſſe velint: non tanta ſtudia aſſequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorũ, quibus ademerunt. Quamobrẽ nec ita claudẽda eſt res familiaris, vt eã benignitas aperire non

poſſit:

a v.c. beneficientiæ

b al. diribitorem

c L. cœperint

poſſit:nec ita reſeranda,vt pateat omnibus.modus adhibeatur, iſque referatur ad facultates. Omnino meminiſſe debemus id, quod à noſtris hominibus ſępiſſimè vſurpatum,iam in prouerbij conſuetudinem vēnit, LARGITIONEM FVNDVM NON HABERE. *etenim* [a] *quis poteſt eſſe modus,*[b] *cùm & ijdem qui conſueuerunt, & illud idē alij deſiderent? Omnino duo ſunt genera largorum: quorum alteri, prodigi* [c] *dicuntur: alteri, liberales:prodigi,qui epulis,& viſcerationibus,& gladiatorum muneribus,ludorum,venationúmque apparatu, pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut nullam ſint relicturi omnino.Liberales autem,qui ſuis facultatibus aut captos à prædonibus redimunt,aut æs alienum ſuſcipiunt amicorum* [d] *cauſa, aut in filiarum collocationes adiuuant,aut opitulantur vel in re quærenda,vel augenda.Itaque miror,quid in mentem venerit Theophraſto,in eo libro,quem de diuitijs ſcripſit: in quo multa præclarè: illud abſurdè. Eſt enim multus in laudanda magnificentia,et apparatione popularium munerum:taliúmque ſumptuum,facultatem, fructum diuitiarum putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius exempla pauca poſui, multo & maior videtur, & certior. Quanto Ariſtoteles* [26] *grauiùs, & veriùs nos reprehendit,qui has effuſiones pecuniarum non admiremur, quæ fiunt ad multitudinem deliniendā.At ij, qui ab hoſtibus obſidentur,ſi emere aquæ ſextarium mina cogerentur,hoc primò incredibile videri,omneisq.mirari:*[e] *ſed, cùm attenderimus, veniam neceſſitati*

dare;

a L. qui poteſt

b L. cùm ijdem, & qui conſuerunt, & idē illud alij deſ.

c verbum, dicuntur, abeſt à v.c.

d vocem, cauſa, delet L.

e L. ſed, cùm attenderint,

dare:in his immanibus iacturis,infinitisque ſumtibus nihil nos magnopere mirari, cùm præſertim nec neceſſitáti ſubueniatur,nec dignitas augeatur, ipsáque illa delinitio multitudinis [a] *ad breue tempus, exiguúmque duratura ſit, eáque à leuiſſimo quoque animo:in quo tamen ipſo vnà cum ſatietate, memoria quoque moriatur voluptatis. Bene etiam* [b] *colligitur,hæc pueris, & mulierculis, & ſeruis, & ſeruorum ſimillimis liberis eſſe grata: graui verò homini, &, ea quæ fiunt, iudicio certo ponderanti, probari poſſe nullo modo. quamquam intelligo,in noſtra ciuitate inueteraſſe* [c] *iam bonis temporibus, vt ſplendor ædilitatum ab optimis viris poſtuletur. itaque & P.Craſſus cùm cognomine diues, tum copijs, functus eſt ædilitio maximo munere. Et paullo pòſt L.Craſſus cum omnium hominum moderatiſſimo, Q.Mucio, magnificentiſſima ædilitate functus eſt:deinde C. Claudius, Appij filius: multi pòſt,* [d] *Lucullus, Hortenſius,* [e] *Syllanus. omneis autem P.Lentulus, me conſule, vicit ſuperiores. hunc eſt Scaurus imitatus. Magnificentiſſima verò noſtri Pompeij munera ſecundo conſulatu:in quibus omnibus quid mihi placeat, vides. Vitanda tamen eſt ſuſpicio auaritiæ. Nam Mamerco, homini* [f] *ditiſſimo, prætermiſſio ædilitatis conſulatus repulſam attulit. Quare &, ſi poſtulatur à populo, bonis viris ſi non deſiderantibus, attamen approbantibus, faciendum eſt, modò pro facultatibus, nos ipſi vt fecimus:&, ſiquando aliqua res maior, atque vtilior populari largitione acquiritur: vt Oreſti, nuper prandia in ſemitis* [g] *decimæ nomine*

a L. ſit ad breue, exiguúm que tempus, eáque à leuiſſ. q. in quo t.

b L. colligit.

c L. iam à bonis temp.

d L. Luculli.

e L. Silanus.

f L. diuitiſſimo, & ita v.c.

g L. decumæ

mine magno honori fuerunt. ne Marco quidem Seio vitio datum eſt, quòd in caritate annonæ aſſe mōdium populo dedit. magna enim ſe, & inueterata inuidia, nec turpi iactura, quando erat ædilis, nec maxima liberauit. Sed honori ſummo nuper noſtro Miloni fuit, quòd gladiatoribus emtis reipu. cauſa, quę ſalute noſtra continebatur, omnes P. Clodij conatus, furoresque compreſſit. Cauſa igitur largitionis eſt, ſi aut neceſſe eſt, aut vtile. In his autem ipſis mediocritatis regula optima eſt. L. quidem Philippus [a] Q. Fabij filius, magno vir ingenio, in primiſque clarus, gloriari ſolebat, ſe ſine vllo munere adeptũ eſſe omnia, quę haberentur ampliſſima. [b] dicebat idem Cotta, Curio. Nobis quoque licet in hoc quodammodo gloriari. Nam pro amplitudine honorum, quos cunctis ſuffragijs adepti ſumus noſtro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modò nominaui, ſanè exiguus ſumtus ædilitatis fuit. Atque etiam illæ impenſæ, meliores [c] ſunt, muri, naualia, portus, aquarum ductus, omniáque, quæ ad vſum reipub. pertinent. [d] quamquam quod præſens tanquam [e] manu datur, iucundius eſt: tamen hęc in poſterum gratiora. Theatra, porticus, noua templa, uerecundiùs reprehendo, propter Pompeium: ſed doctiſſimi improbant, vt & hic ipſe Panætius, quem multùm in his libris ſecutus ſum, non interpretatus: & Phalereus Demetrius, qui Periclem, principem Gręcię, [f] vituperabat, quòd tantam pecuniam in præclara illa propylæa coniecerit. Sed de hoc genere toto in ijs libris, quos de rep. ſcripſi, diligẽter eſt diſputatum. Tota igitur

a L. Q. F. magn.

b L. Dicebat idẽ C. Curio.

c verbũ. ſũt, abeſt à v. c.

d fort. nam quamquã q.

e L. in manum d.

f L. vituperat,

ratio

ratio talium largitionum, genere, vitioſa eſt: temporibus, neceſſaria, [a] *& tamipſa & ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda eſt.*

In illo autem altero genere largiendi, quòd à liberalitate proficiſcitur, non vno modo in diſparibus cauſis affecti eſſe debemus. Alia cauſa eſt eius, qui calamitate premitur, & eius, qui res meliores quærit nullis ſuis rebus aduerſis. Propenſior benignitas eſſe [b] *debebit in calamitoſos, niſi fortè erunt digni calamitate.* [27] [c] *in ijs tamen, qui ſe adiuuari volent, non vt ne affligantur, ſed vt ad altiorem gradum adſcendant, reſtricti omnino eſſe nullo modo debemus: ſed in deligendis idoneis iudicium, & diligentiam adhibere. Nam præclarè Ennius.*

Benefacta malè locata, malefacta arbitror.

Quod autem tributum eſt bono viro & grato, in eo cùm ex ipſo fructus eſt, tum etiã ex ceteris. temeritate enim remota, gratiſſima eſt liberalitas: eóque eam ſtudioſiùs plerique laudant, quòd ſummi cuiuſque bonitas, commune perfugium eſt omniũ. Danda igitur opera eſt, vt hos beneficijs quã plurimis afficiamus, quorũ liberis, poſteriſque prodatur memoria, vt his ingratis eſſe non liceat. omnes enim immemorem beneficij oderunt: eámque iniuriam [d] *in deterrenda liberalitate ſibi etiam fieri: eúmque, qui faciat, communem hoſtem tenuiorũ putant. Atq. hæc benignitas etiã reip. vtilis, eſt redimi è ſeruitute captos, locupletari tenuiores: quod quidem vulgò ſolitum fieri ab ordine noſtro, in oratione Craſſi ſcriptum copioſè videmus. Hanc ergo conſue-*

a v.c. & tum ipſum, al. & tamẽ ipſa & ad f.

b al. debet

c for. in eos tamen.

d al. in deterrendo à liberal.

conſuetudinem benignitatis largitioni munerum longè antepono. hæc eſt grauium hominum, atque magnorum: illa quaſi aſſentatorum populi, multitudinis leuitatem voluptate quaſi titillantium. [a] *Conuenit autem tum in dando munificum eſſe, tum in exigendo non acerbum: in omnique re contrahẽda,* [b] *vendendo, emendo, conducendo, locando, in vicinitatibus, & confinijs, æquum, & facilem, multa multis de iure ſuo* [c] *concedentem: à litibus verò, quantum liceat, & neſcio an paullo plus etiam quã liceat, abhorrentem. Eſt enim non modò liberale, paullum nonnumquam de ſuo iure decedere, ſed interdum etiam fructuoſum. Habenda autem eſt ratio rei familiaris, quam quidem dilabi ſinere, flagitioſum eſt: ſed ita, vt illiberalitatis, auaritiæq́; abſit ſuſpicio. Poſſe enim liberalitate vti, non ſpoliantem ſe patrimonio,* [d] *nimirum eſt pecuniæ fructus maximus. Rectè etiam à Theophraſto eſt laudata hoſpitalitas. eſt enim (vt mihi quidem uidetur) valde decorum, patêre domos hominum illuſtrium illuſtribus hoſpitibus: idque etiam reip. eſt ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in vrbe noſtra non egere.* [e] *Eſt etiam vehementer vtile ijs, qui honeſtè poſſe* [f] *multa volunt, per hoſpites apud externos populos valere opibus, & gratia. Theophraſtus quidem ſcribit, Cimonem* [g] *Athenis etiã in ſuos curialeis Laciadas hoſpitalem fuiſſe, ita enim inſtituiſſe, & villicis imperauiſſe, vt omnia præberentur, quicumque Laciades in villam ſuam* [h] *diuertiſſet.*

Quæ autem operâ, non largitione, beneficia dantur,

a L. Conueniet autem cùm.
b al. emendo, vendendo,
c v.c. cedentem:
d L. is eſt nimirum pec.
e L. Eſt autẽ etiam veh.
f L. multum vol.
g fort. Athenienſem
h L. deuertiſſet.

tur, hæc[a] tum in vniuerſam remp. tum in ſingulos cineis conferuntur. nam in iure cauere, conſilio iuuare, atque hoc ſcientiæ genere prodeſſe quàm plurimis, vehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratiam. Itaque cùm multa præclara maiorum, tum quòd optimè conſtituti iuris ciuilis ſummo ſemper in honore fuit cognitio, at que interpretatio: quam quidem ante hanc confuſionem temporum in poſſeſſione ſua principes retinuerunt: nunc vt honores, vt omnes dignitatis gradus, ſic huius ſcientiæ ſplendor deletus eſt: idque eo indignius, quòd eo tempore[b] cóntigit,[28] cùm is eſſet, qui omneis ſuperiores, quibus honore par eſſet, ſcientia facilè viciſſet. Hæc igitur opera, grata multis, & ad beneficijs[c] adſtringendos homines accommodata. Atque huic arti finitima eſt dicendi grauior facultas, & gratior, & ornatior. Quid enim eloquentia præſtabilius, vel admiratione audientium, vel ſpe indigentium, vel eorum, qui defenſi ſunt, gratia? huic quoque ergo à maioribus noſtris eſt[d] in tota dignitate principatus datus. Diſerti igitur hominis, & facilè laborantis, quòdque in patrijs eſt moribus, multorum cauſas, & non grauatè, & gratuitò defendentis, beneficia, & patrocinia latè patent. Admonebat me res, vt hoc quoq. loco intermiſſionem eloquentiæ, ne dicam interitum, deplorarem: niſi vererer, ne[e] de meipſo aliquid viderer queri. Sed tamen videmus, quibus exſtinctis oratoribus, quàm in paucis ſpes, quanto in paucioribus facultas, quàm in multis ſit audacia. Cùm autem omnes non poſſint, ne multi quidem, aut iuriſperiti,

eſſe

a L. cùm

b L. hoc contigit,

c L. obſtringẽdos hom.

d L. in toga dignitatis princ. & ita v.c.

e L. de me ipſa

eſſe aut diſerti: licet tamen opera prodeſſe multis, beneficia petentem, commendantem iudicibus, & magiſtratibus, vigilantem pro re alterius, eos ipſos, qui aut conſuluntur, aut defendunt, rogantem: quod qui faciunt, plurimum gratiæ conſequuntur, latiſſimeq. eorũ mânat induſtria. Iam illud non ſunt admonendi, (eſt enim in promtu) vt animaduertunt, cùm alios iuuare velint, ne quos offendant. ſæpe enim aut eos lædunt, quos non debent: aut eos quos non expedit. ſi imprudentes, negligentiæ eſt: ſi ſcientes, temeritatis.[a] Vtendum etiam eſt excuſatione aduerſus eos, quos inuitus offendas, quacumque poſſis, quare id, quod feceris, neceſſe fuerit, nec aliter facere potueris:[b] certisque operis, & officijs erit, quod violatum eſt, compenſandum.

a L. Vtẽdũ eſt autẽ ẽt. exc.

b L. ceterisq.

Sed cùm in hominibus iuuandis aut mores ſpectari, aut fortuna ſoleat, dictu quidem eſt procliue, itáque vulgò loquuntur, ſe in beneficijs collocãdis mores hominum, non fortunam ſequi. honeſta oratio eſt. ſed quis eſt tandem, qui inopis, & optimi viri cauſæ non anteponat, in opera danda, gratiam fortunati, & potentis? à quo enim expeditior, & celerior remuneratio fore videtur, in eum ferè eſt voluntas noſtra propenſior. Sed animaduertendum eſt diligentiùs, quæ natura rerum ſit. nimirum enim inops ille, ſi bonus eſt vir, etiam ſi referre gratiam non poteſt, habere certè poteſt.[29] *Commodè autem, quicumque dixit,* PECVNIAM QVI HABEAT, NON REDDIDISSE: *qui reddiderit, non habere: gratiam autem & qui*[c] *retulerit, habere: & qui habeat,*[d] *retuliſſe. At, qui ſe locu-*

c q.v.c. reddiderit;

d q.v.c. reddidiſſe.

locupleteis, honoratos, & beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volunt. quinetiam beneficium ſe dediſſe arbitrantur, cùm ipſi, quamuis aliquod magnum acceperint:[a] *æquè etiam à ſe aut poſtulari, aut exſpectari aliquid ſuſpicantur: patrocinio verò ſe vſos, & clienteis appellari, mortis inſtar putant. At verò ille tenuis, cùm, quidquid factum ſit, ſe ſpectatum, non fortunam putet, non modò illi, qui eſt meritus, ſed etiam illis, à quibus exſpectat, (eget enim multis) gratum ſe uideri ſtudet. neque enim verbis, auget ſuum munus, ſi quo, fortè fungitur, ſed etiam extenuat.*[b] *Videndúmque illud eſt, quòd ſi opulentum, fortunatúmque defenderis, in illo vno, aut fortè in liberis eius manet gratia. ſin autem inopem, probum tamen, & modeſtum: omnes non improbi humiles (quæ magna in populo multitudo eſt) præſidium ſibi paratum vident. Quamobrem meliùs, apud bonos, quàm apud fortunatos, beneficium collocari puto. Danda omnino opera eſt, vt omni generi ſatisfacere poſſimus. ſed ſi res in contentionem veniet, nimirum Themiſtocles eſt auctor adhibendus, qui cùm conſuleretur, vtrùm bono viro pauperi, an minùs probato diuiti filiam collocaret: Ego verò, inquit, málo virum, qui pecunia egeat, quàm pecuniam, quæ viro. Sed corrupti mores, deprauatique ſunt admiratione diuitiarum: quarum magnitudo quid ad vnumquemque noſtrûm pertinet? Illum fortaſſe adiuuat, qui habet: ne id quidem ſemper. ſed fac iuuare:* 30 [c] *potentior ſanè ſit: honeſtior verò quomodo? Quod ſi etiam bonus erit vir, ne impediant diuitię, quo mi-*

a L. atq. etiā

b L. videndū quoq. illud

c L. opulétior ſanè ſit.

nùs iuuetur, modò ne adiuuent: vtq́, omne iudiciū, non quàm locuples, ſed qualis quiſque ſit. Extremum autem præceptum in beneficijs, operâque danda eſt, ne, quid contra æquitatem contendas, nequid [a] per iniuriam: fundamentum enim perpetuæ commendationis, & famæ, eſt iuſtitia, ſine qua nihil poteſt eſſe laudabile.

a L. pro iniuria. & ita v.c.

Sed quoniam de eo genere beneficiorum dictum eſt, quæ ad ſingulos ſpectant: deinceps de ijs, quæ ad vniuerſos, quæq́ ad remp. pertinent, diſputandum eſt. 31 Eorum autem ipſorum partim eiuſmodi ſunt, vt ad vniuerſos ciueis pertineant, partim ſingulos vt attingant, quæ ſunt etiam gratiora. danda eſt opera omnino, ſi poſſit, [b] vtriſque, nec minùs, vt etiam ſingulis conſulatur: ſed ita, vt ea res aut proſit, aut certè non obſit reip. C. Gracchi frumentaria magna largitio fuit: exhauriebat igitur ærarium: modica M. Octauij, & reip. tolerabilis, & plebi neceſſaria. ergo & ciuibus, & reip. ſalutaris. In primis autem videndum erit ei, qui rempu. adminiſtrabit, vt ſuum quiſque teneat, neque de bonis priuatorum publicè [c] diminutio fiat. pernicioſè enim Philippus in tribunatu, cùm legem agrariam ferret, quam tamen antiquari facilè paſſus eſt, & in eo vehementer ſe moderatum præbuit: ſed cùm in agendo multa populariter, tum illud malè: non eſſe in ciuitate duo millia hominum, qui rem haberent. Capitalis [d] omnino oratio, & ad æquationem bonorum pertinens: qua peſte quæ poteſt eſſe maior? Hanc enim ob cauſam maximè, vt ſua tenerentur, reſp. ciuitateſque conſtitutæ ſunt. Nam etſi

b L. vt vtriſque.

c L deminutio f.

d vox, omnino, non comparet.

duce

duce natura congregabantur homines, tamen ſpe cuſtodiæ rerum ſuarũ, vrbium præſidia quærebant. Danda etiam opera eſt, ne (quod apud maiores noſtros ſæpe fiebat, propter ærarij tenuitatem, aſſiduitatémque bellorum) tributum ſit conferendum: idq́; ne eueniat, multo antè erit prouidendum. ſin qua neceſſitas huius muneris alicui reipub. obuenerit: ([32] mâlo enim [a] alteri, quàm noſtræ ominari, neque tantùm de noſtra, ſed de omni rep. diſputo) danda erit opera, vt omnes intelligant, (ſi ſalui eſſe velint,) neceſſitati eſſe parendum. atque etiam omnes, qui rempu. gubernabunt conſulere debebunt, vt earum rerum copia ſit, quæ ſunt neceſſariæ. quarum qualis comparatio fieri ſoleat, & debeat, non eſt neceſſe diſputare. eſt enim in promtu: tantùm locus attingendus fuit.

Caput autem eſt in omni procuratione negotij, & muneris publici, vt auaritiæ pellatur etiam minima ſuſpicio. Vtinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora [b] fortuna me ſeruaſſet, & tunc eſſem natus, quando Romani dona accipere cœpiſſent. non eſſem paſſus diutiùs eos imperare. [33] [c] Ne illi quidem multa ſæcula exſpectanda fuerunt. modò enim hoc malum in hanc rempu. inuaſit. itaque facilè patior tunc potiùs Pontium fuiſſe, ſiquidem in illo tantum fuit roboris. Nondum centum, & decem anni ſunt, cùm de pecunijs repetundis à L. Piſone lata eſt lex, nulla anteà cùm fuiſſet. At verò poſtea tot leges, & proximæ quæque duriores: tot rei, tot damnati, tantum Italicũ bellum propter iudiciorum metũ excitatum: tanta, ſublatis legibus,

a al. alienæ, L. alij,

b L. me fortuna reſeruaſſet,

c L. Næ vlli multa ſæcula exſp.

& iudicijs, expilatio, direptióque ſociorum, vt imbecillitate aliorum, non noſtra virtute valeamus. Laudat Africanum Panætius, quòd fuerit abſtinens. Quid ni laudet? Sed in illo alia maiora. Laus enim abſtinentiæ, nō hominis eſt ſolùm, ſed etiam temporū illorum. Omni Macedonum gaza, quæ fuit maxima, potitus eſt Paullus: tantum in ærarium pecuniæ inuexit, vt vnius imperatoris præda finē attulerit tributorum: at hic nihil in domum ſuam intulit, præter memoriam nominis ſempiternam. Imitatus patrem Africanus, nihilo locupletior, Karthagine euerſa. Quid? qui eius collega in cenſura fuit L. Mummius, numquid copioſior, cùm copioſiſſimam vrbem funditus ſuſtuliſſet? Italiam ornare, quàm domum ſuam, maluit. Quamquam Italia ornata, domus ipſa mihi videtur ornatior. Nullum igitur vitium tætrius, (vt eò vnde [a] egreſſa eſt, referat ſe oratio,) quàm auaritia, præſertim in principibus, & remp. gubernantibus. habere enim quæſtui remp. nō modò turpe eſt, ſed ſceleratū etiam, & nefarium. Itaque quod Apollo Pythius [b] oraculo edidit, Spartam nulla re alia, niſi auaritia eſſe perituram, id videtur non ſolùm Lacedæmonijs, ſed & omnibus opulentis populis prædixiſſe. Nulla autem re cònciliare faciliùs beneuolentiam multitudinis poſſunt ij, qui reipub. præſunt, quàm abſtinentia, & continentia. Qui vero populares eſſe volunt, ob eámque cauſam aut agrariam rem tentant: vt poſſeſſores ſuis ſedibus pellantur: aut pecunias creditas debitoribus cōdonandas putant, ij labefactant fundamenta reipu. concordiam pri-

a L. degreſſa eſt,

b L. oraculū edidit,

primùm [a] *tollunt, quæ eſſe non poteſt, cùm alijs adimuntur, alijs condonantur pecuniæ: deinde æquitatem, quæ tollitur omnis, ſi habere ſuum cuique non licet. id enim eſt proprium, (vt ſuprà dixi,) ciuitatis, atque vrbis, vt ſit libera, & non ſollicita ſuæ rei cuiuſque cuſtodia. Atque in hac pernicie reipublicæ ne illam quidem conſequuntur, quam putant, gratiam. nam cui res erepta eſt, eſt inimicus:* [b] *cui data, etiam diſſimulat ſe accipere voluiſſe: & maximè in pecunijs creditis occultat ſuum gaudium, ne videatur non fuiſſe ſoluendo. At verò ille, qui accipit iniuriam, & meminit, præ ſe fert dolorem ſuum: nec, ſi plures ſunt ij, quibus improbè datum eſt, quàm illi, quibus iniuſtè ademtum eſt, idcirco plus etiam valent. Non enim numero hæc iudicantur, ſed pondere. Quam autem habet æquitatem, vt agrum multis annis, aut etiam ſæculis antè poſſeſſum, qui nullum habuit, habeat: qui autem habuit, amittat? Ac propter hoc iniuriæ genus Lacedæmonij Lyſandrum, Ephorum expulerunt: Agin regem (quod numquam antea apud eos acciderat) necauerunt: ex eóque tempore tantæ diſcordiæ ſecutæ ſunt, vt & tyranni exſiſterent, & optimates exterminarentur, & præclariſſimè conſtituta reſpub. dilaberetur. nec verò ſolùm ipſa cecidit, ſed etiam reliquam Græciam euertit contagionibus malorum,* 34 *quæ à Lacedæmonijs profectæ, manarunt latiùs. Quid? noſtros Gracchos, Ti. Gracchi, ſummi viri, filios, Africani nepotes, nónne agrariæ contentiones perdiderunt? At verò Aratus Sicyonius iure laudatur, qui cùm*

a verbũ. tollunt, delet L.

b al. cui data eſt.

eius ciuitas quinquaginta annos à tyrannis teneretur, profectus [a] *Argis Sicyonem, clandeſtino introitu* 35 [b] *vrbe eſt potitus. Cúmque tyrannum* [c] *Nicoclem improuisò oppreſſiſſet, ſexcentos exſules, qui fuerant eius ciuitatis locupletiſſimi, reſtituit, rémque p. aduentu ſuo liberauit. Sed cùm magnam animaduerteret in bonis, & poſſeſſionibus difficultatem, quòd & eos, quos ipſe reſtituerat, quorum bona alij poſſederant, egere iniquiſſimum, arbitrabatur, & quinquaginta annorum poſſeßiones mouere non nimis æquum putabat, propterea quòd tam longo ſpatio multa hereditatibus, multa emtionibus, multa dotibus tenebantur ſine iniuria: iudicauit, neque illis adimi, neque his non ſatisfieri, quorum illa fuerant, oportere. Cùm igitur ſtatuiſſet, opus eſſe ad eam rem conſtituendam, pecunia, Alexandriam ſe proficiſci velle dixit, rémque integram ad reditum ſuum iußit eſſe: isque celeriter ad Ptolemæum, ſuum hoſpitem venit, qui tum regnabat alter poſt Alexandriam conditam: cui cùm expoſuiſſet, patriam ſe liberare velle, cauſámque docuiſſet: à rege opulento vir ſummus facilè impetrauit, vt grandi pecunia adiuuaretur. Quam cùm Sicyonem attuliſſet,* [d] *adhibuit ſibi in conſilium quindecim principes, cum quibus cauſas cognouit et eorum, qui aliena* [e] *detinebant, & eorum, qui ſua amiſerant: perfecitque æſtimandis poſſeßionibus, vt perſuaderet alijs, vt pecuniā accipere mallent, & poſſeſſionibus cederent: alijs, vt commodius putarent numerari ſibi quod tanti eſſet, quàm ſuum recuperare. Ita perfectum eſt, vt*

omnes

a al. ab Argis
b L. vrbem eſt pot.
c al. Metodæum.
d L. adhibuit in conſiliū
e L. tenebāt,

omnes conſtituta concordia ſine querela diſcederent. O virum magnum, dignúmque qui in noſtra rep. natus eſſet. Sic par eſt agere cum ciuibus, non, vt bis iam vidimus, haſtam in foro ponere, & bona ciuium voci ſubijcere præconis. At ille Græcus (id quod fuit ſapientis, & præſtantis viri) omnibus conſulendum putauit: eáque eſt ſumma ratio, & ſapientia boni ciuis,[a] commoda ciuium defendere, non diuellere, atque omneis æquitate eádem continere:[b] Habitant gratis in alieno. Quid ita? Vt, cùm ego emerim, ædificarim, tuear, impendam, tu, me inuito, fruare meo?[c] Quid eſt aliud, quàm alijs ſua eripere, alijs dare aliena? Tabulæ verò nouæ quid habent argumenti, niſi vt emas mea pecunia fundum: eum tu habeas, ego non habeam pecuniã? Quamobrem ne ſit æs alienum, quod reip. noceat, prouidendum eſt: quod multis rationibus caueri poteſt:[d] ſi hoc non fuerit, vt locupletes ſuum perdant, debitores lucrentur alienum. nec enim vlla res vehementiùs remp. continet, quàm fides: quæ eſſe nulla poteſt, niſi erit neceſſaria ſolutio rerum creditarum. Numquam enim vehemẽtiùs actum eſt, quàm me conſule,[e] ne ſoluerentur. armis, & caſtris tentata res eſt ab omni genere hominum, & ordine: quibus ſic reſtiti, vt hoc tantum malum de rep. tolleretur. numquam nec maius ęs alienum fuit: nec meliùs, nec faciliùs diſſolutum eſt. fraudandi enim ſpe ſublata: ſoluendi neceſſitas conſecuta eſt.[36] At verò hic[f] noſter victor,[g] nunc quidem victus, quæ cogitarat, ea perfecit, cùm eius iam nihil intereſſet. tanta in eo peccandi libido fuit, vt hoc ipſum

a L. commoda ciuiũ nõ diu ellere,
b L. Habitẽt gratis in alieno?
c L. Quid eſt aliud alijs ſua eripere, alijs
d L. non ſi fuerit,
e v.c. ne ſoluerentur,
f v.c. nunc victor,
g L tum quidem

eum delectaret, peccare, etiã ſi cauſa non eſſet. Ab hoc igitur genere largitionis, vt alijs detur, alijs auferatur, aberũt ij, qui rẽp. tuebuntur: in primisq. operam dabunt, vt iuris, & iudiciorum æquitate ſuum quiſque teneat: et neque tenuiores [37] propter [a] imbecillitatem, circumueniantur, neque locupletibus ad ſua vel tenenda, vel recuperanda obſit inuidia: præterea quibuſcumque rebus vel belli, vel domi poterunt, remp. augeant imperio, agris, vectigalibus. Hæc magnorum hominum ſunt: hæc apud maiores noſtros factitata: hæc genera officiorum qui perſequuntur, cum ſumma vtilitate reip. [b] magnam ſibi adipiſcentur & gratiam, & gloriam. In his autem utilitatum pręceptis Antipater Tyrius, Stoicus, qui Athenis nuper eſt mortuus, duo præcepta cenſet eſſe à Panætio prætermiſſa: valetudinis curationem, & pecuniæ. quas res à ſummo philoſopho præteritas arbitror, quòd eſſent faciles: ſunt certè vtiles.

a v.c. humilitatem,

b L. magnam ipſi adip.

Sed valetudo ſuſtentatur notitia ſui corporis, et obſeruatione [c] earum rerum, quæ res aut prodeſſe ſoleant, aut obeſſe: & continentia in victu omni, atque cultu, corporis tuendi cauſa, & prætermittendis voluptatibus, poſtremò arte eorum, quorum ad ſcientiam hęc pertinent. Res autem familiaris quęri debet ijs rebus, à quibus abeſt turpitudo: conſeruari autem diligentia, & parſimonia: ijdem etiam rebus augeri. has res commodiſſimè Xenophon Socraticum perſecutus eſt in eo libro, qui Oeconomicus inſcribitur: quẽ nos iſta ferè ætate cũ eſſemus, qua es tu nunc, è Græco in Latinum conuertimus.

c hæ duæ voces, earum rerũ, nullis in v.c. reperiuntur.

Sed

Sed vtilitatum comparatio : quoniam hic locus erat quartus à Panætio prætermiſſus, ſępe eſt neceſſaria. Nam & corporis commoda cum externis, & externa cum corporis, & ipſa inter ſe corporis, & externa cum externis comparari ſolent. Cum externis, corporis, hoc modo comparantur: Valere vt malis, quàm diues eſſe. Cum corporis, externa, hoc modo: Diues eſſe potiùs, quàm maximis corporis viribus. Ipſa inter ſe corporis comparantur ſic: [a] bona valetudo voluptati anteponatur, vires celeritati. externorum autẽ, vt gloria diuitijs, vectigalia vrbana ruſticis. Ex quo genere comparationis illud eſt Catonis ſenis: à quo cùm quæreretur, quid maximè in re familiari expediret? reſpondit, Bene paſcere. Quid ſecundum? Satis bene paſcere. 38 Quid tertium? Bene [b] veſtire. Quid quartum? Arare. Et, cùm ille, qui quæſierat, dixiſſet, Quid fœnerari? Tum Cato, Quid hominẽ, inquit, occidere? Ex quo, & multis alijs, intelligi debet, vtilitatum comparationes ſolere fieri, rectéque hoc adiunctum eſſe quartum exquirendorum officiorum genus. Sed toto hoc de genere, de quærenda, de collocanda pecunia, [c] etiam de vtenda, commodiùs à quibuſdam optimis viris ad medium Ianum ſedentibus, quàm ab vllis philoſophis vlla in ſchola diſputatur. Sunt tamen ea cognoſcenda. pertinent enim ad vtilitatem, de qua hoc libro diſputatum eſt. Reliqua deinceps perſequemur.

a L. vt bona val.

b al. vitire.

c L. (vellem etiam de vtẽda.

ANNOTATIONES IN LIB. SECVNDVM.

1 IN quo tum quæri dixi, quid vtile, quid inutile, tum ex duobus vtilibus, quid &c.) fateor, me nullis in codicibus antiquis hoc mẽbrum reperiſſe, tum ex duob. vtilibus aut ex pluribus quid max. vtile. quemadmodum & Langius, & alij teſtantur ſe non reperiſſe in ſuis. Sed ego hic vulgatos ſecutus ſum, hac de cauſa maximè, quòd aut hoc ipſum membrum, quod non reperitur in manuſcr. addendũ eſt; aut ſi hoc delendum eſt, illud ſuperius quoq. quod habent & manuſcripti & vulgati, in quo tum quæri &c. delẽdum eſt. quod & Langius ſuſpicatur. quorum alterutrum cùm faciendum mihi eſſe viderem: malui in eam partem peccare, quæ cautior eſt, & exiſtimare hoc membrum, quod in libris manuſcr. non reperitur, à ſcriptore librario, cuius exemplum ceteri ſecuti ſint, eſſe omiſſum. quod non erat eis inuſitatum.

2 quantum ſuperfuerat amicorum & reipub. temporis.) Sic habent noſtri libri veteres: vulgati autem mendosè, temporibus. At Langius neque, temporis, neque, temporibus, edidit.

2 partim ſunt inanima.) Sic eſſe legendum primùm libri veteres, deinde Nonius Marcellus, qui hunc locum profert, poſtremò vſus Latini ſermonis, peruincunt: non vt vulgò, inanimata.

3 quarum opera efficitur aliquid.) Sic edendum curaui; libris omnibus inuitis, ſola ratione & veritate fretus. Nam ſi, opere, legeremus, proinde habendum eſſet, atq. ſi ita diceret, quarum effectu ſeu effecto efficitur aliquid. Nam, opus, eſt res effecta: opera autem, labor, qui ponitur in opere faciendo. Atque ita non ita multo pòſt loquitur, pleraque ſunt hominum effecta operis. & inferius, ſine opera hominum vlla eſſe potuiſſet.

4 aut poſteà ſubuenire.) In verbo, ſubuenire, aliquid vlceris ſubeſſe puto. nonnulli veteres libri habent, ſubueniri, nihil præterea varietatis reperi. videtur aliud verbum deſiderari, nempe vel, reſarciri, vel, refici, vel tale quoddam.

5 tantùm diſtitit à victu, & cultu beſt.) ſic edẽdum curaui, libris omnibus inuitis. Nam, diſtitit, præteritum eſt verbi, diſto: quod verbum hîc locum habet. Diſtare enim, eſt longè abeſſe. & diſiunctum eſſe. deſtitit autẽ, oritur à verbo, deſiſto, quod valet, deſino.

6 ad exitus prouehimur optatos) libri veteres habent, peruehimur. quos nunc ſequor.

7 tamen ſine hominum operis & ſtudijs) etiam hoc loco ſic legendum cenſeo: niſi quis fortè malit legi, ſine hominum opibus: quo modo ſcriptum reperi in vno codice manuſcripto, & in aliquot exemplis vulgatis.

8 declarat quantum odium hominum valeat ad peſtem.) libri veteres habent, valet: quod fortaſſe rectum eſt: quamuis noſtris

auribus

auribus aliquanto magis inuſitatum accidat. præterea hoc eſt in eis varietatis, quod ſic habent, nec uerò huius tyranni ſolùm, quem armis oppreſſa pertulit ciuitas, appaiet cuius maximè por tuit,(al.portui,)interitus declarat, quantum &c. quæ verba clamant ſe eſſe corrupta.

9 quamuis timefacta libertas)ſic habent libri veteres & Memm. & alij.neq. verò dubium cuipiam debet eſſe, quin ita legendum ſit.& miror hoc eſſe à Langio prætermiſſum. Vſus autem hoc verbo eſt etiam Lucretius in procœmio libri 2. His tibi tum rebus timefactæ relligiones Effugiant animo pauidæ, mortiſque timores.

10 compunctum notis Threïciis)libri veteres habét, notis Thraëcijs: nonnulli,Threcidicis: alij, Threcijs.

11 vno calamitatis genere comprehenderet)libri ferè omnes habent, vno calamitatis iure compreh. ſed videtur legendum, vnò calamitatis genere:quomodo edendum curauimus.

12 beneuolentiæ præcepta videamus. &c.) ſic habent omnes libri & manuſcri.& vulgati.Quidam tamen legendum putant, beneuolétiæ multitudinis:quia ſequitur prouocabulum, quæ,quod refert multitudinem,hoc modo,quæ,nempe multitudo, maximè capitur beneficijs.ſic enim in omnibus ferè libris legitur.Quòd ſi ita legamus, inquiunt illi, vt eſt in libris vulgatis, beneuolentiæ præcepta videamus: quæ quidem beneficijs capitur maximè. dicet Cicero beneuolentiam capi beneficijs: quod non cónuenit.Rectè illi:ſed nos nimiæ audaciæ putamus,addere vocem integram, cuius nulla in manuſcriptis compareant veſtigia.Itaque cùm hic nihil mutetur,paullo pòſt fortaſſe pro,capitur, paritur, legendũ: quo deprauato factum eſt,arpitur,inde,carpitur,inde, capitur, ſi quis tamen ita legi malet, beneuolentiæ multitudinis præcepta videamus, quæ quidem capitur benef. maximè, non pugnabo. paullo pòſt vocem, beneuolentia, temere ab aliquo illatam in contextum,delendam puto, & ſubſtituendum nomé multitudo. Et fortaſſe hæc vox huc illata, eorum coniecturam adiuuat, qui ſuprà,beneuolentiæ multitudinis,legi volunt, qua lectione comprobata,ſubintelligetur vox,multitudo.

13 qui nec ſibi,nec alteri(vt dicitur)verbum , proſunt. quod eſt in vulgatis libris,non compâret in manuſcr.niſi quod in vno ſcriptum vidi ſupra vocem,alteri, alia manu,ſupple, proſunt,ex hoc fonte, ſcilicet in contextum manauit, cuius rei exempla ſunt in bonis libris innumerabilia,& plura quàm velle debeant,qui hæc ſacra tractant.

14 Admiratione autem afficiunt ij,) ſic legendum, libris omnibus inuitis, non,vt vulgò,admiratione afficiuntur.Nam admiratione affici dicuntur,qui admirantur alterum:admiratione afficere autem,ij,qui ſunt alijs admirabiles,propter aliquam præſtantiam, vt hîc.

15 hunc igni ſpectatum arbitrantur) cùm & libri vet. tres, quibus Langius eſt vſus, & noſtri ſic habeant,igni ſpectarunt: exiſtimaui me,qui pollicitus ſum hominibus, me ad librorum manu-

ſcri-

ſcriptionem normam & auctoritatem hanc editionem directum,nihil mea fide, meóque officio, alienum facturum, ſi ita edendum curarem.Eſt autem tralatio ab auro optimo, perfectiſſimo, & putiſſimo. Ouid. Scilicet vt fuluum ſpectatur in ignibus aurum,&c. Velim nunc igni tanquam ſpectatur arb. Omnino recepta & vulgata lectio mihi non probatur.hunc dignum ſpectatu. quod ſi quem hæc antiqua ſuboffendat, quæ non debet, neque vulgata placeat, fortaſſe non reiecerit cuiuſdam viri docti coniecturam,qui putat legendum,hunc virum ſpectatum arbitrantur. Sed mihi omnino antiqua videtur recta,& ſincera,maximè,ſi addatur, tanquam.

16 iuſtitia ad rem gerendam,&c.)Nonnulli libri veteres habent, ad rem gubernandam: ego legendũ putarim potiùs vel,ad remp. gubern. verumtamen nihil muto:non enim hic loquitur de rep. gerenda, ſed de priuata.

17 ſummos cum infimis pari iure retin.)ſecutus ſum libros vulgatos.Nam manuſcripti habenr, pertinebant: vnde ſuſpicor, locum eſſe corruptum,& lectionem vulgatam ex coniectura & ingenio alicuius non indocti hominis eſſe natam: quam tamen non probo.exiſtimóque longe aliter eſſe adiuuandum, atque hoc modo eſſe legendum, ad ſummos cum infimis paria iura pertinebãt: pertinebant autem,ideſt,perueniebant & permanebant.ſic de natura Deorum, lib. 1. Venæ in omneis corporis parteis pertinentes.διήκουσαι. ſi quis tamen vulgatam retinere & tueri volet, non valde pugnabo. ſic enim propemodum loquitur infrà eodem libro, commoda ciuium non diuellere, atque omneis æquitate eádem continere.

18 ſic gloria & quærenda, & collocanda ratione eſt.) Sic omnes quidem libri habent:& ita legendum videtur, non ſic, ſic gloriæ & quærendę & collocandę ratio eſt.Atque hoc modo,operarij iſti ediderunt olim me imprudente & inſcio, cum iuſſiſſem lectionem vulgatam & receptam ſeruari,quæ eſt, ſic gloria & quærenda, & collocanda ratione eſt.

19 & mortui nomen obtinent iure cæſorum) libri veteres nonnulli habent,numen:nonnulli,numer.ex quibus alij, nomen,fecerunt,alij numerum.quod magis probo, præſertim cùm ſic planè habeant alij nonnulli veteres. Langius tamen edidit, nomen: quem hic non inuitus olim ſecutus ſum.

20 blando appellando ſermone delin.)tres libri veteres non habent, ſermone. alij, blando appellando ſermone deleniunt, ſeu deliniunt.quos ſequimur,vulgati,blandè appellando ſermone delineant. quæ lectio ferri non poteſt.

21 ea ſæpe vniuerſam excitat,magna eſt &c.)vocem, gloriam,quæ reperitur in libris vulg poſt verbum,excitat,in manuſc. verò, nullum eius exſtat veſtigium,funditus deleui.quæ ſine dubio ab aliquo ſciolo adiecta eſt, qui non videret ſubintelligi, multitudinem, & repeti è ſuperiore.

22 pro Sardis Iulius)libri vulgati, quibus cum congruunt omnes manu-

manuſcripti habent, pro Sardis, pro Albucio Iulius. At Langius, cùm videret hoc cum hiſtoria pugnare, quia Iulius Albucium accuſauit Sardorum rogatu, ſic edidit, pro Sardis contra Albucium. ego neque pro Albucio, neque contra Albucium, verba Ciceronis eſſe puto, ſed ex annotatione aliqua nata. Nam abſurdum ſit hic nomen eius, qui accuſatus ſit, commemorari: Verris, quem M.T. Seruilij, quem duo Luculli accuſarunt, ſileri.

23 in accuſando etiam M'. Aquillio.) Sic legendum: non, vt eſt in manuſcr. Manilio. Nam conſtat ex Bruto Cicer. M'. Aquillium à Fufio accuſatum eſſe: ab Antonio defenſum.

24 tamen altera ex arca.) hæc verba, altera ex arca, nos in libris noſtris manuſcriptis reperimus. Itaque retinenda cenſemus: valdéque à Langio diſſentimus, qui ea hinc furcis expulit.

25 Bene miniſtrum, & præbitorem,) quin ſint hæc verba Ciceronis, non eſt dubitandum. Sunt enim prætérita ab oſcitante librario, propter earumdem vocum iterationem, vt ſæpe animaduertimus ab eis factitatum.

26 grauiùs & veriùs nos reprehendit,) Langius hoc totum, nos reprehendit, tollit de medio, vt adulterinum. Ego retineo, vt in libris veteribus repertum, & ad ſententiam neceſſarium.

27 In ijs tamen, qui ſe adiuuari, &c.) Quibuſdam legendum videtur, in eos tamen: & item mihi.

28 cū is eēt, q̄ omneis ſuperiores, &c.) Seruius Sulpitius ſignificat.

29 Commodè autem, quicumque dixit,) totum hunc locum profert Nonius, & valde ineptè ac ridiculè interpretat, hoc modo, dixit pecuniam, hoc eſt, dat. quaſi verò, dixit pecuniam, legendum ſit ſine diſtinctione.

30 opulentior ſanè ſit, honeſtior verò, &c.) Etiam noſtri libri habent, vtentior ſanè ſit. Vnde feci, opulentior ſanè ſit, quomodo habet codex vnus & alter. Nam, vtentior, ſuſpicor eſſe ſcriptum à librario aliquo pro, opulentior, omiſſis duabus prioribus litteris. Hinc, vtentior. Quidam amicus meus putat potius eſſe reponendum, locupletior. Eſt qui mauult, diuitior. Non deeſt qui, iuuantior reponendum cenſeat: vt referatur ad magnitudinem diuitiarum; hoc modo: Magnitudo diuitiarum iuuantior ſit. Adrianus Turnebus nulla coniectura opus eſſe exiſtimat, ſed legendum eſſe, vt habent veteres codices, vtentior: quod comparatiuum eſt, à participio, vtens. Iudicet lector ingenioſus. mihi quidē nō placet.

31 Eorum autem ipſorum partim) Noſtrorum librorum alij habent, Eorum autem ipſorum quædam partim: alij, ipſorum quæ, partim. Langius aliquid fuiſſe diſſimilitudinis in ſuis libris non admonet: Nos alterutro modo legi poſſe arbitramur: vel, Eorum autem ipſorum quædā partim, vel, Eorum autem ipſorū partim.

32 mâlo enim alij, quàm noſtrę ominari.) Sic quidem habent omnes libri veteres: mâlo enim, quàm noſtrę ominari: ſed videtur aliquid deeſſe: vt fortaſſe ita ſit legendum, alij enim mâlo, quàm &c. vel, alij enim mâlo, vel, cuiuis enim mâlo, &c. vel, mâlo enim alij, quàm &c. quemadmodum edidimus.

33 Næ illi multa ſęcula,&c.) Sic habent etiam noſtri libri veteres, hoc eſt, Memmiani, Huraltini, Cuiatiani, Pithœanus, Danielis: neque eſt in illis vllum particulæ, quidem, veſtigium. Non eſt ſcriptum tamen in illis, nę, per diphthongum, æ, ſed, ne, per vocalem, e, quomodo ſcribendum eſſe arbitror. Sed vſum ſcribendi in hac re populo conceſſi: ſcientiã mihi reſeruaui, vt ait M. Tullius. Quòd autem Adr. Turnebus, qui biennio ferè poſt horum librorum editionem Langianam, hũc locum ſic emendandum cenſet, quaſi à nemine alio ſit emendatus, quaſiq́ue ipſe occupauerit, hanc cauſam afferre poſſum, vel illum non vidiſſe editionem Langianam, vel, vt viderit, tamen cùm haberet emendationem in ſuis Aduerſarijs iampridem perſcriptam, vt & multas alias, nõ exiſtimaſſe ſe cuiquam iniuriam facturum, ſi, quæ multis antè annis & excogitaſſet, & litteris mandaſſet, ea quamuis ab alijs eſſent editione occupata, ipſe quoque ederet: quod in multis alijs video ei accidiſſe. Quin multa quoque ſic erant à nobis emendata & impreſſa, vt ei viſum eſt, antequàm Aduerſaria ſua ederet. Neque id mirũ eſt, vt pote qui iiſdem libris veteribus vſi ſimus: neque ſit mirum, eos, qui eadem ſtudia tractant, in eádẽ quaſi veſtigia incurrere.

34 quæ à Lacedæmonijs profectæ, &c.) ſic omnes quidem libri habent & manuſcr. & impreſſi: ſed legendum arbitror, libris inuitis profecta, vt referatur ad mala, non ad contagiones.

35 vrbem eſt potitus.) Tres libri Memmiani cum vulgatis in hoc conſentiunt, quòd habent, vrbe eſt potitus, niſi quòd in vno videtur craſa fuiſſe lineola ſupra vocalem vltimam vocis, vrbe. alij ita vt Langiani, vrbem. Omnino vtrouis modo legi poteſt, vel vrbe potitus, vel, vrbem potitus: vt edidit Langius.

36 At verò hic noſter victor, tum quidem victus, &c.) Omnes ferè libri veteres, & quos vidi, & quos nõ vidi, vt teſtant viri docti, hñt, At verò hic nunc victor: nonnulli: hic noſter victor: quos ſequor. Aſſentiórque propemodum Langio, qui putat, hoc dictum eſſe inuidiosè & amarè in Cæſarem: quamquam licet etiam dicere, noſtrum, dixiſſe, quia ſuprà, Græcos, poſuerat. Itaque velim ſic legi: At verò hic noſter, nunc victor, tum quidem victus, &c. Tum autẽ, id eſt, me conſule. Sed huius loci explicationem pete à Langio.

37 propter humilitatem circumueniantur.) Non diſplicet vulgata lectio, propter imbecillitatem. Sed ſi veteres codices omnes habent, propter humilitatem: quid eſt quamobrem eorum auctoritatem negligamus?

38 Quid tertium: Bene veſtire.) Sic habent omnes libri veteres, quibus vſi ſumus: à quibus diſcedere nefas eſſe duxi. Verùm mihi magis placet, viſtire: quod teſtatur reperiri in vno libro manuſcripto Langius: neque tamen Langij ſententiam improbo, qui collectis aliquot exemplis ad ſcripturam antiquam & receptam confirmandam: ex Tuſcul. 5. ſepulcrum veſtitum, vepribus: ex libro 2. de nat. deorum, montes veſtiti, atque ſilueſtres: & ex Salluſtio in Iugurtha, collis veſtitus oleaſtella, & murteus: & ex Columella, agrũ vineis veſtire, oſtendit hanc lectionẽ eſſe alteri anteponendã.

M. TVL.

M. TVLL. CICERONIS DE OFFICIIS

LIBER III.

PVBLIVM *Scipionem, Marce fili, eum, qui primus Africanus appellatus eſt, dicere ſolitum ſcripſit Cato, qui fuit ferè eius æqualis, Numquam ſe minùs otioſum eſſe, quàm cùm otioſus: nec minùs ſolum, quàm cùm ſolus eſſet. Magnifica verò vox, & magno viro, ac ſapiente digna: quæ declarat, illum & in otio de negotijs cogitare, & in ſolitudine ſecum loqui ſolitum: vt neque ceſſaret vmquam, & interdum colloquio alterius non egeret. Itaque duæ res, quæ languorem afferunt ceteris, illum acuebant, otium & ſolitudo.*[a] *Vellem & nobis hoc idem verè dicere liceret: ſed ſi minùs imitatione tantam ingenij præſtantiam conſequi poſſumus, voluntate certè proximè accedimus. nam & à rep. forenſibúsque negotijs, armis impijs, viq́; prohibiti, otium perſequimur: & ob eam cauſam, vrbe relicta, rura*[b] *peragrantes, ſæpe ſoli ſumus. Sed nec*[c] *otium hoc cum Africani otio, nec hæc ſolitudo cum illa comparanda eſt. Ille enim requieſcēs à reipu. pulcherrimis muneribus, otium ſibi ſumebat aliquando, & à cœtu hominum, frequentiáque interdum, tanquam in portum ſe in ſolitudinem recipiebat. noſtrum autem otium negotij inopia, non quieſcendi ſtudio, conſtitutum eſt. exſtincto enim*

ſena-

a L. Vellem nobis hoc idē dicere liceret: & ita v.c.

b al. petenantes,

c L. hoc otiū

ſenatu, deletiſque iudicijs, quid eſt, quòd dignum nobis aut in curia, aut in foro agere poſſimus?[a] *Itaque in maxima celebritate,*[b] *atque in oculis ciuiũ quondam viximus: nunc fugientes conſpectum ſceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantùm licet, & ſæpe ſoli ſumus. Sed quia ſic ab hominibus doctis accepimus, non ſolùm ex malis eligere minima oportere: ſed etiam excerpere ex his ipſis, ſiquid ineſſet boni: propterea & otio fruor non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperiſſet otium ciuitati: nec eam ſolitudinem languere patior, quam mihi adfert neceſſitas, non voluntas. Quamquam Africanus maiorem laudem vel meo iudicio aſſequebatur:* [c] *nulla tamen eius ingenij monumenta mandata litteris, nullum opus otij, nullum ſolitudinis munus extat. ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione, inueſtigationéque earum rerum, quas cogitando conſequebatur, nec otioſum, nec ſolum vmquam fuiſſe. nos autem, qui non tantum roboris habemus, vt cogitatione tacita à ſolitudine abſtrahamur, ad hanc ſcribendi operam omne ſtudium, curámque conuertimus. itaque plura breui tempore, euerſa, quàm multis annis ſtante rep. ſcripſimus. Sed cùm tota philoſophia, mi Cicero, frugifera, & fructuoſa, nec vlla pars eius, inculta, ac deſerta ſit:* [d] *tamen nullus feracior in ea locus eſt, nec vberior, quàm de officijs, à quibus conſtanter, honeſtéque viuendi præcepta ducũtur. Quare, quamquam à Cratippo* [e] *noſtro, principe huius memoriæ philoſophorum, hæc te aſſiduè audire, atque accipere confido; tamen conducere*

arbi-

a L. Ita qui in max.
b L. atque in oculis quondã viximus:
c q.v.c. nulla enim eiꝰ in.
d L. eum nullus ferac.
e L. veſtro.

arbitror, talibus aureis tuas vocibus vndique circunſonare, nec eas, ſi fieri poſſit, quidquam aliud audire. Quod cùm omnibus eſt faciendum, qui vitam honeſtam ingredi cogitant, tum haud ſcio, an nemini potiùs, quàm tibi. ſuſtines enim non paruam exſpectationem imitandæ induſtriæ noſtræ, magnam honorum, nonnullam fortaſſe nominis. Suſcepiſti onus præterea graue & Athenarum, & Cratippi: [a] ad quos cùm tanquam [b] ad mercaturam bonarum artium ſis profectus, inanem redire turpiſſimum eſt, dedecorantem et vrbis auctoritatem, & magiſtri. Quare quantum conniti animo potes, quantum labore contendere, (ſi diſcendi labor eſt potiùs, quàm voluptas) tantùm fac vt efficias: néne committas, vt, cùm omnia ſuppeditata ſint à nobis, tute tibi defuiſſe videare. Sed hæc hactenus. multa enim ſæpe ad te cohortandi gratia ſcripſimus. nunc ad reliquam partem propoſitæ diuiſionis reuertamur.

a al. quo cũ tanq.
b al. ad mercatum bon.

Panætius igitur, qui ſine controuerſia de officijs accuratiſſimè diſputauit, quémque nos, correctione quadam adhibita, potiſſimùm ſecuti ſumus, tribus generibus propoſitis, in quibus deliberare homines, & conſultare de officio ſolerent, vno, cùm dubitarent, honeſtúmne id eſſet, de quo ageretur, an turpe: altero, [c] vtiléne, an inutile: tertio ſi id, quod ſpeciem haberet honeſti, pugnaret cum eo, quod vtile videretur, quomodo ea diſcerni oporteret: de duobus generibus primis, tribus libris explicauit: de tertio autẽ genere deinceps ſe ſcripſit dicturũ, nec exſoluit, quod promiſerat. Quòd eò magis miror,

c L. vtile, an inutile:

quia ſcriptum à diſcipulo eius Poſidonio eſt, triginta annis vixiſſe Panætium pòſt quàm eos libros edidiſſet. quem locum miror à Poſidonio [3] [a] breuiter eſſe tractatum in quibuſdam commentarijs, præſertim cùm ſcribat, nullum eſſe locum in tota philoſophia tam neceſſarium. minimè verò aſſentior ijs, qui negant, eum locum à Panætio prætermiſſum, ſed conſultò relictum, nec omnino ſcribendum fuiſſe: quia numquam poſſet vtilitas cum honeſtate pugnare: de quo alterum poteſt habere dubitationem, adhibendúmne fuerit hoc genus, quod in diuiſione Panætij tertium eſt, an planè omittendum: alterum dubitari non poteſt, [4] quin à Panætio ſuſceptum ſit, [b] ſed derelictum. nam qui è diuiſione [c] tripartita, duas parteis abſoluerit, huic neceſſe eſt reſtare tertiam. Præterea in extremo libro tertio de hac parte pollicetur ſe deinceps eſſe dicturum. [5] Accedit eôdem teſtis [d] locuples, Poſidonius, qui etiam ſcribit in quadam epiſtola, Publium Rutilium Rufum dicere ſolere, qui Panætium audiuerat, vt nemo pictor eſſet inuentus, [e] qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatā reliquiſſet, abſolueret (oris enim pulchritudo réliqui corporis imitandi ſpem auferebat:) ſic ea, quæ Panætius prætermiſiſſet, & non perfeciſſet, propter eorum, quæ [f] feciſſet, præſtantiam, neminem eſſe [g] perſecutum. Quamobrem de iudicio Panætij dubitari non poteſt: recténe autem hanc tertiam partem ad exquirendum officium adiunxerit, an ſecus, [6] de eo fortaſſe dubitari poteſt. Nam ſiue honeſtum, ſolum bonum eſt, vt Stoicis placet: ſiue quod honeſtum eſt, id ita ſum-

mum

a L.breuiter eſſe tactum

b al. ſed relictum.

c L.tripertita,

d al.locupletis,

e L.qui Coæ Veneris eam

f al.perfeciſſet,

g q.v.c.perſecuturum.

mum bonum eſt, quemadmodum Peripateticis noſtris videtur, vt omnia ex altera parte collocata, vix minimi momenti inſtar habeant: dubitandum non eſt, quin numquam poſſit vtilitas cum honeſtate contendere. Itaque accepimus, Socratem ſolitum exſecrari eos, qui primùm hæc natura cohærentia, opinione diſtraxiſſent. Cui quidem ita ſunt Stoici aſſenſi, vt etiam, quidquid honeſtum eſſet, id vtile eſſe cenſerent: nec vtile quidquam, quod non honeſtum. Quòd ſi is eſſet Panætius, qui virtutem propterea colendam diceret, quòd ea efficiens vtilitatis eſſet: vt ij, qui res expetendas vel voluptate, vel indolentia metiuntur: liceret ei dicere honeſtatem aliquando cum vtilitate pugnare. Sed, cùm ſit is, qui id ſolum bonum iudicet, quod honeſtum ſit: quæ autem huic repugnent ſpecie quadam vtilitatis, eorum neque acceſſione meliorem vitam fieri, nec deceſſione peiorem: non uidetur [a] huiuſmodi debuiſſe deliberationem [b] introducere, in qua, quod vtile videretur, cum eo, quod honeſtum eſt, [c] compararetur. Etenim quod ſummum bonum à Stoicis dicitur, Conuenienter naturæ viuere: id habet [d] hanc (vt opinor) ſententiam, cum virtute cõgruere ſemper: cetera autem, quæ ſecundum naturam eſſent, ita legere, ſi ea virtuti non repugnarent. quod cùm ita ſit, putant quidam, hanc comparationem non rectè eſſe introductã, nec omnino de eo genere quidquam præcipiendum fuiſſe. Atque illud quidem honeſtum, quod propriè, veréque dicitur, id in ſapientibus eſt ſolis, neque à virtute diuelli vmquam poteſt: in ijs autem, in quibus ſapientia perfecta non

a L. eiuſmodi deb.
b L. inducere‿,
c L. compararetur.
d L. hãc, opinor, ſenten.

eſt, ipſum illud quidem perfectum honeſtum, [a] nullo modo eſſe poteſt, ſimilitudines honeſti eſſe poſſunt. [b] Hæc igitur omnia officia, de quibus his libris diſputamus, media Stoici appellant. ea, communia ſunt, & latè patent: quæ & ingenij bonitate multi aſſequuntur, et progreſſione diſcẽdi. Illud autem officium, quod rectum ijdem appellant, perfectum, atque abſolutum eſt: &, vt ijdem dicunt, omneis numeros habet: nec, præter ſapientem, cadere in quemquam poteſt. Cùm autem aliquid actum eſt, in quo media officia [c] comparantur, id cumulatè videtur eſſe perfectum: propterea quòd vulgus, quid abſit à perfecto, [d] ferè non ex toto intelligit: quatenus autem intelligit, nihil putat prętermiſſum. 7 [e] Quod autem in poëmatibus, & picturis vſu éuenit: in aliisque compluribus, vt delectentur imperiti, laudéntque ea, quæ laudanda non ſint: ob eam, credo, cauſam, quòd inſit in his aliquid probi, quod capiat ignaros, qui ijdem, quid in vnaquaque re vitij ſit, nequeant iudicare. Itaque cùm ſint docti à peritis, facilè deſiſtunt à ſententia. Hęc igitur officia, de quibus his libris [f] differimus, quaſi ſecunda quædam honeſta dicunt eſſe, non ſapientum modò propria, ſed cum omni hominum genere communia. [g] Itaque ij omnes, in quibus virtutis eſt indoles, commouentur. Nec verò cùm duo Decij, aut duo Scipiones, fortes viri commemorantur, aut cũ Fabricius, aut Ariſtides iuſtus nominatur: aut ab illis, fortitudinis: aut ab his, iuſtitię, tanquam à ſapiẽtibus, petitur exemplum. nemo enim horum ſic ſapiens eſt, vt ſapientem intelligi hîc volumus: nec ij, qui

a L. nullo modo, ſimilitudines honeſti eſſe p.
b L. Hęc enim officia, de
c L. compareant,
d L. non ferè intelligit:
e L. Quod itẽ in poematis, picturis vſu venit,
f L. differemus,
g L. Itaque his omnes,

qui ſapientes habiti ſunt, & nominati, M. Cato, & C. Lælius, ſapientes fuerunt: ne illi quidem ſeptem: ſed ex mediorum officiorum frequentia ſimilitudinem quandam gerebant, ſpeciémque ſapientum. Quocirca nec id, quod verè honeſtum eſt, fas eſt cum vtilis repugnantia comparari: nec id, quod communiter appellamus honeſtum. [a] *quódque colitur ab ijs, qui bonos ſe viros haberi volunt, cum emolumentis vmquam eſt comparandũ: támque id honeſtum, quod in noſtram intelligentiam cadit, tuendum, conſeruandúmque eſt nobis, quàm id, quod propriè dicitur, veréque eſt honeſtum, ſapientibus. aliter enim teneri non poteſt, ſi-qua ad virtutem eſt facta progreſſio. Sed hæc quidem de ijs, qui cõſeruatione officiorum exiſtimantur boni. Qui autem omnia metiuntur emolumentis, & commodis, neque ea volunt præponderari honeſtate, hi ſolent in deliberando honeſtum cum eo, quod vtile putant, comparare: boni viri non ſolent. Itaque exiſtimo, Panætium, cùm dixerit, homines ſolere in hac cõparatione dubitare, hoc ipſum ſenſiſſe, quod dixerit, ſolere modò, non etiam oportere. etenim non modò pluris putarè quod vtile videatur, quàm quod honeſtum: ſed hæc etiam inter ſe comparare, & in his addubitare, turpiſſimum eſt. Quid eſt ergo, quod nonnumquam dubitationem afferre ſoleat, conſiderandúmque videatur? Credo, ſi-quando dubitatio accidit, quale ſit id, de quo conſideretur. Sæpe enim tempore fit, vt, quod plérumque turpe haberi ſoleat, inueniatur non eſſe turpe. Exẽpli cauſa, ponatur aliquid, quod pateat latiùs. Quod*

a L. quod colitur.

poteſt eſſe maius ſcelus, quàm non modò hominem, [a] ſed etiam familiarem occidere? Num igitur ſe obſtrinxit ſcelere, ſiquis tyrannum occidit, quamuis familiarem? Populo quidem Rom. non videtur, qui ex omnibus præclaris factis illud pulcherrimum exiſtimat. Vicit igitur vtilitas honeſtatem, immò verò honeſtas vtilitatem ſecuta eſt.

a q. v. c. ſed etiam familiarem hominem occ.

Itaque, vt ſine vllo errore dijudicare poſſimus, ſiquando cum illo, quod honeſtum intelligimus, pugnare id videbitur, quod appellamus vtile, formula quædam conſtituenda eſt: quam ſi ſequemur in comparatione rerum, ab officio numquam recedemus. Erit autem hæc formula, Stoicorum rationi, diſciplinæq; maximè conſentanea: quam quidem in his libris propterea ſequimur, quòd, quamquam à veteribus Academicis, et à Peripateticis [b] noſtris, qui quondam ijdem erant, qui Academici, quæ honeſta ſunt, anteponuntur ijs, quæ videntur vtilia: tamen ſplendidiùs hæc ab eis diſſeruntur, quibus, quidquid honeſtum eſt, idem vtile videtur: nec vtile quidquam, quod non honeſtum: quàm ab ijs, quibus eſt honeſtum aliquid non vtile, aut vtile non honeſtum. Nobis autem noſtra Academia magnam licentiam dat, vt, quodcumque maximè probabile occurrat, id noſtro iure liceat defendere. Sed redeo ad fotmulam. Detrahere igitur aliquid alteri, & hominem hominis incommodo ſuum augere commodum, magis eſt contra naturam, quàm mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm cetera, quæ poſſunt aut corpori accidere, aut rebus externis. nam principiò tollit conuictum humanum, & ſocietatem. ſi enim

b L. veſtris.

enim ſic erimus affecti, vt propter ſuum quiſq.emolumentum ſpoliet,aut violet alterum,diſrumpi neceſſe eſt eam, quæ maximè eſt ſecundum naturam, humani generis ſocietatem .[a] Vt ſi vnumquodque membrum ſenſum hunc haberet, vt poſſe putaret ſe valere, ſi proximi membri valetudinem ad ſe traduxiſſet:debilitari,& interire totum corpus neceſſe eſt: ſic, ſi vnuſquiſque noſtrûm rapiat ad ſe commoda aliorum,detrahátque quod cuique poſſit, emolumenti ſui gratia:ſocietas hominum, communitáſque euertatur neceſſe eſt. nam, ſibi vt quiſque málit, quod ad vſum vitæ pertineat, quàm alteri, acquirere,conceſſum eſt,non repugnante natura.[b] illud quidem natura non patitur, vt aliorum ſpolijs noſtras facultates,copias,opes augeamus.Neque verò hoc ſolùm natura,id eſt,iure gentium,ſed etiã legibus populorum, quibus in ſingulis ciuitatibus [c] reſp.continentur, eodem modo conſtitutum eſt, [d] vt non liceret ſui commodi cauſa nocere alteri. hoc enim ſpectant leges,hoc volunt, incolumen eſſe ciuium coniunctionem:quam qui dirimunt, eos morte,exſilio,vinculis,damno coërcent.atque hoc multo magis [e] exigit ipſa naturæ ratio,quę eſt lex diuina,& humana: cui parêre qui velit (omnes autem parebunt, qui ſecundum naturam [f] volent viuere) nunquam committet, vt alienum appetat, & id, quod alteri detraxerit,ſibi aſſumat. Etenim multo magis eſt ſecundum naturam [g] celſitas animi, & magnitudo,itémque communitas,iuſtitia,liberalitas,quàm voluptas, quàm vita,quàm diuitiæ.quæ quidem contemnere, & pro nihilo ducere: compa-

a L.Vt enim, ſi vnũquodque.

b L.illud natura non p.

c al.reſp.continetur,

d L. vt non liceat.

e v.c.efficit ipſa nat.

f v.c.volunt

g v.c.excelſitas animi,

rantem cum vtilitate communi, magni animi, & excelſi eſt. Detrahere autem[a] alteri ſui commodi cauſa, magis eſt contra naturam, quàm mors, quàm dolor, quàm cetera generis eiuſdem: itémque magis eſt ſecundum naturam, pro omnibus gentibus, ſi fieri poſſit, conſeruandis, aut iuuandis maximos labores, moleſtiáſque ſuſcipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in concilio cæleſtium collocauit: quàm viuere in ſolitudine, non modò ſine vllis moleſtijs, ſed etiam in maximis voluptatibus, abundantem omnibus copijs, vt excellas etiam pulchritudine, & viribus. Quocirca optimo quiſque, ſplendidiſſimóque ingenio longè illam vitam huic[b] anteponit. ex quo efficitur, hominem naturæ obedientem, homini nocere non poſſe. Deinde, qui alterum violat, vt ipſe aliquid commodi conſequatur: aut nihil ſe exiſtimat contra naturam facere: aut magis fugiendam cenſet mortem, paupertatem, dolorẽ, amiſſionem etiam liberorum, propinquorũ, amicorum, quàm facere cuipiã iniuriam. ſi nihil exiſtimat[c] cõtra naturam fieri in hominibus violandis: quid cum eo differas, qui omnino hominem ex homine tollat? ſin fugiendum id quidem cenſet, ſed & multo illa peiora, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo, quòd vllum aut corporis, aut fortunæ vitium, animi vitijs grauius exiſtimat. Ergo vnum debet eſſe omnibus propoſitum, vt eádem ſit vtilitas vniuſcuiuſque, & vniuerſorum: quam ſi ad ſe quiſque rapiat,[8] diſſoluetur omnis humana[d] cõſociatio. Atque ſi etiam hoc natura præſcribit,

v.e. de altero.

b al. anteponat.

c L. contra naturam fieri hominib. violandis.

L. Cõſcitio

bit, vt homo homini, quicumque ſit, ob eam ipſam cauſam, quòd is homo ſit, conſultum velit: neceſſe eſt ſecundum eandem naturam omnium vtilitatem eſſe communem. quod ſi ita eſt, vna continemur omnes, & eádem lege naturæ: idque ipſum ſi ita eſt, certè violare alterum lege naturæ prohibemur, verum autem primum. verum igitur & extremũ. Nam illud quidem abſurdum eſt, quod quidam dicunt, parenti ſe, aut fratri nihil detractũrós, commodi ſui cauſa: aliam rationem eſſe ciuium reliquorum: hi ſibi nihil iuris, et nullam ſocietatem, communis vtilitatis cauſa, ſtatuunt eſſe cum ciuibus: quæ ſententia omnem ſocietatem diſtrahit ciuitatis. Qui autem ciuium rationem dicunt eſſe habendam, externorum negant: hi dirimunt communem humani generis ſocietatem: qua ſublata, [a] beneficentia, liberalitas, bonitas, iuſtitia funditus tollitur: quę qui tollũt, etiam aduerſus deos immortaleis impij iudicandi ſunt. ab ijs enim, conſtitutam inter homines ſocietatem euertunt: cuius ſocietatis [b] arctiſſimum vinculum eſt, magis arbitrari eſſe contra naturam, hominem homini detrahere, ſui commodi cauſa, quàm omnia incommoda ſubire vel externa, vel corporis, vel etiã ipſius animi, quæ vacent iuſtitia. Hæc enim vna virtus, omnium eſt domina, & regina virtutum. Forſitan quiſpiam dixerit. Nónne igitur ſapiens, ſi fame ipſe conficiatur, abſtulerit cibum alteri, homini ad nullam rem vtili? Minimè verò. Non enim mihi eſt vita mea vtilior, quã animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei gratia. Quid? ſi Phalarim, crudelẽ tyrannũ,

a v.c. beneficientia,

b v.c. artiſſimum

& immanem, vir bonus, ne ipſe frigore conficiatur, veſtitu ſpoliare poſſit, nónne faciat? Hęc ad iudicandum ſunt facillima. [a] *nam, ſi quid ab homine ad nullam partem vtili, tuæ vtilitatis cauſa detraxeris: inhumanè feceris, contráque naturæ legem. ſin autem is tu ſis, qui multam vtilitatem reip. atque hominum ſocietati, ſi in vita remaneas, afferre poſſis: ſi quid ob eam cauſam alteri detraxeris, non ſit reprehendendum: ſin autem id non ſit eiuſmodi: ſuum cuique incommodum ferendum eſt potiùs, quàm de alterius commodis detrahendum. Non igitur magis eſt contra naturam morbus, aut egeſtas, aut quid huiuſmodi, quàm detractio, aut appetitio alieni. Sed communis vtilitatis derelictio contra naturam eſt. eſt enim iniuſta. itaque lex ipſa naturæ, quæ vtilitatem hominum conſeruat, & continet,* [b] *decernit profectò, vt ab homine inerti, atque inutili, ad ſapientem, bonum, fortémque virum transferantur res ad viuendum neceſſariæ: qui ſi occiderit multum de cõmuni vtilitate detraxerit: modò hoc ita faciat, vt ne ipſe de ſe bene exiſtimans,* [c] *ſéque diligens, hanc cauſam habeat ad iniuriam.* [d] *Itaque ſemper officio fungetur, vtilitati conſulens hominum, & ei, quam ſæpe commemoro, humanæ ſocietati. Nam, quòd ad Phalarim attinet, perfacile iudicium eſt. nulla enim nobis ſocietas cum tyrannis,* [10] *ſed potiùs ſumma* [e] *diſtractio: neque eſt contra naturam, ſpoliare eum, ſi poſſis, quem honeſtum eſt necare: atque hoc omne genus peſtiferum, atque impium, ex hominum communitate exterminandum eſt. Etenim, vt membra quædam amputantur,*

a L. nam ſi quid homini homo ad nullam rem vtilis, vtilitatis tuæ

b v.c. decernet prof.

c L. ſeſéque dil.

d L. Ita ſemper off.

e v.c. diſtractio eſt: neq.

tur, ſi & ipſa ſanguine, & tamquam ſpiritu carere cœperunt, & nocent reliquis partibus corporis: ſic iſta in figura hominis feritas, & immanitas belue, à communi tãquam humanitate corporis ſegreganda eſt. Huius generis ſunt quæſtiones omnes eæ, in quibus ex tempore officium exquiritur. Huiuſmodi igitur credo res Panætium perſecuturum fuiſſe, [a] *niſi aliquis caſus, aut occupatio cõſilium eius* [b] *præueniſſet: ad quas ipſas conſultationes ex ſuperioribus libris ſatis multa pręcepta ſunt, quibus perſpici poſſit, quid ſit propter turpitudinem fugiendum: quid ſit id, quod idcirco fugiendum non ſit, quia omnino turpe nõ eſt. Sed quoniam operi inchoato, propè tamen abſoluto, tanquam faſtigium imponimus: vt geometræ ſolent non omnia docere, ſed poſtulare, vt quædam ſibi concedantur, quò faciliùs, quæ velint, explicent: ſic ego à te poſtulo, mi Cicero, vt mihi concedas, ſi potes, nihil, præter id, quod honeſtum ſit, eſſe propter ſe expetendum. ſin hoc non licet per Cratippum: at illud certè dabis, quod honeſtum ſit, id eſſe maximè propter ſe expetendum. Mihi vtrumuis ſatis eſt: & cùm hoc, tum illud probabilius videtur, nec præterea quidquam probabile.*

Ac primùm Panętius in hoc defendendus eſt, quòd non vtilia cum honeſtis pugnare dixerit aliquando poſſe (neque enim ei fas erat) ſed ea, quæ [c] *videtur vtilia. Nihil verò vtile, quod nõ idem honeſtũ: nihil honeſtũ, quod non idẽ vtile ſit, ſæpe teſtatur: negátque, vllam peſtẽ maiorem* [d] *vitã hominum inuaſiſſe, quàm eorũ opinionem, qui iſta diſtraxerint. Itaque non vt aliquando anteponeremus vtilia ho-*

neſtis,

a v.c. niſi aliqui caſ.
b L. peremiſſet:
c v.c. videantur
d L. in vitã

neſtis, ſed vt ea ſine errore dijudicaremus, ſiquando incidiſſent, induxit eam, quæ videretur eſſe, non quæ eſſet, repugnantiam. Hanc igitur partem relictam explebimus, nullius adminiculis, ſed (vt dicitur) Marte noſtro. Neque enim quidquam de hac parte poſt Panætium explicatum eſt, [a] *quod mihi probaretur, de ijs, quæ in manus meas venerunt.*

a L. quod q- dem mihi

Cùm igitur aliqua ſpecies vtilitatis obiecta eſt, [b] *nos commoueri neceſſe eſt. ſed ſi, cùm animum attenderis, turpitudinem videas adiunctam ei rei,* [c] *quæ ſpeciem vtilitatis attulerit:* [11] [d] *tunc vtilitas non requirenda eſt, ſed intelligendum, vbi turpitudo ſit, ibi vtilitatem eſſe non poſſe. Quòd ſi nihil eſt tam contra naturam, quàm turpitudo (recta enim, & conuenientia, & conſtantia natura deſiderat, aſpernatúrque contraria) nihilque tam ſecundum naturam, quàm vtilitas: certè in eádem re & vtilitas, & turpitudo eſſe non poteſt. itémque, ſi ad honeſtatem nati ſumus, eáq. vt ſola expetenda eſt, (vt Zenoni eſt viſum,) aut certè omni pondere grauior eſt habenda, quàm reliqua omnia, quod Ariſtoteli placet: neceſſe eſt, quod honeſtum ſit, id eſſe aut ſolum, aut ſummum bonum: quod autem bonum, id certè vtile:* [e] *itaque quidquid honeſtum, id vtile. quare error hominum non proborum* [12] *cùm aliquid, quod vtile viſum eſt, arripuit, id cõtinuò ſecernit ab honeſto. Hinc ſicæ, hinc venena, hinc falſa teſtamenta naſcuntur:* [f] *hinc furta, hinc peculatus, expilationes, direptionéſque ſociorum, & ciuium, hinc opum nimiarum potentiæ non ferendæ: poſtremò etiam in liberis ciuitatibus exſiſtunt*

b nos, abeſt ab o. v. c.
c al. quæ ſpé
d L. tum nõ vtilitas relinquenda eſt,
e L. ita, q̃d-quid hon.
f L. hinc furta, peculat⁹, expil.

Sunt regnandi cupiditates , quibus nihil nec tætrius, nec fœdius excogitari poteſt . emolumenta enim rerum fallacibus iudicijs vident : pœnam non dico legum, quas ſæpe perrumpunt, ſed ipſius turpitudinis, quæ acerbiſſima eſt, non vident. Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur è medio (eſt enim totum ſceleratum , & impium) qui deliberant, vtrùm id ſequantur, quod honeſtum eſſe videant, an ſe ſcientes ſcelere contaminent: in ipſa enim dubitatione facinus ineſt, etiam ſi ad id non peruenerint. Ergo ea deliberanda omnino non ſunt, in quibus eſt turpis ipſa deliberatio. atque etiam in omni deliberatione celandi, & occultandi ſpes, opinióque remouenda eſt. ſatis enim nobis (ſi modò in philoſophia aliquid profecimus) perſuaſum eſſe debet, ſi omneis deos, hominéſque celare poſſimus, nihil tamen auarè, nihil iniuſtè, nihil libidinoſè, nihil incontinenter eſſe faciẽdum . Hinc ille Gyges inducitur à Platone: qui, [13] *cùm terra*[a] *deceſſiſſet magnis quibuſdam imbribus, in illum hiatum deſcendit, æneúmque equum, (*[b] *vt ferunt fabulæ,) animaduertit, cuius in lateribus fores eſſent: quibus apertis, hominis mortui vidit corpus magnitudine , inuſitata annulúmqae aureum in digito: quem vt detraxit, ipſe induit: (erat autem regius paſtor) tum in concilium paſtorum ſe recepit. ibi cùm pálam eius annuli ad palmam conuerterat, à nullo videbatur, ipſe autem omnia videbat. idem rurſus videbatur,* [14] *cùm* [c] *in lucem annulũ inuerterat. Itaq. hac opportunitate annuli vſus, reginæ ſtuprum intulit: eáq. adiutrice regẽ do-*

a L. diſceſſiſſet

b hoc totũ, vt ferunt fabulæ, non videtur eſſe Ciceronis.

c o.v.c. in locum

minum interemit, ſuſtulitque quos obſtare arbitrabatur: nec in his eum quiſquam facinoribus potuit videre. ſic repentè annuli beneficio rex exortus eſt Lydię. Hunc igitur ipſum annulum ſi habeat ſapiẽs, [a] *nihil plus ſibi licere putet peccare, quàm ſi non haberet. honeſta enim bonis viris, non occulta quæruntur. Atque hoc loco philoſophi quidam, minimè mali illi quidem, ſed non ſatis acuti, fictam, & commentitiam fabulam dicunt prolatam à Platone: quaſi verò ille aut factum id eſſe, aut fieri potuiſſe defendat. Hæc eſt vis huius* [b] *annuli, & huius exẽpli: ſi nemo ſciturus, nemo ne ſuſpicaturus quidem ſit, cùm aliquid, diuitiarum, potentiæ, dominationis, libidinis cauſa, feceris, ſi id dijs, hominibúsque futurum ſit ſemper ignotum, ſisne facturus. negãt id fieri poſſe:* [15] *quamquam* [c] *poteſt id quidem. ſed quæro, quod negant poſſe, id ſi poſſet, quidnam facerent? Vrgent ruſticè ſanè. negant enim poſſe, et in eo perſtant: hoc verbum quid valeat, non vident. Cùm enim quærimus, ſi poſſint celare: quid facturi ſint: non quærimus, poſsintne celare: ſed tanquam tormenta quædam adhibemus, vt, ſi reſponderint, ſe, impunitate propoſita, facturos quod expediat, facinoroſos ſe eſſe fateantur: ſi negent, omnia turpia per ſeipſa fugienda eſſe concedant. Sed iam ad propoſitum reuertamur. Incidunt ſæpe multæ cauſæ, quæ* [d] *conturbant animos vtilitatis ſpecie, non, cùm hoc deliberetur, relinquẽdáne ſit honeſtas propter vtilitatis magnitudinem: (nam id quidem improbum eſt) ſed illud, poßitne id, quod vtile videatur, fieri non turpiter. Cùm Collatino Tarquinio collegæ*

a L. nihilo plus

b v.c. anuli,

c L. non pōt id q.

d L. non conturbent

Brutus

Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere id iniuſtè. fuerat enim in regibus expellendis ſocius Bruti, conſiliorum etiam adiutor. cùm autem conſilium hoc principes cepiſſent, cognationem Superbi, nomênque Tarquiniorum, & memoriam regni, eſſe tollendam: quod erat vtile patriæ [a] conſulere, id erat ita honeſtum, vt etiam ipſi Collatino placere deberet. Itaque vtilitas valuit propter honeſtatem: ſine qua nec [b] vtilitas quidẽ eſſe potuiſſet. At in eo rege, qui vrbem condidit, [c] non ita. Species enim vtilitatis animum [d] impulit eius: cui cùm viſum eſſet vtilius, [e] ſolum ſe, quàm cum altero regnare, fratrem interemit. Omiſit hic & pietatem, & humanitatem, vt id, quod vtile videbatur, neque erat, aſſequi poſſit: & tamen muri cauſam oppoſuit, ſpeciem honeſtatis neque probabilem, neque ſatis idoneam. Peccauit igitur, pace vel Quirini, vel Romuli dixerim.

Nec tamen noſtræ nobis vtilitates omittendæ ſunt, aliisque tradendæ, cùm his ipſi egeamus: ſed ſuæ cuique vtilitati, quod ſine alterius iniuria fiat, ſeruiendum eſt. Scitè Chryſippus, vt multa. Qui ſtadium, inquit, currit, eniti, & contendere debet, quàm maximè poſſit, vt vincat: ſupplantare eum, qui-cum certet, aut manu depellere nullo modo debet. ſic in vita ſibi quemque petere, [f] quod pertineat ad vſum, non iniquum eſt: alteri [g] ſurripere, ius non eſt.

Maximè autem perturbantur officia in amicitijs: quibus & non tribuere, quod rectè poſſis, & tribuere, quod non ſit æquum, contra officium eſt. Sed

huius

a L. verbum, cõſulere, delet L.

b L. ne vtilitas.

c L. non itẽ.

d L. pepulit eius: & ita v. c.

e L. ſolum quàm

f al. quod ad vſum pertinet,

g q. v. c. deripere.

huius generis totius, breue, & non difficile præceptum eſt. quæ enim videntur vtilia, honores, diuitiæ, voluptates, cetera generis eiuſdem, hæc amicitiæ numquam anteponenda ſunt. At neque contra rempu. neque contra iuſiurandum, ac fidem, amici cauſa, vir bonus faciet, [a] nec ſi iudex quidem erit de ipſo amico. ponit enim perſonam amici, cùm induit iudicis. tantũ dabit amicitiæ, vt veram amici cãm eſſe malit: [b] vt perorandæ liti tempus, quoad per leges liceat, accommodet. Cùm verò iurato dicenda ſententia ſit: meminerit, deum ſe adhibere teſtem, ideſt, (vt arbitror,) mentem ſuam, qua nihil homini dedit ipſe deus diuinius. Itaque præclarum à maioribus accepimus morem rogandi iudicis, ſi eum teneremus, QVAE SALVA FIDE FACERE POSSIT. *Hæc rogatio ad ea pertinet, quę paullo antè dixi honeſtè amico à iudice poſſe concedi. nam, ſi omnia facienda ſint, quæ amici velint: nõ amicitiæ tales, ſed coniurationes putandæ ſunt. Loquor autem de cõmunibus amicitijs. nam in ſapientibus viris, atque perfectis nihil poteſt eſſe tale. Damonem, & Pythiam, Pythagoréos, ferunt hoc animo inter ſe fuiſſe, vt, cùm eorũ alteri Dionyſius tyrannus diem necis deſtinauiſſet: & is, qui morti addictus eſſet, paucos ſibi dies commendandorum ſuorum cauſa poſtulauiſſet: vas factus eſt alter eius ſiſtendi:16, vt, ſi ille non reuertiſſet [c] ad diem, moriendum [d] eſſet ſibi ipſi. qui cùm ad diem ſe recepiſſet, admiratus eorum fidem tyrannus, petiuit, vt ſe in amicitiam tertium [e] adſcriberent. Cùm igitur id, quod vtile videtur in amicitia, cum eo, quod honeſtum*

a L. ne ſi iudex

b L. & vt orandæ

c ad diem, in v.c. non comparent.

d L. eſſet ipſi.

e q.v.c. reciperent.

ſtum eſt, comparatur: iaceat vtilitatis ſpecies, valeat honeſtas. cùm autem in amicitia, quæ honeſta non ſunt, poſtulabuntur, religio, & fides anteponatur amicitiæ: & ſic habebitur is, quem exquirimus, [a] delectus officij.

Sed vtilitatis ſpecie in repu. ſæpiſſimè peccatur, vt in Corinthi diſturbatione noſtri. durius etiam Athenienſes, qui ſciuerunt, vt Æginetis, [b] qui claſſe valebant, pollices præciderentur. hoc viſum eſt vtile. nimis enim imminebat, propter propinquitatem, Ægina [c] Piræo: ſed nihil, quod crudele, vtile. eſt enim hominum naturæ, quam ſequi debemus, maximè inimica crudelitas. Malè etiam [d] qui peregrinos vrbibus vti prohibent, eóſque exterminant, vt Pennus apud patres noſtros, Papius nuper. Nam eſſe pro ciue, qui ciuis non ſit, rectum eſt non licere: quam tulerunt legem ſapientiſſimi conſules, Craſſus & Scæuola: vſu verò vrbis prohibere peregrinos, ſanè inhumanum eſt. Illa præclara, in quibus publicæ vtilitatis ſpecies præ honeſtate contemnitur. Plena exemplorum eſt noſtra reſp. cùm ſæpe aliàs, tum maximè bello Punico ſecundo: quæ, Cannenſi calamitate accepta, maiores animos habuit, quàm vmquam rebus ſecundis. nulla timoris ſignificatio, nulla mentio pacis. tanta vis eſt honeſti, vt ſpeciem vtilitatis obſcuret. Athenienſes cùm Perſarum impetum nullo modo poſſent ſuſtinere, ſtatuerëntque vt vrbe relicta, coniugibus, & liberis Trœzene depoſitis, naueis conſcenderent, libertatémque Græciæ claſſe defenderët: Cyrſilum quendam, ſuadentem, vt in vrbe manerent, Xerxémque

a v.c. delect' off.

b q.v.c. qui claſſe

c al. Piræeo.

d fort. qui peregrinos vrbibus prohibent.

reciperent, lapidibus obruerunt. Atque ille ſequi vtilitatem videbatur: ſed ea nulla erat repugnante honeſtate. Themiſtocles poſt victoriam eius belli, quod cum Perſis fuit, dixit in contione, ſe habere conſilium reip. ſalutare, ſed id ſciri opus non eſſe. poſtulauit, vt aliquem populus daret, quicum communicaret. datus eſt Ariſtides. Huic ille, claſſem Lacedæmoniorum, quæ ſubducta eſſet ad Gytheum, clàm incendi poſſe: quo facto frangi Lacedæmoniorum opes neceſſe eſſet. Quod Ariſtides cùm audiſſet, in contionem magna exſpectatione venit: dixitque, perutile eſſe conſilium, quod Themiſtocles afferret, ſed minimè honeſtũ. Itaq. Athenienſes, quod honeſtum nõ eſſet, id ne vtile quidem putauerunt: totámque eam rem, quam ne audiuerant quidem, auctore Ariſtide repudiauerunt. Meliùs hi, quàm nos, qui piratas, immuneis: ſocios, vectigaleis habemus. Maneat ergo, quod turpe ſit, id numquam eſſe vtile: ne tum quidem, cùm id,[a] quod eſſe vtile putes, adipiſcare. Hoc enim ipſum vtile putare, quod turpe ſit, calamitoſum eſt.

a L. quod vtile eſſe putes,

Sed incidunt, (vt ſuprà dixi,) ſæpe cauſæ, cùm repugnare vtilitas honeſtati videatur, vt animaduertendum ſit, repugnétne planè, an poſſit cum honeſtate coniungi. Eius generis hæ ſunt quæſtiones:[b] exempli gratia, Si vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum aduexerit in Rhodiorum inopia, & fame, ſummáque annonæ caritate: ſi idem ſciat, complureis mercatores [c] Alexandria ſoluiſſe, nauéſque in curſu, frumento onuſtas, petenteis Rhodum, viderit, dicturúſne ſit id Rhodijs,

b L. Si exempli gratia, vir bonꝰ &c.

c L. ab Alex.

an ſilentio ſuum quàm plurimo venditurus? Sapientem, & bonum virum fingimus: de eius deliberatione, & conſultatione quærimus: qui celaturus Rhodios non ſit, ſi id turpe iudicet: ſed dubitet, an turpe non ſit. In huiuſmodi cauſis aliud Diogeni Babylonio videri ſolet, magno & graui Stoico: aliud Antipatro, diſcipulo eius, homini acutiſſimo. Antipatro, omnia patefacienda, vt ne-quid omnino, quod venditor norit, emtor ignoret: Diogeni, venditorem, quatenus iure ciuili conſtitutum ſit, dicere vitia oportere: cetera ſine inſidijs agere: &, quoniam vendat, velle quàm optimè vendere. Aduexi, expoſui: vendo meum non pluris, quàm ceteri: fortaſſe etiam minoris, cùm maior eſt copia, cui ſit iniuria? Exoritur Antipatri ratio ex altera parte: Quid agis? tute cùm hominibus conſulere debeas, & ſeruire humanæ ſocietati, eáque lege natus ſis, & ea habeas principia naturæ, quibus parére, & quæ ſemper ſequi debeas, vt vtilitas tua, communis vtilitas ſit: [a] *viciſſim, et æquè communis vtilitas, tua ſit: celabis homines, quid ijs adſit commoditatis, et côpiæ? Reſpondebit Diogenes fortaſſe ſic. Aliud eſt celare, aliud tacere: neq. ego nunc te celo, ſi tibi non dico, quæ natura deorum ſit, quis ſit finis bonorum: quæ tibi plus prodeſſent cognita, quàm tritici vtilitas: ſed non quidquid tibi audire vtile eſt, id mihi dicere neceſſe eſt. Immò verò, inquit ille, neceſſe eſt, ſi quidem meminiſti eſſe inter homines natura coniunctam ſocietatem. Memini, inquit ille, ſed num iſta ſocietas talis eſt, vt nihil ſuum cuiuſq.*

a v. c. viciſſimq. cómunis vtil. &c.

a L. ne vendendum qui dem

b q. v. c. quoniam tamen exp.

c al. cubilibus

d v. c. malæ materiatæ,

e L. iniuſtè, aut improbè

f v. c. ſanctū eſt)

ſit? quod ſi ita eſt, [a] *nec vendendum quidem quidquam eſt, ſed donãdum. Vides in hac tota diſceptatione non illud dici, quamuis hoc turpe ſit:* [b] *tamen, quoniam expedit, faciam: ſed ita expedire, ut turpe non ſit: ex altera autem parte, ea re, quia turpe ſit, non eſſe faciendum. Vendat ædeis vir bonus propter aliqua vitia, quæ ipſe norit, ceteri ignorent: peſtilentes ſint, & habeantur ſalubres: ignoretur, in omnibus* [c] *cubiculis apparere ſerpenteis:* [d] *malæ materiæ, ruinoſæ: ſed hoc, præter dominum, nemo ſciat. quæro, ſi hoc emtoribus venditor non dixerit, ædeisque vendiderit pluris multo, quàm ſe venditurum putarit, num* [e] *id iuſtè, an improbè fecerit. Ille verò, (inquit Antipater,) improbè facit. Quid enim eſt aliud, erranti viam non monſtrare, (quod Athenis exſecrationibus publicis* [f] *ſancitum eſt) ſi hoc non eſt, emtorem pati ruere, & per errorem in maximam fraudem incurrere? plus etiam eſt, quàm viam non monſtrare. nam eſt ſcientem in errorem, alterum inducere. Diogenes contrà. Num te emere coëgit, qui ne hortatus quidem eſt? ille, quod non placebat, proſcripſit: tu, quod placebat, emiſti. quòd ſi, qui proſcribunt,* VILLAM BONAM, *benéque ædificatam, non exiſtimantur fefelliſſe, etiam ſi illa nec bona eſt, nec ædificata ratione, multo minùs, qui domum non laudarunt. vbi enim iudicium emtoris eſt, ibi fraus venditoris quæ poteſt eſſe? ſin autem dictum non omne præſtandum eſt, quod dictum non eſt, id præſtandum putas? Quid verò eſt ſtultius, quàm venditorem, eius rei, quam vendat, vitia narrare? quid autem tam abſurdum,*

quàm

quàm ſi domini iuſſu ita præco prædicet? DOMVM PESTILENTEM VENDO. *Sic ergo in quibuſdam cauſis dubijs ex altera parte defenditur honeſtas, ex altera ita de vtilitate dicitur, vt id, quod vtile videatur, non modò facere honeſtum ſit: ſed etiam, non facere, turpe. Hæc eſt illa, quę videtur vtilium fieri cum honeſtis ſæpe diſſenſio.*

Quæ dijudicanda ſunt. Non enim, vt quæreremus, expoſuimus, ſed vt explicaremus. Non igitur videtur nec frumentarius ille Rhodius, nec hic ædium venditor, celare emtores debuiſſe. Neq. enim id eſt celare,[a] *quidquid reticeas: ſed cùm, quod tu ſcias, id ignorare emolumenti tui cauſa velis eos, quorum interſit id ſcire. Hoc autem celandi genus quale ſit, & cuius hominis, quis non videt? certè non aperti, non ſimplicis, nõ ingenui, non iuſti, non viri boni: verſuti potiùs, obſcuri, aſtuti, fallacis, malitioſi, callidi, veteratoris, vafri. hæc tot, & alia plura, nónne inutile eſt vitiorum ſubire nomina? Quòd ſi vituperandi ſunt, qui reticuerunt: quid de ijs exiſtimandum eſt, qui orationis vanitatem adhibuerunt? Caius Canius, eques Romanus,*[b] *homo nec infacetus, & ſatis litteratus, cùm ſe Syracuſas*[c] *otiandi cauſa, non negotiandi, vt ipſe dicere ſolebat, contuliſſet, dictitabat ſe hortulos aliquos velle emere, quò inuitare amicos, & vbi ſe oblectare ſine interpellatoribus poſſet. quod cùm*[d] *percrebuiſſet, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracuſis, dixit venales quidem ſe hortos non habere, ſed licere vti Canio, ſi vellet, vt ſuis: & ſimul ad cenam hominem in hortos inuitauit in poſterum diem.*

a q.v.c. cùm quid. retic.

b vox, homo abeſt ab o. v. cod.

c L. otiandi, vt ipſe dicere ſolebat, non negotiandi cauſa, contuliſſet:

d L. percrebruiſſet.

diem. cùm ille promiſiſſet, tum Pythius, vt argentarius, qui eſſet apud omneis ordines gratioſus, piſcatores ad ſe [a] vocauit, & ab his petiuit, vt ante ſuos hortulos [b] poſtera die piſcaretur: dixitq. quid eos facere vellet. Ad cenam [c] tēpore venit Canius: [d] opiparè paratum erat conuiuium: cymbarum ante oculos multitudo. pro ſe quiſque, quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythij piſces abijciebantur. Tum Canius, Quæſo, inquit, [e] quid eſt, Pythi, tantúmne piſcium, tantúmne cymbarum? Et ille, Quid mirum? inquit, hoc loco eſt, Syracuſis quidquid eſt piſcium: hîc aquatio: hac villa iſti carere non poſſunt. Incenſus Canius cupiditate, contendit à Pythio, vt venderet. Grauatè ille primò. quid multa? impetrat. emit homo cupidus, & locuples, tanti, quanti Pythius voluit, et emit inſtructos: nomina facit: negotium conficit. inuitat Canius [f] poſtera die familiareis ſuos. venit ipſe maturè. ſcalmum nullum videt. quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piſcatorum eſſent, quòd eos nullos videret. Nullæ, (quod ſciam,) inquit ille: ſed hîc piſcari nulli ſolent. itaque heri mirabar, quid accidiſſet. Stomachari Canius.[17] Sed quid faceret? nōdum enim Aquillius, collega, & familiaris meus, [g] pertulerat de dolo malo formulas: in quibus ipſis cùm ex eo quæreretur, quid eſſet dolus malus: reſpondebat, cùm eſſet aliud ſimulatum, aliud actum. Hoc quidem ſanè [h] luculenter, vt ab homine perito definiendi. Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud ſimulantes, perfidi, improbi, malitioſi ſunt. Nullum igitur factum eorum poteſt vtile eſ-

ſe,

a v.c. conuocauit,
b v.c. poſtridie piſc.
c L. tempori.
d L. opiparè à Pythio apparatum cōuiuium:
e L. quid eſt hoc, Pythi, al. quid hoc? Pythi.
f v.c. poſtridie.
g L. protulerat
h q. v. c. luculentè,

ſe, cùm ſit tot vitijs inquinatum. Quòd ſi Aquilliana definitio vera eſt: ex omni vita ſimulatio, diſſimulatióq. tollenda eſt.ita nec,vt emat meliùs, nec vt vendat,quidquã ſimulabit,aut diſſimulabit vir bonus. Atque iſte dolus malus etiam legibus erat vindicatus, vt tutela xij. tabulis, & circumſcriptio adoleſcentium lege [a] Latoria:& ſine lege, iudicijs,[b] in quibus EX FIDE BONA AGITVR. Reliquorum autem iudiciorum hæc verba maximè excellunt, in arbitrio rei vxoriæ, MELIVS, AEQVIVS: in fiducia, VT INTER BONOS BENE AGIER. Quid ergo? aut in eo, quod MELIVS, AEQVIVS: poteſt vlla pars ineſſe fraudis? aut, cùm dicitur, VT INTER BONOS BENE AGIER. quidquam agi doloſè, aut malitioſè poteſt? Dolus autem malus ſimulatione, & diſſimulatione, vt ait Aquillius, continetur. tollendum eſt igitur ex rebus contrahendis omne mendacium.non licitatorem venditor, nec qui contra ſe liceatur,emtor [c] opponet: vterque, ſi ad eloquendum venerit, non plus, quàm ſemel,eloquetur. Qu. quidem Scæuola,P. filius, cùm poſtulaſſet, vt ſibi fundus, cuius emtor erat, ſemel indicaretur, idq́; venditor ita feciſſet: dixit, ſe pluris æſtimare: addidit centum millia.nemo eſt, qui hoc boni viri fuiſſe neget: ſapientis, negant: vt ſi minoris, quàm potuiſſet, vendidiſſet. Hæc igitur eſt illa pernicies, quòd alios bonos, alios ſapienteis exiſtimant. ex quo Ennius, Ne quicquam ſapere ſapientem, qui ſibi ipſi prodeſſe nequiret. Verè id quidem, ſi, quid eſſet, PRODESSE, mihi cum

[a] L. Lætoriæ & ita o. v. c.

[b] L. in quib. additur, EX FIDE BONA

[c] v. c. apponet:

Ennio conueniret. Hecatonem quidem Rhodium, diſcipulum Panætij, video in iis libris, quos [a] de officio ſcripſit Q. Tuberoni, dicere, Sapientis eſſe, nihil contra mores, leges, inſtituta facientem, habere rationem rei familiaris. neque enim ſolùm nobis diuites eſſe volumus, ſed liberis, propinquis, amicis, maximéque reip. ſingulorum enim facultates, et copiæ, diuitiæ ſunt ciuitatis. Huic Scęuolæ factũ, (de quo paullo antè dixi,) placere nullo modo poteſt. etenim omnino ſe negat facturum compendij ſui cauſa, quod non liceat. Huic [b] nec laus maxima tribuenda eſt, nec gratia. Sed ſiue & ſimulatio, & diſſimulatio, dolus malus eſt, perpaucę res ſunt, in quibus dolus iſte malus non verſetur: ſiue vir bonus eſt is, qui prodeſt, quibus poteſt, nocet nemini, [c] rectè iuſtum virum, bonum nõ facilè reperiemus. Numquam igitur eſt vtile peccare, quia ſemper eſt turpe: &, quia ſemper eſt honeſtum, virum bonũ eſſe, ſemper eſt vtile. Ac de iure quidem prædiorum, [d] ſancitum eſt apud nos iure ciuili, vt in his vendendis vitia dicerentur, quæ nota eſſent venditori. Nam, cùm ex XII. tabulis ſatis eſſet [e] cautum ea præſtari, quę eſſent LINGVA NVNCVPATA, quæ qui infitiatus eſſet, dupli pœnam ſubiret: à iureconſultis etiam reticentiæ pœna eſt conſtituta. Quidquid enim [f] ineſt prædio vitij, id ſtatuerunt, ſi venditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet, præſtari oportere, Vt, cùm in arce augurium augures acturi eſſent, iuſſiſſéntque Titum Claudiũ [g] Centimalum, qui ædeis in Cęlio monte habebat, demoliri [h] eas; quarum altitudo officeret auſpicijs: Clau-

a al. de officio

b al. nec laus magna, nec gratia tribuẽda eſt.

c L. certè iſtũ virum bonũ non

d v.c. ſanctũ eſt

e vox, cautũ, delenda,

f L. ineſſet in pr.

g al. Centimanum, al. Centhonem,

h L. ea, quorũ

Claudius proſcripſit inſulam,vendidit: emit P. Calpurnius Lanarius. huic ab auguribus illud idem denunciatum eſt. Itaque Calpurnius cùm demolitus eſſet, cognouiſsétque, Claudium ædeis poſtea proſcripſiſſe,quàm eſſet ab auguribus demoliri iuſſus, [a] *ad arbitrium, illum adegit,* QVIDQVID SIBI DARE, FACERE OPORTERET EX FIDE BONA. M. *Cato ſententiam dixit, huius noſtri Catonis pater. vt enim ceteri ex patribus,ſic hic,qui lumen illud progenuit, ex filio eſt nominandus. Is igitur iudex ita pronunciauit: cùm in venũdando rem eam ſciſſet,& non pronunciaſſet,emtori damnum* [b] *præſtari oportere. Igitur ad fidem bonam ſtatuit pertinere, notum eſſe emtori vitium, quod noſſet venditor. Quòd ſi rectè iudicauit: non rectè frumentarius ille,non rectè ædium peſtilentiũ venditor tacuit.ſed huiuſmodi reticentiæ iure ciuili omnes comprehendi non poſſunt:quæ autem poſſunt,diligenter tenentur. M. Marius Graditianus, propinquus noſter, C. Sergio Oratæ vendiderat ædeis eas,quas ab eodem ipſe paucis antè annis emerat. hæ Sergio ſeruiebant: ſed hoc in mancipio Marius non dixerat. Adducta res in iudicium eſt. Oratam Craſſus, Gratidianum defendebat Antonius. ius Craſſus vrgebat:* [c] *quod vitium venditor non dixiſſet ſciens,id oportere præſtari: æquitatem Antonius: quoniam id vitium ignotum Sergio non fuiſſet, qui illas ædeis vendidiſſet, nihil fuiſſe neceſſe dici: nec eum eſſe deceptum, qui id, quod emerat, quo iure eſſet,teneret. Quorſum hæc? vt illud intelligas,* [18] *non placuiſſe maioribus noſtris aſtus. Sed*

aliter

a L. arbitrũ illũ adegit,

b al. preſtare

c L. quod vitij vend.

neſtis, ſed vt ea ſine errore dijudicaremus, ſiquando incidiſſent, induxit eam, quæ videretur eſſe, non quæ eſſet, repugnantiam. Hanc igitur partem relictam explebimus, nullius adminiculis, ſed (vt dicitur) Marte noſtro. Neque enim quidquam de hac parte poſt Panætium explicatum eſt, [a] quod mihi probaretur, de ijs, quæ in manus meas venerunt.

a L. quod q-dem mihi

Cùm igitur aliqua ſpecies vtilitatis obiecta eſt, [b] nos commoueri neceſſe eſt. ſed ſi, cùm animum attenderis, turpitudinem videas adiunctam ei rei, [c] quæ ſpeciem vtilitatis attulerit: [11] [d] tunc vtilitas non requirenda eſt, ſed intelligendum, vbi turpitudo ſit, ibi vtilitatem eſſe non poſſe. Quòd ſi nihil eſt tam contra naturam, quàm turpitudo (recta enim, & conuenientia, & conſtantia natura deſiderat, aſpernatúrque contraria) nihilque tam ſecundum naturam, quàm vtilitas: certè in eádem re & vtilitas, & turpitudo eſſe non poteſt. itémque, ſi ad honeſtatem nati ſumus, eáq. vt ſola expetenda eſt, (vt Zenoni eſt viſum,) aut certè omni pondere grauior eſt habenda, quàm reliqua omnia, quod Ariſtoteli placet: neceſſe eſt, quod honeſtum ſit, id eſſe aut ſolum, aut ſummum bonum: quod autem bonum, id certè vtile: [e] itaque quidquid honeſtum, id vtile. quare error hominum non proborum [12] cùm aliquid, quod vtile viſum eſt, arripuit, id cōtinuò ſecernit ab honeſto. Hinc ſicæ, hinc venena, hinc falſa teſtamenta naſcuntur: [f] hinc furta, hinc peculatus, expilationes, direptionéſque ſociorum, & ciuium, hinc opum nimiarum potentiæ non ferendæ: poſtremò etiam in liberis ciuitatibus exſi-

ſtunt

b nos, abeſt ab o. v. c.
c al. quæ ſpé
d l. tum nō vtilitas relinquenda eſt,

e L. ita, q̄dquid hon.

f L. hinc furta, peculat', expil.

ſunt regnandi cupiditates , quibus nihil nec tætrius, nec fœdius excogitari poteſt . emolumenta enim rerum fallacibus iudicijs vident : pœnam non dico legum, quas ſæpe perrumpunt, ſed ipſius turpitudinis, quæ acerbiſſima eſt, non vident. Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur è medio (eſt enim totum ſceleratum , & impium) qui deliberant, vtrùm id ſequantur, quod honeſtum eſſe videant, an ſe ſcientes ſcelere contaminent: in ipſa enim dubitatione facinus ineſt, etiam ſi ad id non peruenerint. Ergo ea deliberanda omnino non ſunt, in quibus eſt turpis ipſa deliberatio. atque etiam in omni deliberatione celandi, & occultandi ſpes, opinióque remouenda eſt. ſatis enim nobis (ſi modò in philoſophia aliquid profecimus) perſuaſum eſſe debet, ſi omneis deos, hominéſque celare poſſimus, nihil tamen auarè, nihil iniuſtè, nihil libidinosè, nihil incontinenter eſſe faciẽdum. Hinc ille Gyges inducitur à Platone: qui, [13] *cùm terra*[a] *deceſſiſſet magnis quibuſdam imbribus, in illum hiatum deſcendit, æneúmque equum, (*[b] *vt ferunt fabulæ,) animaduertit, cuius in lateribus fores eſſent: quibus apertis, hominis mortui vidit corpus magnitudine, inuſitata annulúmque aureum in digito: quem vt detraxit, ipſe induit: (erat autem regius paſtor) tum in concilium paſtorum ſe recepit. ibi cùm pálam eius annuli ad palmam conuerterat, à nullo videbatur, ipſe autem omnia videbat. idem rurſus videbatur,* [14] *cùm* [c] *in lucem annulũ inuerterat. Itaq. hac opportunitate annuli vſus, reginæ ſtuprum intulit: eáq. adiutrice regẽ dominum*

a L. diſceſſiſſet

b hoc totũ. vt ferunt fabulæ, non videtur eſſe Ciceronis.

c o.v.c. in locum

minum interemit, ſuſtulitque quos obſtare arbitrabatur: nec in his eum quiſquam facinoribus potuit videre. ſic repentè annuli beneficio rex exortus eſt Lydię. Hunc igitur ipſum annulum ſi habeat ſapiẽs, [a] nihil plus ſibi licere putet peccare, quàm ſi non haberet. honeſta enim bonis viris, non occulta quæruntur. Atque hoc loco philoſophi quidam, minimè mali illi quidem, ſed non ſatis acuti, fictam, & commentitiam fabulam dicunt prolatam à Platone: quaſi verò ille aut factum id eſſe, aut fieri potuiſſe defendat. Hæc eſt vis huius [b] annuli, & huius exẽpli: ſi nemo ſciturus, nemo ne ſuſpicaturus quidem ſit, cùm aliquid, diuitiarum, potentiæ, dominationis, libidinis cauſa, feceris, ſi id dijs, hominibúsque futurum ſit ſemper ignotum, sisne facturus. negãt id fieri poſſe: [15] quamquam [c] poteſt id quidem. ſed quæro, quod negant poſſe, id ſi poſſet, quidnam facerent? Vrgent ruſticè ſanè. negant enim poſſe, et in eo perſtant: hoc verbum quid valeat, non vident. Cùm enim quærimus, ſi poſſint celare: quid facturi ſint: non quærimus, poſsintne celare: ſed tanquam tormenta quædam adhibemus, vt, ſi reſponderint, ſe, impunitate propoſita, facturos quod expediat, facinoroſos ſe eſſe fateantur: ſi negent, omnia turpia per ſeipſa fugienda eſſe concedant. Sed iam ad propoſitum reuertamur. Incidunt ſæpe multæ cauſæ, quæ [d] conturbant animos vtilitatis ſpecie, non, cùm hoc deliberetur, relinquẽdáne ſit honeſtas propter vtilitatis magnitudinem: (nam id quidem improbum eſt) ſed illud, poßitne id, quod vtile videatur, fieri non turpiter. Cùm Collatino Tarquinio collegæ

Brutus

a L. nihilo plus

b v.c. anuli.

c L. non põt id q.

d L. non conturbent

Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere id iniuſtè. fuerat enim in regibus expellendis ſocius Bruti, conſiliorum etiam adiutor. cùm autem conſilium hoc principes cepiſſent, cognationem Superbi, nomênque Tarquiniorum, & memoriam regni, eſſe tollendam: quod erat vtile patriæ [a] conſulere, id erat ita honeſtum, vt etiam ipſi Collatino placere deberet. Itaque vtilitas valuit propter honeſtatem: ſine qua nec [b] vtilitas quidẽ eſſe potuiſſet. At in eo rege, qui vrbem condidit, [c] non ita. Species enim vtilitatis animum [d] impulit eius: cui cùm viſum eſſet vtilius, [e] ſolum ſe, quàm cum altero regnare, fratrem interemit. Omiſit hic & pietatem, & humanitatem, vt id, quod vtile videbatur, neque erat, aſſequi poſſit: & tamen muri cauſam oppoſuit, ſpeciem honeſtatis neque probabilem, neque ſatis idoneam. Peccauit igitur, pace vel Quirini, vel Romuli dixerim.

Nec tamen noſtræ nobis vtilitates omittendæ ſunt, aliiſque tradendæ, cùm his ipſi egeamus: ſed ſuæ cuique vtilitati, quod ſine alterius iniuria fiat, ſeruiendum eſt. Scitè Chryſippus, vt multa. Qui ſtadium, inquit, currit, eniti, & contendere debet, quàm maximè poſſit, vt vincat: ſupplantare eum, qui-cum certet, aut manu depellere nullo modo debet. ſic in vita ſibi quemque petere, [f] quod pertineat ad vſum, non iniquum eſt: alteri [g] ſurripere, ius non eſt.

Maximè autem perturbantur officia in amicitijs: quibus & non tribuere, quod rectè poſſis, & tribuere, quod non ſit æquum, contra officium eſt. Sed huius

a L. verbum, cõſulere, delet L.

b L. ne vtilitas.

c L. non itẽ.

d L. pepulit eius: & ita v. c.

e L. ſolum quàm

f al. quod ad vſum pertinet,

g q.v.c. deripere.

huius generis totius, breue, & non difficile præceptum eſt. quæ enim videntur vtilia, honores, diuitiæ, voluptates, cetera generis eiuſdem, hæc amicitiæ numquam anteponenda ſunt. At neque contra rempu. neque contra iuſiurandum, ac fidem, amici cauſa, vir bonus faciet, [a] nec ſi iudex quidem erit de ipſo amico. ponit enim perſonam amici, cùm induit iudicis. tantũ dabit amicitiæ, vt veram amici cãm eſſe malit: [b] vt perorandæ liti tempus, quoad per leges liceat, accommodet. Cùm verò iurato dicenda ſententia ſit: meminerit, deum ſe adhibere teſtem, ideſt, (vt arbitror,) mentem ſuam, qua nihil homini dedit ipſe deus diuinius. Itaque præclarum à maioribus accepimus morem rogandi iudicis, ſi eum teneremus, QVAE SALVA FIDE FACERE POSSIT. *Hæc rogatio ad ea pertinet, quę paullo antè dixi honeſtè amico à iudice poſſe concedi. nam, ſi omnia facienda ſint, quæ amici velint: nõ amicitiæ tales, ſed coniurationes putandæ ſunt. Loquor autem de cõmunibus amicitijs. nam in ſapientibus viris, atque perfectis nihil poteſt eſſe tale. Damonem, & Pythiam, Pythagoréos, ferunt hoc animo inter ſe fuiſſe, vt, cùm eorũ alteri Dionyſius tyrannus diem necis deſtinauiſſet: & is, qui morti addictus eſſet, paucos ſibi dies commendandorum ſuorum cauſa poſtulauiſſet: vas factus eſt alter eius ſiſtendi: [16], vt, ſi ille non reuertiſſet [c] ad diem, moriendum [d] eſſet ſibi ipſi. qui cùm ad diem ſe recepiſſet, admiratus eorum fidem tyrannus, petiuit, vt ſe in amicitiam tertium [e] adſcriberent. Cùm igitur id, quod vtile videtur in amicitia, cum eo, quod honeſtum*

a L. ne ſi iudex

b L. & vt orandæ

c ad diem, in v.c. non comparent.

d L. eſſet ipſi.

e q.v.c. reciperent.

ſtum eſt, comparatur: iaceat vtilitatis ſpecies, valeat honeſtas. cùm autem in amicitia, quæ honeſta non ſunt, poſtulabuntur, religio, & fides anteponatur amicitiæ: & ſic habebitur is, quem exquirimus, [a] delectus officij.

Sed vtilitatis ſpecie in repu. ſæpiſſimè peccatur, vt in Corinthi diſturbatione noſtri. durius etiam Athenienſes, qui ſciuerunt, vt Æginetis, [b] qui claſſe valebant, pollices præciderentur. hoc viſum eſt vtile. nimis enim imminebat, propter propinquitatem. Ægina [c] Piræo: ſed nihil, quod crudele, vtile. eſt enim hominum naturæ, quam ſequi debemus, maximè inimica crudelitas. Malè etiam [d] qui peregrinos vrbibus vti prohibent, eóſque exterminant, vt Pennus apud patres noſtros, Papius nuper. Nam eſſe pro ciue, qui ciuis non ſit, rectum eſt non licere: quam tulerunt legem ſapientiſſimi conſules, Craſſus & Scæuola: vſu verò vrbis prohibere peregrinos, ſanè inhumanum eſt. Illa præclara, in quibus publicæ vtilitatis ſpecies præ honeſtate contemnitur. Plena exemplorum eſt noſtra reſp. cùm ſæpe aliàs, tum maximè bello Punico ſecundo: quæ, Cannenſi calamitate accepta, maiores animos habuit, quàm vnquam rebus ſecundis. nulla timoris ſignificatio, nulla mentio pacis. tanta vis eſt honeſti, vt ſpeciem vtilitatis obſcuret. Athenienſes cùm Perſarum impetum nullo modo poſſent ſuſtinere, ſtatueréntque vt vrbe relicta, coniugibus, & liberis Trœzene depoſitis, naueis conſcenderent, libertatémque Græciæ claſſe defenderēt: Cyrſilum quendam, ſuadentem, vt in vrbe manerent, Xerxémque

a v.c. delect' off.

b q.v.c. quia claſſe

c al. Piræeo.

d fort. qui peregrinos vrbibus prohibent.

an ſilentio ſuum quàm plurimo venditurus? Sapientem, & bonum virum fingimus: de eius deliberatione, & conſultatione quærimus: qui celaturus Rhodios non ſit, ſi id turpe iudicet: ſed dubitet, an turpe non ſit. In huiuſmodi cauſis aliud Diogeni Babylonio videri ſolet, magno & graui Stoico: aliud Antipatro, diſcipulo eius, homini acutiſſimo. Antipatro, omnia patefacienda, vt ne-quid omnino, quod venditor norit, emtor ignoret: Diogeni, venditorem, quatenus iure ciuili conſtitutum ſit, dicere vitia oportere: cetera ſine inſidijs agere: &, quoniam vendat, velle quàm optimè vendere. Aduexi, expoſui: vendo meum non pluris, quàm ceteri: fortaſſe etiam minoris, cùm maior eſt copia, cui ſit iniuria? Exoritur Antipatri ratio ex altera parte: Quid agis? tute cùm hominibus conſulere debeas, & ſeruire humanæ ſocietati, eáque lege natus ſis, & ea habeas principia naturæ, quibus parêre, & quæ ſemper ſequi debeas, vt vtilitas tua, communis vtilitas ſit: [a] viciſſim, et æquè communis vtilitas, tua ſit: celabis homines, quid ijs adſit commoditatis, et copiæ? Reſpondebit Diogenes fortaſſe ſic. Aliud eſt celare, aliud tacere: neq. ego nunc te celo, ſi tibi non dico, quæ natura deorum ſit, quis ſit finis bonorum: quæ tibi plus prodeſſent cognita, quàm tritici vtilitas: ſed non quidquid tibi audire vtile eſt, id mihi dicere neceſſe eſt. Immò verò, inquit ille, neceſſe eſt, ſi quidem meminiſti eſſe inter homines natura coniunctam ſocietatem. Memini, inquit ille, ſed num iſta ſocietas talis eſt, vt nihil ſuum cuiuſq.

[a] v. c. viciſſimq. cómunis vtil. &c.

ſit? quod ſi ita eſt, [a] nec vendendum quidem quidquam eſt, ſed donãdum. Vides in hac tota diſceptatione non illud dici, quamuis hoc turpe ſit: [b] tamen, quoniam expedit, faciam: ſed ita expedire, ut turpe non ſit: ex altera autem parte, ea re, quia turpe ſit, non eſſe faciendum. Vendat ædeis vir bonus propter aliqua vitia, quæ ipſe norit, ceteri ignorent: peſtilentes ſint, & habeantur ſalubres: ignoretur, in omnibus [c] cubiculis apparere ſerpenteis: [d] malæ materiæ, ruinoſæ: ſed hoc, præter dominum, nemo ſciat. quæro, ſi hoc emtoribus venditor non dixerit, ædeisque vendiderit pluris multo, quàm ſe venditurum putarit, num [e] id iuſtè, an improbè fecerit. Ille verò, (inquit Antipater,) improbè facit. Quid enim eſt aliud, erranti viam non monſtrare, (quod Athenis exſecrationibus publicis [f] ſancitum eſt) ſi hoc non eſt, emtorem pati ruere, & per errorem in maximam fraudem incurrere? plus etiam eſt, quàm viam non monſtrare. nam eſt ſcientem in errorem, alterum inducere. Diogenes contrà. Num te emere coëgit, qui ne hortatus quidem eſt? ille, quod non placebat, proſcripſit: tu, quod placebat, emiſti. quòd ſi, qui proſcribunt, VILLAM BONAM, benéque ædificatam, non exiſtimantur fefelliſſe, etiam ſi illa nec bona eſt, nec ædificata ratione, multo minùs, qui domum non laudarunt. vbi enim iudicium emtoris eſt, ibi fraus venditoris quæ poteſt eſſe? ſin autem dictum non omne præſtandum eſt, quod dictum non eſt, id præſtandum putas? Quid verò eſt ſtultius, quàm venditorem, eius rei, quam vendat, vitia narrare? quid autem tam abſurdum, quàm

a L. ne vendendum quidem
b q. v. c. quoniam tamen exp.
c al. cubilibus
d v. c. malæ materiatæ,
e L. iniuſtè, aut improbè
f v. c. ſanctū eſt)

quàm ſi domini iuſſu ita præco prædicet? DOMVM PESTILENTEM VENDO. *Sic ergo in quibuſdam cauſis dubijs ex altera parte defenditur honeſtas, ex altera ita de vtilitate dicitur, vt id, quod vtile videatur, non modò facere honeſtum ſit: ſed etiam, non facere, turpe. Hæc eſt illa, quę videtur vtilium fieri cum honeſtis ſæpe diſſenſio.*

Quæ dijudicanda ſunt. Non enim, vt quæreremus, expoſuimus, ſed vt explicaremus. Non igitur videtur nec frumentarius ille Rhodius, nec hic ædium venditor, celare emtores debuiſſe. Neq. enim id eſt celare,[a] *quidquid reticeas: ſed cùm, quod tu ſcias, id ignorare emolumenti tui cauſa velis eos, quorum interſit id ſcire. Hoc autem celandi genus quale ſit, & cuius hominis, quis non videt? certè non aperti, non ſimplicis, nõ ingenui, non iuſti, non viri boni: verſuti potiùs, obſcuri, aſtuti, fallacis, malitioſi, callidi, veteratoris, vafri. hæc tot, & alia plura, nónne inutile eſt vitiorum ſubire nomina? Quòd ſi vituperandi ſunt, qui reticuerunt: quid de ijs exiſtimandum eſt, qui orationis vanitatem adhibuerunt? Caius Canius, eques Romanus,*[b] *homo nec infacetus, & ſatis litteratus, cùm ſe Syracuſas*[c] *otiandi cauſa, non negotiandi, vt ipſe dicere ſolebat, contuliſſet, dictitabat ſe hortulos aliquos velle emere, quò inuitare amicos, & vbi ſe oblectare ſine interpellatoribus poſſet. quod cùm*[d] *percrebuiſſet, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracuſis, dixit venales quidem ſe hortos non habere, ſed licere vti Canio, ſi vellet, vt ſuis: & ſimul ad cenam hominem in hortos inuitauit in poſterum diem.*

a q. v. e. cùm quid. retic.

b vox, homo abeſt ab o. v. cod.

c L. otiandi, vt ipſe dicere ſolebat, non negotiãdi cauſa, contuliſſet:

d L. percrebruiſſet.

diem. cùm ille promiſiſſet, tum Pythius, vt argentarius, qui eſſet apud omneis ordines gratioſus, piſcatores ad ſe [a] *vocauit, & ab his petiuit, vt ante ſuos hortulos* [b] *poſtera die piſcarẽtur: dixitq. quid eos facere vellet. Ad cenam* [c] *tẽpore venit Canius:* [d] *opiparè paratum erat conuiuium: cymbarum ante oculos multitudo. pro ſe quiſque, quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythij piſces abijciebantur. Tum Canius, Quæſo, inquit,* [e] *quid eſt, Pythi, tantúmne piſcium, tantúmne cymbarum? Et ille, Quid mirum? inquit, hoc loco eſt, Syracuſis quidquid eſt piſcium: hîc aquatio: hac villa iſti carere non poſſunt. Incenſus Canius cupiditate, contendit à Pythio, vt venderet. Grauatè ille primò. quid multa? impetrat. emit homo cupidus, & locuples, tanti, quanti Pythius voluit, et emit inſtructos: nomina facit: negotium conficit. inuitat Canius* [f] *poſtera die familiareis ſuos. venit ipſe maturè. ſcalmum nullum videt. quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piſcatorum eſſent, quòd eos nullos videret. Nullæ, (quod ſciam,) inquit ille: ſed hîc piſcari nulli ſolent. itaque heri mirabar, quid accidiſſet. Stomachari Canius.* 17 *Sed quid faceret? nõdum enim Aquillius, collega, & familiaris meus,* [g] *pertulerat de dolo malo formulas: in quibus ipſis cùm ex eo quæreretur, quid eſſet dolus malus: reſpondebat, cùm eſſet aliud ſimulatum, aliud actum. Hoc quidem ſanè* [h] *luculenter, vt ab homine perito definiendi. Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud ſimulantes, perfidi, improbi, malitioſi ſunt. Nullum igitur factum eorum poteſt vtile eſſe,*

a v.c. conuocauit,
b v.c. poſtridie piſc.
c L. tempori.
d L. opiparè à Pythio apparatum cõuiuium:
e L. quid eſt hoc, Pythi, al. quid hoc? Pythi.
f v.c. poſtridie.
g L. protulerat
h q. v. c. luculentè,

ſe, cùm ſit tot vitijs inquinatum. Quòd ſi Aquilliana definitio vera eſt: ex omni vita ſimulatio, diſſimulatióq. tollenda eſt. ita nec, vt emat meliùs, nec vt vendat, quidquã ſimulabit, aut diſſimulabit vir bonus. Atque iſte dolus malus etiam legibus erat vindicatus, vt tutela xij. tabulis, & circumſcriptio adoleſcentium lege [a] *Latoria: & ſine lege, iudicijs,* [b] *in quibus* EX FIDE BONA AGITVR. *Reliquorum autem iudiciorum hæc verba maximè excellunt, in arbitrio rei vxoriæ,* MELIVS, AEQVIVS: *in fiducia,* VT INTER BONOS BENE AGIER. *Quid ergo? aut in eo, quod* MELIVS, AEQVIVS: *poteſt vlla pars ineſſe fraudis? aut, cùm dicitur,* VT INTER BONOS BENE AGIER. *quidquam agi doloſè, aut malitioſè poteſt? Dolus autem malus ſimulatione, & diſſimulatione, vt ait Aquillius, continetur. tollendum eſt igitur ex rebus contrahendis omne mendacium. non licitatorem venditor, nec qui contra ſe liceatur, emtor* [c] *opponet: vterque, ſi ad eloquendum venerit, non plus, quàm ſemel, eloquetur. Qu. quidem Scæuola, P. filius, cùm poſtulaſſet, vt ſibi fundus, cuius emtor erat, ſemel indicaretur, idq́; venditor ita feciſſet: dixit, ſe pluris æſtimare: addidit centum millia. nemo eſt, qui hoc boni viri fuiſſe neget: ſapientis, negant: vt ſi minoris, quàm potuiſſet, vendidiſſet. Hæc igitur eſt illa pernicies, quòd alios bonos, alios ſapienteis exiſtimant. ex quo Ennius, Ne quicquam ſapere ſapientem, qui ſibi ipſi prodeſſe nequiret. Verè id quidem, ſi, quid eſſet,* PRODESSE, *mihi cum*

a L. Lætoria: & ita o. v. c.

b L. in quib. additur, EX FIDE BONA

c v. c. apponet:

Ennio conueniret. Hecatonem quidem Rhodium, diſcipulum Panætij, video in ijs libris, quos [a] de officio ſcripſit Q. Tuberoni, dicere, Sapientis eſſe, nihil contra mores, leges, inſtituta facientem, habere rationem rei familiaris. neque enim ſolùm nobis diuites eſſe volumus, ſed liberis, propinquis, amicis, maximéque reip. ſingulorum enim facultates, et copiæ, diuitiæ ſunt ciuitatis. Huic Scæuolæ factũ, (de quo paullo antè dixi,) placere nullo modo poteſt. etenim omnino ſe negat facturum compendij ſui cauſa, quod non liceat. Huic [b] nec laus maxima tribuenda eſt, nec gratia. Sed ſiue & ſimulatio, & diſſimulatio, dolus malus eſt, perpaucę res ſunt, in quibus dolus iſte malus non verſetur: ſiue vir bonus eſt is, qui prodeſt, quibus poteſt, nocet nemini, [c] rectè iuſtum virum, bonum nõ facilè reperiemus. Numquam igitur eſt vtile peccare, quia ſemper eſt turpe: &, quia ſemper eſt honeſtum, virum bonũ eſſe, ſemper eſt vtile. Ac de iure quidem prædiorum, [d] ſancitum eſt apud nos iure ciuili, vt in his vendendis vitia dicerentur, quæ nota eſſent venditori. Nam, cùm ex XII. tabulis ſatis eſſet [e] cautum ea præſtari, quę eſſent LINGVA NVNCVPATA, *quæ qui infitiatus eſſet, dupli pœnam ſubiret: à iureconſultis etiam reticentiæ pœna eſt conſtituta. Quidquid enim [f] ineſt prædio vitij, id ſtatuerunt, ſi venditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet, præſtari oportere, Vt, cùm in arce augurium augures acturi eſſent, iuſſiſſéntque Titum Claudiũ [g] Centimalum, qui ædeis in Cęlio monte habebat, demoliri [h] eas; quarum altitudo officeret auſpicijs: Clau-*

a al. de officio

b al. nec laus magna, nec gratia tribuẽda eſt.

c L. certe iſtũ virum bonũ non

d v.c. ſanctũ eſt

e vox, cautũ, delenda,

f L. ineſſet in pr.

g al. Centimanum, al. Centhonem,

h L. ea, quorũ

Claudius proſcripſit inſulam, vendidit: emit P. Calpurnius Lanarius. huic ab auguribus illud idem denunciatum eſt. Itaque Calpurnius cùm demolitus eſſet, cognouißétque, Claudium ædeis poſtea proſcripſiſſe, quàm eſſet ab auguribus demoliri iuſſus, [a] ad arbitrium, illum adegit, QVIDQVID SIBI DARE, FACERE OPORTERET EX FIDE BONA. *M. Cato ſententiam dixit, huius noſtri Catonis pater. vt enim ceteri ex patribus, ſic hic, qui lumen illud progenuit, ex filio eſt nominandus. Is igitur iudex ita pronunciauit: cùm in venũdando rem eam ſciſſet, & non pronunciaſſet, emtori damnum [b] præſtari oportere. Igitur ad fidem bonam ſtatuit pertinere, notum eſſe emtori vitium, quod noſſet venditor. Quòd ſi rectè iudicauit: non rectè frumentarius ille, non rectè ædium peſtilentiũ venditor tacuit. ſed huiuſmodi reticentiæ iure ciuili omnes comprehendi non poſſunt: quæ autem poſſunt, diligenter tenentur. M. Marius Graditianus, propinquus noſter, C. Sergio Oratæ vendiderat ædeis eas, quas ab eodem ipſe paucis antè annis emerat. hæ Sergio ſeruiebant: ſed hoc in mancipio Marius non dixerat. Adducta res in iudicium eſt. Oratam Craſſus, Gratidianum defendebat Antonius. ius Craſſus vrgebat: [c] quod vitium venditor non dixiſſet ſciens, id oportere præſtari: æquitatem Antonius: quoniam id vitium ignotum Sergio non fuiſſet, qui illas ædeis vendidiſſet, nihil fuiſſe neceſſe dici: nec eum eſſe deceptum, qui id, quod emerat, quo iure eſſet, teneret. Quorſum hæc? vt illud intelligas, [18] non placuiſſe maioribus noſtris aſtus. Sed*

a L. arbitrũ illũ adegit,

b al. pręſtare

c L. quod vitij vend.

aliter

aliter leges, aliter philoſophi tollunt aſtutias: leges, quatenus tenêre manu [a] *res poſſunt: philoſophi, quatenus ratione, et intelligentia. Ratio igitur hoc poſtulat, ne-quid inſidioſè, ne-quid ſimulatè, ne-quid fallaciter. Súntne igitur inſidiæ, tendere plagas, etiam ſi excitaturus non ſis, nec agitaturus? ipſæ enim feræ nullo inſequente ſæpe* [b] *incidunt: ſic tu cùm ædeis proſcribas, tabulam, tanquam plagam, ponas, domum propter vitia vendas, in eam aliquis incurrat imprudens? Hoc quamquam video, propter deprauationem conſuetudinis, neque more turpe haberi, neque aut lege ſanciri, aut iure ciuili:* [c] *naturæ tamen lege ſancitum eſt. ſocietas enim eſt, (quod etſi ſæpe dictum eſt, dicendum tamen eſt ſæpius) latiſſimè quidem quæ pateat, hominum inter homines: interior eorum, qui eiuſdem gentis ſunt: propior eorum, qui eiuſdem ciuitatis. Itaque maiores aliud ius gentium, aliud ius ciuile eſſe voluerunt. quod* [d] *enim ciuile, non idem continuò gentium: quod autem gentium, idem ciuile eſſe debet. Sed nos veri iuris, germánæque iuſtitiæ ſolidam, & expreſſam effigiem nullã tenemus: vmbra, et imaginibus vtimur:* [e] *eásque ipſas vtinam ſequeremur. feruntur enim ex optimis naturæ principijs, et veritatis exemplis. Nam quanti verba illa,* VTI NE PROPTER TE, FID'EMVE TVAM CAPTVS, FRAVDATV'SVE SIEM. *quàm illa aurea:* VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, ET SINE FRAVDATIONE? *Sed, qui ſint, boni, & quid ſit, bene agi, magna quæſtio eſt. Qu. quidem*

Scæuola,

a vocula, res, non reperitur in v.c.

b fort. in eas incidunt:

c L. tamẽ naturæ lege ſanctum eſt.

d particula, enim, abeſt ab o. v. c.

e L. eas ipſas

Scæuola, Pontifex Max. ſummam vim dicebat eſſe in omnibus ijs arbitrijs, in quibus adderetur, EX FIDE BONA: *fideique bonæ nomen exiſtimabat manare latiſſimè, idque verſari in tutelis, ſocietatibus, fiducijs, mandatis, rebus emtis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ ſocietas continetur: in his magni eſſe iudicis, ſtatuere, præſertim cùm in pleriſque eſſent iudicia contraria, quid quemque cuique præſtare oporteret. Quocirca aſtutiæ tollendæ ſunt, eáque malitia, quæ vult illa quidem videri ſe eſſe prudentiam, ſed abeſt ab ea, diſtátque plurimum. Prudentia eſt enim locata* [a] *in delectu bonorum, & malorum: malitia, ſi omnia, quæ turpia ſunt, mala ſunt,* [19] *mala bonis anteponit. Nec verò in prædijs ſolùm ius ciuile, ductum à natura, malitiam, fraudémque vindicat. ſed & in mancipiorum venditione venditorum fraus omnis excluditur. qui enim ſcire debuit, de ſanitate, de fuga, de furtis, præſtat edicto ædilium. hæredum alia eſt cauſa. ex quo intelligitur, quoniam iuris natura fons ſit; hoc ſecundum naturam eſſe, neminẽ id agere, vt ex alterius prædetur* [b] *inſcitia. nec vlla pernicies vitæ maior inueniri poteſt, quàm in malitia ſimulatio intelligentię: ex quo illa innumerabilia naſcũtur, vt vtilia cum honeſtis pugnare videãtur. quotus enim quiſq. reperietur, qui, impunitate, & ignoratione omnium propoſita, abſtinere poſſit iniuria? Periclitemur, ſi placet, in ijs quidem exemplis, in quibus* [c] *peccare vulgus hominum fortaſſe non putat. Neque enim de ſicarijs, veneficijs, teſtamentarijs, furibus, peculatoribus*

a v.c. in dilectu bon.

b L. inſcientia.

c L. peccari.

ribus

ribus hoc loco diſſerendum eſt:qui non uerbis ſunt, & diſputatione philoſophorum, [20] ſed vinculis & carcere [a] caſtigandi:ſed hæc conſideremus, quæ faciunt ij,qui habentur boni.L.Minutij [b] Baſilij,locupletis hominis, falſum teſtamentum quidam è Græcia Romam attulerunt : quod quo faciliùs obtinerent,ſcripſerunt heredes ſecum M.Craſſum,et Qu. Hortenſium,[21] homines [c] eiuſdem ciuitatis potẽtiſſimos:qui,cum illud falſum eſſe ſuſpicarentur,ſibi autem nullius eſſent conſcij culpæ:alieni facinoris munuſculum non repudiauerunt.Quid ergo? ſatin' hoc eſt, vt non deliquiſſe videantur? mihi quidem non videtur : quamquam alterum amaui viuum, alterum non odi mortuum . Sed cùm [d] Baſilius M. [e] Satyrium,ſororis filium,nomen ſuum ferre voluiſſet, eúmque feciſſet heredem:hunc dico patronum agri Piceni,& Sabini:(ô turpem notam temporum illorum) [22] num erat æquum,principes ciuitatis rem habere, [f] ad Satyrium nihil,præter nomen,peruenire? Etenim,ſi is,qui non defendit iniuriam,neque propulſat à ſuis,cùm poteſt, iniuſtè facit, vt in primo libro diſſerui:qualis habendus eſt is, qui non modò non repellit,ſed etiam adiuuat iniuriam? Mihi quidem etiam veræ hereditates , non honeſtæ videntur,ſi ſint malitioſis blanditijs officiorum,non veritate, [g] ſed ſimulatione quæſitæ. Atqui in talibus rebus aliud vtile interdum , aliud honeſtum videri ſolet. Falſo.nam eádem vtilitatis , quæ honeſtatis eſt regula : qui hoc non [h] prauiderit, ab hoc nulla fraus aberit,nullum facinus.ſic enim cogitans: Eſt iſtud quidem honeſtum, verùm huc expedit: res à

natura

a v.c.fatigādi:
b L. Baſilij
c v.c. eiuſdē ætatis pot.
d L. Baſilius
e L.Satrium,
f L.ad Satriū
g hoc totū, ſed ſimulatione,delet L.
h L.peruiderit.& ita v.c.

natura copulatas audebit errore diuellere : qui fons eſt [a] fraudum, maleficiorum, ſcelerum omniū. Itaque ſi vir bonus habeat hanc vim, vt, ſi digitis concrepuerit, poſſit in locupletium teſtamenta nomen eius irrepere, hac vi non vtatur, ne ſi exploratum quidem habeat, id omnino neminem vmquam ſuſpicaturum. At ſi dares hanc vim M. Craſſo, vt digitorum percuſſione heres poſſet ſcriptus eſſe, qui re vera nō eſſet heres: in foro, mihi crede, ſaltaret. homo autem iuſtus, & is, quem ſentimus virum bonum, nihil cuiquam, quod in ſe transferat, detrahet. Hoc qui admiratur, is ſe, qui ſit vir bonus, ne ſcire fateatur. At verò [b] ſi quis voluerit animi ſui complicatam notionem euoluere, iam ſe ipſe doceat, eum virum bonum eſſe, qui proſit quibus poſſit: noceat nemini, niſi laceſſitus iniuria. Quid ergo? hic non noceat, qui quodam quaſi veneno perficiat, vt veros heredes moueat, in eorum locum ipſe ſuccedat? [c] Non ergo faciat, dixerit quis, quod vtile ſit, quódque expediat? Immò intelligat, nihil nec expedire, nec vtile eſſe, quod ſit iniuſtum. hoc qui non didicerit, bonus vir eſſe non poterit. Fimbriam conſularem, audiebam de patre noſtro puer, iudicem M. Lutatio Pinthiæ fuiſſe, equiti Romano, ſanè honeſto, cùm is ſponſionem feciſſet, NI BONVS VIR ESSET. *itaque ei dixiſſe Fimbriam, ſe illam rem numquam iudicaturum: ne aut ſpoliare fama probatum hominem, ſi contrà iudicâſſet: aut ſtatuiſſe videretur, virum bonum aliquem eſſe, cùm ea res innumerabilibus officijs, & laudibus contineretur. Huic igitur viro bono, quē Fimbria etiam,*

non

a L. fraudiū. & ita v. c.

b v. c. ſiqui vol.

c L. Non igitur.

non modò Socrates nouerat, nullo modo videri poteſt quidquam eſſe vtile, quod nõ honeſtum ſit. Itaque talis vir non modò facere, ſed [a] nec cogitare quidem quidquam audebit, quod non audeat prædicare. Hæc nomne eſt turpe, dubitare philoſophos, quæ ne ruſtici quidem dubitent? à quibus natum eſt id, quod iam [b] tritum eſt vetuſtate, prouerbium: cùm enim fidem alicuius, bonitatémque laudant: dignum eſſe dicunt, qui cum in tenebris mices. Hoc quam habet vim, niſi illam, nihil expedire, quod non doceat, etiam ſi id poſſis nullo refellente obtinere? Vidéſne igitur, hoc prouerbio, neque Gygi illi poſſe veniam dari, neque huic, quem paullo antè fingebam, digitorum percuſſione [24] hereditates omnium [c] poſſe ad ſeſe conuertere? Vt enim, quod turpe eſt, id quamuis occultetur, tamen honeſtum fieri nullo modo poteſt: ſic, quod honeſtum nõ eſt, id vtile vt ſit, effici nõ poteſt, aduerſante etiam, & repugnante natura. At enim, cùm permagna præmia ſunt, eſt cauſa peccandi. C. Marius cùm à ſpe conſulatus longè abeſſet, & iam ſeptimum annum poſt præturam iaceret, neque petiturus vmquam conſulatũ videretur: Qu. Metellum, cuius legatus erat, ſummũ virum, & ciuem, cùm ab eo, Imperatore ſuo, Romam miſſus eſſet, apud populum R. criminatus eſt, bellum illum [d] producere: ſi ſe conſulem feciſſent, breui tempore aut viuum, aut mortuum Iugurtham ſe in poteſtatem populi R. redacturum. Itaque factus eſt ille quidem conſul, ſed à fide, iuſtitiáque diſceſſit; qui optimum, & grauiſſimum ciuem, cuius legatus, & à quo miſſus eſſet,

a L. ne cogitare quidem

b L. contritum eſt

c L. poſſe cõuertere?

d L. ducere:

ſet, in inuidiam falſo crimine adduxerit. [a] *Nec noſter quidem Gratidianus officio boni viri functus eſt tum, cùm prætor eſſet, collegiúmque prætorum tribuni plebis adhibuiſſent, vt res nummaria de communi ſententia conſtitueretur.*

a v.c. Ne noſter.

25 Iactabatur enim temporibus illis nummus, ſic, vt nemo poſſet ſcire, quid haberet.

Conſcripſerunt communiter edictum cum pœna, atque iudicio: conſtituerúntque, vt omnes ſimul in Roſtra poſt meridiem [b] *deſcenderent: & ceteri quidem alius aliò: Marius à ſubſellijs in Roſtra rectà: idque, quod communiter compoſitum fuerat, ſolus edixit. & ea res (ſi quæris) ei magno honori fuit. Omnibus vicis ſtatuæ* [c] *factæ ſunt, ad eas tus, & cerei. Quid multa? Nemo vmquam multitudini fuit carior.* [26] *Hæc ſunt, quæ conturbant* [d] *homines in deliberatione nonnumquam, cùm id, in quo violatur æquitas, non ita magnum: illud autem, quod ex eo paritur, permagnum videtur: vt Mario, præripere collegis, & tribunis pleb. popularem gratiam, non ita turpe: conſulem ob eam rem fieri, quod ſibi tunc propoſuerat, valde vtile videbatur. Sed omnium vna regula eſt, quam cupio tibi eſſe notiſſimam aut illud, quod vtile videtur, turpe ne ſit: aut, ſi turpe eſt, ne videatur eſſe vtile. Quid igitur? poſſumúsne aut illum Marium, virum bonum iudicare, aut hunc? Explica, atque excute intelligentiam tuam, vt videas, quę ſit in ea, ſpecies, forma, et notio viri boni. Cadit ergo in virum bonum, mentiri emolumenti ſui*

b q.v.c. adſcenderent;

c hæ duæ voces, factæ ſũt delendæ.

d vox, homines, non reperitur í lib. manuſcr.

ſui cauſa, criminari, præcipere, fallere? nihil profectò minus. Eſt ergo vlla res tanti, aut commodum vllum tam expetendum, vt viri boni & ſplendorem, & nomen amittas? quid eſt quod afferre tantùm vtilitas iſta, quæ dicitur, poſſit, quantùm auferre, ſi boni viri nomẽ eripuerit? fidem, iuſtitiámque detraxerit? Quid enim intereſt, vtrùm ex homine [27] ſe conuertat quis in beluam, an in hominis figura immanitatem gerat beluæ? Quid? qui omnia recta, & honeſta negligunt, dummodò potentiam conſequantur, nónne idem faciunt, quod is, qui etiam ſocerum habere voluit eum, cuius ipſe audacia potens eſſet? Vtile [a] ei videbatur plurimum poſſe alterius inuidia. id quàm iniuſtum in patriam, quàm inutile, quàm turpe eſſet, nõ videbat. Ipſe autem ſocer in ore ſemper Græcos verſus Euripidis de Phœniſſis habebat, quos dicam vt potero, inconditè fortaſſe, ſed tamen vt res poſſit intelligi.

Nam ſi violandum eſt ius, regnandi gratia
Violandum eſt: alijs rebus pietatem colas.

Capitalis Eteocles, vel potiùs Euripides, qui id vnum, quod omnium ſceleratiſſimum fuerat, exceperit. Quid igitur minuta colligimus, hereditates, mercaturas, venditiones fraudulentas? Ecce tibi, qui rex populi R. dominúſque omnium gentium eſſe concupierit, idque perfecerit. [28] Hanc cupiditatem ſi quis honeſtam eſſe [b] dicit, amens eſt. probat enim legum, & libertatis interitum: earúmque oppreſſionem tetram, & deteſtabilem, glorioſam putat. Qui autem [c] fateatur, honeſtum non eſſe in ea ciuitate, quæ libera fuit, quæq; eſſe debeat, regnare, ſed

[a] al. enim v.
[b] L. ducit,
[c] L. fatetur,

ſed ei, qui id facere poſſit, eſſe vtile: qua hunc obiurgatione, aut quo potiùs conuicio à tanto errore [29] coner [a] auertere? poteſt enim, dij immortales, cuiquam eſſe vtile fœdiſſimum, & tæterrimum [b] parricidium patriæ: quamuis eo qui ſe obſtrinxerit ab oppreſſis ciuibus Parens nominetur? Honeſtate igitur dirigenda vtilitas eſt, & quidem ſic, [c] vt hæc duo [30] verba inter ſe diſcrepare, ſed tamen vnum ſonare videantur. Nunc [d] abeo ad vulgi opinionem. Quæ maior vtilitas, quàm regnandi, eſſe poſſit? nihil contra inutilius ei, qui iniuſtè conſecutus ſit, inuenio, cùm ad veritatem cœpi reuocare rationem. poſſunt enim cuiquam eſſe vtiles angores, ſollicitudines, diurni, & nocturni metus, vita inſidiarum, periculorúmque pleniſſima?

---Multi iniqui, atque infideles regno, pauci ſunt boni,---inquit Accius. At cui regno? quod à Tantalo, & Pelope proditum iure obtinebatur. Nam quanto plures ei regi putas, [e] qui cum exercitu populi R. populum ipſum R. oppreſſiſſet, ciuitatémque non modo liberam, ſed etiam gentibus imperantem, ſeruire ſibi coegiſſet? Hunc tu quas conſcientiæ labes [f] animo cenſes habuiſſe? quæ vulnera? Cuius autem vita ipſi poteſt vtilis eſſe, cùm eius vitæ eà condicio ſit, vt, qui illam eripuerit, in maxima & gratia futurus ſit & gloria? Quòd ſi hæc vtilia non ſunt, quæ maximè videntur, quia plena ſunt dedecoris, ac turpitudinis: ſatis perſuaſum eſſe debet, nihil eſſe vtile, quod non honeſtum ſit. Quamquam id quidem, cùm ſæpe aliâs, tum Pyrrhi bello à C. Fabricio, conſule iterum, & à ſenatu no-

a q.v.c. vellere?
b L. patricidium
c L. vt hæc duo, verbo iter ſe diſcrepare, re vnū
d v. e. adeo ad v.
e L. qui exercitu populi R.
f L. in aio.

ſtro iudicatum eſt. Cùm enim Rex Pyrrhus Populo R. bellum vltro intuliſſet, cùmque de Imperio certamen eſſet cum rege generoſo, ac potente, perfuga ab eo venit in caſtra Fabricij, eique eſt pollicitus, ſi præmium ſibi propoſuiſſet, ſe, vt clàm veniſſet, ſic clàm in Pyrrhi caſtra rediturum, & eum veneno necaturum. Hunc Fabricius reducendum curauit ad Pyrrhum: idque eius factum, à ſenatu laudatum eſt. Atqui ſi ſpeciem vtilitatis, opinionémque quærimus, magnum illud bellũ perfuga vnus, & grauem aduerſarium Imperij ſuſtuliſſet: ſed magnum dedecus, & flagitium, quicum laudis certamen fuiſſet, eum non virtute, ſed ſcelere ſuperatũ. Vtrum igitur vtilius vel Fabricio, qui talis in hac vrbe, qualis Ariſtides Athenis fuit, vel ſenatui noſtro, qui numquam vtilitatem à dignitate ſeiunxit, armis cum hoſte certare, an venenis? Si gloriæ cauſa Imperium expetendum eſt, ſcelus abſit, in quo non poteſt eſſe gloria. ſin ipſæ opes expetuntur [a] quoquo modo, nõ poterunt vtiles eſſe cum infamia. Non igitur vtilis illa L. Philippi, Qu. filij, ſententia: quas ciuitates L. Sylla, pecunia accepta, ex Senatuſconſulto liberauiſſet, vt hæ rurſus vectigales eſſent: neque his pecuniam, quam pro libertate dederant, redderemus. Eſt ei ſenatus aſſenſus. turpe Imperio. piratarum enim melior fides, quàm Senatus. At aucta vectigalia: vtile igitur. Quouſque audebunt dicere quidquam vtile, quod non honeſtum? Poteſt autem vlli Imperio, quod gloria debet fultum eſſe, et beneuolentia ſociorum, vtile eſſe odium, & infamia? Ego etiam cum Catone

[a] q.v.e. quoque modo,

meo

meo ſæpe diſſenſi. nimis[a] *enim mihi videbatur præfractè ærarium, vectigaliáque defendere omnia publicanis negare, multa ſocijs: cum in hos benefici eſſe deberemus: cum illis ſic agere, vt cum colonis noſtris ſoleremus: eóque magis, quòd illa ordinum coniunctio ad ſalutem reip. pertinebat. Malè etiam Curio, cùm cauſam Tranſpadanorum æquam eſſe dicebat: ſemper autem addebat,*[31] *Vincat vtilitas. Potiùs*[b] *diceret, non eſſe æquam, quia non eſſet vtilis reip.*[c] *quàm, cùm æquam eſſe diceret, non eſſe vtilem fateretur.*

Plenus eſt ſextus liber de officijs Hecatonis, talium quæſtionum, Sitne boni viri, maxima caritate annonæ, familiam non alere. in vtramque partem diſputat: ſed tamen ad extremum vtilitate putat officium dirigi magis, quàm humanitate. Quærit, ſi in mari iactura faciẽda ſit, equine pretioſi potiùs iacturam faciat, an ſeruuli vilis. hîc aliò res familiaris, aliò ducit humanitas. Si tabulam de naufragio ſtultus arripuerit, extorquebitne eam ſapiens, ſi potuerit? negat, quia ſit iniurium. quid? dominus nauis, eripiétne ſuum? minimè: non plus, quàm ſi nauigantem in alto, eijcere de naui velit,[d] *quia ſua non ſit. quoad enim peruentum ſit eò, quò ſumta nauis eſt, non domini eſt nauis, ſed nauigantium.*[e] *Quid, ſi vna tabula ſit, duo naufragi, hique ſapientes,*[f] *ſibine vterque rapiat, an alter cedat alteri? cedat verò: ſed ei, cuius magis interſit vel ſua, vel reip. cauſa, viuere. Quid, ſi hæc paria in vtroque? nullum erit certamen, ſed quaſi ſorte, aut micando victus, alteri cedat alter. Quid ſi pater fana expi-*

a enim, abeſt ab o. v. c.

b L. doceret.

c fort. quàm, cùm vtilem nõ eſſe diceret, eſſe æquũ fateretur.

d v. c. quia ſua ſit.

e q. v. c. Quid ſi in vna tabula ſint duo naufragi, æquè ſapientes: &c.

f fort. ſibíne vteruis rapiat.

a q.v.c. ad ęr. *let, cuniculos agat [a] in ærarium: indicétne id magi-ſtratibus filius? nefas id quidem eſt. quin etiam defendat patrem, ſi arguatur. non igitur patria præſtabit omnibus officijs? [b] immò verò: ſed ipſi patriæ conducit, pios ciueis habere in parēteis. Quid, ſi tyrannidem occupare, ſi patriam prodere conabitur pater? ſilebitne filius? immò verò obſecrabit patrem, ne id faciat ſi nihil proficiet: accuſabit: minabitur etiam: ad extremum ſi ad perniciem patriæ res ſpectabit, patriæ ſalutem anteponet ſaluti patris. Quærit etiam, ſi ſapiens adulterinos nummos acceperit imprudens pro bonis: cùm id reſcierit, ſoluturúsne ſit eos, ſicui debeat, pro bonis. Diogenes ait: Antipater negat: cui potiùs aſſẽtior.*

b L. Immò verò ipſi

c L. venenũ fugiens

[33] Qui [c] vinum fugiens vendat ſciens, debeátne dicere. Non neceſſe putat Diogenes: Antipater viri boni exiſtimat. [34] [d] Hæ ſunt quaſi controuerſię in iure Stoicorum. In mancipio vendendo, dicendáne vitia, non ea, quæ niſi dixeris, adhibeatur mancipium iure ciuili: ſed hæc, mendacem, eſſe aleatorem, furacem ebrioſum. Alteri dicenda vidẽtur, alteri non videntur. Si quis aurum vendens, orichalcum ſe putet vendere, indicétne ei vir bonus, aurum illud eſſe, an emat denario, quod ſit mille variûm? Perſpicuum iam eſt, & quid mihi videatur, & quæ ſit inter eos philoſophos, quos nominaui, controuerſia. Pacta, & promiſſa ſempérne ſeruanda ſint, quæ nec vi, nec dolo malo, vt prętores ſolent [e] dicere, facta ſint. Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem, [f] pepigeritque, ne illo medicamento vnquam poſteà vte-

d L. Hęc ſunt quaſi cõtrouerſa iura Stoic.

e v. æ. dicere

f L. pepigeritque, ſi eo medicamento ſanus factus

vteretur, ſi eo medicamento ſanus factus fuerit: & annis aliquot pòſt inciderit in eundem morbum: nec ab eo, quicum pepigerat, impetret, vt [a] item eo liceat vti, quid faciendum ſit, cùm ſit is inhumanus, qui non concedat vti, nec ei quidquam fiat iniuriæ? Vitæ, & ſaluti conſulendum eſt. Quid? ſiquis ſapiens rogatus ſit ab eo, qui eum heredem faciat, cùm ei teſtamento ſeſtertiûm millies relinquatur, vt antè, quàm hereditatem adeat, [35] [b] luce palàm in foro ſaltet, idque ſe facturum promiſerit, quòd aliter eum heredem ſcripturus ille non eſſet: faciat, quod promiſerit illi, nécne? [36] Promiſiſſe nollem, & id arbitror fuiſſe grauitatis. ſed quoniam promiſit, ſi ſaltare in foro turpe ducet, honeſtius mentietur, ſi ex hereditate nihil ceperit, [c] quàm ſi ceperit: niſi fortè eam pecuniam in reip. magnum aliquod tempus contulerit: vt vel ſaltare eum, cùm patriæ conſulturus ſit, turpe non ſit. Ac ne illa quidem promiſſa ſeruanda ſunt, quæ non ſunt ijs ipſis vtilia, quibus illa promiſerit. Sol Phaëthonti filio (vt redeamus ad fabulas) facturum ſe eſſe dixit, quidquid optâſſet: optauit, vt in currum patris tolleretur: [d] ſublatus eſt inſanus, atque quà conſtitit, ictu fulminis deflagrauit. Quanto melius fuerat, in hoc, promiſſum patris non eſſe ſeruatum? Quid, quòd Theſeus exegit promiſſum à Neptuno? Cui cùm tres optiones Neptunus dediſſet, optauit interitum Hippolyti, filij ſui, cùm is patri ſuſpectus eſſet de nouerca: quo optato impetrato, Theſeus in maximis fuit luctibus. Quid? Agamemnon cùm deuouiſſet Dianæ,

ctus eſſet, ne illo medicamento vmquam poſtea vteretur: & annis aliquos pòſt &c.

a al. iterum

b al. luci.

c hoc totũ, quàm ſi ceperit, videt non eſſe Ciceronis.

d L. ſublatus eſt. Atque is antequam conſt.

quod in ſuo regno pulcherrimum natum eſſet illo anno, immolauit Iphigeniā, qua nihil erat eo quidem anno, natum pulchrius. promiſſum potiùs non faciendum, quàm tam tætrum facinus admittendū fuit. Ergo & promiſſa non facienda nonnumquam; neque ſemper depoſita reddenda [a] ſunt. Si gladium quis apud te ſanæ mentis depoſuerit, repetat inſaniens: reddere, peccatum ſit: non reddere, officium. Quid? ſi is, qui apud te pecuniam depoſuerit, bellum inferat patriæ, reddáſne depoſitum? non, credo: facias enim contra remp. quæ debet eſſe cariſſima. Sic multa, quæ natura honeſta videntur eſſe, temporibus fiunt non honeſta. facere promiſſa, ſtare conuentis, reddere depoſita; commutata vtilitate, fiunt non honeſta. Ac de ijs quidem quæ videntur eſſe vtilitates cōtra iuſtitiam ſimulatione, prudentiæ, ſatis arbitror dictum. Sed quoniam à quattuor fontibus honeſtatis primo libro officia duximus, in eiſdem verſabimur, cùm docebimus, ea, quæ videntur eſſe vtilia, neq. ſunt, quàm ſint [b] virtutis inimica. Ac de prudentia quidem, quam vult imitari malitia: itémque de iuſtitia, quæ ſemper eſt vtilis, diſputatum eſt.

Reliquæ ſunt duæ partes honeſtatis, quarum altera in animi excellentis magnitudine, & præſtantia cernitur: altera in conformatione, & moderatione continentiæ, & temperantiæ. Vtile videbatur Vlyſſi, vt quidam poëtæ tragici prodiderunt: nam apud Homerum, optimum auctorem, talis de Vlyſſe nulla ſuſpicio eſt: ſed inſimulant eum tragœdiæ, ſimulatione inſaniæ militiam ſubterfugere voluiſſe.

[a] verbū. ſunt abeſt ab o: v. c.

[b] for. virtuti

voluiſſe. non honeſtum conſilium. At vtile (vt aliquis fortaſſe dixerit) regnare, & Ithacæ viuere otioſè cum parentibus, cum vxore, cum filio. Vllum tu decus in quotidianis periculis, et laboribus cum tranquillitate hac conferendum putas? Ego verò iſtam contemnendam, & abijciendam: quoniam, quæ honeſta nõ ſit, ne vtilem quidem eſſe arbitror. Quid enim auditurum putas fuiſſe Vlyſſem, ſi in illa ſimulatione perſeuerâſſet? qui cùm maximas res geſſerit in bello, tamen hæc [a] audiuit ab Aiace:

Cuius ipſe princeps iuriſiurandi fuit,
Quod omnes ſcitis, ſolus neglexit fidum.
Furere aſſimulauit, ne coiret, inſtitit.
Quòd ni Palamedis perſpicax prudentia
Iſtius percepſet malitioſam audaciam:
[b] Fidei ſacratæ ius perpetuò falleret.

Illi vero nõ modò cum hoſtibus, verum etiam cum fluctibus, id quod fecit, dimicare melius fuit, quàm deſerere cõſentientem Græciam ad bellum barbaris inferendum. Sed dimittamus & fabulas, et externa: [c] ad rem factam, noſtrámque veniamus. M. Atilius Regulus, cùm conſul iterum in Africa ex inſidijs captus eſſet, duce Xantippo Lacedæmonio, Imperatore autem patre Hannibalis, Hamilcare: iuratus miſſus eſt ad Senatum, vt, niſi redditi eſſent Pœnis captiui nobiles quidam, rediret ipſe Karthaginem. is cùm Romam veniſſet, vtilitatis ſpeciem videbat, ſed eam, vt res declarat, falſam iudicauit:

37 quæ erat talis, manere in patria, eſſe domi ſuæ cum vxore, cum liberis: quam calamitatem accepiſſet in bello, communem fortunæ bellicæ iudicantem,

a v.c. audiat ab

b al. Fide ſacratum ius perpetuũ f.

c I. ad rem noſtrâq. veniamus. al. ad ré. factâq. veniamus.

tem, tenêre conſularis dignitatis gradum. quis hęc neget eſſe vtilia? quid cenſes? magnitudo animi & fortitudo negat. An locupletiones quæris auctores? Harũ enim eſt virtutum proprium, nil extimeſcere, omnia humana deſpicere: nihil, quod homini accidere poſſit, intolerandum putare. itaque quid fecit? In ſenatum venit: mandata expoſuit: ſententiam ne diceret, recuſauit: quamdiu iureiurando hoſtium teneretur, non eſſe ſe ſenatorem. Atque illud etiam (ô ſtultum hominem, dixerit quiſpiam, & repugnantem vtilitati ſuæ) reddi captiuos, negauit eſſe vtile: illos enim adoleſcenteis eſſe, & bonos duces, [a] eſſe ſe iam confectũ ſenectute. cuius cum valuiſſet auctoritas, captiui retenti ſunt: ipſe Karthaginem rediit: neque eum caritas patriæ retinuit, nec ſuorum. Neque verò tum ignorabat, ſe ad crudeliſſimum hoſtem, & ad exquiſita ſupplicia proficiſci: ſed iuſiurandum conſeruandum putabat. Itaque tum, cùm vigilando necabatur, erat in meliore cauſa, quàm ſi domi ſenex captiuus, periurus, & conſularis remanſiſſet. At ſtultè, qui non modò non cenſuerit captiuos remittendos, verùm etiam diſſuaſerit. Quomodo ſtultè? etiámne ſi reip. conducebat? poteſt autem, quod inutile reip. ſit, id cuiquam ciui vtile eſſe? Peruertunt homines ea, quæ ſunt fundamenta naturæ, cùm vtilitatem ab honeſtate ſeiungũt. omnes enim expetimus utilitatem, ad eamque rapimur: nec facere aliter vllo modo poſſumus. nam quis eſt, qui vtilia fugiat? aut quis potius, qui ea nõ ſtudioſiſſimè perſequatur? ſed quia nuſquam poſſumus, niſi in laude, decore, hone-

a eſſe, abeſt ab o.v.c.

ſtate

ſtate vtilia reperire, propterea illa prima, & ſumma habemus: vtilitatis nomen non tam ſplendidum, quàm neceſſarium ducimus. Quid eſt igitur, dixerit quis, in iureiurando? num iratũ timemus Iouem? At hoc quidem commune eſt omniũ philoſophorum, non eorum modò, qui deum nihil habere ipſum negotij dicunt, & nihil exhibere alteri: ſed eorum etiam, qui deum ſemper agere aliquid, & moliri volunt, numquam nec iraſci deum, nec nocere. Quid autem iratus Iupiter plus nocere potuiſſet, quã nocuit ſibi ipſe Regulus? nulla igitur vis fuit religionis, quæ tantam vtilitatem[a] *peruerteret. An'ne turpiter faceret? Primùm*, MINIMA DE MALIS. *Num igitur tantum mali turpitudo iſta habebat, quantum ille cruciatus? deinde illud etiam apud*[b] *Accium, Fregiſtine fidem? neque dedi, neque do infideli cuiquam. Quamquam ab impio rege dicitur, luculentè tamen dicitur. Addunt etiam, quemadmodũ nos dicamus, videri quędam vtilia, quę non ſint: ſic ſe dicere, videri quædam honeſta, quæ non ſint: vt hoc ipſum videtur honeſtum, conſeruandi iuriſiurandi cauſa ad cruciatum reuertiſſe: ſed fit non honeſtum: quia, quod per vim hoſtium eſſet actum, ratum eſſe non debuit. Addunt etiam, quidquid valde vtile ſit, id fieri honeſtum, etiam ſi anteà non videretur. Hæc fere cõtra Regulũ. Sed prima videamus. Non fuit Iupiter metuendus, ne iratus noceret:*[c] *quia neque iraſci ſolet, neque nocere. Hęc quidẽ ratio nõ magis contra Regulũ, quàm contra omne iuſiurandum valet. ſed in iureiurando, nõ qui metus, ſed quæ vis ſit, debet intelligi.*

a al. præuerteret. al. p̃ueniret.
b L. Attium.
c q. v.c. qui neque

intelligi. eſt enim iuſiurandum, affirmatio religioſa. quod autem affirmatè, quaſi deo teſte, promiſeris: id tenẽdum eſt. iam enim non ad iram deorum, quæ nulla eſt: ſed ad iuſtitiam, & ad fidem pertinet. nam præclarè Ennius: O fides alma, apta pinnis, et iuſiurandum Iouis. Qui igitur iuſiurandum violat, is Fidem violat, quam in Capitolio vicinam Iouis Opt. Max. (vt in Catonis oratione eſt) maiores noſtri eſſe voluerunt. At enim ne iratus quidem Iupiter plus Regulo nocuiſſet, quàm ſibi nocuit ipſe Regulus. Certè, ſi nihil malum eſſet, niſi dolere. Id autem non modò non ſummum malum, [a] ſed nec malum quidẽ eſſe, maxima auctoritate philoſophi affirmant: quorum quidem teſtem non mediocrem, ſed haud ſcio an grauiſſimum, Regulũ, nolite, quæſo, vituperare. quem enim locupletiorẽ quærimus, quàm [b] principem reip. qui retinẽdi officij cauſa cruciatum ſubierit voluntarium? Nam quod aiunt, MINIMA DE MALIS, id eſt, vt turpiter potiùs, quàm calamitoſè: an eſt vllum maius malum turpitudine? quæ ſi in deformitate corporis habet aliquid offenſionis, quanta illa deprauatio, & fœditas turpificati animi debet videri? Itaque, neruoſiùs qui iſta diſſerunt, ſolùm audent malum dicere id, quod turpe ſit: qui autem remiſſiùs, hi tamen nõ dubitant ſummum malum dicere. Nam illud quidẽ, Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam: idcirco rectè à poëta [c] dicitur, quia, cùm tractaretur Atreus, perſonæ ſeruiendum fuit. [d] Sed ſi hinc ſibi ſumunt, nullam eſſe fidem, quæ infideli data ſit: videant, ne quæratur latebra periurio. Eſt autem etiã

a L. ſed ne malum q.

b v.c. principem P. R.

c verbũ dicitur, non cõparet i libris antiq.

d L. Sed ſi hoc ſibi ſumẽt, null.

ius

ius bellicum, fidéſq. iuriſiurandi ſæpe[a] *hoſti ſeruāda. Quod.n.ita iuratū eſt, vt mens*[b] *deferentis cōciperet fieri oportere, id ſeruādū eſt: quod aliter, id ſi non feceris, nullū periuriū eſt. vt, ſi prædonib. pactū pro capite pretium nō attuleris, nulla fraus eſt, ne ſi iuratus quidē id non feceris. nam pirata nōn eſt ex perduelliū numero definitus: ſed communis hoſtis omniū. cum hoc nec fides eſſe debet: nec iuſiurandum commune. Non enim falſum iurare,*[c] *peierare eſt: ſed, quod ex animi tui ſententia iuraueris, ſicut verbis concipitur more noſtro, id non facere, periurium eſt. Scitè enim Euripides:*

[d] *Iuraui lingua, mentem iniuratam gero,*

Regulus verò nō debuit cōdiciones, pactionéſq. bellicas, et hoſtileis perturbare periurio. cū iuſto.n. et legitimo hoſte res gerebatur, aduerſus quem & totū ius fetiale, et multa ſunt iura cōmunia. quod ni ita eſſet, numquā claros viros ſenatus vinctos hoſtibus dediſſet. At verò T. Veturius, & Sp. Poſthumius, cùm iterū cōſules eſſent, quia, cùm malè pugnatū apud Caudiū eſſet legionibus noſtris ſub iugū miſſis, pacē cū Sānitib. fecerant, dediti ſunt his: iniuſſu.n. populi ſenatúſq. fecerāt. eodémq. tēpore T. Numicius,[e] *Qu. Aemilius, qui tū tribuni plebis erāt, quòd eorū auctoritate pax erat facta, dediti sūt, vt pax Sānitiū repudiaretur. Atq. huius deditionis ipſe Poſtumius, qui debebatur, ſuaſor, et auctor fuit.*[f] *quod itē multis annis poſt C. Mancinus, qui, vt Numantinis, quibuſcū ſine ſenatus auctoritate fœdus fecerat, dederetur, rogationē ſuaſit eā, quā L. Furius, et Sex. Atilius ex Senatuſc. ferebāt: qua*

accepta,

a v.c. cū hoſte ſeruāda.
b vox. deferétis, nullis ī cod. antiq. reperitur.
c v.c. periurare eſt:
d ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δ' φρὴν ἀνώμοτος.
e L. Q. Mælius,
f L. quod idē mult.

accepta, eſt hoſtibus, Honeſtiùs hic, quàm Qu. Pompeius, quò, cùm in eádem cauſa eſſet, deprecante, accepta lex non eſt. hîc ea, quę videbatur vtilitas, plus valuit, quàm honeſtas: apud ſuperiores vtilitatis ſpecies falſa, ab honeſtatis auctoritate ſuperata eſt. At non debuit ratum eſſe, quod erat actum per vim. Quaſi verò forti viro vis poſſit adhiberi. Cur igitur ad Senatum proficiſcebatur, cùm præſertim de captiuis diſſuaſurus eſſet? Quod maximum in eo eſt, id reprehenditis. non enim ſuo iudicio ſtetit, ſed ſuſcepit cauſam, vt eſſet iudicium ſenatus: cui niſi ipſe auctor fuiſſet, captiui profectò Pœnis redditi eſſent. ita incolumis in patria Regulus reſtitiſſet. quod quia patriæ non vtile putauit, idcirco honeſtum ſibi & ſentire illa, & pati credidit. Nam quod aiunt, quod valde vtile ſit, id fieri honeſtum: immò verò eſſe, non fieri. eſt enim nihil vtile, quod idem nō honeſtum: nec quia vtile, honeſtum eſt: ſed quia honeſtum, vtile. Quare ex multis mirabilibus exemplis, haud facilè quis dixerit hoc exemplo aut laudabilius, aut præſtantius. Sed ex tota hac laude Reguli, vnum illud eſt admiratione dignum, ꝙ captiuos retinendos cenſuerit. nam quòd rediјt, [a] nobis non mirabile videtur: illis quidem temporibus aliter facere non potuit. Itaq. iſta laus, non eſt hominis, ſed temporum nullum enim vinculum ad adſtringendam fidem iureiurando maiores [b] arctius eſſe voluerunt. id indicant leges in Duodecim tabulis, [c] indicant ſacra, indicant fœdera, quibus etiam cum hoſte deuincitur fides: indicant notationes, animaduerſionésque cenſorum: qui nulla de re dili-

a L. nobis nunc mirabile

b v.c. artius

c L. indicant ſacratæ, i.d.

gentius, quàm de iureiurando, iudicabant. L.Manlio, Auli filio, cùm dictator fuiſſet, M.Pomponius, tribunus plebis, diem dixit, quòd is paucos ſibi dies 38 *ad dictaturam gerendam addidiſſet: criminabatur etiam, quòd Titum filium, qui poſteà eſt Torquatus appellatus, ab hominibus relegaſſet, & ruri habitare iuſſiſſet. quod cùm audiuiſſet adoleſcens filius, negotium exhiberi patri: accurriſſe Romam,* 39 *et*[a] *prima luce Pomponij domum veniſſe dicitur. cui cùm eſſet nuntiatum, quòd illum iratum allaturum ad ſe aliquid contra patrem arbitraretur: ſurrexit è lectulo, remotiſque arbitris, ad ſe adoleſcentem iuſſit venire. At ille, vt ingreſſus eſt, confeſtim gladium*[b] *diſtrinxit, iurauitque, ſe illum ſtatim interfecturum, niſi iuſiurandum ſibi dediſſet, ſe patrem miſſum eſſe facturum. Iurauit, hoc terrore coactus Pomponius. rem ad populum detulit: docuit,*[c] *cur ſibi à cauſa deſiſtere neceſſe eſſet: Manlium miſſum fecit. tantum temporibus illis iuſiurandum valebat. Atque hic T.Manlius is eſt, qui*[d] *ad Anienem,*[e] *Gallo, quem ab eo prouocatus occiderat, torque detracto, cognomen inuênit. cuius tertio conſulatu Latini*[f] *ad Viſerim fuſi, & fugati. magnus vir in primis, & qui perindulgens in patrem,* 40 [g] *idem acerbus, & ſeuerus in filium. Sed, vt laudandus Regulus in conſeruando iureiurando, ſic decem illi, quos poſt Cannenſem pugnam iuratos ad Senatum miſit Hannibal, ſe in caſtra redituros, ea, quarum potiti erant Pœni, niſi de redimendis captiuis impetrauiſſent: ſi non redierunt, vituperandi. De quibus nõ omnes vno modo. nam*

a L.cum prima

b L.diſtrinxit, & ita v. c.

c L. cur. ſibi cauſa deſiſt.

d al. ad Anienum,

e L. Galli,

f L. ad Veſerim

g L. idem acerbè ſeuerus in fil.

nã Polybius, bonus auctor in primis, ſcribit, ex decem nobiliſſimis, qui tum erant miſſi, nouem reuertiſſe à ſenatu re non impetrata: vnum ex decem: qui paullo pòſt, quàm egreſſus erat è caſtris, rediſſet, quaſi aliquid eſſet oblitus, Romæ remanſiſſe. Reditu enim in caſtra, liberatum ſe eſſe iureiurando interpretabatur: non rectè. 41 fraus enim [a] diſtringit, non diſſoluit periurium. Fuit igitur ſtulta calliditas, peruersè imitata prudẽtiam. Itaque decreuit ſenatus, ut ille veterator, & callidus, vinctus ad Hannibalẽ duceretur. Sed illud maximum: octo hominum millia tenebat Hannibal, nõ quos in acie cepiſſet, aut qui periculo mortis diffugiſſent, ſed qui relicti in caſtris fuiſſent à Paullo, et Varrone, conſulibus. eos ſenatus non cenſuit redimendos, cùm id parua pecunia fieri potuiſſet: vt eſſet inſitum militibus noſtris aut vincere, aut emori. Qua quidem re audita, fractum animum Hannibalis ſcripſit idem, quòd ſenatus, populúsq. R. rebus afflictis tam excelſo animo fuiſſet. ſic honeſtatis comparatione, ea, quæ videntur vtilia, vincuntur. [b] Acilius autem, qui Græcè ſcripſit hiſtoriã, plureis ait fuiſſe, qui in caſtra reuertiſſent, eádem fraude; vt iureiurando liberarẽtur, eósq. à cenſoribus, 42 omnibus ignominijs notatos Sit iam huius loci finis. perſpicuum eſt.n. quæ timido animo, humili, demiſſo, fractóque fiant: quale fuiſſet Reguli factum, ſi aut de captiuis, quod ipſi opus eſſe videretur, non quod reip. cenſuiſſet, aut domi remanere voluiſſet: non eſſe vtilia, quia ſint flagitioſa, fœda, & turpia.

Reſtat quarta pars, quæ décore, moderatione, modeſtia,

a v.c. deſtringit,

b al. Atili9, al. Aquili9.

deſtia, continentia, temperantia, continetur. Poteſt igitur quid-quam eſſe vtile, quod ſit huic taliũ virtutum choro contrarium? Atqui ab Ariſtippo Cyrenaici, atq. Annicerij philoſophi nominati, omne bonũ in voluptate poſuerunt: virtutémq. cenſuerunt ob eam rẽ eſſe laudandã, quòd efficiẽs eſſet voluptatis. quibus obſoletis floret Epicurus, eiuſdẽ ferè adiutor, auctórq. ſententiæ.[43] *Cum his* [a] *velis, equisque, vt dicitur, ſi honeſtatem tueri, ac retinere ſententia eſt, decertandum eſt. nam ſi non modò vtilitas, ſed vita omnis beata, corporis firma conſtitutione, eiúsque conſtitutionis ſpe explorata, vt à Metrodoro ſcriptum eſt, cõtinetur: certè hæc vtilitas, & quidem ſumma (ſic enim cenſent) cũ honeſtate pugnabit. nã vbi primùm prudentiæ locus dabitur? an, vt conquirat vndiq. ſuauitates? quàm miſer virtutis famulatus, ſeruiẽtis voluptati: quod autem munus prudentiæ? an legere intelligẽter voluptates? fac nihil iſto eſſe iucundius: quid cogitari poteſt turpius? Iam, qui dolorem ſummum malũ dicat, apud eum* [b] *quẽ habet locũ fortitudo, quæ eſt dolorum, laborúmq. contemtio? quamuis enim multis in locis dicat Epicurus (*[c] *ſicut hic dicit,) ſatis fortiter de dolore: tamen non id ſpectandũ eſt, quid dicat, ſed quid conſentaneum ſit ei dicere, qui bona voluptate terminauerit: mala, dolore: vt, ſi illum audiam de continentia, & temperantia: dicit ille quidem multa multis locis, ſed aqua hæret, vt aiunt. nam quî poteſt temperãtiam laudare is, qui ponat ſummum bonum in voluptate? eſt.n. temperantia libidinum inimica: libidines autẽ, conſecta-*

trices

a L. viris, eq.

b q. v. c. quẽ habẽt locum

c for. (ſicut dicit)

trices voluptatis. Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo poſſunt, non incallidè tergiuerſantur. Prudentiam introducunt, ſcientiam ſuppeditantem voluptates, depellentem dolores. fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, cùm tradunt, rationem negligendæ mortis, perpetiendîque doloris. Etiam temperãtiam inducunt, non facillimè illi quidem, ſed tamen quoquo modo poſſunt. dicunt enim, voluptatis magnitudinem doloris detractione fieri. Iuſtitia vacillat, vel iacet potiùs, omnéſque eæ virtutes, quæ in communitate cernuntur, & in ſocietate generis humani. neque enim [a] *bonitas, nec liberalitas, nec comitas eſſe poteſt, non plus, quàm amicitia, ſi hæc non per ſe expetantur, ſed ad voluptatem, vtilitatém ve referantur. Conferantur igitur in pauca. nam vt vtilitatem nullam eſſe docuimus, quæ honeſtati eſſet contraria: ſic omnem voluptatem dicimus honeſtati eſſe contrariam. quo magis reprehendendos Calliphonem, & Dinomachum iudico, qui ſe diremturos controuerſiam putauerunt, ſi cum honeſtate voluptatem, tanquam cum homine pecudem copulauiſſent. Non recipit iſtam coniunctionem honeſtas, aſpernatur, repellit. nec verò finis bonorum, & malorum, qui ſimplex eſſe debet,* [b] *ex diſſimilibus rebus miſceri, & temperari poteſt.* [c] *Sed de hoc hactenùs. magna enim res alio loco pluribus verbis diſputata. Nunc ad propoſitum. Quemadmodum igitur, ſi quando ea, quæ videretur vtilitas, honeſtati repugnat, dijudicanda res ſit, ſatis eſt ſuprà diſputatum. ſin autem ſpeciem vtilitatis etiam vo-*

luptas

a q.v.c. benignitas;

b q.v.c. ex diſſimillimis

c L. Sed de hoc, (magna enim res é,) alio loco plurib. Nunc ad prop.

luptas habere dicatur, nulla poteſt eſſe ei cum honeſtate coniunctio. nam, vt tribuamus aliquid voluptati, condimenti fortaſſe nonnihil, vtilitatis certè nihil habebit.

Habes à patre munus, Marce fili, mea quidem ſententia, magnum: [a] *ſed perinde erit, vt ac ceperis. quamquam tibi hi tres libri, inter Cratippi cōmentarios, tanquam hoſpites, erunt recipiēdi. Sed, vt, ſi ipſe veniſſem Athenas: quod quidem eſſet factum, niſi me de medio curſu clara voce patria reuocaſſet: aliquando me quoque audires: ſic, quoniā his voluminibus ad te profecta vox mea eſt, tribues his, temporis quantum poteris: poteris autem, quantum voles. cùm verò intellexero, te hoc ſcientiæ genere gaudere, tum et præſens tecum propediem (vt ſpero) & dum aberis, abſens loquar. Vale igitur, mi Cicero, tibique perſuade, te mihi quidem eſſe cariſſimum: ſed multo fore cariorem, 44 ſi talibus* [b] *monimentis, præceptisque lætabere.*

a al. ea pro inde

b L. monitis.

EIVSDEM IN LIB. III. DE OFFICIIS.

1 VRBE relicta, rura peragrantes.) Sic omnes quidem libri noſtri habent, rura peragrantes, vt & vulgati placet tamen mihi Langij coniectura, qui cùm in vno ex ſuis codicibus antiquis animaduertiſſet, abeſſe vocem, rura, cōiecit legendū eſſe, peregrinantes.

2 cùm tanquam ad mercaturam) malim legi ad mercatum: tametſi & noſtri libri ſic habeant, & Nonius ita legat.

5 breuiter eſſe tactum.) ſic habent libri veteres: vulgati autē tractatum: quos ſequi malueram, quia videtur mihi Cicero, ſi vocem, tactum, poſuiſſet, aduerbium, leuiter, adiuncturus fuiſſet potiùs, quàm, breuiter, contra, tractatum breuiter, conuenientiùs di

ci puto, quàm, tractatum leuiter. verum tñ ſequamur libros vet.
4 quin à Panætio ſuſceptum ſit, ſed derelictum) libri veteres habent, ſed relictum. ſed librariorum erratum eſſe puto: quamquã, relictum, non reijcio.
5 Accedit eodem teſtis locuples, Poſidonius) quamuis apud Nonium legatur, locupletis: veteres codices tamen ſequi malui: cũ præſertim dici poſſit, erratum eſſe librariorum in Nonio, quia diſertè non dicat, locupletis, poſitum eſſe à veteribus in caſu recto pro, locuples.
6 de eo fortaſſe dubitari poteſt) libri noſtri habent, diſputari poteſt. ego tamen nihil muto.
7 Quod item in poëmatis, in pict. vſu venit, &c.) ſic edendũ curaui, rationem, & duorum v.c. auctoritatem ſecutus. Nam alij ſic habent, Quod autem in poëm. planè mendoſé.
8 diſſoluetur omnis humana conſortio) ſic habent omnes libri veteres, & quos vidi, & quos non vidi, vt alij teſtantur: quos quare non ſequerer, nulla cauſa viſa eſt.
9 vel etiam ipſius animi, quæ vacent iuſt.) locus perobſcurus. quæ ſunt enim illa animi commoda, quæ vacent iuſtitia? aut quæ horum verborum, vis, ac ſententia eſt? Planè res eſt inexplicabilis. Ego, ne lectorem morer, membrum vnum hic deeſſe puto, à ſcriptore librario errante, atque oſcitante, propter vocum ſimilitudinem, præteritum. Sic igitur legendum auguror, magis arbitrari eſſe contra naturam, hominem homini detrahere ſui commodi cauſa, quàm omnia incommoda ſubire vel externa, vel corporis, vel animi: & rurſus, magis eſſe ſecundum naturam, hominem, ſi modò ſine incommodo ſuo facere poſſit, homini conſulere, ac prodeſſe, quàm omnia commoda vel externa, vel corporis, vel etiã ipſius animi, percipere, quæ vacent iuſtitia, Hæc enim, &c.
10 Sed potiùs ſumma diſtractio eſt,) Secutus ſum libros vulgatos. nam manuſcr. habent, & potiùs, quod erratum librariorum eſt. nam omiſſum eſt ſ. propter vocem, quæ proximè antecedit, tyrannis. ſet, autem ſcribebant interdum per t. ita in omneis libros irrepſit, &, pro, ſed.
11 tunc non vtilitas relinquenda eſt,) codices Memmiani duo, & nonnulli alij, quibus vſi ſumus, ſic habent, relinquenda eſt: quam ſcripturam probo: vulgatam autem reijcio, requirẽda eſt. nam pręter auctoritatem veterum codicum ratio poſtulat, vt ita legatur. hoc enim ſignificat Cicero, Si cùm ſpecies vtilitatis obiecta eſt, re attentè conſiderata, videas turpitudinem adiunctam ei rei, quæ ſpeciem vtilitatis obiecerit: non eſt ita ſtatuendum, vtilitatem propter illam turpitudinis adiunctionem, relinquere, id eſt, repudiare, atque aſpernari oportere, ſed intelligẽdum, ac ſciendum eſt. vbicumque inſit aliqua turpitudo, ibi vtilitatem eſſe non poſſe.
12 cùm aliquid, quod vtile viſum eſt, arripuit:) Langius admonet in duobus libris veteribus ſcriptum eſſe, arripiunt, & ſecer-

nunt;

ſunt: quod probat: & ait figuratè dictum eſſe. Noſtri libri nihil hîc à vulgatis diſcrepant. quamobrem eos ſequimur.
13 cùm terra diſceſſiſſet &c.) ſic legendum eſt, non deceſſiſſet. & ita legit Nonius in verbo, diſcedere, quod ille interpretatur, hiare, diuidi, diſtendi. diſceſſiſſet igitur, id eſt, diuiſa eſſet. ſic enim Plato, vnde hæc ſumta ſunt, ῥαγῆναί τε τὴν γῆν, καὶ γενέσθαι χάσμα, &c. hoc eſt, ruptam eſſe terram, & hiatum factum. Sic Virgil. æn. 9. video medium diſcedere cælum. Quòd autem alij quidam legunt, deſediſſet: etiam illi errant. aliud eſt enim, terram deſidere, aliud, terram diſcedere.
14 cùm in lucem annulum inuerterat) ſic edidit Paullus Manutius, & item alij. libri veteres tamen habent, in locum: quos ſequitur Langius: ego autem vulgatos. nam hæc lectio magis conſentanea videtur cum verbis Platonis: ex cuius libro 2. de repu. hæc ſumpta ſunt. Sic enim Plato, τὴν σφενδόνην ἔξω τρέψαντα, id eſt, cùm palam annuli extra conuertiſſet. Extra, id eſt, ad lucē.
15 quamquam non poteſt id quidem) In libris veteribus non eſt negatio: quæ tamen videtur neceſſaria: & reperitur in libris vulgatis, hoc modo: quamquam non poteſt id quidem. ſententia autem hæc eſt: negāt fieri poſſe, vt id dijs, hominibusque ſemper ignotum futurum ſit: atque hoc pacto, exemplum hoc Platonicū eludunt, atque inane eſſe dicunt: ſed pueriliter, & ruſticè faciunt, quamquam fateor ita rem eſſe, vt dicunt: hoc eſt, fieri non poſſe, vt facinus aliquod, dijs, hominibusq; ſemper ignotum futurū ſit.
16 vt, ſi ille non reuertiſſet) in libris manuſcr. non ſunt hæc, ad diem, quæ reperiuntur in vulgaris, poſt verbum reuertiſſet.
17 Sed quid faceret? nondum enim &c.) At qui quid ei opus erat hac de dolo malo formula? nónne poterat agere, & ius ſuum experiri, actione ex emto, quæ actio bonæ fidei eſt, & doli perſecutionem continet? Dic nouationem hîc eſſe factam, & ex emtione ſtipulationem.
18 non placuiſſe maioribus noſtris aſtus) nonnulli ex libris veteribus noſtris habent, aſturos, pro, aſtus.
19 mala bonis anteponit) noſtri libri, vt & Langiani habent, ponit antè.
20 ſed vinculis & carcere fatigandi) cùm libri noſtri veteres omnes habeant, & carcere fatigandi: quo modo & Langiani: ſic legendum cenſeo. quamuis vulgata lectio, ſed vinculis & carcere caſtigandi, non ſit reijcienda.
21 homines einſdem ciuitatis potentiſſimos) omnes libri veteres habent, homines eiuſdem ætatis potentiſſimos; quod probo.
22 non erat æquum principes ciuitatis) libri Memmiani habent, principes ciuis. Quam ſcripturam ſi probabimus (non video autē cur improbemus) ciuis, ſcilicet accuſandi caſus erit, numeri multitudinis.
23 qui fons eſt fraudium) ſic eſt legendum: & ita habent libri veteres omnes.
24 hereditates omnium poſſe conuertere) ſic eſt ſine dubio legen

dum: & ita ſcriptum eſt in duobus libris antiquiſſimis, & longè optimis: quomodo & Langius admonet legi in aliquot ſuorum. Atque vt magis credas ita legendum. nulli libri habent, ad ſe. adſcripta ſunt, ſcilicet, ab aliquo magiſtro ſemidocto, cùm fortaſſe ex, conuerrere, prius feciſſet, conuertere. Eſt autem tralatio à piſcatoribus, qui genere quodam retis quod euerriculum appellãt, magnam vim piſcium corripiunt. Poteſt etiam dici tralationem eſſe ab ijs ſeruis aut ancillis, quæ ſcopis & verriculis quiſquilias & ſordeis domus vnum in locum conuerrunt, vt poſtea in vnum aceruum congeſtas paruo negotio auferant. Eadem tralatione vſus eſt Horatius ſat.4. lib.1. Nec ſatis eſt carapiſceis auerrere menſa, &c. Sic enim ſcriptum eſt in libris manuſcript. atque ita legendum: quamuis hic locus in noſtra editione prima cum vulgaris conſentiat, culpa operarum.

25 Iactabatur enim temporibus &c.) hæc Langius non putat eſſe Ciceronis: cui aſſentior. ea tamen retinui, neque auſus ſum tollere, quia in omnibus libris antiquis reperiuntur: tantùm iuſſi diſſimilibus litteris imprimi.

26 Hæc ſunt, quæ conturbant in delib.) in noſtris libris non eſt vox, homines: & verò videtur ab aliquo ſemidocto adiecta.

27 ſe conuertat quis in beluam) nihil muto: ſic enim habent libri, & quos mihi Memmius ſuppeditauit, & alij, quamuis Langius alios libros ſecutus, vt ait, conferat, ediderit. Præterea ſuprà vbi idem ille edidit, vt videas, quæ ſit in ea ſpecie, &c. nos, ſpecies, edidimus, quia ſic in noſtris libris omnibus antiquis ſcriptum reperimus. Neque verò Langij ſententiam probare poſſumus, qui per ſpeciem euentum illum, & factum vel huius, vel illius Marij ſignificari putat. Num apud iuriſconſultos nomen, ſpecies, hoc interdum ſignificat. apud Ciceronem, non item. ibi, igitur in ea, ſubintelligimus, intelligentia tua.

28 Hanc cupiditatem ſiquis honeſtam eſſe ducit) omnes libri veteres, quos vidimus, habẽt, eſſe dicit. neque aliter edidit Langius. Riuius tamen legendum cenſet, ducit: quod probo.

29 Coner auertere) legendum videtur, auellere: ſi librorum antiquorum auctoritatem ſequi volumus. quamquam nonnulli habent, diuellere: quod minus probo.

30 verbo inter ſe diſcrepare, vnum ſonare videantur) videtur legendum, re vnum ſonare vid. idque ex obſcuris duorum librorum veterum litterarum veſtigijs.

31 vincat vtilitas) quidam libri manuſcri. habent, vincat reipu. vtilitas.

32 eijcere de naui velit, quia ſua ſit. (ſic legendum: & ita habent omnes veteres codices. eſt autem ratio, quam affert dominus nauis, quare nauigantem in alto, è naui eijciat. quo modo autem in vulgatis legitur, eſſet ratio Hecatonis propter quam neget, à nauis domino eum, qui in alto nauiget, è naui eijci debere.

33 Qui venenum fugiens vendat) libri fere omnes veteres, quibus vſus ſum, habent, venenum fugiens: quomodo & Barnabas

Briſſonius ſe in vno item libro antiquiſſimo ſcriptũ vidiſſe mihi aſſeuerauit, idque litteris mandauit. probat enim antiquam hanc ſcripturam & ait per, venenum, ſignificari bonum & ſalutare venenum, ſeu pharmacum: fugiens autem, id eſt, cuius vis & virtus euanuerit.

34 Hæc ſunt quaſi controuerſa iura Stoic)ſic legendum eſt, ratione poſtulante, ac peruincente: quàm & veteres codices adiuuant. Dicunt autem Latini ius cõtrouerſum, id eſt, ius ambiguũ, quod opponitur certo, & de quo nulla controuerſia eſt.

35 luce palam in foro ſaltet)ſic olim reſtitueram ex Nonio, luce claro in foro ſaltet. nam cùm apud Nonium legiſſem, quo loco docet veteres vſurpaſſe vocem, lux, in genere fœminino & maſculino, M.Tul. III. de Offic. Et cùm prior ire luce claro non queo. putaram Nonium dormitaſſe & hunc locum proferre voluiſſe. Nũc ſiue Nonius dormitarit, quod veriſimile eſt, ſiue quid aliud ſit, lectionem vulgatam, à qua non diſcrepat antiqua, retineo.

36 Promiſiſſe nollem) ſic habent noſtri libri. Langius autem ex veſtigijs antiquæ cuiuſdam ſcripturæ legit, promiſſionem. Omnino hæc vulgata, & recepta mihi ſuſpecta eſt. Videtur enim legendum potiùs, Promiſiſſet nollem. Paullo antè, quod promiſerit illi: non, quod promiſerit ille: vel delendum, ille. cuius vocis nulla exſtant in libris veteribus veſtigia.

37 quæ erat talis)has treis voces iuſſi olim alijs litteris imprimi, approbata Langij coniectura, qui eas putat eſſe alienas. ego tamẽ, quod ille fecit non ſum auſus eas expungere, propterea quòd reperi in noſtris veteribus libris omnibus. Iidem libri habent paullo pòſt, domui ſuæ. vt & Langiani: vbi vulgati, quos ſecuti ſumus, domi ſuæ, nõ pugnaturi, ſiquis huic vulgatæ anteponat ſcripturam antiquam.

38 ad dictaturam gerendam add.) ſic habent omnes fere noſtri libri veteres: quod eò adſcripſi, quòd quidam delerunt vocem, gerendam. neque tamen reprehendo factum: nam fieri poteſt vt fortis illata ſit: & poteſt abeſſe: ſed teſtatum volui, eam in libris manuſcr. reperiri.

39 & cum prima luce)& prima luce, habent libri omnes vulgati, & item aliquot manuſcr. neque aliter edidit Langius: ſed alij manuſcripti, & cum prima luce: quod magis probo. ſic enim loquebantur veteres.

40 Idem acerbè ſeuerus in filium)ſic Nonius legit. & ita habent noſtri aliquot libri manuſcr. vbi vulgati, acerbus & ſeuerus. Nos libros veteres ſequimur, & Nonium.

41 fraus enim diſtringit, non diſſoluit periur.)nihil muto. ſic n. habent omnes libri manuſc & vulg quos vidi. præterea diſtringere, eſt diuerſis partibus ſtringere: longéque aliud ſignificat, quàm deſtringere, & propè contrarium: vt cùm dicimus, deſtringere ferrum. Langius tamen legit hoc loco, adſtringit: & ita olim ediderunt operę meo iniuſſu, atque adeò me inuito.

44 omnibus ignominijs notatos)nonnulli libri manuſc. habẽt,

omni ignominia annotatos : quod à Cuiatio noſtro iampridem eſt obſeruatum.

43 Cum his, viris, equíſque, &c.) Omnes ferè libri veteres habẽt, veris, equísque : vnde alij faciunt, velis, equisque: vt habent vulgati, alij, viris, equíſque, quos ſequimur.

44 ſi talibus monitis, &c) Sic reſtitui, libris omnibus inuitis, in quibus & ſcriptum & impreſſum eſt, talibus monumentis.

M. TVLL. CICERONIS CATO MAIOR, SEV DE Senectute, ad T. Pomponium Atticum.

PRAEFATIO.

O Tite, [1] ſi quid [a] adiuto, curámve leuaſſo,
Quæ nunc te coquit, [2] [b] et verſat ſub pectore fixa,
[3] Ecquid erit [c] pretij?

Licet enim verſibus ijſdem mihi affari te, Attice, quibus affatur [4] [d] Flaminium Ille vir, [e] haud magna in re, ſed fidei plenus, quamquam certò ſcio, non, vt Flaminium, ſollicitari te, [f] Attice, ſic noctéiſque diéſque. noui enim moderationem animi tui, et æquitatem: téque non cognomen ſolùm Athenis deportaſſe, ſed humanitatem, & prudentiam intelligo. & tamen ſuſpicor, ijſdem rebus te, quibus meipſum interdum grauiùs commoueri: quarum conſolatio & maior eſt, & in alíud tempus differẽda. Nunc autem mihi viſum eſt de Senectute aliquid ad te ſcribere. hoc enim onere, quod mihi tecum commune eſt, aut iam vrgentis, aut certè aduentantis ſenectutis, & te, [g] & meipſum leuari volo. etſi te quidem id [h] modeſtè, ac ſapienter, ſicut omnia, & ferre, & laturum eſſe [i] certò ſcio. Sed

a L. adiuto.
b L. & verſas in pectore
c L. Præmi?
d L. Flamininum
e L. haud magna cum re, ſed plenu' fidei.
f v. c. Tite,
g q. v. c. & me etiam ipſum
h L. modice.
i q. v. c. cartè

mihi, cùm de ſenectute aliquid vellem ſcribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo vterq. noſtrûm communiter vteretur. Mihi quidem ita iucunda huius libri confectio fuit, vt non modò omneis abſterſerit ſenectutis moleſtias, ſed effecerit mollem etiam, & iucundam ſenectutem. numquam igitur ſatis laudari dignè poterit philoſophia, cui qui pareat, omne tempus ætatis ſine moleſtia poſſit degere. Sed de ceteris & diximus multa, & ſæpe dicemus. [a] hunc verò librum de ſenectute ad te miſimus. Omnem autem ſermonem tribuimus non Tithono, vt Ariſto Chius, ne parum eſſet auctoritatis in fabula: ſed M. Catoni ſeni, quo maiorem auctoritatem haberet oratio. Apud quem, Lælium, et Scipionem facimus admiranteis, quòd is tam facilè ſenectutem ferat, iiſque eum reſpondentem. Qui ſi eruditiùs videbitur diſputare, quàm conſueuit ipſe in ſuis libris, attribuito Græcis litteris, quarum conſtat eum perſtudioſum fuiſſe in ſenectute. Sed quid opus eſt plura? iã enim ipſius Catonis ſermo explicabit noſtram omnem de ſenectute ſententiam.

[a] L. nunc librum de ſeneꝰ.

SCIPIO. *Sæpenumerò [b] mirari ſoles [c] cum hoc C. Lælio, tum ceterarum rerum tuam excellentem, M. Cato, perfectámque ſapientiam, tum vel maximè, quòd ſenectutem [d] tuam numquam tibi grauem eſſe ſenſerim: quæ pleriſque ſenibus ſic odioſa eſt, vt onus ſe Ætna grauius dicant ſuſtinere.* CATO. *Rem haud ſanè difficilem Scipio, & Læli, admirari videmini. quibus enim nihil opis eſt in ipſis ad bene, beatéque viuendum, iis omnis grauis*

[b] L. admiraſi
[c] al. cũ C. Lælio, al. cum hoc Lælio,
[d] tua, abeſt ab c. v. c.

grauis eſt ætas: qui autem omnia bona [a] à ſeipſis petunt, ijs nihil poteſt malum videri, quod naturæ neceſſitas afferat. quo in genere in primis eſt ſenectus, quam vt adipiſcãtur, omnes optant: [6] eandem accuſant [b] adepti: [7] tanta eſt [c] inconſtantia, ſtultitia, atque peruerſitas. Obrepere aiunt eam citiùs, quàm putaſſent. Primùm, qui coëgit eos falſum putare? qui enim citiùs adoleſcentiæ ſenectus, quàm pueritiæ adoleſcentia obrepit? deinde, quî minùs grauis eſſet ijs ſenectus, ſi octingenteſimum annum agerent, quàm ſi octogeſimum? præterita enim ætas, quamuis longa, cùm effluxiſſet, [d] nulla conſolatione permulcere poſſet ſtultam ſenectutem. Quocirca ſi ſapientiam meam admirari ſoletis (quæ vtinã digna eſſet opinione veſtra, noſtróque cognomine) in hoc ſumus ſapientes, quòd naturam optimam ducem, tanquam deum, ſequimur, eique paremus: à qua non veriſimile eſt, cùm ceteræ partes ætatis bene deſcriptæ ſint, extremum actũ, tanquam ab inerti poëta, eſſe neglectum. ſed tamẽ neceſſe fuit eſſe [e] aliquod extremum, & tanquam in arborum [f] baccis, terræq; frugibus maturitate tempeſtiua, quaſi vietum, & caducum: quod ferendum eſt molliter ſapienti. quid enim eſt aliud, gigantum [g] more bellare cum dijs, niſi naturæ repugnare? LAEL. *Atquì, Cato, gratiſſimum nobis, vt etiam pro Scipione pollicear, feceris, ſi quoniam volumus, (ſperamus quidem certè,) ſenes fieri, antè multo à te didicerimus, quibus facillimè rationibus ingraueſcentem ætatem ferre poſſimus.* CAT. *Faciã verò, Læli, præſertim ſi vtrique veſtrũm gra*

tum

a L. à ſe ipſi petunt,

b L. adepti:

c L. ſtultitiæ incõſtantia, atq; peruerſ.

d L. nulla cõſolatio pm.

e v.c. aliquid extr.

f L. bacis.

g v.c. modo

tum, vt dicis, futurum eſt. SCIP. Volumus ſanè, niſi moleſtum eſt, Cato, tanquam aliquā viam longam confeceris, [8] [a] qua nobis quoque ingrediendum ſit, iſtuc, quò perueniſti, videre, quale ſit. CAT. Faciam, vt potero, Læli. ſæpe enim interfui querelis meorum æqualium (pares autem cū paribus, veteri prouerbio, facillimè congregantur) [b] queis C. Salinator, queis Sp. Albinus, homines cōſulares, noſtri ferè æquales, deplorare ſolebant: tum quòd voluptatibus carerent, ſine quibus vitā nullam putarent: tum quòd ſpernerentur ab ijs, à quibus eſſent coli ſoliti. qui mihi non id videbantur accuſare quod eſſet accuſandum. nam ſi id culpa ſenectutis accideret, eadem mihi vſu euenirēt, reliquiſq. omnibus, maioribus natu: quorum ego multorum cognoui ſenectutem ſine querela: qui ſe à libidinum vinculis laxatos eſſe non moleſtè ferrent, nec à ſuis deſpiceretur. ſed omnium iſtiuſmodi querelarum in moribus eſt culpa, non in ætate. moderati enim, nec difficiles ſenes, nec inhumani, tolerabilem agunt ſenectutem. importunitas autem, & inhumanitas [9] omni ætati moleſta eſt. LAEL. Eſt, vt dicis, Cato. ſed fortaſſe dixerit quiſpiam, tibi propter opes, & copias, & dignitatem tuam, tolerabilem ſenectutem videri: id autē non poſſe multis contingere. CATO. Eſt iſtud quidem, Læli, aliquid, ſed nequaquam in iſto ſunt omnia: [c] vt Themiſtoclem ferunt Seriphio cuidam in iurgio reſpōdiſſe, cùm ille dixiſſet, non eum ſua, ſed patriæ gloria ſplendorem aſſecutum: Nec herculè, inquit, ſi ego Seriphius eſſem, nobilis: nec tu

ſi

a q.v.c. quā nobis quoq.

b o.v.c. quæ C. Salinator, quæ Sp. Albinus.

c I. vt Themiſt. fertur Steph.

ſi Athenienſis eſſes, clarus vmquam fuiſſes. quod eodem modo de ſenectute poteſt dici. Neque enim in ſumma inopia leuis eſſe ſenectus poteſt, ne ſapienti quidem: [10] nec inſipienti [a] in ſumma copia non grauis. Aptiſſima omnino ſunt, Scipio, & Læli, arma ſenectutis, artes, exercitationéſq. virtutũ: quæ in omni ætate cultæ, cùm multùm, diúque vixeris, mirificos [b] afferunt fructus, [11] non ſolùm quia numquam deſerunt, ne in extremo quidem tempore ætatis, (quamquam id maximum eſt) verùm etiam quia cõſcientia benè actæ vitæ, multorúmque benefactorum recordatio, iucũdiſſima eſt. Ego [c] quidem Qu. Maximum, eum qui Tarentum recepit, adoleſcens ita dilexi ſenem, vt æqualem. erat enim in illo viro comitate condita grauitas: nec ſenectus mores mutauerat. Quamquam eum colere cœpi non admodum grandem natu, ſed tamen iam ætate prouectum. Anno enim pòſt, quàm primùm conſul fuerat, ego natus ſum: cúmque eo quartùm conſule adoleſcentulus miles profectus ſum ad Capuam, quintóq. anno pòſt ad Tarentum quæſtor: deinde ædilis, quadriennio pòſt factus ſum prætor: quem magiſtratum geſſi conſulibus Tuditano, & Cethego, cùm quidem ille admodum ſenex ſuaſor legis Cinthiæ de donis, & muneribus fuit. Hic & bella gerebat, vt adoleſcens, cùm planè grandis eſſet: & Hannibalem iuueniliter exſultantem [13] patientia ſua molliebat: de quo præclarè familiaris noſter Ennius:

Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem.
Non ponebat enim rumores ante ſalutem.

[a] L. etiam in ſumma cop.

[b] o. v. c. efferũt fr.

[c] particula, quidem, abeſt à v. c.

[a] Ergo

[a] Ergo póſtq. magiſque viri nunc gloria claret. Tarentùm verò qua vigilantia, quo conſilio recepit? cùm quidē, me audiente, Salinatori, qui, àmiſſo oppido, fugerat in arcem, glorianti, atque ita dicenti: Mea opera, Qu. Fabi, Tarentum recepiſti: certè, inquit ridens: nam, niſi tu amiſiſſes, ego numquam recepiſſem. Nec verò in armis præſtantior, quàm in toga: qui conſul iterum, Sp. Caruilio collega quieſcente, C. Flaminio tribuno pl. quoad potuit, reſtitit, agrum [b] Picenum, & Gallicum viritim contra Senatus auctoritatem diuidenti: augúrq. cùm eſſet, dicere auſus eſt, [c] optimis auſpicijs ea geri, quæ pro reip. ſalute gererentur: [14] quę contra remp. fierent, cōtra auſpicia fieri. Multa in eo viro præclara cognoui: ſed nihil eſt admirabilius, quàm quomodo ille mortem M. filij tulit, clari viri, et conſularis. Eſt in manibus viri laudatio: quam cùm legimus, quem Philoſophum non contemnimus? nec verò ille in luce modò, atque in oculis ciuium magnus: ſed intus, domique præſtantior. Qui ſermo? quæ præcepta? quanta notitia antiquitatis? quæ ſcientia [d] iuris augurij? multæ etiam, vt in homine Romano, litteræ. omnia memoria tenebat, non domeſtica ſolùm, ſed etiam externa bella: cuius ſermone ita tum cupidè fruebar, quaſi iam diuinarem id, quod euênit, illo exſtincto, vnde diſcerem, fore neminem. Quorſum igitur hęc tam multa de Maximo? quia profectò videtis, nefas eſſe dictu, miſeram fuiſſe talem ſenectutem. Nec tamen omnes poſſunt eſſe Scipiones, aut Maximi, vt vrbium expugnationes, vt pedeſtreis, naualeisve

a L. Ergo magisq magisque viri nūc gl. cl. al. Ergo pòſt magis, atq. viri nūc gl.

b L. Picentē,

c εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

d al. iuris? augurij?

ualeisve pugnas, vt bella à ſe geſta, triumphósq. recordentur. [a] eſt enim quietè, & purè, & eleganter actæ ætatis placida, ac lenis ſenectus: qualem accepimus Platonis, qui vno, & octogeſimo anno ſcribens mortuus eſt: qualem Iſocratis, qui eum librum, qui Panathenaïcus inſcribitur, quarto et nonageſimo anno ſcripſiſſe dicitur, vixitq. quinquennium poſteà: cuius magiſter Leontinus Gorgias, centum & ſeptem compleuit annos: neque vmquam in ſuo ſtudio, atque opere ceſſauit. qui, cùm ex eo quæreretur, cur tamdiu vellet eſſe in vita: Nihil habeo, inquit, [b] quòd incuſem ſenectutem. Præclarum reſponſum, & docto homine dignum. ſua enim vitia inſipientes, & ſuam culpam, in ſenectutem conferunt: quod non faciebat is, cuius modò mentionem feci. Ennius.

Sicut fortis equus, ſpatio qui ſæpe ſupremo
Vicit Olympia, nunc ſenio confectu' quieſcit.

Equi fortis, & victoris ſenectuti comparat ſuam: quem quidem probè meminiſſe poteſtis. Anno.n. vndeuiceſimo poſt eius mortem, hi conſules, T. [c] Flaminius, & [d] M. Attilius facti ſunt: ille autem Cæpione, & Philippo iterum conſulibus, mortuus eſt: cùm ego [e] quidem V. & L X. annos natus, legem Voconiam voce magna, & bonis lateribus ſuaſiſſem. Annos L X X. natus, (tot enim vixit Ennius) ita ferebat duo, quæ maxima putantur, onera, paupertatem, & ſenectutem, vt eis pæne delectari videretur. Etenim, [f] quantum complector animo, quattuor cauſas reperio, cur ſenectus miſera videatur: vnam, quòd auocet à rebus gerendis:

a L. eſt etiã quietè,
b L. quòd accuſem
c v.c. Flaminius.
d L. M'. Acilius
e quidé, ab eſt ab o. v.c.
f L. cùm e.

a v. c. infirmius:

b v. c. iuuēta ger.

c L. ſocer optimi viri, filij mei?

rendis: alteram, quòd corpus faciat[a] infirmum: tertiam, quòd priuet omnibus ferè voluptatibus: quartam, quòd haud procul abſit à morte. Earum ſi placet, cauſarum quantum quæque valeat, quantúmque iuſta ſit vnaquæque, videamus. A rebus gerendis ſenectus abſtrahit? Quibus? an iis,[b] quæ geruntur iuuentute, & viribus? nullæne igitur res ſeniles ſunt, quæ vel infirmis corporibus, animo tamen adminiſtrentur? Nihil igitur agebat Q. Maximus? nihil L. Paullus, pater tuus, Scipio,[c] ſocer filij mei, viri optimi? ceteri ſenes, Fabricij, Curij, Coruncanij, cùm remp. conſilio, & auctoritate defendebant, nihil agebant? Ad App. Claudij ſenectutem accedebat etiam, vt cæcus eſſet: tamen is, cùm ſententia ſenatus inclinàre ad pacem, & fœdus faciendum cum Pyrrho, non dubitauit dicere illa, quæ verſibus perſecutus eſt Ennius.

Quò vobis mentes, rectæ quæ ſtare ſolebant
[16] *Antehac,* [d] *dementi ſeſe flexere ruina?*

d L. dementes, ſeſe flexere viri?

e L. Atq. hęc ille egit

f al. interfuiſſent,

g L. curſent,

Ceteráque grauiſſimè: notum enim vobis carmen eſt: & tamen ipſius Appij extat oratio.[e] *atque hāc ille egit ſeptem & decem annis poſt alterum conſulatum, cùm inter duos conſulatus anni X.*[f] *interfluxiſſent, cenſórque ante conſulatum ſuperiorem fuiſſet. Ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem ſanè fuiſſe: & tamen ſic à partibus accepimus.* [17] *Nihil igitur afferunt qui in re gerenda verſari ſenectutem negant,* [19] *ſimilésque ſunt, vt, ſi-qui gubernatorem in nauigando agere nihil dicant, cùm alij malos ſcandant, alij per foros*[g] *curſitent, alij ſentinam exhauriant: ille autem clauum tenens ſedeat*

deat

deat in puppi quietus, non faciat ea, quæ iuuenes. at verò multo maiora, et meliora facit. Non enim viribus, aut velocitatibus, aut celeritate [a] *corporum magnæ geruntur: ſed conſilio, auctoritate, ſententia: quibus non modò non orbari, ſed etiam augeri ſenectus ſolet. niſi fortè ego vobis, qui & miles, & tribunus, & legatus, & conſul verſatus ſum in vario genere bellorum, ceſſare nunc videor, cùm bella non gero. At ſenatui, quæ ſunt gerenda, præſcribo:* [19] *&,* [b] *quomodo Karthagini malè iamdiu cogitanti bellum inferatur, multo antè denuntio: de qua veteri non antè deſinã,* [20] *quàm illam* [c] *exciſam eſſe cognouero. quam palmam vtinam dij immortales tibi, Scipio, reſeruent, vt aui reliquias perſequare: cuius à morte hic tertius, & triceſimus eſt annus: ſed memoriam illius viri excipient oẽs anni conſequẽtes. Anno ante me cenſorem mortuus eſt, nouem annis poſt meum conſulatum, cùm conſul iterum, me conſule, creatus eſſet. Num igitur, ſi ad centeſimum annum vixiſſet, ſenectutis eũ ſuæ pœniteret? nec enim excurſione, nec ſaltu, nec eminùs haſtis, aut comminùs gladijs vteretur: ſed conſilio, ratione, ſententia. quæ niſi eſſent in ſenibus, non ſummum conſilium maiores noſtri appellâſſent ſenatum. Apud Lacedæmonios quidem ij, qui ampliſſimum magiſtratum gerunt, vt ſunt, ſic etiam appellantur, ſenes. Quòd ſi legere, aut audire voletis externa, maximas reſpu.* [d] *per adoleſcentulos labefactas, à ſenibus ſuſtentatas, & reſtitutas reperietis. Cedò, quî veſtram remp. tantam amiſiſtis tam citò? ſic enim* [e] *percon-*

a al. corporis

b for. quomodo Karthagini reſiſtatur, malè iamdiu cogitanti, multo antè denuntio:

c L. exſciſſã & ita v. e.

d L. ab adoleſcentib. labefactas,

e v.c. percũctanti,

percontanti, vt eſt in Næuij poëtæ ludo, reſpondentur & alia, & hæc in primis:

a L. Prouehebãtur ad res noui, ſtulti, adol.

[21] [a] Proueniebant oratores noui, ſtulti, adoleſcentuli. Temeritas eſt videlicet florentis ætatis: [22] prudentia, ſenectutis. At memoria minuitur. credo, niſi eam exerceas, aut etiam ſi ſis natura tardior. Themiſtocles omnium ciuium nomina perceperat. num igitur cenſetis eum, cùm ætate proceſſiſſet, qui Ariſtides eſſet, Lyſimachum ſalutare ſolitum? Equidem nõ modò eos, qui ſunt noui: [b] ſed eorum patres etiam, & auos. nec ſepulcra legens vereor, (quod aiunt) ne memoriam perdam: his enim ipſis legendis redeo in memoriam mortuorum. nec verò quemquam ſenum audiui oblitum, quo loco theſaurum obruiſſet. omnia, quæ curant, meminerunt: vadimonia conſtituta, qui ſibi, quibus ipſi debeant. Quid iuriſconſulti? quid pontifices? quid augures? quid Philoſophi ſenes? quàm multa meminerunt? manent ingenia ſenibus, modò permaneat ſtudium, & induſtria: nec ea ſolùm in claris, & honoratis viris, ſed in vita etiam priuata, & quieta. Sophocles ad ſummam ſenectutem tragœdias fecit: [23] quod propter ſtudium cùm rem familiarem negligere videretur, à filijs in iudicium vocatus eſt: vt, quemadmodũ noſtro more malè rem gerentibus [c] patribus bonis interdici ſolet: ſic illũ, quaſi deſipientem, à re familiari remouerant iudices. Tum ſenex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat, & proximè ſcripſerat, Oedipum Coloneum recitaſſe iudicibus, quæſiſſéque, num illud carmẽ deſipientis videretur. quo recitato, ſententijs

b al. ſed eorum patres: etiam auos.

c v. c. patrijs bonis

tentijs iudicum eſt liberatus. Num igitur hunc, [a] *num Heſiodum, nam Simonidem, num Steſichorū, num, quos antè dixi, Iſocratem, Gorgiam, num Homerum, num Philoſophorum principes, Pythagoram, Democritum, num Platonem, num Socratem, num poſteà Zenonem, Cleanthem, aut eum, quem vos etiam Romæ vidiſtis. Diogenem Stoicum, coëgit in ſuis ſtudijs obmuteſcere ſenectus?* [b] *an non in omnibus ijs ſtudiorum agitatio, vitæ æqualis fuit? Agè, vt iſta diuina ſtudia omittamus, poſſum nominare ex agro Sabino* [c] *ruſticos vicinos, et familiareis meos, quibus abſentibus numquam ferè vlla in agro maiora fiunt, non percipiendis fructibus, non condendis.* 14 *quamquam in his minùs hoc mirum. nemo enim eſt tam ſenex, qui ſe annum non putet poſſe viuere: ſed ijdem laborant in eis, quæ ſciunt nihil omnino ad ſe pertinere. Serunt arbores, quæ alteri ſæculo proſint, vt ait Statius noſter in Synephebis. Nec verò dubitet agricola, quamuis ſenex, quærenti, cui ſerat, reſpōdere: Dijs immortalibus, qui me non accipere tantummodò hæc à maioribus voluerunt, ſed etiam poſteris prodere. Meliùs Cæcilius de ſene alteri ſæculo proſpiciente, quàm illud:*

AEdepol ſenectus, ſi nihil quidquā aliud vitij
[d] *Apportet ſecum, cùm aduenerit, vnum id eſt ſatis,*
Quòd diu viuendo, multa quæ non volet, videt.

Et multa fortaſſe, quæ vult: atque in ea quidē, quæ non id ſat eſt, vult, ſæpe etiam adoleſcentia incurrit. Illud verò idem Cæcilius vitioſiùs:

a q. v.c. nūm Homerū, nū Heſiodum,

b o.v.e. an in omnibus ijs

c L. ruſticos Romanos, vicinos,

d v.c. Apportes tecū, cùm aduenis, vnū id ſat eſt,

Tum equidẽ in ſenecta hoc deputo miſerrimũ,
Sentire ea ætate eſſe ſe odioſum alteri.

Iucundũ potiùs, quàm odioſum. vt enim adoleſcentibus bona indole præditis ſapientes ſenes delectãtur, leuiórque fit eorum ſenectus, qui à iuuentute coluntur, & diliguntur: ſic adoleſcentes ſenum præceptis gaudent, quibus ad virtutum ſtudia ducuntur. nec minùs intelligo me vobis, quàm vos mihi eſſe iucundos. Sed videtis, vt ſenectus non modò languida, atque iners non ſit, verùm etiam ſit operoſa, & ſemper agens aliquid, & moliens, tale ſcilicet, quale cuiuſq. ſtudium in ſuperiore vita fuit. Quid, quòd etiam addiſcunt aliquid? vt Solonem in verſibus gloriantem videmus, qui ſe quotidie aliquid addiſcentem, ſenem fieri dicit: vt ego feci, qui Græcas litteras ſenex didici. quas quidem ſic auidè arripui, quaſi diuturnam ſitim explere cupiens, vt ea ipſa mihi nota eſſent, quibus me nunc exemplis vti videtis. quod cùm feciſſe Socratem in fidibus audirem, vellem equidem & illud: (diſcebant enim fidibus antiqui) ſed in litteris certè elaboraui.

Ne nunc quidem vireis deſidero adoleſcentis, (is enim erat locus alter de vitijs ſenectutis) non plus, quàm adoleſcens etiam vireis tauri,[a] *aut elephantis deſiderabam. quod enim homini naturaliter inſitum eſt, eo vti decet: & quicquid agas, agere pro viribus. Quæ enim vox poteſt eſſe contemtior, quàm Milonis Crotoniatæ? qui, cùm iam ſenex eſſet, athletáſq. ſe in curriculo exercenteis videret, adſpexiſſe lacertos ſuos dicitur, illacrymánſq.*

[a] v.c. aut elefanti

mànsq.dixiſſe, At hi quidem mortui ſunt. Non verò tam iſti, quàm tu ipſe, nugator. neque enim ex te vmquam es nobilitatus, ſed ex lateribus & lacertis tuis. Nihil Sex.[a] AEmilius tale: nihil multis annis antè [b] T. Coruncanus: nihil modò Pu. Craſſus: à quibus iura ciuibus præſcribebantur: quorum vſque ad extremum ſpiritum [c] prouecta eſt prudentia. Orator, metuo, ne langueſcat ſenectute. eſt enim munus eius non ingenij ſolùm, ſed laterum etiam, & virium. Omnino canorum illud in voce ſplendeſcit etiam neſcio quo pacto in ſenectute: quod ęquidem [d] non amiſi adhuc: [25] & tamen videtis annos meos: [e] ſed tamen decorus eſt ſermo ſenis, quietus, & remiſſus: facitque perſæpe ipſa ſibi audientiam diſerti ſenis comta & mitis oratio. quod ſi ipſe exſequi nequeas, poſſis tamẽ Scipioni præcipere, & Lælio. Quid enim [f] eſt iucundius ſenectute, ſtipata ſtudijs iuuentutis? An ne eas quidem vireis ſenectuti relinquemus, vt adoleſcẽtulos doceat, inſtituat, ad omne officij munus inſtruat? Quo quidem opere quid poteſt eſſe pręclarius? Mihi verò Cn. & P. Scipiones, et aui tui duo, L. AEmilius, & P. Africanus comitatu nobilium iuuenum fortunati videbantur. nec vlli bonarum artium magiſtri non beati putandi, quamuis conſenuerint vires, atq. defecerint. etſi iſta ipſa defectio virium, adoleſcentiæ vitijs efficitur ſæpius, quàm ſenectutis. libidinoſa etenim, & intemperãs adoleſcentia effætum corpus tradit ſenectuti. Cyrus quidem apud Xenophontem eo ſermone, quem moriens habuit, cùm admodum ſenex eſſet, negat

a L. AElius

b L.T. Coruncanius:

c v.c. eſt prouecta pr.

d v. c. adhuc non amiſi: & videtis annos: ſed tñ é decor⁹ ſenis ſermo, quietus, &, remiſſus:

e verbũ, eſt, abeſt à q. v. c.

ſe vmquam ſenſiſſe, ſenectutem ſuam imbecilliorē factam, quàm adoleſcētia fuiſſet. Ego L. Metellum memini puer, (qui cùm quadriennio poſt alterum conſulatum pontifex maximus factus eſſet, viginti & duos annos ei ſacerdotio præfuit,) ita bonis viribus eſſe in extremo tempore ætatis, [26] *vt adoleſcentiam non requireret. Nihil neceſſe eſt mihi de me ipſo dicere: quamquam eſt id quidem ſenile, ætatique noſtræ conceditur. Videtiſne, vt apud Homerum ſępiſſimè Neſtor* [27] *de virtutibus ſuis prædicet? tertiam enim iam ętatem hominum vixerat: nec erat ei verendum, ne vera de ſe prædicans, nimis videretur aut inſolens, aut loquax. etenim (vt ait Homerus) ex eius lingua melle dulcior fluebat oratio: quam ad ſuauitatem nullis egebat corporis viribus: & tamen dux ille Grecię numquam optat vt Aiacis ſimileis habeat decem, at vt Neſtoris: quod ſi acciderit, non dubitat, quin breui Troia ſit peritura. Sed redeo ad me. quartum annum ago & octogeſimum: equidem poſſe vellem idem gloriari, quod Cyrus: ſed tamen hoc queo dicere, non me quidem ijs eſſe viribus, quibus aut miles bello Punico, aut quæſtor eodem bello, aut conſul in Hiſpania, fuerim, aut quadriennio pòſt, cùm tribunus mil. depugnaui apud Thermopylas,* [a] *M. Attilio Glabrione conſule: ſed tamen (vt vos videtis) non planè me eneruauit, non afflixit ſenectus: non curia vireis meas deſiderat, non Roſtra, non amici, non clientes, non hoſpites. nec enim vmquam ſum aſſenſus illi veteri, laudatóque prouerbio, quod monet, maturè fieri ſenem, ſi diu velis eſſe ſenex. Ego verò*

a A.c. M'Acilio Glabr.

vero me minùs diu ſenem eſſe mallem, quàm eſſe ſenem antè, quàm eſſem. Itaque nemo adhuc conuenire me[a] *valuit, quin fuerim occupatus. At minùs habeo virium, quàm veſtrûm vteruis:* [b] *Nec vos quidẽ T. Pontij Cẽturionis vireis habetis. num idcirco ille eſt præſtantior vobis? moderatio modò virium adſit, & tantum,* [c] *quantum quiſque poteſt, nitatur. næ ille non magno deſiderio tenebitur virium. Olympiæ per ſtadium ingreſſus eſſe Milo dicitur, cùm humeris ſuſtineret bouem. vtrùm igitur has corporis, an Pythagoræ tibi malis vireis ingenij dari? denique iſto bono vtare, dum adſit. cùm abſit, ne requiras. niſi fortè adoleſcentes pueritiã, paullulum ætate progreſſi adoleſcentiam* [d] *debeant requirere. Curſus eſt certus ætatis, & vna via naturæ, eáque ſimplex: ſuáque cuique parti ætatis,* [28] *tempeſtiuitas eſt data,* [29] *vt & infirmitas puerorum eſt, & ferocitas iuuenum, & grauitas iam cõſtantis ætatis: ſic ſenectutis maturitas naturale quiddam habet, quod ſuo tempore percipi debeat. Arbitror te audire, Scipio,* [30] *hoſpes tuus auitus Maſiniſſa quæ faciat hodie, nonaginta annos natus: cùm ingreſſus iter pedibus ſit, in equum omnino non adſcendere: cum equo, ex equo non deſcendere: nullo imbre, nullo frigore adduci, vt capite operto ſit: ſummam in eo eſſe corporis ſiccitatem: itaque exſequi omnia regis officia, & munera. Poteſt igitur exercitatio, & temperantia etiam in ſenectute conſeruare aliquid priſtini roboris. Non ſint in ſenectute vires. Ne poſtulantur quidem vires à ſenectute. ergo & legibus, & inſtitutis vacat*

a L. voluit,
b L. Ne vos quidem.
c L. quãtum poteſt, quiſque nitatur.
d v.c.debent

ætas noſtra muneribus ijs, quæ non poſſunt ſine viribus ſuſtineri. itaque non modò, quod non poſſumus, ſed ne quantum poſſumus quidem, cogimur. At ita multi ſunt [a] imbecilles ſenes, vt nullum officij, aut omnino vitæ munus exſequi poſſint. At id quidem non proprium ſenectutis eſt vitium, [31] ſed commune valetudinis. Quàm fuit imbecillus P. Africani filius is, qui te adoptauit? quàm tenui, [b] aut nulla potiùs valitudine? quòd niſi ita fuiſſet, alterum [c] ille exſtitiſſet lumen ciuitatis. ad paternã enim magnitudinem animi doctrina vberior acceſſerat. Quid mirum igitur in ſenibus, ſi infirmi ſunt aliquando. cùm ne id quidem adoleſcentes effugere poſſint? Reſiſtendum, Læli, & Scipio, ſenectuti eſt, [32] eiúſque vitia diligentia [d] compeſcenda ſunt. Pugnandum, tanquam contra morbum, ſic contra ſenectutem. Habenda ratio valitudinis: vtendum exercitationibus modicis. tantum cibi, & potionis adhibendum, vt reficiantur vires, non opprimantur. Nec verò corpori ſoli ſubueniendum eſt, [33] [e] ſed etiam menti, atque animo multo magis. namque hæc quoque, [34] niſi tãquam lumini oleum, inſtilles, exſtinguuntur ſenectute. & corpora quidem [f] defatigatione, & exercitatione ingraueſcunt: animi autem [g] ſe exercendo leuantur. nam quos ait Cæcilius [35] comicos ſtultos ſenes: hos ſignificat credulos, obliuioſos, diſſolutos: quæ vitia ſunt non ſenectutis, ſed inertis, ignauæ, ſomniculoſæ ſenectutis: vt petulantia, vt libido, magis eſt adoleſcentum, quàm ſenum: nec tamen omnium adoleſcentum, ſed non proborum: ſic iſta ſenilis ſtultitia (quæ delira-

tio

a L. imbecilli

b al. ac nulla

c v.c. illud

d al. corrigenda.

e fort. ſed & menti, atque adeò multo magis. nam hæc quoque

f v.c. exercitationem de fatigatione ingr.

g prouocabulum, ſe, abeſt ab o. v. c.

tio appellari ſolet) ſenum leuium eſt, non omnium. Quatuor robuſtos filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & ſenex, & cæcus. intentum enim animum, tanquam arcũ, habebat, nec langueſcens ſuccumbebat ſenectuti. tenebat non modò auctoritatem, ſed etiam imperium in ſuos: metuebant [a] eum ſerui, verebantur liberi, carum omnes habebant: vigebat in illa domo patrius mos, & diſciplina. Ita ſenectus honeſta eſt, ſi ſe ipſa defendit, ſi ius ſuum retinet, [36] ſi nemini emancipata eſt, [37] ſi vſque ad extremum ſpiritũ dominatur in ſuos. vt enim adoleſcentem, in quo ſenile aliquid: ſic ſenem, in quo adoleſcentis eſt aliquid, laudamus: quod qui ſequitur, corpore ſenex eſſe poterit, animo numquam erit. Septimus mihi Originum liber eſt in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: cauſarum illuſtrium, quaſcumque defendi, nunc quàm maximè conficio orationes: ius augurum, pontificum, ciuile tracto. multùm etiam Græcis litteris vtor: Pythagoreorúmque more, exercendæ memoriæ gratia, quid quoque die dixerim, audierim, egerim, commemoro veſperi. Hæ ſunt exercitationes ingenij, hæc curricula mentis: in his deſudans, atque elaborans, corporis vireis non magnopere deſidero: adſum amicis: venio in ſenatum frequens, vltróque affero res multùm, & diu cogitatas, eáſque tueor animi, non corporis viribus. quæ ſi exſequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret meus ea ipſa cogitantem, quæ iam agere non poſſem: ſed vt poſſim, facit acta vita. ſemper enim in his ſtudijs, laboribúſque viuenti non

[a] cum, abeſt ab o. v.c.

intelligitur, quando obrepat ſenectus. Ita ſenſim, ſine ſenſum ætas ſeneſcit: nec ſubitò frangitur: ſed diuturnitate extinguitur.

Sequitur tertia vituperatio ſenectutis, quòd eã carere dicunt voluptatibus. O pręclarum munus ætatis, ſi quidem id aufert[a] nobis, quod eſt in adoleſcentia vitioſiſſimum. Accipite enim, optimi adoleſcentes, veterem orationem Archytę Tarentini magni in primis, & pręclari viri: quæ mihi tradita eſt, cùm eſſem adoleſcens Tarenti cum Q. Maximo. Nullam capitaliorem peſtem, quàm corporis voluptatem, hominibus dicebat à natura datam: cuius voluptatis auidę libidines, temerè, & effrenatè ad potiundum incitarentur. Hinc patrię proditiones, hinc rerump. euerſiones, hinc cum hoſtibus clandeſtina colloquia naſci[b] dicebat: nullum denique ſcelus, nullum[c] magnum facinus eſſe, ad quod ſuſcipiendum non libido voluptatis impelleret: ſtupra verò, & adulteria, & omne tale flagitium, nullis alijs illecebris[d] excitari, niſi voluptate. Cúmque homini ſiue natura, ſiue quis deus nihil mente pręſtabilius dediſſet, huic diuino muneri, ac dono nihil eſſe tam inimicum, quàm voluptatem. Nec enim libidinè dominante temperantię[e] locum eſſe omnino, nec in voluptatis regno virtutem poſſe cõſiſtere. quod quo magis intelligi poſſet, fingere animo aliquem iubebat, tanta incitatum voluptate corporis, quanta[f] percipi poſſet maxima. nemini cenſebat fore dubium, quin, tamdiu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione conſequi poſſet. quocirca nihil eſſe tam deteſtabile,

a al. à nobis.

b Verbum, dicebat, nullis in v. c. hic compâret, nec agnoſcit L.

c L. malum facinus eſſe, & ita o. v. c.

d al. incitari, niſi voluptatis.

e L. locum eſſe, neq. omnino. in volup. & ita v. c.

f verbũ, percipi, ĩ q. v. c. nõ reperitur.

teſtabile, támque peſtiferum, quàm voluptatem: ſi quidem ea, cùm maior eſſet, atque longior, omne animi lumen exſtingueret. Hæc cum C. Pontio Samnite, patre eius, à quo Caudino prælio Sp. Poſtumius, T. Veturius, conſules, ſuperati ſunt, locutum Archytam, Nearchus Tarentinus, hoſpes noſter, qui in amicitia populi R. permanſerat, ſe à maioribus natu accepiſſe dicebat: cùm quidem ei ſermoni interfuiſſet Plato Athenienſis: quem Tarentum ueniſſe,[a] *L. Æmilio, Appio Claudio conſulibus reperio. Quorſum hæc? vt intelligatis, ſi voluptatem aſpernari ratione, & ſapientia non poſſumus, magnam habendam ſenectuti gratiam, quæ efficeret, vt, id non liberet, quod non oporteret. impedit enim conſilium voluptas, rationi inimica: ac mentis (vt ita dicam)*[b] *perſtringit oculos: nec habet vllum cum virtute commercium. Inuitus quidem feci, vt fortiſſimi viri*[c] *T. Flaminij fratrē L. Flaminium è ſenatu eijcerem, ſeptem annis pòſt, quàm cō ſul fuiſſet: ſed notandam libidinem putaui*[d] *nimiā. Ille enim, cùm eſſet conſul in Gallia, exoratus in conuiuio à ſcorto eſt, vt ſecuri feriret aliquem eorum, qui in vinculis eſſent damnati rei capitalis.*[e] *tunc Tito fratre ſuo, cenſore, (qui proximus ante me fuerat) elapſus eſt: mihi verò, & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitioſa, & tam perdita libido, quæ cum probro priuato coniungeret Imperij dedecus. Sæpe à maioribus natu audiui, qui ſe porrò pueros à ſenibus audiuiſſe dicebant, mirari ſolitum C. Fabricium, quòd cùm apud regem Pyrrhū legatus eſſet, audiſſet à Theſſalo Cinea, Athe-*

a L. Camillo, P. Claudio conſ.

b v.c. præſtinguit.

c L. T. Flaminini fratre. a L. Flaminino.

d vox. nimiā, nullis i cod. v. comparet.

e L. Hic Tito fr.

nis quendam eſſe, qui ſe ſapientem profiteretur: eúmque dicere, omnia, quæ faceremus, ad voluptatem eſſe referenda. quod ex eo audientes, [a] M. Curium, & T. Coruncanum optare ſolitos, vt id Samnitibus, ipſique Pyrrho perſuaderetur; [b] quo faciliùs vinci poſſent, cùm ſe voluptatibus dediſſent. Vixerat [c] M. Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum conſulem ſe pro rep. quarto conſulatu deuouerat. Notat eundem Fabricius, notat [d] Coruncanus: [e] qui cùm ex ſua vita, tum ex eius, quem dico, P. Decij facto, iudicabant eſſe profectò aliquid natura pulchrum, atque præclarum, quod ſua ſponte peteretur, quódque ſpreta, & contemta voluptate optimus quiſque ſequeretur. [f] Quorſum igitur hæc tam multa de voluptate? quia non modò vituperatio nulla, ſed etiam ſumma laus ſenectutis eſt, quòd ea voluptates nullas magnopere deſiderat. caret epulis, exſtructiſque menſis, & frequentibus poculis: caret [g] ergo vinolentia, 37 *& cruditate, [h] & inſomnijs. Sed ſi aliquid dandum eſt voluptati, quoniam eius blanditijs non facilè obſiſtimus ([i] diuinus enim Plato [k] eſcam malorum, voluptatem appellat, quòd ea videlicet homines capiantur, vt hamo piſces) quamquam immoderatis epulis careat ſenectus, modicis conuiuijs tamen poteſt delectari. [l] C. Duillium, M. filium, qui Pœnos claſſe primus deuicerat, redeuntem à cęna ſenem ſæpe videbam puer, delectabatur* 38 *[m] crebro funali, et tibicine, quę ſibi nullo exemplo priuatus ſumſerat: tantum licentię dabat gloria. Sed quid ego alios? [n] ad meipſum iam reuertar. Primum habui*

ſemper

a L. M. Curium,
b q. v. c. quòd facilius
c L. M'Curius
d L. Coruncanius.
e L. qui cùm ex ſua
f L. Quorſus
g v. c. ergo etiam crud.
h L. & inſomnia.
i al. diuinè
k Δέλεαρ τῶν κακῶν
l al. C. Duellium,
m al. cereo
n L. ad me ipſum reuertor. Pr.

ſemper ſodaleis. [a] ſodalitates autem me quæſtore conſtitutæ ſunt, ſacris Idæis Magnæ Matris acceptis. epulabar igitur cum ſodalibus omnino modicè, ſed erat [b] tamen quidam feruor ætatis: qua progrediente, omnia fiunt in dies mitiora. neque enim ipſorum conuiuiorum delectationem corporis voluptatibus magis, quàm cœtu amicorum, & ſermonibus metiebar. bene enim maiores noſtri 39 [c] *accubationem epularem amicorum, quia vitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominarunt, meliùs, quã Græci: qui hoc idem tum* [d] *compotationem, tum concenationem vocant: vt, quod in eo genere minimum eſt, id maximè probare videantur. Ego verò propter ſermonis delectationem tempeſtiuis conuiuijs delector, nec cum æqualibus ſolùm,* [e] *qui pauci admodum reſtant, ſed cum veſtrà etiam ætate, atque vobiſcum: habeóque ſenectuti magnam gratiã, quæ mihi ſermonis auiditatem auxit, potionis, & cibi ſuſtulit. Quòd ſi quem etiam iſta delectant, ne omnino bellum indixiſſe videar voluptati, cuius eſt etiam fortaſſe quidam naturalis* [f] *modus, non intelligo, ne in iſtis quidem voluptatibus ipſis, carere ſenſu ſenectutem. Me verò &* [g] *magiſteria delectant, a maioribus inſtituta: & is ſermo, qui more maiorum* 40 *à ſummo magiſtro adhibetur* [g] *in poculo: & pocula, ſicut in ſympoſio Xenophontis, minuta, atque rorantia, & refrigeratio æſtate, & viciſſim aut ſol, aut ignis hibernus. quæ quidem in Sabinis etiam perſequi ſoleo, conuiuiúmque vicinorum quotidie compleo: quod ad multam noctem, quàm maximè poſſumus, vario ſermone producimus. At non*

a συσσίτια

b vox, ſi, ab eſt à v.c.

c L. accubitioné epul. & ita v. c.

d συμπόσιον, καὶ σύνδειπνον

e L. qui pauci iam adm.

f al. motus,

g συμποσιαρχίαι

h L. in poculis:

non eſt voluptatum tanta quaſi titillatio in ſenibus. Credo: ſed ne deſideratio quidem. nihil autem moleſtum, quod nō deſideres. Bene Sophocles, cùm ex eo quidam [a] *iam confecto ætate, quæreret, vteretúrne rebus Venereis: Dij meliora, inquit. libenter verò iſthinc, tanquam à domino agreſti, ac furioſo profúgi. cupidis enim rerum talium, odioſum, & moleſtum eſt fortaſſe carere. ſatiatis verò, & expletis, iucundius eſt carere, quàm frui. quamquā non caret is, qui non deſiderat.* 41 [b] *Ergo hoc non deſiderare, dico eſſe iucundius, quàm frui. Quòd ſi iſtis ipſis voluptatibus bona ætas fruitur libentiùs:* 42 *primùm* [c] *paruulis fruitur rebus, vt diximus: deinde ijs, quibus ſenectus, ſi non abundè potitur, non omnino caret: vt Turpióne Ambiuio magis delectatur, qui in prima cauea ſpectat, delectatur tamen etiam qui in vltima, ſic adoleſcentia voluptates* [d] *propè intuens magis fortaſſe lætatur: ſed delectatur etiam ſenectus procul eas ſpectans, tantum, quantum ſat eſt. At illa quanti ſunt, animum tanquam emeritis ſtipendijs libidinis, ambitionis, cōtentionis, inimicitiarum, cupiditatum omnium, ſecum eſſe, ſecúmque (vt dicitur) viuere? ſi verò habet aliquod tanquam pabulum ſtudij, atque doctrinæ, nihil eſt otioſa ſenectute iucundius. mori videbamus in ſtudio dimetiundi pæne cæli, atque terræ Gallum, familiarem patris tui, Scipio. quoties illum lux noctu aliquid deſcribere ingreſſum, quoties nox oppreſſit, cū cœpiſſet manè? quàm delectabatur, cúm defectiones ſolis, & lunæ multo nobis antè prædiceret! Quid in leuioribus ſtudijs, ſed*

[a] L. iam affecta ætate,

[b] L. Ergo non deſiderare,

[c] L. prauis

[d] L. propter intuens

ſed tamen acutis! quàm gaudebat bello ſuo Punico Næuius! quàm Truculento Plautus! quàm Pſeudolo! Vidi etiam ſenem Liuium: qui cùm[a] ſeptem annos ante quàm ego natus ſum, fabulam docuiſſet, [b] Cethego, Tuditanóque conſulibus, vſque ad adoleſcentiam meam proceſſit ætate. quid de P. Licinij Craſſi & pontificij, & ciuilis iuris ſtudio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus Pontifex Maximus factus eſt? Atque eos omneis, quos commemoraui, his ſtudijs flagranteis ſenes vidimus. M. verò Cethegum, quem rectè Suadæ medullam dixit Ennius, quanto ſtudio exerceri in dicendo videbamus, etiam ſenem? Quæ ſunt igitur epularum, aut ludorum, aut ſcortorum uoluptates cum his voluptatibus comparandæ? Atque hæc quidem ſtudia ſunt doctrinæ, quę quidem prudentibus, & bene inſtitutis pariter cùm ętate creſcunt: vt honeſtum illud Solonis ſit, quod ait verſiculo quodam, vt antè dixi, ſeneſcere ſe multa in dies addiſcentem: qua voluptate animi nulla certè poteſt eſſe maior. Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector: quæ nec vlla impediuntur ſenectute, et mihi ad ſapientis vitam proximè videntur accedere. habent enim rationem cum terra, quæ numquam recuſat imperium, nec vmquam ſine vſura reddit, quod accepit: ſed aliàs minore, plerumque maiore cum fęnore. quamquam me quidem non fructus modò, ſed etiam ipſius terræ vis, ac natura delectat: quæ cum gremio mollito, ac ſubacto ſemen ſparſum [b] excepit: primum

a L. ſex annis
b L. Centone, Tuditanóq. conſulibus,

b q.v.c.accepit

id

id occatum cohibet: ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata eſt: deinde, tepefactum vapore,[a] *& complexu ſuo, diffundit,*[44] *& elicit herbeſcentem ex eo viriditatem: quæ nixa fibris ſtirpium, ſenſim adoleſcit, culmóque exacta geniculato, vaginis iam quaſi pubeſcens includitur, è quibus cùm*[b] *emerſerit, fundit frugem*[c] *ſpicæ, ordine ſtructam, & contra*[d] *auium minorum morſum munitur vallo ariſtarum. Quid ego vitium ſatus, ortus, incrementa cõmemorem? ſatiari delectatione non poſſum, vt meæ ſenectutis*[e] *requiem, oblectamentúmque noſcatis. Omitto enim vim ipſam omnium, quæ generantur è terra: quæ ex fici tantulo grano,*[45] *aut ex acino vinaceo, aut ex ceterarum frugum, ac ſtirpium minutiſſimis ſeminibus tantos truncos, ramóſque procreat: malleoli, plantæ, ſarmenta,*[f] *viuiradices, propagines, nónne ea efficiunt, ut quemuis non ſine admiratione delectent? Vitis, quæ natura caduca eſt, & niſi fulta ſit, ad terram fertur: eádem, vt ſe erigat, clauiculis ſuis, quaſi manibus, quidquid eſt nacta, complectitur: quam ſerpentem multiplici lapſu & erratico, ferro amputans coërcet ars agricolarum, ne ſilueſcat ſarmentis, & in omneis parteis nimia fundatur. Itaque ineunte vere in ijs, quæ relicta ſunt, exſiſtit tanquam ad articulos ſarmentorum ea, quæ gemma dicitur: à qua oriens vua*[g] *ſeſe oſtendit: quæ & ſucco terræ, & calore ſolis augeſcens primo eſt peracerba*[h] *guſtu, deinde maturata dulceſcit, veſtitáque pampinis nec modico tepore caret,*[46] *& nimios ſolis defendit ardores, qua quid poteſt eſſe cùm fructu lætius, tum adſpectu pulchrius?*

a v. c. & compreſſu ſuo,
b L. emerſit,
c v.c. ſpici,
d q. v.c. auiũ inimicarum morſus
e al. requieté,
f al. traduces, al. vites, & radices,
g v.c. ſe oſtendit:
h L. guſtatu, & ita v.c.

pulchrius? cuius quidem non vtilitas me ſolùm, vt antè dixi, ſed etiam cultura, & ipſa natura delectat: adminiculorum ordines, capitum [a] *coniugatio & religatio, propagatio vitium, ſarmentorúmque ea, quam dixi, aliorum amputatio, aliorum immiſſio. Quid ego irrigationes? quid foſſiones agri, repaſtinationésque proferam, quibus fit multo terra, fœcundior? Quid de vtilitate loquar ſtercorandi? dixi in eo libro, quem de rebus ruſticis ſcripſi: de qua doctus Heſiodus ne verbum quidem fecit, cùm de cultura agri ſcriberet. At Homerus, qui multis, vt mihi videtur, antè ſæculis fuit, Laërtem lenientem deſiderium, quod capiebat è filio, colentem agrum, & eum ſtercorantem facit. Nec verò ſegetibus ſolùm, & pratis, & vineis, & arbuſtis res ruſticæ lætę ſunt: ſed pomarijs etiam & hortis: tum pecudum paſtu, & apum examinibus,* [b] *tum florum omnium varietate. Nec conſitiones modò delectant, ſed etiã inſitiones*: [47] *quibus nihil inuẽnit* [c] *agricola ſollertius. Poſſum perſequi multa oblectamenta rerum ruſticarum: ſed ea ipſa, quæ dixi, ſentio fuiſſe longiora. Ignoſcetis autem. nam & ſtudio rerum ruſticarum prouectus ſum, & ſenectus eſt natura loquacior: ne ab omnibus eam vitijs videar vindicare. Ergo in hac vita* [d] *M. Curius, cùm de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphaſſet, conſumſit extremum tempus ætatis: cuius quidem villam ego contemplans (abeſt enim* [e] *non longè à me) admirari ſatis non poſſum vel hominis ipſius continentiam, vel temporum diſciplinam. Curio ad focum ſedenti, magnum auri pondus Samnites cùm attuliſſent,*

a L. iugatio, religatio, & prop.

b particula, tum, hîc non reperitur in v.c.

c L. agricultura ſoll.

d L. M'Curius,

e al. non longè à mea)

liſſent,repudiati ab eo ſunt. non enim aurum habere,præclarum ſibi videri dixit:ſed ijs qui haberent aurum,imperare. Poterátne tantus animus non iucundam efficere ſenectutem? Sed venio ad agricolas,[a] *ne à meipſo recedam. In agris erant tum ſenatores,id eſt,ſenes,ſiquidē L. Quinctio Cincinnato in agro aranti nuntiatum eſt,cum dictatorem eſſe factum: cuius dictatoris iuſſu magiſter equitum C. Seruilius*[b] *Hala Sp. Mælium regnum appetentem & occupantem interemit. à villa in ſenatum*[c] *acceſſebātur Curius,& ceteri ſenes: ex quo,qui eos*[d] *accerſebant, viatores nominati ſunt. num igitur eorum ſenectus miſerabilis fuit,qui ſe*[e] *agricolatione oblectabant? Mea quidem ſententia*[f] *haud ſcio, hac an vlla vita beatior poſſit eſſe: neque ſolùm officit,quod hominum generi vniuerſo cultura agrorum eſt ſalutaris: ſed & delectatione,quam dixi,& ſaturitate, copiáque omnium rerum, quæ ad victum hominum, ad cultnm etiam duorum pertinent: vt, quoniam hæc quidam deſiderant, in gratiam iam cum voluptate redeamus. ſemper enim boni,aſſiduique domini referta cælla vinaria, olearia,*[g] *mellearia,*[48] [h] *& penuaria eſt,villáque tota locuples eſt: abundat porco,hædo,agno, gallina,lacte, caſeo, melle. Iam hortum ipſi agricolæ ſuccidiam alteram appellant: tum conditiora facit hec etiam*[49] *ſuperuacaneis operis aucupium, atque venatio. Quid de pratorum viriditate, aut arborum ordinibus,aut vinearum, oliuetorúmve ſpecie*[i] *dicam?*[k] *breui expediam. Agro bene culto nil poteſt eſſe nec vſu vberius, nec ſpecie ornatius: ad quem fruen-*

a fort. ne ipſe à me recedā.
b v. c. A hala & ita L.
c L. arceſſebātur & Cur.
d L. arceſſebant,
e L. agricultione
f L. haud ſcio an nulla
g L. mellearia, abeſt ab o.v.c.
h v. c. & penaria eſt,
i v. v. plura dicam?
K v. c. breui prædam,

fruendum non modò non retardat, verùm etiam inuitat, atque allectat ſenectus. vbi enim poteſt illa ætas aut caleſcere vel apricatione meliùs, vel igni: ut viciſſim vmbris, aquisve refrigerari ſalubriùs?[a] Habeant igitur alij ſibi arma, ſibi equos, ſibi haſtas, ſibi clauam, & pilam, ſibi natationes, & curſus: nobis ſenibus ex luſionibus multis talos relinquant, et teſſeras:[50] idipſum tamen, vt lubebit, quoniam ſine his beata eſſe ſenectus poteſt. Multas ad res, perutiles Xenophontis libri ſunt: quos legite, quæſo, ſtudioſè, vt facitis. quàm copioſè ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui eſt de tuẽda familiari, qui Oeconomicus inſcribitur? Atque vt intelligatis, nihil ei tam regale videri, quàm ſtudium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem, regem Perſarum, præſtantem ingenio, atque imperij gloria, cũ Lyſander Lacedæmonius, vir ſummæ virtutis, veniſſet ad eum Sardis, eique dona à ſocijs attuliſſet: & ceteris in rebus comem erga Lyſandrum, atque humanum fuiſſe, & ei quendam conſæptum agrũ, diligenter conſitum oſtendiſſe. cùm autem admiraretur Lyſander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum ſubactam, atque puram, & ſuauitatem odorum,[51] qui [b] efflarentur à floribus: tum eum dixiſſe, mirari ſe non modò [c] diligentiam, ſed etiam ſollertiã eius, à quo eſſent illa dimenſa, atque deſcripta: & ei Syrum reſpondiſſe: Atquì ego [d] iſta ſum dimenſus: mei ſũt ordines, mea deſcriptio: multę etiam iſtarũ arborum mea manũ ſunt ſatæ. Tum Lyſandrum in-

a L. Sibi habeant igitur arma, ſibi equ. & ita v. c.

b v c. afflarentur è fl.

c q. v. c. elegantiam,

d v. c. iſta sũ oĩa dimenſus;

tuentem eius purpuram, & nitorem corporis, ornatúmque Perſicum multo auro, multiſque gemmis, dixiſſe: Rectè verò te, Cyre, beatum ferunt, [a] *quoniam virtuti tuæ fortuna coniuncta eſt.* [b] *Hac igitur frui licet ſenibus: nec ætas impedit, quo minùs, & cęterarum rerum, & in primis agri colendi ſtudia teneamus vſque ad vltimum tempus ſenectutis. Marcum quidem Valerium Coruinum accepimus* [52] *ad centeſimum annum vitam* [c] *produxiſſe, cùm eſſet exacta iam ætate in agris, eòsque coleret: cuius inter primum & ſextum conſulatum, ſex & quadraginta anni interfuerunt. Itaque, quantum ſpatium ætatis maiores noſtri ad ſenectutis initium eſſe voluerunt, tantus illi curſus honorum fuit. atque eius extrema ætas hoc beatior, quàm media, quòd auctoritatis plus habebat, laboris verò minùs. Apex autem ſenectutis eſt auctoritas. Quanta fuit in L. Cæcilio Metello? quanta in Atilio Collatino?* [d] *in quem* [53] *illud elogium vnicum, plurimæ conſentiunt gentes, populi primarium fuiſſe virum. notum eſt totum eius carmen,* [e] *inciſum in ſepulcro. Iure igitur grauis, cuius de laudibus omnium eſſet fama conſentiens. quem virum P. Craſſum, nuper põtificem maximum, quem poſteà M. Lepidum eodem ſacerdotio præditum vidimus? Quid de Paullo, aut Africano loquar? aut, vt iam antè de Maximo? quorum non in ſententia ſolùm, ſed etiam in nutu reſidebat auctoritas. Habet ſenectus, honorata præſertim, tantam auctoritatem, vt ea pluris ſit, quàm omnes adoleſcentiæ voluptates. Sed in omni oratione mementote, eam*

a ἀγαθὸς γὰρ ὢν εὐδαιμονεῖς

b L. Hæc igitur fortuna frui licet ſen.

c v. e. perduxiſſe, & ita L.

d L. in quem illud ellogiũ, Vno ore quẽ vnicum plurimæ conſ.

e al. inciſum ſep.

me laudare ſenectutem, quæ fundamentis adoleſcentiæ conſtituta ſit. ex quo id efficitur, quod ego magno quondam cum aſſenſu omnium dixi: Miſeram eſſe ſenectutem, quæ ſe oratione defenderet. non cani, non rugæ repentè auctoritatem [a] afferre poſſunt: ſed honeſtè acta ſuperior ætas fructus [b] capit auctoritatis extremos. hæc enim ipſa ſunt honorabilia, quæ videntur leuia, atque communia, ſalutari, appeti, decedi, aſſurgi, deduci, reduci, conſuli: quæ & apud nos, et in alijs ciuitatibus vt quæque optimè morata, ita diligentiſſimè obſeruantur. Lyſandrum Lacedæmonium, cuius modò mentionem feci, dicere aiunt ſolitum, Lacedæmone eſſe honeſtiſſimum domicilium [c] ſenectutis. nuſquam enim tantum tribuitur ætati, nuſquam eſt ſenectus honoratior. quin etiam memoriæ proditum eſt, cùm Athenis, ludis, quidam in theatrum grandis natu veniſſet, in magno conſeſſu locum ei à ſuis ciuibus nuſquam datum: cùm autem ad Lacedæmonios acceſſiſſet, qui cùm legati eſſent, in loco certo conſederant, [d] conſurrexiſſe omneis, & ſenem illum ſeſſum recepiſſe. quibus cùm à cuncto conſeſſu plauſus eſſet multiplex datus, dixiſſe ex ijs quendam, Athenienſeis ſcire, quæ recta eſſent; ſed facere nolle. Multa in noſtro collegio præclara: ſed hoc, de quo agimus, in primis, quòd, vt quiſque ætate antecellit, ita ſententiæ principatum tenet: neque ſolùm honore antecedentibus, ſed ijs etiam, qui cum imperio ſunt, maiores natu augures anteponuntur. Quæ ſunt igitur voluptates [e] corporum cum auctoritatis præmijs comparandæ? quibus qui ſplen-

a L. arripere poſſunt.

b al. carpit

c L. ſenectuti,

d al. conſurrexiſſe oẽs illi dicũtur, & ſenem ſeſſum rec.

e L. corporis

didè vſi ſunt, ij mihi videntur fabulam ætatis peregiſſe, nec tanquam inexercitati hiſtriones, in extremo actu corruiſſe. At ſunt moroſi, & anxij, & iracundi, & difficiles ſenes: ſi quærimus, etiam auari. ſed hæc, morum vitia ſunt, non ſenectutis. At moroſitas tamen, & ea vitia, quæ dixi, habent aliquid excuſationis, non illius quidem iuſtæ, ſed quæ probari poſſe videatur. contemni ſe putant, deſpici, illudi. præterea in fragili corpore odioſa omnis offenſio eſt. quæ tamen omnia dulciora fiunt & bonis moribus, & artibus: idque tum in vita, tum in ſcena intelligi poteſt ex iis fratribus, qui in Adelphis ſunt, [54] *quanta in altero* [a] *duritas, in altero comitas! Sic ſe res habet. vt enim non omne vinum,* [b] *ſic non omnis ætas vetuſtate coaceſcit. ſeueritatem in ſenectute probo, ſed eam (ſicut alia) modicam: acerbitatem nullo modo. auaritia verò ſenilis quid ſibi velit non intelligo. poteſt enim quidquam eſſe abſurdius, quàm, quo minùs viæ reſtat, eo plus viatici quærere?*

a v.c. diritas,

b q.v.c. non omnis natura vetuſt. coac. & ita L.

Quarta reſtat cauſa, quæ maximè angere, atque ſollicitam habere noſtram ętatem videtur, Appropinquatio mortis: quæ certè ſenectute non poteſt longè abeſſe. O miſerum ſenem, qui mortem eſſe contemnendam in tam longa ætate non viderit! quæ aut planè negligenda eſt, ſi omnino exſtinguit animum, [55] *aut etiam* [c] *appetenda, ſi aliquò eum deducit, vbi ſit futurus æternus.* [d] *Atqui tertium certè nihil inueniri poteſt. Quid igitur timeam, ſi aut non miſer poſt mortẽ, aut beatus etiã futurus ſum? quamquam quis eſt tã ſtultus, quam-*

c L. optanda,

d al. Atque

uis

uis ſit adoleſcens, cui ſit exploratum, ſe ad veſperum eſſe victurum? quinetiam ætas illa multo plu reis, quàm noſtra, [a] *mortis cauſas habet. faciliùs in morbos incidunt adoleſcentes, grauiùs ægrotant, triſtiùs curantur. itaque pauci veniunt ad ſenectutem: quod niſi ita accideret, meliùs, & prudentiùs viueretur. mens enim, & ratio, & conſiliū, in ſenibus eſt: qui ſi nulli fuiſſent, nullæ omnino ciuitates* [b] *eſſent. Sed redeo ad mortem impendentem, quod illud eſt crimen ſenectutis, cùm illud videatis cum adoleſcentia eſſe commune? ſenſi ego cùm in optimo filio meo, tum in exſpectatis ad ampliſſimam dignitatem fratribus tuis, Scipio, omni ætati mortem eſſe communem. At ſperat adoleſcens,* [c] *diu ſe victurum: quod ſperare idem ſenex non poteſt. Inſipienter ſperat. quid enim ſtultius, quā incerta pro certis habere, falſa pro veris? At ſenex* [d] *ne quid ſperet, habet quidem. At eſt eo meliore condicione, quàm adoleſcens:* [56] *cùm id quòd ſperat ille, hic iam* [e] *aſſecutus eſt. Ille vult diu viuere: hic diu vixit. Quamquam, ô dij boni! quid eſt in hominis vita diu? da enim ſupremum tempus: exſpectemus Tarteſſiorum regis ætatem. fuit enim (vt ſcriptum video) Arganthonius quidam Gadibus, qui octoginta regnauit annos, centum & viginti vixit. Sed mihi ne diuturnum quidem quidquam videtur, in quo eſt aliquid extremum. cùm enim id aduenerit: tunc illud, quod præterijt, effluxit: tantùm rémanet quod virtute, & rectè factis conſecutus ſis. horæ quidem cedunt, & dies, et mēſes, & anni: nec præteritū tempus vmquā reuer-*

a L. mortis caſus hab. & ita v. c.

b v. c. fuiſsēt

c L. diu ſe eſſe vict.

d v. c. ne qđ ſperet quidē, habet.

e L. cōſecutus eſt & ita v. c.

à v.c. temporis

titur, nec quid ſequatur, ſciri poteſt. quod cuique [a] tempus ad viuendum datur, eo debet eſſe contentus. neque enim hiſtrioni, vt placeat, peragenda fabula eſt, modò in quocumque fuerit actu, probetur: neq. ſapienti vſque ad Plaudite, viuendum. breue enim tempus ætatis, ſatis eſt longum ad bene, honeſtéque viuendum. ſin proceſſeris longiùs, nõ magis dolendum eſt, quàm agricolæ dolẽt, præterita verni temporis ſuauitate, æſtatem, autumnúmque veniſſe. ver enim, [b] tanquam adoleſcentiam ſignificat, oſtenditque fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus, & percipiendis accommodata ſunt. fructus autem ſenectutis eſt, ([c] vt ſæpe dixi) antè partorum bonorum memoria, & copia. Omnia verò, quæ ſecundum naturam fiunt, ſunt habenda in bonis. quid eſt autem tam ſecundum naturam, quàm ſenibus emori? quod idem contingit adoleſcentibus aduerſante, & repugnante natura. Itaque adoleſcentes mori ſic mihi videntur, vt cùm aquæ multitudine vis flammę opprimitur: ſenes autem, [d] ſicut ſua ſponte, nulla adhibita vi conſumtus ignis exſtinguitur: et quaſi poma, ex arborib. ſi cruda ſunt, vi auelluntur: ſi matura, & cocta, décidunt: ſic vitam adoleſcentibus vis aufert, ſenibus maturitas: quæ mihi quidem tam iucunda eſt, ut, quo propiùs ad mortem accedam, [e] eo citiùs quaſi terram videre videar. aliquandóque in portum ex longa nauigatione eſſe venturus. Omnium ætatum certus eſt terminus: ſenectutis autem nullus certus eſt terminus: rectéque in ea viuitur, quo ad munus officij exſequi, & tueri poſſis: & tamen mortem

b L. tãquam adoleſcentia ſignif.

c al. vt iam ſæpe dixi,

d L. ſicut cùm ſua ſponte

e hoc totum, eo citius, abeſt ab o. v. c.

tem contemnere. ex quo ſit, vt animoſior etiam ſenectus ſit, quàm adoleſcentia, & fortior. Hoc eſt illud, quod Piſiſtrato tyranno à Solone reſponſum eſt: cùm illi quærenti, Qua tandem ſpe fretus, ſibi tam audacter obſiſteret: reſpondiſſe dicitur, Senectute. Sed viuendi finis eſt optimus, cùm integra mente, [58] [a] ceteriſque ſenſibus, opus ipſa ſuum eádem, quæ coagmentauit, natura diſſoluit. vt enim nauem, vt ædificium idem deſtruit facillimè, qui cõſtruxit: ſic hominem eádem optimè, quæ conglutinauit, natura diſſoluit. Iam omnis conglutinatio recens, ægrè: inueterata, facilè diuellitur. ita fit, vt illud breue vitæ reliquũ nec auidè appetẽdũ ſenib. nec ſine cauſa deſerẽdum ſit: vetátq; Pythagóras iniuſſu imperatoris, id eſt, dei, de præſidio, & ſtatione vitæ decedere. Solonis quidem ſapientis [b] elogium eſt, quo ſe negat velle ſuam mortem dolore amicorum, lamentiſque vacare. vult ſe carum credo, ſuis eſſe. Sed haud ſcio, an meliùs Ennius:

Nemo me lacrymis decoret, [59] [c] neq. funera fletu
Faxit.

Non eſſe lugendam mortem cenſet, quam immortalitas conſequatur. Iam ſenſus moriendi, ſi aliquis eſſe poteſt, is ad exiguum tempus [d] durat, præſertim ſeni: poſt mortem quidem ſenſus aut optandus, aut nullus eſt. Sed hoc meditatum ab adoleſcentia debet eſſe, mortem vt negligamus: ſine qua meditatione, tranquillo eſſe animo nemo poteſt. moriendum enim certè eſt: & id incertũ, an eo ipſo die. mortẽ igitur oĩbus horis impendentẽ timens, [e] quis trãquillo poſſit animo cõſiſtere? de qua nõ ita lõga diſputatione opus eſſe videtur, cùm recorder,

a v.c. certíſq. ſenſib. & ita L.

b for. ellogiũ eſt, fort. ecelogium eſt, for. elogium eſt,

c q.v.c. neq. funere fletũ Faxit.

d verbum, durat, non reperitur in vllis cod. antiq.

e q. v. c. qui poterit an.

non ſolùm L. Brutum, qui in liberanda patria eſt interfectus: non duos Decios, qui ad voluntariam mortem curſum equorum incitauerunt; non M. Atilium, qui ad ſupplicium eſt profectus, vt fidem hoſti datam conſeruaret: non duos Scipiones, qui iter Pœnis vel corporibus ſuis obſtruere voluerunt: non auum tuum, L. Paullum, qui morte [a] *ſua luit collegæ in Cannenſi ignominia temeritatem: non M. Marcellum, cuius interitum ne crudeliſsimus quidem hoſtis honore ſepulturæ carere paſſus eſt: ſed legiones noſtras (quod ſcripſi in Originibus) in eum ſæpe locum profectas alacri animo, & erecto, vnde ſe numquam redituras arbitrarentur. Quod igitur adoleſcentes, & ij quidem non ſolùm indocti, ſed etiam ruſtici contemnunt, id docti ſenes extimeſcent? Omnino (vt mihi quidem videtur) rerum omnium ſatietas, vitæ facit ſatietatem. Sunt pueritiæ certa ſtudia. num igitur ea deſiderant adoleſcentes? ſunt & ineuntis adoleſcentiæ. num ea iam conſtans requirit ætas, quæ media dicitur? ſunt etiam huius ætatis. ne ea quidem* [b] *in ſenectute quęruntur. ſunt autem extrema quędam ſtudia ſenectutis. ergo, vt ſuperiorum ętatum ſtudia óccidunt, ſic óccidunt etiam ſenectutis. quod cùm euenit, ſatietas vitæ tempus maturum mortis affert. Equidem non video, cur, quid ipſe ſentiam de morte, non audeam dicere* [c] *vobis: quòd eo meliùs mihi cernere videor, quòd ab ea propiùs abſum: Ego veſtros patres, P. Scipio, túque, C. Læli, viros clariſsimos, mihique amiciſſimos, viuere arbitror: & eam quidem*

dem

a ſua, abeſt ab o. v. c.

b L. quęrũtur à ſeneſtute.

c vobis, abeſt ab o. v. c. nec agnoſcit L.

dem vitam, quæ eſt ſola vita nominanda. Nam, dum ſumus in his incluſi compagibus corporis, munere quodam neceſsitatis, [60] *& graui opere perfungimur. eſt enim animus cæleſtis ex altiſsimo domicilio depreſſus, & quaſi demerſus in terram, locum diuinæ naturæ, æternitatique contrarium. Sed credo, deos immortaleis ſparſiſſe animos in corpora humana, vt eſſent, qui terras tuerentur, quique cæleſtium ordinem contemplantes, imitarentur eum vitæ modo, atque conſtantia. nec me ſolùm ratio, ac diſputatio impulit vt ita crederem: ſed nobilitas etiam ſummorum philoſophorum, & auctoritas. Audiebam Pythagoram, Pythagoreósque incolas pæne noſtros, qui eſſent Italici philoſophi quondam nominati, numquam dubitaſſe, quin ex vniuerſa mente diuina* [61] *delibatos animos haberemus. demonſtrabantur mihi præterea quæ Socrates ſupremo vitæ die de immortalitate animorum diſſeruiſſet, is, qui eſſet ſapientiſſimus oraculo Apollinis iudicatus. Quid multa? ſic mihi perſuaſi, ſic ſentio, cùm tanta celeritas animorum ſit, tanta memoria præteritorum, futurorúmque* [a] *prudentia, tot artes, tantæ ſcientiæ, tot inuenta, non poſſe eam naturam, quæ res eas contineat, eſſe mortalem. cúmque ſemper agitetur animus, nec principium motus habeat, quia ſe ipſe moueat: ne finem quidem habiturum eſſe motus, quia numquam ſe ipſe ſit relicturus. & cùm ſimplex animi natura eſſet, neq. haberet in ſe quidquã admiſtũ diſpar* [b] *ſui, atque diſſimile, nõ poſſe eũ diuidi: quòd ſi non poſſit, non poſſe interire:*

magnó-

a al. prouidentia,

b q.v.c. non habent, ſui,

magnóque eſſe argumento, homines ſcire pleraque antè, quàm nati ſint, quòd iam pueri, cùm arteis difficileis diſcant, ita celeriter res innumerabileis arripiant, vt eas non tum primùm accipere videãtur, ſed reminiſci, & recordari, 62 Hæc Platonis [a] ſunt ferè. Apud Xenophontem autem moriens Cyrus maior, hæc dicit. Nolite arbitrari, ô mihi cariſſimi filij, me cùm à vobis diſceſſero, nuſquam, aut nullum fore. nec enim, dum eram vobiſcum, animũ meum videbatis: ſed eum eſſe in hoc corpore, ex ijs rebus, quas gerebam, intelligebatis. eundem igitur eſſe creditote, etiam ſi nullum videbitis. Nec verò clarorum virorum poſt mortem honores permanerent, ſi nihil eorum ipſorum animi efficerent, [b] quo diutiùs memoriam ſui teneremus. Mihi quidem numquam perſuaderi potuit, animos, dum in corporibus eſſent mortalibus, viuere: cùm exiſſent ex ijs, emori: nec verò tum animum eſſe inſipientẽ, cùm ex inſipienti corpore, euaſiſſet: ſed cùm omni admixtione corporis liberatus, purus & integer eſſe cœpiſſet, tum eſſe ſapientem. Atque etiam, cũ hominis natura morte diſſoluitur, ceterarum rerum perſpicuum eſt, quò quæque diſcedant: abeunt enim illuc omnia, vnde orta ſunt: animus autem ſolus, nec cùm adeſt, nec cùm diſcedit, appâret. Iam verò videtis, nihil eſſe morti tam ſimile, quàm ſomnum. Atquî dormientium animi maximè declarãt diuinitatem ſuam. multa enim [c] cùm remiſſi, & liberi ſunt, futura proſpiciunt. Ex quo intelligitur quales futuri ſint, cùm ſe planè [d] corporis vinculis relaxauerint. Quare, ſi hæc ita ſunt, ſic me coli-

a verbum, ſunt, abeſt ab o. v.c.

b al. quo iuſtiùs, & diutius mem.

c al. quoniã rem,

d q v.c. corporum vinculis rel.

tote,

tote, vt deum. ſin vnà eſt interiturus animus cum corpore, vos tamen deos verentes, qui hanc omnem pulchritudinem tuentur, & regunt, memoriam noſtri piè, inuiolatéque ſeruabitis. Cyrus quidem hæc moriens. Nos (ſi placet) noſtra videamus, Nemo vmquam mihi, Scipio, perſuadebit, aut patrem tuum Paullum, aut duos auos, Paullum, & Africanum, aut Africani patrem, aut patruum, aut multos præſtanteis viros, quos enumerare non eſt neceſſe, tanta eſſe conatos, quæ ad poſteritatis memoriam pertinerent: niſi animo cernerent, poſteritatem ad ſe pertinere poſſe. An cenſes [a] (vt de me ipſo aliquid more ſenum glorier) me tantos labores diurnos, nocturnóſque domi, militiæq; ſuſcepturum fuiſſe, ſi iiſdem finibus gloriam meam, quibus vitam eſſem terminaturus? nónne melius multo fuiſſet, otioſam ætatem, & quietam, ſine vllo labore, & contentione traducere? ſed neſcio quomodo animus erigens ſe, poſteritatem ſemper ita proſpiciebat, quaſi, cùm exceſſiſſet è vita, tum denique victurus eſſet. quod quidem ni ita ſe haberet, vt animi immortales eſſent, haud optimi cuiuſque animus maximè 63 [b] ad immortalem gloriam niteretur. Quid, quòd ſapientiſſimus quiſque æquiſſimo animo moritur, ſtultiſſimus iniquiſſimo? Nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat, & longiùs videre ſe ad meliora proficiſci? ille autem, cuius obtuſior ſit acies, nõ videre? Equidem efferor ſtudio, patres veſtros, quos colui, & dilexi, videndi. Neq; eos verò ſolùm conuenire aueo, quos ipſe cognouit: ſed illos etiam de quibus audiui, & légi: & ipſe con-

a L. (vt de me ipſe &c.

b v.c. ad immortalitaté nit.

cõſcripſi. Quò quidẽ me proficiſcentem haud ſanè quis facilè retraxerit,[a] *néue tanquam pilam retorſerit. Quòd ſi quis deus mihi largiatur, vt ex hac ætate* [b] *repueraſcam, & in cunis vagiam, valde recuſem. nec verò velim, quaſi decurſo ſpatio, à calce ad carceres reuocari. quid enim habet vita commodi? quid non potiùs laboris? ſed habeat ſanè. habet certè tamen aut ſatietatem, aut modum. non lubet enim mihi deplorare vitam, quod multi, et ij docti, ſæpe fecerunt. nec me vixiſſe pœnitet: quoniam ita vixi, vt non fruſtra me natum exiſtimẽ: et ex vita iſta diſcedo, tanquam ex hoſpitio, non tãquam ex domo. commorandi enim natura deuerſorium nobis, non habitandi* [c] *locum dedit. O præclarum diem, cùm ad illud diuinum animorum concilium, cœtúmque proficiſcar, & cum ex hac turba, & colluuione diſcedã: proficiſcar enim nõ ad eos ſolùm viros, de quibus antè dixi: ſed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus eſt, nemo pietate præſtantior: cuius à me corpus crematum eſt: quòd contra decuit ab illo meum, animus verò non me deſerens, ſed reſpectans, in ea profectò loca diſceſſit, quo mihi ipſi cernebat eſſe veniendum. quem ego meum caſum fortiter ferre viſus ſum: non quòd æquo animo ferrem: ſed me ipſe conſolabar, exiſtimans, non longinquum inter nos digreſſum, & diſceſſum fore. His mihi rebus, Scipio (id enim te cum Lælio admirari ſolere dixiſti) leuis eſt ſenectus, nec ſolùm non moleſta, ſed etiam iucunda. quòd ſi in hoc erro, quòd animos hominum immortaleis eſſe credam, lubenter erro: nec*

mihi

a L. nec ſi tanquam Peliam recoxerit.

b al. repuereſcam,

c vox, locũ, abeſt ab o.v.c.

mihi hunc errorem, quo delector, dum viuo, extorqueri volo. ſin mortuus (vt quidam minuti philoſophi cenſent) nihil ſentiam: non vereor, ne hunc errorem meum mortui [a] philoſophi irrideāt. quòd ſi non ſumus immortales futuri, tamen exſtingui homini ſuo tempore optabile eſt. Nam habet natura, vt aliarum omnium rerum, ſic viuendi modum. Senectus autem, peractio ætatis eſt, tanquam fabulæ: cuius defatigationem fugere debemus, præſertim adiuncta ſatietate. Habui hæc, de ſenectute quæ dicerem: ad quam vtinam perueniatis, vt ea, quæ ex me audiſtis, re experti probare poſſitis.

a vox, philoſophi, abeſt à v.c.

EIVSDEM DIONYSII

LAMBINI NOTÆ

IN CATONEM

MAIOREM.

1 Si quid ego adiuro,) Sic nunc edendum curaui. nam olim, adiüero, editum fuit: quod in plerisque libris manuſcriptis reperitur, neque multum intereſt vtro modo legatur, adiüero, an adiuro. Sic enim vtrumque vſurpatur à Latinis. adiuro igitur nūc magis probo, quàm, adiüero. Dictum autem adiuro pro adiuuero. Iam leuaſſo, pro leuaro, antiquum. cuius generis multa ſunt apud Plautum.

2 & verſat in pectore fixa) cùm omnes ferè libri manuſcr. habeant, verſat in pectore fixa, ſic mihi nunc, vt edatur, faciendum eſſe exiſtimaui: quamuis olim vulgatos ſecutus ſum, verſat ſub pectore fixa.

3 Ecquid erit præmi? ſic habent omnes ferè libri manuſcripti, quos ſequor. pauci cum vulgatis conſentientes, Ecquid erit pretij?

tij? quam lectionem nunc minùs probo, quamuis ſciam veteres interdum vſurpaſſe pretium pro mercede. Horatius epiſt. ad Quinctium, lib. 1. Nec furtum feci, nec fugi, ſi mihi dicat Seruus: habes pretium: loris non vteris, aio. Plautus Aſin. Promerenti optimè, hoccine pretij redditur? Catull. ad Rufum. Rufe, mihi fruſtrà, & nequicquam cognite amice, Fruſtra? immò magno cum pretio, atque malo?

4 Flamininum) ſic habēt omnes ad vnum libri veteres: & ita ſine dubio legendum. Significatur enim T. Quinctius Flamininus, qui Philippum bello ſuperauit: qui aliquot annis pòſt ad Pruſiam regem legatus miſſus, ab eo impetrauit, vt Hannibalem, quem ille penes ſe habebat, vt hoſpitem, aut ſupplicem, ſibi proderet. Non venit tamen Hannibal in Flaminini poteſtatem, ſed cognito, ſe à Pruſia eſſe proditum, & Flaminino condonatum, veneno ſibi mortem cōſciuit. Huius frater erat L. Quinctius Flamininus, quem Cato in cenſura ignominia notauit, & è ſenatu eiecit, quòd, cùm cōſul eſſet in Gallia, exoratus fuerat à ſcorto quodam, vt aliquem eorum qui eſſent in vinculis, damnati rei capitalis, ſecuri ferire iuberet.

5 Ille vir haud magna cum re, ſed plenu' fidei) ſic habent omnes noſtri libri veteres, in his Cuiatianus, & Pithœanus, & Danielis, & tres Memmiani, & duo Huraltini, quod eò notaui, nequis me temere nonnullos vulg. ſecutum eſſe, ſcriptos manu improbaſſe exiſtimet: in quibus affirmant quidam reperiri, haud magna in re, ſed &c.

6 eandem accuſant adeptam) Omnes libri veteres ſic habent adeptam, pro quo vulg. adepti.

7 tanta eſt ſtultitiæ inconſtantia) ſic emēdatum in codice Memmiano ex tribus codicibus manuſcr. quibuſcum totidem alij cōſentiunt. quocirca de veritate huius ſcripturæ non eſt dubitandum. Nam quòd in editione Langij impreſſum eſt, tanta ineſt, &c. mendoſum eſt.

8 qua nobis quoque ingred.) nonnulli libri veteres habent, quā nobis, &c. quæ ſcriptura fortaſſe recta eſt. ſic enim loquebantur veteres. Lucret. lib. 1. æternas quoniam pœnas in morte timendum. & ita ſæpe: de quo genere dixi in commentarijs Lucret. Iam quin Latini ita loquantur, ingredi viam, nemini Latinè ſcienti dubium eſt.

9 omni ætati mol.) Codices aliquot Memm. habēt, omni ætate.

10 nec inſipienti etiam in ſumma copia, &c.) legendum, vt habent cod. Memm. & Langiani, etiam in ſumma copia, &c. atque ita olim edi iuſſeram. nam libri vulg. non habent, etiam,

11 non ſolùm quia numquam deſerunt) Aduerbium, numquā, abeſt à nonnullis libr. manuſcr. & fortaſſe rectè. ſequitur enim negatio, ne, quæ vna ſatis eſt. verumtamen nihil muto. nam ſæpe duæ negationes etiam apud Lat. magis negant.

12 quintóque anno pòſt ad Tarentum: deinde quæſtor, &c.) quamuis ita legendum putem, partim nonnullos cod. manuſcr.

ſecu-

ſecutus, partim coniectura ductus: non damno tamen Karoli Lãgij & Pighij emendationem, q̃ talis eſt. Quęſtor deinde quadriẽnio pôſt factus ſum, &c.

13 patientia ſua molliebat) ſic legendum cenſeo, vt eſt in libris vulg. & pleriſque manuſcr. quo modo legit & Nonius in voce; mollis. A Langio autem, qui non dubitat, quin à Cicerone, moliebatur, ſcriptum ſit, valde diſſentio. nam ſi, moliebatur à Cicerone ſcriptum eſſet ad hoc, quod ille vult, exprimendum, additum eſſet, ab vrbe. alioqui verbum, moliebatur, nullo modo hic locum habere poteſt. mollìebat autem, valde quadrat. Hoc enim ſignificat. Fabius Hannibalem, facinora audacię plena, & feruida; qualia ſunt iuuenum, quæ Græci dicunt, νεανικὰ, & ijdem, νεανιεύεται, id eſt more iuuenum, qui ſunt feroces, & audaces, res magnas, & animi plenas aggredi, & facere. Fabius igitur Hannibalem, facinora audaciæ, & animi, & feruoris plena edentem, frãgebat, & mollem reddebat, & eius conatus inaneis & irritos efficiebat. Hæc eſt Ciceronis ſententia: quod continuò probaturos confido homines Latinè doctos. Nam interdum Langius, & nonnulli eius ſimili linguæ Latinæ ignoratione, turpiter labuntur.

14 quæ contra remp. fierent, &c.) Sic habent nonnulli libri veteres. Alij, quæ contra remp. ferrentur, contra auſpicia ferri.

15 & M'Acilius,) ſic legendum. Sic enim nominatur ab omnib. hiſtoricis, Manius Acilius Glabrio. Sic infrà, M'Acilio Glabrione conſule.

16 Antehac, dementes ſeſe flexere viaï?) ſic legendum cenſeo. Neque verò mihi difficile fuit ex, via, quod eſt in libris manuſcr. facere, viaï, pro quo vulgò legitur, ruina. Viaï, autem cohæret cum aduerbio, quò, vt ſit quò viaï. quod miror à Langio non eſſe animaduerſum. Iam, mentes dementes, tale eſt, qualia illa, nuptiæ innuptę, ſepultura inſepulta, δῶρα ἄδωρα, γάμος ἄγαμος, & ſimilia ſexcenta. Qui autem hos verſus aliter legunt, delirant.

17 Nihil igitur afferunt,) ſic legendum, & ita habent o.v.c. quos quidem viderim: non, aſſerunt, vt quidam linguæ Latinæ ignari ſomniant.

18 ſimiléſque ſunt, vt ſi qui) Negat Langius reperiri hæc verba, ſimiléſque ſunt, in vno libro vetere, & cenſet delenda. Ego & in codicib. Memmianis integra reperi, & in membrana antiquiſſima P. Danielis Aureliani, iuuenis eruditi. Quin, ne quid diſſimulẽ, in ea membrana primò ſcriptum fuit, ſimiléſque ſunt iis, qui gubernationem &c. deinde alia manu poſtea ſuprà ſcriptum eſt, vt ſi qui, &c. ſalua tamẽ & integra priore & antiquiore ſcriptura.

19 &, quo modo Karthagini iamdiu bellum cogitanti) Sic emẽdatum eſt in cod. Memm. ex auctoritate duorum codicum manu ſcrip. Alii quidam veteres habent, Karthagini iamdiu male cogitanti: & ita ſcriptum reperi in membrana P. Danielis. In quibus omnibus non eſt verbum, inferatur: neque habuit in ſuis Langius: vt appâret ex eius editione. Duas autem voces, ſeu vnam, quomodo, nos in omnib. reperimus: quam ille vel non reperit,

vel delendam putauit.

20 quàm illam exſciſſam cognouero) Toties iam admonui ſic eſſe ſcribendum, exſciſſam. eſt enim à verbo, exſcindo, ex quo & ex ſcidium, non excîdo.

21 Prouehebantur ad res, &c.) ſic reſtituit hunc locũ B. Rhenan. ex vet. cod. in annot. ad Cornel. Tacitum. nam vulg. habent, proueniebant oratores noui, &c. mendosè autem hęc operę olim impreſſerunt, Prouehebant res, &c.

22 prudentia ſenectutis.) Quidam libri veteres habent, prudentia ſeneſcentis: quod ſi probabimus, ſubintelligendum erit ἀπὸ κοινȣ̃, ætatis.

23 quod propter ſtudium cùm &c.) id eſt, propter quod ſtudiũ &c. ἀναστροφή.

24 quamquam in iis, &c.) Nonnulli cod. vet. habent: quãquam in aliis, &c. quod ſi quis probet, in aliis, id eſt, in iis, quæ ſciunt ad ſe pertinere. Omnino magis placet ea lectio, quam ſecutus ſum, in his, hoc eſt in ſerendis, percipiendis, condẽdis fructibus. ſequitur ratio. nemo enim eſt tam ſenex, &c.

25 & videtis annos. ſed tamen &c.) ſic habent o. v c. quos quidẽ viderimus: neque in eis compâret, tamen, ante verbum, videtis: neque meos, poſt vocem, annos.

26 vt adoleſcentiam non requireret.) Sic legendum, non (vt edidit Langius) anquireret. Nam, vt omittam, quòd ratio hanc, quã ſecutus ſum, ſcripturam flagitat, etiam eam confirmant eod. Memm. Cuiatianus, Clericanus, Huraltinus, Danielis, ceteri.

27 de virtutibus ſuis prædicet?) ſic legendum, & ita habent omnes libri veteres, quos quidem viderim: neque ratio hanc ſcripturam reſpuit, ſed valde approbat. Nam quòd quidam nouitii in lingua Latina, aſſeuerant commutandum, virtutibus, in, viribus, valde falluntur. Exiſtimant enim virtutem non dici niſi de recto animi habitu, cùm apud bonos ſcriptores legamus, virtus militum, virtus Imperatoris, virtus equi, virtus bouis, virtus arboris, & ſimilia ſexcenta. Itaque cùm dicit M. Tullius Neſtorem apud Homerum de virtutibus ſuis prædicare, ſimile eſt, vt ſi diceret περὶ τῶν ἑαυτȣ̃ ἀριστειῶν, ἢ περὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων, &c. hoc eſt de ſuis fortibus factis: earũ enim refert vtrùm qui habit⁹, an opera, quæ ex habitibus proficiſcuntur, commemoret. Poſſem ex Plauto, Terentio, Cicerone, Cæſare, Liuio, Cornelio Nepote, ceteris, exempla colligere: ſed piget me in re tam nota tempus conterere, præſertim alio properantem.

28 tempeſtiuitas eſt data) Sic habent omnes libri manuſcripti, quos quidem viderim: quos malui ſequi, quàm Nonium, qui legiſſe videtur, tempeſtas.

29 vt & infirmitas puerorum) Vulg. lectionem reieci, quæ talis eſt. Vt enim infirmitas puerorum eſt, & ferocitas iuuenum, & grauitas iam conſtantis ætatis: ſic, ſenectutis maturitas naturale quiddam habet, quod &c. Nam nullis in veteribus libris reperi nec, enim: nec, eſt: nec, ſic. in omnibus contrà legitur, quiddã

habeat: vnde totus hic locus ex ſuperioribus videtur pendêre. atque ita legendus eſſe: ſuáque cuique parti ætatis, tempeſtiuitas eſt data: vt & infirmitas puerorum, & ferocitas iuuenum, & grauitas iam conſtantis ætatis, & ſenectutis maturitas, naturale quiddã habeat &c. quod item admonuit Langius, ſed obſcuriùs.

30 hoſpes tuus auitus) Iam pridem ſic eſſe legendum admonuit Iac. Cuiarius, iuriſconſultus doctiſſimus.

31 ſed commune valitudinis) Langius edidit, inualetudinis: quod & ego reperi in nonnullis libris.

32 eiúſque vitia diligentia compenſanda ſunt.) In codice Mém. ex duob. antiquis ſcripta eſt hæc emendatio, compenſanda ſunt. Vnde ſuſpicor, Langium, cùm ita in ſuis ſcriptum repeperiſſet, feciſſe, compeſcenda ſunt. quod nuſquam reperi. vulgáti habent, corrigenda ſunt.

33 ſed menti, atq; animo multo magis) Sic habent omnes ferè libri veteres: ſed menti, atque animo multo magis. Sed fuit cùm ita legendum putarem: ſed & menti, atque adeò multo magis. Neque me huius coniecturæ pœnitet. ſequitur enim deinceps: Nam hæc quoq;, &c. hæc ſcilicet mens. Quòd ſi, animo ſcripſiſſet Cicero, ſubiunxiſſet, Nam hic quoq;, &c. Mendosè autem hîc operæ fecerunt olim. Num, pro, Nam.

34 niſi tanquam lumini oleum inſtilles) Docti quidam legendum cenſent, tanquam elychnio.

35 comicos ſtultos ſenes) ſic legendum eſt, non, comicus, neque, coamicos &c. comici ſenes autem dicuntur, quales introducuntur à poëtis comicis, creduli, deliri, leues, amatores, ſtulti, qui facilè decipiuntur à ſeruis, ridiculi deniq.

36 ſi nemini emancipata eſt) Sic eſſe legendum iampridem admonui, idque ex Nonio. Emancipare autem valet, alteri in manum tradere.

37 ſi vſque ad extr. ſpir. dominatur in ſuos) libri quidam veteres habent: ſi vſque ad vltimum ſpiritum vindicet ius ſuum.

37 & cruditate & inſomnia) libris omnibus inuitis emendo, inſomnia. Inſomniam autem interpretor ἀϋπνίαν id eſt, ſomni capiendi difficultatem, ſeu potiùs, ſomni priuationem: quo nomine vtitur & Terentius in Eunucho: Nam aut iam reuertêre: aut mox noctu te adiget horum inſomnia. non eſt autem dubium, quin vinolentiæ, & cruditatis comes ſit inſomnia. Senes autem quamuis non ſint admodum ſomnolenti, ſed leuiſomni potiùs, vt loquitur Lucretius, dormiunt tamen facilè, & tranquillè propter continentiam, & moderationem, quam adhibent in cibo, & potione. Iuuenes contrà propter cruditates ex vinolentia, & edacitate natas, nocteis inſomneis, & doloris, ac moleſtiæ plenas traducunt.

38 crebro funali, & tibicine) ſic habent libri omnes manuſcripti: & ita edidit Langius: cui aſſentior. Nam (vt ait idem) non dicit M. Tullius Duillium vno funali delectari ſolitum, ſed multo, & crebro. Si quis tamen malet legi, cereo, quod alij ſubſtituerũt,

non pugnabo. teſtabor tamen hanc eſſe ſcripturam antiquam, & (vt arbitror) rectam & veram.

39 accubitionem epularem) Nonius legit, accubitionem: quem ſequimur: cùm præſertim eum eo faciant nonnulli libri veteres. nam libri vulgati habent, accubationem.

40 à ſummo adhibetur) deleta voce, magiſtro, ita hîc legendum cenſueram olim: qui à ſummo adhibetur: quamuis omnes quos vidi, libri, eam habeât. A ſummo autem, ideſt, ab eo, qui ſummus accumbit. In conuiuijs enim alij ſummi accumbebant, alij imi: vt docuimus in commentar. Horat. Et nunc in ſententia maneo, cùm præſertim Turnebus mihi ſuffragetur Aduerſ. lib. X I I. ca. V I. vbi teſtatur ſe in libro antiquiſſ. hanc vocem, magiſtro, non reperiſſe. Et verò alius eſt is, qui magiſter dicitur, alius, qui ſummus accumbit. Præterea magiſter, ſine epitheto, ſummus conuiuij dominus, & rex intelligitur, hoc eſt συμποσιάρχης. Quare vox magiſtro, delenda eſt, vt ab aliquo ſciolo addita, & ſuperuacanea. Deinceps autem malim legi, in poculis: vt habet liber Danielis, & Pithœi, quàm, vt alij, in poculo.

41 Ergo non deſiderare, dico eſſe iucundius.) Ex libris manuſcriptis alij ſic habent, ergo hoc non deſiderare, &c. alij non habent pronomen, hoc: alij habent, ergo hæc non deſiderare: quos Langius ſecutus eſt. nulli habent hoc totum, quàm frui. Et verò res ipſa loquitur, ab aliquo eſſe adiectum. Nam ſatis ſubintelligitur ex ſuperiore illo loco, iucundius eſt carere, quàm frui. Sed in hoc pręterea immutauit olim vulgatam lectionem Langius, quòd nô, Ergo hoc, ſed, Hoc ergo, edendum curauit.

42 primùm prauis fr. r.) ſic eſſe legendum, cùm ſuperiora declarant, tum illud, quod eſt in adoleſcentia vitioſiſſimum. libri manuſcr. ferè omnes habent, primùm paruulis, &c. vulg. paruis frrebus.

43 vapore & complexu ſuo) libri veteres habent, & compreſſu ſuo: quos ſecutus eſt Langius: & laudo factum.

44 & elicit herbeſcentem, &c.) legendum fortaſſe eſt, & eijcit: in quibus verbis ſæpe variatum eſt.

45 aut ex acino vinaceo) Omnes libri veteres habent, ex acino vinaceo. quos ſequor. alij, ex acino vinacei.

46 & nimios ſolis defendit ardores,) ſic habent omnes libri & manuſcripti, & typis excuſi. neque eſt, quod quiſquam mendoſum ſuſpicetur: &, defugit, quod Gaza fecit, reponendum putet. nam defendere hoc loco valet, propulſare, arcere. ſic, Horat. ſatyra 3. lib. 1. & tota, quæ defendere frigus, Quamuis craſſa queat. Cęſar lib. 1. de bello Gall. quòd non bellum intulerit, ſed defenderit. Cicero de offic. lib. 3. etenim ſi is, qui non defendit iniuriam, neque propulſat, &c. Plautus Moſtell. Heus, ecquis hîc eſt, maximam qui his iniuriam Foribus defendat?

47 quibus nihil inuênit agricult.) legendum vt habent omnes libri veteres, agricultura, non vt vulg. agricola.

48 & penuaria eſt) libri veteres omnes habent, penaria.

49 ſuperuacaneis operis) ſic legendum eſt, & ſic habent noſtri omnes libri veteres. quod eò adſcripſi, quòd Langius edidit. ſuperuacanei operis &c. quod ferri nõ poteſt. ſuperuacaneæ operæ ſunt, eæ, quæ de neceſſariis reliquæ ſunt, & quæ remiſſionis animorũ cauſa ſumuntur.

50 Idipſum tamen, vt lubebit) ſecutus ſum olim libros vulgatos. Nam manuſcripti habent, idipſum tamen vtrum lubebit. quod nunc magis probo. Quin pauci admodum habent particulam, tamen. quæ mihi tamen videtur neceſſaria. aut, niſi adſcribatur, ſic legendum videtur, Atq. idipſum vtrum lubebit.

51 qui afflarentur è floribus) ſic habent tres codices manuſcrip. Cuiatianus autem, efflagrarentur. vnde facilè fieri poſſet, efflarentur. poſſet tamen etiam indidem elici, efflagrarent: ſed iudicent acutiores: ego, afflarentur, probo, neque, efflarentur, tamen damno. afflarent, etiam, quod tamen nuſquam reperi, ferri põt.

52 ad centeſimum annum accepimus vitam perduxiſſe) noſtri ferè omnes libri veteres non habent, vitam: neque videntur habuiſſe Langiani.

53 illud ellogium, Vno ore quem &c.) Olim aliter: nunc ſic edendum curaui. noſtri enim omnes libri veteres habent, ellogium vnicum plurimæ, &c. Mouet me ſimilis locus lib. 2. de Finibus. Vocem. vnicum, autem retinendum puto, ita vt cohæreat cum, virum, & ita legatur: in quem illud ellogium. Vno ore quẽ vnicum plurimę conſentiunt &c. credibile enim eſt treis voces, vno ore quem, a librario eſſe omiſſas, propter ſimilitudinem nominis, vnicum. Quòd ſi quis hoc totum, vno ore, delendum cenſebit, propterea quòd non reperitur in libris manuſcriptis, non repugnabo. ellogium autem, ſeu, eclogium, quare edendum curarim, non, vt vulgò, elogium, alibi cauſam expoſuimus.

54 quanta in altero diritas) diritas edendum curauit Langius, Nonium ſecutus: & item ego olim. ſed liquet mihi deierare, me in nouem codicibus veteribus, planè reperiſſe ſcriptum, duritas: idque mihi longè magis placet, quàm, diritas: rectéque opponitur comitati: non item, diritas. Præterea parciores & ſeueriores in filios patres, duri & ferrei dicuntur, non, diri.

55 aut etiam optanda) ſic habent libri veteres, alii, appetenda. Doctus quidam exiſtimat legendum, oppetenda.

56 quum id, quod) legendum fortaſſe eſt, quòd id, quod.

57 vſque ad plaudite, veniendum) ſic libri veteres ferè omnes habent. & ita edidit Langius. vulgati autem, viuendum, quod quamuis non damnem, hoc alterum tamen magis probo. eſt enim venuſta translatio, vt & infrà paullo pòſt, ibi: ſin proceſſeris longiùs: id eſt, ſin diutiùs vixeris. Pręterea paullo antè proximè, vbi ceteri libri habent, ſapienti vſque ad plaud. plerique è noſtris habent, ſapientib. vſq. ad pl.

58 certíſque ſenſibus) ſic pleriq. habent libri veteres: nonnulli vulgati, ceteris. Quidam legi volunt, rectíſque ſenſibus.

59 neq. funera fletu Faxit.) Suffridus admonet, ſe in vno cod.

manuſcr. reperiſſe ſcriptum, neq. funere fletum Faxit. quod loqu di genus æquè eſt inſolens, atq. illud, quod notauit Eraſmus, funera facere. Itaque quid ſi dicamus ab Ennio ſcriptum eſſe, neq. funere leſſum Faxit. Quid ſit leſſum autem, aliunde lector diſcat licet.

60 & graui opere perfungimur.) Videtur legendum, graui onere: vel potiùs, graui opera. ſic Lucre. parua perfunctus opella. Verumtamen nihil hîc auſim mutare ſine librorum manuſcri. auctoritate.

61 delibatos animos haberemus) aliàs, delibratos, id eſt, decerptos & detractos, quaſi corticem detractum dicas. Nam omnino idem dicit, quod lib. 5. Tuſc. q. Humanus auté animus decerptus ex mente diuina cum alio nullo, &c.

62 Hæc Platonis ferè) libri quidam veteres habent. Hæc Plato noſter.

63 ad immortalitaté & gloriam niteretur) ſic edi malui, quàm vt Langius, ad immortalitatis gloriam, &c quamuis nonnulli libri veteres ſic habeant. Nam ego quoq. in duobus cod. Memmianis ſcriptum reperi, ad immortalitatem & gloriam. vulgati autem habent, ad immortalem gloriam, quam lectionem non damno.

M. TVLL.

M. TVLL. CICERONIS LÆLIVS, SIVE DE AMICITIA Dialogus, ad T. Pomponium Atticum.

PRAEFATIO.

QVINCTVS *Mucius augur*[a] *Scęuola multa narrare de C. Lælio, ſocero ſuo, memoriter, & iucundè ſolebat, nec dubitare illum in omni ſermone appellare ſapientem. Ego autem à patre ita eram deductus ad Scæuolam, ſumta virili toga, vt, quoad poſſem, & liceret, à ſenis látere numquam diſcederem. Itaque multa ab eo prudenter diſputata, multa etiam breuiter, & commodè dicta, memoriæ mandabam: fierique ſtudebam eius prudentia doctior. Quo mortuo, me ad pontificem Scæuolam contuli: quẽ vnum noſtrę ciuitatis & ingenio,*[b] *& induſtria præſtantiſſimum audeo dicere. Sed de hoc aliàs: nunc redeo ad augurem. Cùm ſæpe multa narrare, tum memini, domi in hemicyclio ſedentem, ut ſolebat, cùm & ego eſſem vnà, & pauci admodum familiares, in eum ſermonem illum incidere, qui tum ferè*[c] *multis erat in ore. meminiſti enim profectò, vt opinor, Attice, & eo magis, quòd P. Sulpicio vtebare multum; cùm is tribunus pl. capitali odio à Q. Pompeio, qui tum erat conſul, diſſideret. quo-cum coniunctiſſimè, & amantiſſimè vixerat,*

a cognomẽ, Scæuola abeſt ab o. v. e.

b L. & iuſtitia

c q. v. c. omnibus erat in ore.

rat, quanta hominum eſſet vel admiratio, vel querela. Itaque tum Scæuola, cùm in eam ipſam mentionem incidiſſet, expoſuit nobis ſermonem Lælij de amicitia, habitum ab illo ſecum, & cum altero genero C. Fannio, Marci filio, paucis diebus poſt mortem Africani. Eius diſputationis ſententias memoriæ mandaui: quas in hoc libro expoſui meo arbitratu. quaſi enim ipſos [a] introduxi loquenteis, ne, Inquam, &, Inquit, ſæpius interponeretur: [b] atque id eo feci, vt tanquam à præſentibus coràm haberi ſermo videretur. cùm enim ſæpe mecũ ageres, Attice, vt de amicitia ſcriberem aliquid, digna mihi res cùm omnium cognitione, tum noſtra familiaritate viſa eſt. itaque feci nõ inuitus, vt prodeſſem multis tuo rogatu. Sed, [c] vt in Catone maiore, qui eſt ſcriptus ad te de ſenectute, Catonem induxi ſenem diſputantem, quia nulla videbatur aptior perſona, quæ de illa ætate loqueretur, quàm eius, qui & diutiſſimè ſenex fuiſſet, & in ipſa ſenectute præ ceteris floruiſſet: ſic, cùm accepiſſemus à patribus, maximè memorabilem, C. Lælij, & P. Scipionis familiaritatem fuiſſe. C. Lælij perſona viſa eſt idonea mihi, quæ de amicitia ea ipſa diſſereret, quæ diſputata ab eo meminiſſet magiſter meus Scęuola. Genus autem hoc ſermonum, poſitum in hominum veterum auctoritate, & eorum illuſtrium, plus, neſcio quo pacto, videtur habere grauitatis. Itaque ipſe mea legens, ſic afficior interdum, vt Catonem, non me loqui exiſtimem. Sed vt tum ad ſenem ſenex de ſenectute, [d] ſic in hoc libro ad amicum amiciſſimus de amicitia ſcripſi. Tum eſt Cato locutus,

a v.c. induxi & ita L.

b o.v.c. atq; vt tãquam à pſentibus.

c L. vt in Catone maiore feci, qui eſt ſer.

d L. ſic hoc libro

locutus, quo erat nemo ferè ſenior tēporibus illis, nemo prudentior: nunc Lælius & ſapiens: ſic enim eſt habitus, & amicitiæ gloria excellens, de amicitia loquitur. Tu velim animum à me [a] *parumper auertas, Lælium, loqui ipſum putes. C. Fannius, & Q. Mucius ad ſocerum veniunt poſt mortem Africani: ab his ſermo oritur: reſpondet Lælius: cuius tota diſputatio eſt de amicitia: quam legens tu ipſe cognoſces.* FANNIVS. [b] *Sunt iſta vera, Læli: nec enim melior vir fuit Africano quiſquam, nec clarior. ſed exiſtimare debes, omnium oculos in te eſſe coniectos: vnum te ſapientem & appellant, & exiſtimant. tribuebatur hoc modò M. Catoni. ſcimus* [c] *L. Acilium apud patres noſtros appellatum eſſe ſapientem. ſed vterque alio quodam modo:* [d] *Acilius, quia prudens eſſe in iure ciuili putabatur: Cato, quia multarum rerum vſum* [e] *haberet, multáque eius & in ſenatu, & in foro vel prouiſa prudenter, vel acta conſtanter, vel reſponſa acutè ferebantur. propterea quaſi cognomen iā habebat in ſenectute ſapientis. te autem alio quodam modo* [f] *dicunt, non ſolùm natura, et moribus, verùm etiam ſtudio, & doctrina eſſe ſapientem: nec ſicut vulgus, ſed vt eruditi ſolent appellare ſapiētem, qualem in reliqua Græcia neminem. Nam, qui ſeptem appellantur, eos, qui iſta ſubtiliùs quærunt, in numero* [g] *ſapientum non habent. Athenis vnum accepimus, & eum quidem etiam Apollinis oraculo ſapientiſſimum iudicatum. hanc eſſe in te ſapientiam exiſtimant, vt omnia tua in te poſita eſſe ducas, humanóſque caſus virtute inferiores*

a al. paulliſper.
b L. Sūt iſta, Læli.
c L. Atilium.
d L. Atilius.
e L. habebat, & ita v. c.
f verbum, dicūt, abeſt ab o.v.c.
g v. c. ſapientium.

a eſſe, abeſt ab o.v.c.

riores[a] *eſſe putes. itaque ex me quærunt, credo et ex hoc item Scęuola, quónam pacto mortem Africani feras, eòque magis quòd his proximis Nonis, cùm in hortos D. Bruti auguris, commentandi cauſa, vt aſſolet, veniſſemus, tu non affuiſti: qui diligentiſſimè ſemper illum diem, & illud munus ſolitus eſſet obire.* SCAEVOLA. *Quærunt quidem, C. Læli, multi, vt eſt à Fannio dictum: ſed ego id reſpondeo, quòd animaduerti, te dolorem, quem acceperis cùm ſummi viri, tum amantiſſimi morte, ferre moderatè: nec potuiſſe non commoueri, nec fuiſſe id humanitatis tuæ. quòd autem*[b] *his Nonis in noſtro collegio non aſſuiſſes,*[c] *valetudinem cauſam, non mæſtitiam fuiſſe.* LAEL. *Rectè tu quidem, Scæuola, & verè, nec enim ab iſto officio, quod ſemper vſurpaui cùm valerē, abduci incommodo meo debui: nec vllo caſu arbitror hoc cōſtanti homini poſſe contingere, vt vlla intermiſſio fiat officij. Tu autem, Fanni, qui mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agnoſco, nec poſtulo, facis amicè: ſed vt mihi uidêris non rectè iudicas de Catone. aut enim nemo, quod quidem magis credo, aut, ſi quiſquam, ille ſapiens fuit. Quomodo enim (vt alia omittam) mortem filij tulit? memineram Paullum, videram*[d] *Caium: ſed hi nec comparentur Catoni maximo, & expectato viro. Quamobrem caue Catoni anteponas ne iſtum quidem ipſum, quē Apollo, vt ais, ſapientiſſimum iudicauit. Huius enim facta, illius dicta laudantur. De me autem (vt iam cum vtroque loquar) ſic habetote. Ego, ſi Scipionis deſiderio me moueri negem, quàm id rectè faciam,*

b pronomē, his, abeſt ab o.v.c.

c q.v.c. valitudinem cauſæ, nō męſtitiam fuiſſe. al. inualitudinē cauſę, &c.

d L. Gallum: ſed hi in pueris: Cato in perfecto, & ſpectato viro. Quāobrē &c.

vider

viderint ſapientes. ſed certè mẽtiar. moueor enim tali amico orbatus, qualis, vt arbitror, nemo vmquam erit: &, vt confirmare poſſum, nemo certè fuit. ſed non egeo medicina: me ipſe conſolor, & maximè illo ſolatio, quod eo errore careo, quo,[a] amicorũ deceſſu, pleriq. angi ſolent. nihil. n. mali accidiſſe Scipioni puto. mihi accidit, ſi q̃d accidit. ſuis aũt incommodis grauiter angi, non amicum, ſed ſeipſum amantis eſt. Cum illo verò quis neget actum eſſe præclare? niſi enim, quod ille minimè putabat, immortalitatem optare vellet, quid non eſt adeptus, quod homini fas eſſet optare? qui ſummam ſpem ciuium, quam de eo iam puero habuerant, continuo adoleſcens incredibili virtute ſuperauit. qui conſulatum petiuit nũquam, factus eſt conſul bis, primùm ante tempus: iterum ſibi, ſuo tempore reipu. pæne ſerò: qui, duabus vrbibus euerſis, inimiciſſimis huic imperio, nòn modò præſentia, verùm etiam futura bella deleuit. Quid dicam de moribus facillimis? de pietate in matrem? liberalitate in ſorores?[b] bonitate in ſuos? iuſtitia in omneis? [c] hæc nota ſunt vobis. quàm autem ciuitati carus fuerit, mærore funeris indicatum eſt. Quid igitur hũc paucorũ annorũ acceſſio iuuare potuiſſet? ſenectus enim quamuis non ſit grauis, vt memini Catonem vno anno antè, quàm mortuus eſt, mecum, & cum Scipione diſſerere, tamen aufert eam viriditatem, in qua [d] etiam tunc erat Scipio. Quamobrem vita quidem talis fuit, vel fortuna, vel gloria, vt nihil poſſet accedere. moriendi autem ſenſum celeritas abſtulit. quo de genere mor-

tis

a al. in amicorum diſc.

b q v. c. benignitate in.

c prouocabulum, hæc, abeſt ab o. v. c.

d. q. v. c. etiã num.

tis difficile dictu eſt: quid homines ſuſpicentur, videtis. Hoc tamen verè licet dicere,[a] P. Scipioni, ex multis diebus, quos in vita celeberrimos, lætiſſimóſque viderit, illum diem clariſſimum fuiſſe, cùm ſenatu dimiſſo, domum reductus [b] ad veſperam eſt, à patribus conſcriptis, à populi Romani ſocijs, & Latinis, pridie quàm exceſſit è vita: vt ex tam altę dignitatis gradu [c] ad ſuperos videatur potiùs, quàm ad inferos perueniſſe. neque enim aſſentior ijs, qui hæc nuper diſſerere cœperunt, cum corporibus ſimul [d] animas interire, atque omnia morte deleri. Plus apud me antiquorum auctoritas valet, vel noſtrorum maiorum, qui mortuis tam religioſa iura tribuerunt: quod non feciſſent profectò, ſi nihil ad eos pertinere arbitrarentur: vel eorum qui in hac terra fuerunt, magnámque Gręciam, quę nunc quidem deleta eſt, tum florebat, inſtitutis, & præceptis ſuis erudierunt: vel eius, qui Apollinis oraculo ſapientiſſimus eſt iudicatus: qui non tum hoc, tum illud, vt in pleriſque, ſed idem dicebat ſemper, animos hominum eſſe diuinos: iiſque,[3] [e] cùm è corpore exceſſiſſent, reditum [f] ad cælum patêre, optimóque, & iuſtiſſimo cuique expeditiſſimum, quod idem Scipioni videbatur: qui quidem quaſi pręſagiret, perpaucis ante mortem diebus, cùm & Philus, & Manilius adeſſent, & alij plures, túque etiam, Scæuola,[4] [g] mecum veniſſes, triduum diſſeruit de rep. cuius diſputationis fuit extremum ferè de immortalitate animorũ: quæ ſe inquiete per viſum ex Africano audiſſe dicebat. Id ſi ita eſt, vt optimi cuiuſque animus in morte facillimè

a q.v.c. P. Scipionis

b v c. ad veſperum eſt,

c q. v. c. ad ſuperos vidẽtur deos potiùs,

d L. animos int.

e al. cùm è corpore exiſſent,

f L. in cælum pat.

g al. me conueniſſes,

ſimè euolet,tanquam è cuſtodia,vinculiſque corporis:cui cenſemus curſum ad deos faciliorem fuiſſe, quàm Scipioni? Quocirca [5] merere hoc eius euentu,vereor,ne inuidi magis,quàm amici ſit. ſin autem illa vereor, vt idem interitus ſit animorum, & corporum,nec vllus ſenſus maneat:vt nihil boni eſt morte,ſic certè nihil mali.ſenſu enim amiſſo, fit idem quaſi natus non eſſet omnino:quem tamen eſſe natum & nos gaudemus,& hæc ciuitas, dum erit,lætabitur. Quamobrem cum illo quidem (vt ſuprà dixi)actum optimè eſt: mecum autem incōmodiùs: [a] quem fuit æquius, vt priùs introieram in vitam, ſic priùs exire de vita. ſed tamen recordatione noſtræ amicitiæ ſic fruor, vt beatè vixiſſe videar, quia cum Scipione vixerim: quocum mihi coniuncta cura de rep.& de priuata fuit, quocum domus fuit,& militia communis:& id, in quo eſt omnis vis amicitiæ,voluntatum,ſtudiorum,ſententiarum ſumma conſenſio. Itaque non tam iſta me ſapientiæ, quam modò Fannius commemorauit, [6] fama delectat,falſa præſertim, quàm,quòd amicitiæ noſtræ memoriam ſpero ſempiternam fore. idque mihi eo magis eſt cordi, quòd ex omnibus ſæculis vix tria, [7] aut quatuor [b] nominantur paria amicorum: quo in genere ſperare videor Scipionis amicitiam,& Lælij notam poſteritati fore. FANN. Iſtud quidem,Læli,ita neceſſe eſt:ſed,quoniam amicitiæ mentionem feciſti, & ſumus otioſi, pergratum mihi feceris, [c] ſpero item Scæuolæ,ſi, quemadmodum ſolet, de ceteris rebus, cùm ex te quæruntur:ſic de amicitia [d] diſputabis, quid ſentias, qualem

a L. quē fuerat æquius.

b fort. numerentur.

c al. credo item.

d L. diſputaris.

lem exiſtimes, quæ præcepta des. SCAE. *Mihi verò pergratum hoc erit, atque, idipſum cùm tecum agere conarer, Fannius anteuertit. quamobrem vtrique noſtrum gratum admodum feceris.* LAEL. *Ego verò non grauarer, ſi nihil ipſe confiderem: nam & præclara*[a] *viſa res eſt, & ſumus, vt dixit Fannius, otioſi. ſed quis ego ſum? aut quæ eſt in me facultas? doctorum eſt iſta conſuetudo, eáque Græcorum,*[b] *vt ijs proponatur, de quo diſputent quis ſubitò. Magnũ opus eſt, egétq. exercitatione non parua. Quamobrem quę diſputari de amicitia poſſunt, ab eis cenſeo petatis, qui iſta profitentur. ego vos hortari tantùm poſſum, vt amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. nihil eſt enim tam naturæ aptum, tam conueniens ad res vel ſecundas, vel aduerſas. Sed hoc primùm ſentio, niſi in bonis amicitiam eſſe non poſſe, neque id ad viuum reſeco, vt illi, qui hæc ſubtiliùs diſſerunt, fortaſſe verè, ſed ad communem vtilitatem parum. negant enim, quemquam virum bonum eſſe, niſi ſapientem. Sit ita ſanè. ſed eam ſapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo eſt conſecutus. nos autem ea, quæ ſunt in vſu, vitáque communi, non ea, quæ finguntur, aut optantur,*[c] *ſperare debemus. numquam ego dicã, C. Fabriciũ,*[d] *M. Curium, T. Coruncanũ, quos ſapienteis noſtri maiores iudicabant, ad iſtorum normam fuiſſe ſapienteis. Quare ſibi habeant ſapientiæ nomen & inuidioſum, & obſcurum: concedántque, vt hi boni viri fuerint. Ne id quidem facient. negabũt, id, niſi ſapienti, poſſe concedi. Agamus igitur pingui*

Minerua,

[a] participiũ, viſa, abeſt ab o.v.c.

[b] L. vt ijs ponatur,

[c] L. ſpectare

[d] L. M'Curiũ T. Coruncanium,

Minerua, vt aiunt. Qui ita ſe gerunt, ita viuũt, vt eorum probetur fides, integritas,[a] æqualitas, liberalitas: nec ſit in eis vlla cupiditas, vel libido, vel audacia: ſintq. magna cõſtantia, vt ij fuerunt, modò quos nominaui: hos viros bonos, vt habiti ſunt, ſic etiã appellandos putemus,[b] qui aßequuntur, quantũ homines poßunt, naturã optimã[c] rectè viuendi ducẽ. ſic enim mihi perſpicere videor, ita natos eße nos, vt inter omneis eßet ſocietas quædã: maior autẽ, vt quiſque proximè accederet. itaq. ciues, potiores[d] ſunt, quã peregrini: & propinqui, quã alieni. cũ his enim amicitiam natura ipſa peperit: ſed ea non ſatis habet firmitatis. nãq. hoc præſtat amicitia propinquitati, quòd ex propinquitate beneuolentia tolli poteſt, ex amicitia autẽ non poteſt. ſublata .n. beneuolẽtia amicitiæ nomẽ tollitur, propinquitatis manet. Quanta autẽ uis amicitiæ ſit, ex hoc intelligi maximè poteſt: quod[e] ex infinita ſocietate generis humani, quã cõciliauit ipſa natura, ita contracta res eſt, & adducta in anguſtũ, vt omnis caritas[8] aut inter duos, aut inter paucos iungeretur. Eſt autem amicitia nihil aliud, niſi omnium diuinarum, humanarúmque rerum cum beneuolentia, & caritate[f] ſumma conſenſio:[9] qua quidem haud ſcio an, excepta ſapientia,[g] quicquã melius, homini ſit à dijs immortalibus datum. diuitias alij præponunt, bonam alij valetudinem, alij potentiam, alij honores, multi etiam voluptates. beluarum hoc quidem extremum eſt: illa autem ſuperiora, caduca, & incerta, poſita non tam in noſtris conſilijs, quàm in fortunæ temeritate.

a L. æquitas

b q. v. e quia ſequantur, aliqui ſequãtur,

c v. e benè viuendi

d ſunt, abeſt ab o. v. c.

e al. ex infinitate ſocietatis

f vox, ſumma, abeſt ab o. v. c. nec agnoſcit. L.

g o. v. c. nihil melius homini ſit

Qui

Qui autem in virtute ſummum bonum ponunt, pręclare illi quidem, ſed hæc ipſa virtus amicitiam & gignit, & continet: nec ſine virtute amicitia eſſe vllo pacto poteſt. Iam virtutem ex conſuetudine vitæ, ſermoniſq. noſtri interpretemur:[a] *nec metiamur eã, vt quidã indocti, verborum magnificẽtia: viróſq. bonos eos, qui habentur, numeremus, Paullos, Catones,* [b] *Caios, Scipiones, Philos. his communis vita contenta eſt. eos autem omittamus, qui omnino nuſquam reperiuntur. Taleis igitur inter viros amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere.* 10 *Principiò,* [c] *cui poteſt eſſe vita vitalis, vt ait Ennius, qui nõ in amici mutua beneuolentia cõquieſcat? Quod dulcius, quàm habere, quicum omnia audeas ſic loqui, vt tecum? Quis eſſet tantus fructus in proſperis rebus, niſi haberes, qui illis æquè, ac tu ipſe, gauderet? aduerſas verò fere difficile eſſet ſine eo, qui illas grauiùs etiam, quàm tu, ferret. denique ceteræ res, quæ expetuntur, opportunæ ſunt ſingulæ rebus ferè ſingulis: diuitiæ, vt vtare: opes, vt colare: honores, vt laudere: voluptates, vt gaudeas: valetudo, vt dolore careas, & muneribus fungare corporis: amicitia res plurimas continet: quoquò te verteris, præſtò eſt, nullo loco excluditur: numquam intempeſtiua, numquam moleſta eſt. Itaque non aqua, non igni,* [d] *non aëre, vt aiunt, pluribus locis vtimur, quàm amicitia. neque ego nunc de vulgari, aut de mediocri (quæ tamen ipſa & delectat, & prodeſt) ſed de vera, & perfecta loquor, qualis eorum, qui pauci* [e] *nominantur, fuit. nam & ſecundas*

a L. nec eam, vt quidã docti, verb. magnif. metiamur: viróſq.
b L. Gallos.
c L. quæ poteſt eſſe vita vitalis, vt ait Ennius, quæ non &c. al. qui poteſt eſſe vita vitalis vt ait Ennius quę non &c.
d hoc totum, non aëre, abeſt, ab o. v. c.
e fort. numerantur,

das res, ſplendidiores facit amicitia, & aduerſas partiens, communicánsque leuiores. Cúmque plurimas, & maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum præſtat omnibus, [a] *quòd bona ſpe prælucet in poſterum: nec debilitari animos, aut cadere patitur: verùm etiam amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur ſui. Quocirca & abſentes adſunt, & egentes abundant,* [b] *& imbecilles valent, &, quod difficilius dictu eſt, mortui viuunt: tantus eos honos, memoria, deſiderium proſequitur amicorum. ex quo illorum beata mors videtur: horum vita laudabilis. quòd ſi exemeris ex natura rerum beneuolentiæ* [c] *coniunctionem: nec domus vlla, nec vrbs ſtare poterit: ne agri quidem cultus permanebit. id ſi minùs intelligitur, quanta vis amicitiæ, concordiæq́; ſit: ex diſſenſionibus, atque ex diſcordijs percipi poteſt. quæ enim domus tam ſtabilis, quæ tam firma ciuitas eſt, quæ non odijs, atque diſſidijs funditus poſſit euerti? ex quo, quantum boni ſit in amicitia, iudicari poteſt. Agrigentinum quidem, doctum quendam virum, carminibus Græcis vaticinatum ferunt: quæ in rerum natura, totóque mundo conſtarent, quæq́; mouerentur, ea contrahere amicitiam,* [d] *diſſipare diſcordiam. atque hoc quidem omnes mortales & intelligunt, & re probant. Itaque, ſi quando aliquod officium exſtitit amici in periculis aut adeundis, aut communicandis, quis eſt, qui id non maximis efferat laudibus? qui clamores tota cauea nuper in hoſpitis, & amici mei, M. Pacuuij, noua fabula: cùm, ignorante rege, vter eorum eſſet*

a L. quod bonam ſpem prælucet in

b L. & imbecilli valent,

c L. vinctionem:

d v. c. diſſupare diſc.

Oreſtes,

Oreſtes, Pylades Oreſtem ſe eſſe diceret, vt pro illo necaretur: Oreſtes autem, ita vt erat, Oreſtem ſe eſſe perſeueraret? ſtantes autem plaudebant in re ficta: quid arbitramur in vera fuiſſe facturos? facilè indicabat ipſa natura vim ſuam: cùm homines, quod facere ipſi non poſſent, id rectè fieri in altero iudicarent. Hactenus mihi videor, de amicitia [a] *quid ſentirem, potiſſimè dixiſſe. ſi qua præterea ſunt (credo autem eſſe multa) ab ijs, ſi videbitur, qui iſta diſputant, quæritote.* FANN. *Nos autem à te potiùs: quamquam etiã ab iſtis ſæpe, quęſiui, & audiui, non inuitus equidem:* [13] *ſed aliud quoddam* [b] *expetimus filum orationis tuę.* SCAE. *Tum magis id diceres, Fanni, ſi nuper in hortis Scipionis, cùm eſt de rep. diſputatum, affuiſſes. qualis tum patronus iuſtitiæ fuit contra accuratam orationem Phili?* FANN. *Facile id quidem fuit, iuſtitiam iuſtiſſimo viro defendere.* SCAE. *Quid amicitiam? nónne facile ei erit, qui ob eam ſumma fide, conſtantia, iuſtitiáque ſeruatam maximam gloriam ceperit?* LAEL. *Vim hoc quidem eſt afferre. quid.n. réfert, qua me rõne cogatis? cogitis certè: ſtudijs enim generorum, præſertim in re bona, cùm difficile eſt, tum ne æquum quidem, obſiſtere. Sæpiſſimè igitur mihi de amicitia cogitanti, maximè illud conſiderandum videri ſolet, num propter imbecillitatem, atque inopiam,* [c] *deſideranda ſit amicitia: vt dandis, recipiendisque meritis, quod quiſque minùs* [d] *per ſe poſſet, id acciperet* [e] *ab alio, viciſſimque redderet: an eſſet hoc quidem proprium amicitiæ, ſed antiquior, & pulchrior, & magis à*

a L. quid ſentirem, potuiſſe dicere. ſi qua &c.

b verbũ, expetimus, nullis in codicib. vet. reperitur.

c v.c. deſiderata ſit am. & ita L.

d L. per ſe ipſe poſſet.

e al. ab illo.

natura

natura ipſa profecta alia cauſa. amor enim, ex quo Amicitia nominata eſt, princeps eſt ad beneuolentiam coniungendam. nam vtilitates quidem etiam ab ijs percipiuntur ſæpe, qui ſimulatione amicitiæ coluntur, & obſeruantur temporis cauſa. In amicitia autem nihil fictum, nihil ſimulatum: &, quidquid in ea eſt, id & verum, & voluntarium eſt. Quapropter à natura mihi videtur potiùs, quam ab [a] imbecillitate, orta amicitia, & applicatione magis animi cum quodam ſenſu amandi, quàm cogitatione, quantum [b] illa vtilitatis eſſet habitura. Quod quidem quale ſit, etiam in beſtijs quibuſdam animaduerti poteſt: quæ ex ſe natos ita amant ad quoddam tempus, & ab eis ita amantur, vt facilè earum appareat ſenſus. quod in homine multo eſt euidentius. Primùm ex ea caritate, quæ eſt inter natos, & parenteis: quæ dirimi, niſi deteſtabili ſcelere, non poteſt: Deinde, cùm ſimilis ſenſus exſtitit amoris, ſi aliquem nacti ſumus, cuius cum moribus, & natura congruamus, quòd in eo quaſi lumen aliquod probitatis, & virtutis perſpicere videamur. nihil eſt enim amabilius virtute: nihil, quod magis alliciat [c] homines ad diligendum: quippe cùm propter virtutem, & probitatem eos etiã, quos numquam uidimus, quodam modo diligamus. Quis eſt, qui C. Fabricij, [d] M'Curij cum caritate aliqua, et beneuolentia memoriam non vſurpet, quos numquam viderit? quis autem eſt, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Caſſium, Sp. Mælium non oderit? Cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum, Pyrrho, & Hannibale. ab altero pro-

a indigentia

b v c. illa res util.

c vox homines, abeſt ab o.v.c.

d L.M'Curij

pter probitatem eius non nimis alienos animos habemus: alterum propter crudelitatem [a] eius ſemper hæc ciuitas oderit. Quòd ſi tanta vis probitatis eſt, vt eam vel in eis, quos numquam vidimus, vel, quod maius eſt, in hoſte etiam diligamus: quid mirum, ſi animi hominum moueantur, cùm eorum, quibus-cum vſu coniuncti eſſe poſſunt, virtutem, & bonitatem perſpicere videantur? Quamquam confirmatur amor & beneficio accepto, & ſtudio perſpecto, & conſuetudine adiuncta: quibus rebus ad illum primum motum animi, & amoris adhibitis, admirabilis quædam exardeſcit beneuolentiæ magnitudo: quam ſiqui putãt ab imbecillitate proficiſci, vt ſit per quem quiſque aſſequatur, quod deſideret: humilem ſanè relinquunt, & minime generoſum, vt ita dicam, ortum amicitiæ: quam ex inopia, atque indigentia [b] naſci volunt. quod ſi ita eſſet: vt quiſque valetudinis minimum in ſe eſſe arbitraretur, ita ad amicitiam eſſet aptiſſimus. quod longè ſecus eſt. vt enim quiſque ſibi plurimum confidit, & vt quiſque maximè virtute, & ſapientia ſic munitus eſt, vt nullo egeat, ſuáque omnia in ſeipſe poſita iudicet: ita in amicitijs expetendis, colendisque maximè excellit. Quid enim Africanus [c] erat indigens mei? Minimè hercle: ac ne ego quidem illius: ſed ego admiratione quadam virtutis eius: ille viciſſim opinione fortaſſe nonnulla, quam de meis morib. habebat, me dilexit: auxit beneuolentiam conſuetudo. Sed quamquam vtilitates multæ, & magnæ conſecutæ ſunt, non ſunt tamen ab earum ſpe cauſæ diligendi profectæ. Vt enim be-

nefici,

[a] prouocabulum, eius, nullis in co. v. reperitur.

[b] L. natã vol.

[c] verbum, extat, nullis in v. c. comparet

neſici, liberaléſque ſumus, non vt exigamus gratiam: neque enim beneficium fœneramur, ſed natura propenſi ad liberalitatem ſumus: ſic amicitiam non ſpe mercedis adducti, ſed quòd omnis eius fructus in ipſo amore ineſt, expetendam putamus. Ab iis, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longè diſſentimus. nec mirum. nihil enim altum, nihil magnificum, ac diuinum ſuſpicere poſſunt, qui ſuas omneis cogitationes abiecerunt in rem tam humilem, támque contemtam. Quamobrē hoc quidem ab hoc ſermone remoueamus: ipſi autem [a] intelligamus, à natura gigni ſenſum diligendi, & beneuolentiæ caritatem, facta ſignificatione probitatis: quam qui appetiuerunt, applicant ſeſe, & propiùs admouent, vt & vſu eius, quem diligere cœperunt, fruantur, & moribus: ſintque pares in amore, & æquales: propenſioréſque ad bene merendum, quàm ad repoſcendum. [b] Atque hæc inter eos ſit honeſta certatio. ſic & vtilitates ex amicitia maximæ capientur: & erit eius ortus à natura, quàm ab imbecillitate, & grauior, & verior. nam ſi vtilitas amicitias conglutinaret, eádem commutata diſſolueret. ſed quia natura mutari nō poteſt, idcircò verę amicitię ſempiternæ ſunt. Ortum quidem amicitiæ videtis, niſi quid ad hæc fortè vultis. SCAE. Tu verò perge, Læli, pro hoc enim, qui minor eſt natu, meo iure reſpondeo. FANN. Rectè tu quidem. quamobrem audiamus.

LAEL. Audite verò, optimi viri, ea quæ ſæpiſſimè inter me, & Scipionem de amicitia diſſerebātur. quamquam ille quidem nihil difficilius, eſſe di-

a L. intelligamus, natura gigni &c. & ita v. c.

b L. atque inter eos ſit, hæc honeſta certatio. & ita v. c.

modò poſuimus, propter recentem pœnam Ti. Gracchi, ſuſtinuimus. De C. Gracchi autem tribunatu quid exſpectem, non libet augurari. [a] ſerpit enim deinde res: [b] quæ procliuis ad perniciem, cùm ſemel cœpit, labitur. videtis in tabella iam antè quãta ſit facta labes, primò Gabinia lege, biennio autem pòſt, Caſſia. Videre iam videor populum R. à ſenatu diſiunctum, multitudinisque arbitrio res maximas agi. plures enim diſcent, quemadmodum hæc fiant, quàm quemadmodum his reſiſtatur. Quorſum hæc? quia ſine ſocijs nemo quidquam tale conatur. Præcipiendum eſt igitur bonis, vt, ſi in eiuſmodi amicitias ignari caſu aliquo inciderint, ne exiſtiment, ita ſe alligatos, vt ab amicis 12 *[c] in magna re aliqua in remp. peccantibus, non diſcedant: improbis autem pœna ſtatuenda eſt: nec minor verò ijs, qui ſequuti erunt alterum, quàm ijs, qui ipſi fuerint impietatis duces. Quis clarior in Græcia Themiſtocle? quis potentior? qui cùm imperator bello Perſico ſeruitute Græciam liberaſſet, propterque inuidiam [d] in exſilium miſſus eſſet, ingratæ patriæ iniuriam non tulit, quam ferre debuit. Fecit idem quod XX. annis antè apud nos fecerat Coriolanus. His adiutor contra patriam inuentus eſt nemo. itaque mortem ſibi vterque [e] conſciuit. Quare talis [f] improborum conſenſio non modò excuſatione amicitiæ tegenda non eſt, ſed potiùs omni ſupplicio vindicanda: vt ne quis ſibi conceſſum putet, amicum, bellum patriæ inferentem, ſequi. quod quidem, vt res cœpit ire, haud ſcio, an aliquando futurum ſit. mihi autem non minori cu-*

quoquo modo potuim9. propt.
a L. ſerpit deinde res: quę
b q. v. c. quæ ꝓcliuius ad pernic.
c L. ĩ magnã aliquã rẽpu. peccantib.
d al. in exſilium
e L. cõcluit.
f al. impiorũ

ræ eſt, qualis reſp. poſt mortem meam futura ſit, quàm qualis hodie ſit.

Hæc igitur prima lex amicitiæ ſanciatur, vt ab amicis honeſta petamus, amicorum cauſa honeſta faciamus: ne exſpectemus quidem, dum rogemur: ſed ſtudium ſemper adſit, cunctatio abſit: conſilium verum dare gaudeamus liberè: plurimùm in amicitia amicorum bene ſuadentium valeat auctoritas: eáque adhibeatur ad monendum non modò apertè, ſed etiam acriter, ſi res poſtulabit: & adhibitæ pareatur. Nam quibuſdam, quos audio ſapienteis habitos in Græcia, placuiſſe opinor mirabilia quædam. [13] *ſed nihil eſt, quod illi non perſequantur* [a] *ſuis argutijs: partim fugiendas eſſe nimias amicitias, ne neceſſe ſit vnum ſollicitum eſſe pro pluribus: ſatis, ſupérque eſſe ſibi* [14] *ſuarum cuique rerum* [b] *curam: alienis nimis implicari moleſtum eſſe: cōmodiſſimum eſſe quàm laxiſſimas habenas habere* [c] *amicitiæ: quas vel adducas, cùm velis, vel remittas. caput enim eſſe ad beatè viuendum, ſecuritatem: qua frui non poſſit animus, ſi tanquam parturiat vnus pro pluribus. Alios autem dicere aiunt multo etiam inhumaniùs (quem locum breuiter perſtrinxi paullo antè) præſidij, adiumentique cauſa, non beneuolentię, neque caritatis, amicitias eſſe expetendas: itaque vt quiſque minimum firmitatis habeat, minimúmque virium, ita amicitias appetere maximè. ex eo fieri, vt mulierculæ magis amicitiarum præſidia quærant, quàm viri: & inopes, quàm opulenti: & calamitoſi,* [d] *quàm ij, qui putantur beati. O præclaram ſapientiam! So-*

a al. argutiùs

b vox, curā, abeſt ab o. v. cod.

c fort. amicitiam:

d fort. quàm beati. Ópr.

ri. Quamobrem id primum videamus, ſi placet, quatenus amor in amicitia progredi debeat. num, ſi Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuere? num [a] Becillinum amici regnum appetentem, num Sp. Mælium debuerũt iuuare? Ti. quidem Gracchum remp. vexãtem, à Q. Tuberone, æqualibúsque amicis derelictum videbamus. At C. Bloſſius, Cumanus, hoſpes familiæ veſtræ, Scæuola, cùm ad me, qui aderam Lænati, [b] & Rutilio conſulibus in conſilio, deprecatum veniſſet, hanc, vt ſibi ignoſcerem, cauſam afferebat, quòd tanti T. Gracchum feciſſet, vt, quidquid ille vellet, ſibi faciendum putaret. Tum ego, Etiámne, inquam, ſi te in Capitolium faces ferre vellet? Numquam, inquit, voluiſſet id quidem: ſed, ſi voluiſſet, paruiſſem. Videtis, quàm nefaria vox, & hercle ita fecit, vel plus etiam, quàm dixit. Non enim paruit ille Ti. Gracchi temeritati, ſed præfuit: nec ſe comitem illius furoris, ſed ducem præbuit. Itaque hac amentia, quæſtione noua perterritus, in Aſiam profugit, ad hoſteis ſe contulit, pœnas reip. graueis, iuſtáſque perſoluit. Nulla eſt igitur excuſatio peccati, ſi amici cauſa peccaueris. nam, cùm conciliatrix amicitiæ, virtutis opinio fuerit, difficile eſt amicitiam manere, ſi à virtute defeceris. Quod ſi rectum ſtatuerimus, vel concedere amicis, quidquid velint, [c] vel impetrare ab amicis, quidquid velimus, [19] [d] perfecta quidem ſapientia ſumus, ſi nihil habeat res vitij: ſed loquimur de ijs amicis, qui ante oculos ſunt, quos videmus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos

Q 5 nouit

a L. Viſcellinum

b L. & Rupilio

c L. vel impetrare ab ijs, qu.

d L. perfecta quidẽ ſapientia ſi ſimus, nihil habeat res vitij:

ſectum: tantúmque abeſt, vt amicitiæ propter indigentiam colantur, vt ij, qui opibus, & copijs, maximéque virtute præditi, in qua plurimum eſt præſidij, minimè alterius indigeant, liberaliſſimi ſint, & beneficentiſſimi. Atque haud ſcio an ne opus ſit quidem, nihil vmquam omnino deeſſe amicis. Vbi enim ſtudia noſtra viguiſſent, ſi numquam ſtudio, numquam conſilio, numquam opera noſtra nec domi, nec militiæ Scipio eguiſſet? non igitur vtilitatem amicitia, ſed vtilitas amicitiam conſecuta eſt. Non ergo erunt [a] homines [16] diuitijs affluentes audiendi, ſiquando de amicitia, quam nec vſu, nec ratione habent cognitam, diſputabunt. Nam quis eſt, pro deûm fidem, atque hominum, qui velit, vt neque diligat quemquam, nec ipſe ab vllo diligatur, circumfluere omnibus copijs, atque in omniũ rerum abundantia viuere? hæc enim eſt tyrannorum vita nimirũ, in qua nulla fides, nulla caritas, nulla ſtabilis beneuolentiæ poteſt eſſe fiducia: omnia ſemper ſuſpecta, atque ſollicita: nullus locus eſt amicitiæ. quis enim aut eum diligat, quem metuit: aut eum, à quo ſe metui putat? Coluntur tamen ſimulatione [b] amicitiæ duntaxat ad tempus. quòd ſi fortè (vt fit plerumque) ceciderint: tum intelligitur, quàm fuerint inopes amicorum. quod Tarquinium dixiſſe ferunt, [c] tum, cùm exſul eſſet, ſe intellexiſſe, quos fidos amicos habuiſſet, [d] quóſque infidos, cùm iam neutris gratiam referre poſſet. Quãquam miror [e] in illa ſuperbia, & importunitate, ſi quemquam habere potuit. Atque vt huius, quem dixi, mores, veros amicos parare non potuere: ſic

multo-

a L. homines delicijs diffluentes al. affluentes

b vox, amicitiæ, abeſt à v. c.

c pleriq. v. c. tum exſulantem,

d v. c. quos infidos

e præpoſitio, in, non repe ritur in v. c.

multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideleis.non enim ſolùm ipſa fortuna cæca eſt, ſed eos etiam plerumque efficit cæcos, quos cõplexa eſt.[17] Itaq.illi efferuntur fere faſtidio,et cõtumacia: neque quidquam inſipiente fortunato intolerabilius fieri poteſt. Atque hoc quidem videre licet, eos, qui anteà commodis fuerunt moribus: imperio,poteſtate, proſperis rebus [a] immutari,ſperniq. ab ijs veteres amicitias,& indulgeri nouis. Quid autem ſtultius, quàm,vt plurimum copijs,facultatibus,opibus poſſint,cetera parare,quæ parant, pecuniam,equos,famulos,veſtes egregias,vaſa pretioſa: amicos non parare, optimam, & pulcherrimam vitæ,vt ita dicam,ſupellectilẽ? etenim cetera cùm parant,cui,parent neſciunt,nec cuius cauſa laborent. eius enim eſt iſtorum quidque,qui uincit viribus: amicitiarum ſua cuique permanet ſtabilis,& certa poſſeſſio:vt,etiã ſi illa maneant,quæ ſunt quaſi dona fortunæ, tamen vita inculta, & deſerta ab amicis, non poſſit eſſe iucunda. Sed hæc hactenus. Conſtituendi autem ſunt, qui ſint in amicitia fines,et quaſi termini diligendi:de quibus treis uideo ſententias ferri:quarum nullã probo:vnam,vt eodem modo[b] erga amicum affecti ſimus,quo erga noſmetipſos:alterã,vt noſtra in amicos beneuolentia,illorum erga nos beneuolentiæ pariter,æqualitérq.reſpondeat:tertiã,vt, quãti quiſque [c] ſeipſum facit,tanti fiat ab amicis. Harũ triũ ſententiarum nulli prorſus aſſentior. nec enim illa prima vera eſt,vt, quemadmodũ in ſe quiſq., ſic in amicũ ſit animatus.quàm multa enim, quæ noſtra

a al. mutari,

b L. ergo amicos

c L. ſeipſe facit,

cauſa

tem enim è mundo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt: quâ à dijs immortalibus nihil melius habemus, nihil iucundius. quæ eſt enim iſta ſecuritas? ſpecie quidem, blanda,[a] ſed re ipſa multis locis repudianda eſt. neque enim eſt conſentaneū, vllam honeſtam rem, actionémve, ne ſollicitus ſis, aut non ſuſcipere, aut ſuſceptam deponere. Quòd ſi curam fugimus, virtus fugienda eſt: quæ neceſſe eſt,[b] vt cum aliqua cura res ſibi cōtrarias aſpernetur, atque oderit, vt bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignauiam fortitudo. Itaque videas rebus iniuſtis iuſtos maximè dolere,[c] imbecillibus forteis, flagitioſis modeſtos. Ergo hoc proprium eſt animi bene conſtituti, & lætari bonis rebus, & dolere contrarijs. Quamobrem ſi cadit in ſapientem[d] animi dolor (qui profeſtò cadit, niſi ex eius animo exſtirpatam humanitatem arbitremur) quæ cauſa eſt,[e] vt amicitiam funditus tollamus è vita, ne aliquas propter eam ſuſcipiamus moleſtias? Quid enim intereſt, motu animi ſublato, non dico inter pecudem, & hominem: ſed inter hominem, & ſaxum, aut truncum, aut quiduis generis eiuſdem? neque enim ſunt iſti audiendi, qui virtutem duram, & quaſi ferream eſſe volunt: quæ quidem eſt cùm multis in rebus, tum in amicitia, tenera, atque tractabilis: vt & bonis amici[f] quaſi diffundatur, & incommodis contrahatur. Quamobrem angor iſte, qui pro amico ſæpe capiendus eſt, non tantùm valet, vt tollat è vita amicitiam: non plus, quàm vt virtutes, quia nonnullas curas, & moleſtias afferunt, repudiētur. Cùm

autem

a L. ſed reapſe

b particula, vt, non reperitur in v. c.

c plerique v. c. imbellibus

d quidā delent hic vocem, animi.

e L. cur amicit.

f v. c. quaſi diffundātur, & incommodis contrahātur.

cauſa numquam faceremus, facimus cauſa amicorum? precari ab indigno, ſupplicare, tum acerbiùs in aliquem inuehi, inſectarique vehementiùs? quæ in noſtris rebus non ſatis honeſtè, in amicorum fiunt honeſtiſſimè. Multæ quoq. res ſunt, in quibus de ſuis commodis viri boni multa detrahũt, detrahique patiuntur, vt ijs amici potiùs, quàm ipſi, fruantur. Altera ſententia eſt, quæ definit amicitiã paribus officijs, ac voluntatibus. Hoc quidem eſt nimis exiguè et exiliter ad calculos uocare amicitiam, vt par ſit ratio acceptorum, & datorum. Ditior mihi, & affluentior videtur eſſe vera amicitia: nec obſeruare ſtrictè, ne plus reddat, quàm acceperit. neque enim verendum eſt, ne quid èxcidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus æquo quid in 18 [a] *amicitia congeratur. Tertius verò ille finis* [b] *deterrimus, vt, quanti quiſque ſe ipſe faciat, tanti fiat ab amicis. ſæpe.n. in quibuſdam aut animus abiectior eſt, aut ſpes amplificandæ fortunæ fractior. non eſt igitur amici, talem eſſe in eum, qualis ille in ſe eſt: ſed potiùs eniti, & efficere, vt amici iacentem animum excitet, inducàtque in ſpem cogitationémque meliorem. Alius igitur finis veræ amicitiæ conſtituendus eſt, ſi priùs, quid maximè reprehendere Scipio ſolitus ſit, edixero. Negabat vllam vocem inimiciorem amicitiæ potuiſſe reperiri, quàm eius, qui dixiſſet,* ITA AMARE OPORTERE, [c] VT ALIQVANDO ESSET OSVRVS. *nec verò ſe adduci poſſe, vt hoc, quemadmodum putaretur, à Biante dictum eſſe crederet, qui ſapiens habitus*

a q. v. c. in amicitiam congeratur.
b L. teterrimus, & ita. o. v. c.
c L. vt ſi aliquádo eſſet oſurus.

habitus eſſet vnus è ſeptem, ſed impuri cuiuſdam, [a] & ambitioſi, aut omnia ad ſuam potentiam reuocantis eſſe ſententiam. quónam enim modo quiſquam amicus eius eſſe poterit, cuius ſe putabit inimicum eſſe poſſe? quinetiam neceſſe erit cupere & optare, vt quàm ſæpiſſimè peccet amicus, quò plureis det ſibi tanquam anſas ad reprehendendum: rurſum autem rectè factis, commodiſque amicorum neceſſe erit angi, dolere, inuidere. Quare hoc quidem præceptum, cuiuſcumque eſt, ad tollendam amicitiam valet. Illud potiùs præcipiendum fuit, vt eam diligentiam adhiberemus in amicitijs comparandis, vt nequando amare inciperemus eum, quem aliquando odiſſe poſſemus: quinetiam ſi minùs felices in deligendo fuiſſemus, ferendum id Scipio potiùs, quàm inimicitiarum tempus cogitãdum, putabat. His igitur finibus vtendum arbitror, vt, cùm emendati mores amicorum ſint, tum ſit inter eos omnium rerum, conſiliorum, & voluntatum ſine vlla exceptione communitas: [b] & ſi qua fortuna acciderit, vt minùs iuſtæ amicorum voluntates adiuuandę ſint, [c] in quibus eorum 19 aut de capite agatur, aut fama, declinandum ſit de via, modò ne ſumma turpitudo ſequatur. eſt .n. quatenus amicitiæ dari venia poſſit. nec verò negligenda eſt fama; nec mediocre telum ad res gerendas exiſtimare oportet beneuolentiam ciuium: quam blanditijs,[d] et aſſentationibus colligere turpe eſt. virtus, quam ſequitur caritas, minimè repudianda eſt. Sed (ſæpe enim redeo ad Scipionem, cuius omnis ſermo erat de amicitia) querebatur,

a L. aut amb.

b al. vt etiá ſi qua

c I. in quib. eorú aut caput agatur.

d v.c. & aſſentando

batur, quòd omnibus in rebus homines diligentiores eſſent: capras, & oucis quot quiſque haberet, dicere poſſe: amicos quot haberet, non poſſe dicere: & in illis quidem parandis adhibere curam, in amicis eligendis negligenteis eſſe: nec habere quaſi ſigna quædam, & notas, quibus eos, qui ad amicitiam eſſent idonei, iudicarent. Sunt igitur firmi, & ſtabiles, & conſtantes eligendi: cuius generis eſt magna penuria: & iudicare difficile eſt, ſanè, niſi expertum. experiendum autem eſt in ipſa amicitia. ita præcurrit amicitia iudicium, tollitque experiendi poteſtatem. Eſt igitur prudentis, ſuſtinere,[a] vt curſum, ſic impetum beneuolentiæ: quo vtamur [20] [b] quaſi equis tentatis, ſic amicitijs, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam ſæpe in parua pecunia perſpiciuntur, quàm ſint leues: quidam autem, quos parua mouere non potuit, cognoſcuntur in magna. [c] ſi verò erunt aliqui reperti, qui pecuniam præferre amicitiæ, ſordidum exiſtiment: vbi eos inueniemus, qui honores, magiſtratus, imperia, poteſtates, opes amicitiæ non anteponent? vt, cùm ex altera parte propoſita hæc ſint, ex altera ius amicitiæ, non multo illa malint? IMBECILLA *enim natura eſt ad contemnendam potentiam: quam etiam ſi neglecta amicitia conſecuti ſunt,* [21] [d] *excuſari ſe arbitrantur, quia non ſine magna cauſa ſit neglecta amicitia. Itaque veræ amicitiæ difficillime reperiuntur in ijs, qui in honoribus, réque publica verſantur. Vbi enim iſtum inuenias, qui honorem amici anteponat ſuo? Quid? hæc vt omittam, quàm graues, quàm difficiles pleriſque*

a al. vt currum,

b I. quaſi equis tent.

c L. ſin verò

d L. excuſatum iri ſe arbitr.

riſque

riſque videntur calamitatum ſocietates? ad quas
21 *non eſt facile inuentus, qui deſcendat. Quamquã Ennius rectè.*

Amicus certus in re incerta cernitur. tamẽ hæc duo leuitatis, et infirmitatis pleroſque conuincũt. aut ſi in bonis rebus contemnunt, aut ſi in malis deſerunt. Qui igitur vtraque in re grauem, conſtantem, ſtabilem ſe in amicitia præſtiterit, hũc ex maximè raro hominũ genere iudicare debemus, et pæne diuino. Firmamẽtum autem ſtabilitatis, conſtantiæque eius, quam in amicitia quærimus, fides eſt. Nihil enim ſtabile eſt, quod infidum eſt. Simplicem præterea, & communem, & conſentiẽtem, [a] *& qui rebus ijſdem moueatur, eligi par eſt: quæ omnia pertinent ad fidelitatem. neque enim fidum poteſt eſſe multiplex ingenium, et tortuoſum: neque verò, qui non ijſdem rebus mouetur, & natura conſentit, aut fidus, aut ſtabilis poteſt eſſe. Addendum eodem eſt, vt ne criminibus, aut inferendis delectetur* [b] *amicus, aut credat* [c] *illatis: quæ omnia pertinent ad eam, quam iamdudum tracto, conſtantiam. Ita fit verum illud, quod initiò dixi, Amicitiam, niſi inter bonos, eſſe non poſſe. eſt enim boni viri, quem eundem ſapientem licet dicere, hæc duo tenere in amicitia: primum, nequid fictum ſit, néve ſimulatum: apertè enim vel odiſſe, magis ingenuum eſt, quàm fronte occultare ſententiam: deinde, non ſolùm ab aliquo* [d] *oblatas criminationes* [e] *depellere, ſed ne ipſum quidem eſſe ſuſpicioſum, ſemper aliquid exiſtimantem ab amico eſſe violatum. Accedat huc ſuauitas quædam oportet*

a v. c. id eſt qui rebus

b vox, amicus, abeũ ab o v.c.

c al. oblatis:

d al. illatas al. allatas

e L. repellere,

tet ſermonem, atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiæ. Triſtitia autem, & in omni re ſeueritas abſit. habet illa quidem grauitatem[23] [a] *ſed amicitia remiſſior eſſe debet, & liberior, & dulcior, & ad omnem comitatem, facilitatémque procliuior. Exſiſtit autem hoc loco quędam quæſtio ſubdifficilis: numquando amici noui, digni amicitia, veteribus ſint anteponēdi, vt equis vetulis teneros anteponere ſolemus. Indigna homine dubitatio. non enim amicitiarum eſſe debent, ſicut aliarum rerum, ſatietates. Veterrimæ quæque (vt ea vina, quæ vetuſtatem ferunt) eſſe debent ſuauiſſimæ: verúmque illud eſt, quod vulgò dicitur.* MVLTOS MODIOS SALIS SIMVL EDENDOS *eſſe, vt amicitiæ munus expletum ſit. nouitates autem, ſi ſpem afferunt, vt, tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non ſunt illæ quidem repudiandæ. vetuſtas tamen ſuo loco conſeruanda eſt. maxima eſt enim vis vetuſtatis, & conſuetudinis. atqui in ipſo equo, cuius modò mentionem feci, ſi nulla res impediat, nemo eſt, qui non eo, quo conſueuit, libentiùs vtatur, quàm intractato, & nouo: nec modò in hoc, quod eſt animal, ſed in iis etiam, quę ſunt inanimata, conſuetudo valet: cùm locis etiam ipſis montoſis delectemur, & ſilueſtribus; in quibus diutiùs commorati ſumus. Sed maximum eſt in amicitia, ſuperiorem, parem eſſe inferiori. ſæpe enim excellentiæ quædam ſunt: qualis erat Scipionis in noſtro, vt ita dicam, grege. Numquam ſe ille Philo, numquam* [b] *Rupilio, numquam Mummio antepoſuit, numquam inferioris*

a L. ſed in amicitia rē. & ita v.c.

b al. Rutilio.

a q.v.c.Q. verò fratré,
b fort. quod
c L, ſuóſque omneis poſſe per ſe eſſe

ordinis amicis.[a] Q. verò Maximum fratrem, egregium virum, omnino ſibi nequaquam parem,[b] quòd is anteibat ætate, tanquam ſuperiorem colebat:[c] ſuóſque omneis, per ſe eſſe ampliores volebat. Quod faciendum, imitandúmque eſt omnibus: vt, ſiquam præſtantiam virtutis, ingenij, fortunæ conſecuti ſunt, impertiant eam ſuis, communicéntque cum proximis: vt, ſi parentibus nati ſint humilibus, ſi propinquos habeant imbecilliores vel animo, vel fortuna, eorum augeant opes, eiſque honori ſint, & dignitati: vt in fabulis, qui aliquandiu propter[d] ignorantiam ſtirpis, & generis famulatu fuerint, cùm cogniti ſunt, & aut deorum, aut regum filij inuenti, retinent tamen caritatem in paſtores, quos patres ſuos multos annos eſſe duxerunt. Quod quidem eſt multo profectò magis in veris patribus, certiſque faciendum. fructus enim ingenij, et virtutis, omniſque præſtantiæ,[e] tum maximè capitur, cùm in proximum quemque confertur. Vt igitur ij, qui ſunt in amicitiæ, coniunctioniſque neceſſitudine ſuperiores, exæquare ſe cum inferioribus debent:[f] ſic inferiòres dolere non debent, ſe à ſuis amicis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate ſuperari. quorum plerique aut queruntur ſemper aliquid, aut etiam exprobrant, eóque magis, ſi aliquid habere ſe putant,[g] quod officioſe, aut amice, & cum labore aliquo ſuo factũ queat dicere. Odioſum ſanè genus hominum, officia exprobrantium: quæ meminiſſe debet is, in quem collata ſunt, non commemorare, qui contulit. Quamobrem vt ij, qui ſuperiores ſunt, ſummittere ſe debent

d L. ignorationem ſt.

e al. tum maximus carp.

f L. ſic inferiores nõ dolere, ſe à ſ.

g q.v.c. quod officioſè, & amicè

bent in amicitia: ſic quodam modo inferiores extollere. ſunt enim quidam, qui moleſtas amicitias faciunt, cùm ipſi ſe contemni putant: quod non ferè contingit, niſi ijs, qui etiam contemnendos ſe arbitrantur: qui hac opinione non modò verbis, ſed etiam opere leuandi ſunt. Tantum autem cuique tribuendum, primùm, quantum ipſe efficere [a] poſſit: deinde etiam, quantum ille, quem diligas, atque adiuues, poſſit ſuſtinere. non enim tu poſſis, quantumuis licet excellas, omneis tuos ad honores ampliſſimos perducere, vt Scipio P. Rutilium potuit conſulem efficere, fratrem eius Lucium non potuit. Quòd ſi etiam poſſis quoduis deferre ad alterum, videndum eſt tamen, quid ille poſſit ſuſtinere. Omnino amicitiæ, corroboratis iam, confirmatiſque & ingenijs, & ætatibus, iudicandæ ſunt: nec, ſiqui ineunte ætate venandi, aut pilæ ſtudioſi fuerint, eos habere neceſſarios oportet, quos tum eodem ſtudio præditos dilexerunt. iſto enim modo nutrices, & pædagógi iure vetuſtatis plurimum beneuolentiæ poſtulabunt: qui negligendi quidem non ſunt, ſed alio quodam modo [b] colendi. aliter enim amicitiæ ſtabiles permanere non poſſunt. diſpares enim mores, diſparia ſtudia ſequuntur: quorum diſſimilitudo diſſociat amicitias: nec ob aliam cauſam vllam boni, improbis: improbi, bonis amici eſſe non poſſunt, niſi quòd tanta eſt inter eos, quanta maxima poteſt eſſe, morum ſtudiorúmque diſtantia. Rectè etiam præcipi poteſt in amicitijs, [c] ne quis intemperata quadam beneuolentia (quod perſæpe fit) impediat magnas vtilitates amicorũ.

[a] verbum, poſſit, abeſt ab o. v. c.

[b] al. amandi

[c] v. c. ne intemperata quædam b.

nec enim(vt ad fabulas redeam)Troiam Neoptolemus capere potuiſſet, ſi Lycomedem, apud quem erat educatus,multis cum lacrymis iter ſuum impedientem, audire voluiſſet. & ſępe incidunt magnæ res,vt diſcedendum ſit ab amicis:quas qui impedire vult, quòd deſiderium non facilè ferat, is & infirmus eſt,mollisque natura, & ob eam ipſam cauſam in amicitia parum iuſtus. Atque in omni re conſiderandum eſt, & quid poſtules ab amico, & quid patiare à te impetrari. Eſt etiã quaſi quædam calamitas in amicitijs dimittendis nonnumquam neceſſaria: iam enim à ſapientium familiaritatibus ad vulgareis amicitias oratio noſtra delabitur:erumpunt ſæpe vitia amicorum cùm in ipſos amicos, tum in alienos : quorum tamen ad amicos redundet infamia. tales igitur amicitiæ ſunt [14] remiſſione vſus [a] eleuandæ, & (vt Catonem dicere audiui) diſſuendæ magis, quàm diſcindendæ : niſi quędam admodum intolerabilis iniuria exarſerit, vt neque rectum, neque honeſtum ſit, neque fieri poſſit,vt non ſtatim alienatio,diſiunctioque facienda ſit. ſin autem morum, aut ſtudiorum commutatio quædam, (vt fieri ſolet) facta erit,aut in reip. partibus diſſenſio interceſſerit ([b] loquor enim, vt paullo antè dixi,non de ſapientium, ſed de communibus amicitijs)cauendum erit,ne non ſolùm amicitiæ depoſitæ,ſed inimicitiæ etiam ſuſceptæ videantur. Nihil enim eſt turpius,quàm cum eo bellum gerere, quocum familiariter vixeris . Ab amicitia Q. Pompeij meo nomine ſe remouerat(vt ſcitis)Scipio : propter diſſenſionem autem, quæ erat in rep.

a L.eluendæ, al. deluēdæ,

b L. loquor enim iam, vt

alienatus

alienatus eſt à collega noſtro Metello. vtrumque egit [a] grauiter, auctoritate, & offenſione animi nõ acerba. Quamobrem primùm danda opera eſt, [25] nequa amicorum [b] diſſidia fiant: ſin tale aliquid euenerit: vt exſtinctæ, potiùs amicitiæ, quàm oppreſſæ eſſe videantur. Cauendum verò eſt, ne etiam in graueis inimicitias conuertant ſe amicitiæ: è quibus iurgia, maledicta, contumeliæ gignuntur. quæ tamen ſi tolerabiles erunt, ferendæ ſunt: & hic honos veteri amicitiæ tribuendus eſt, vt is in culpa ſit, qui faciat, non qui patiatur iniuriam. Omnino omnium horum vitiorum atque incommodorum vna cautio eſt, atque vna prouiſio, vt ne nimis citò diligere incipiamus, néve indignos. Digni autem ſunt amicitia, quibus in ipſis ineſt cauſa, cur diligantur. Rarum iſtud genus: & quidem omnia præclara rara: nec quidquam difficilius, quàm reperire, quod ſit omni ex parte [c] in ſuo genere perfectum. ſed plerique neque in rebus humanis quidquam [d] bonum norunt, niſi quod fructuoſum ſit: & amicos, tanquam pecudes eos potiſſimum [e] diligunt, ex quibus ſperant ſe maximum fructum eſſe capturos. itaque pulcherrima illa, [26] & maximè naturali carent amicitia, per ſe, & propter ſe, expetenda: nec ipſi ſibi exemplo ſunt, hæc vis amicitiæ, qualis, & quanta ſit. Ipſe enim ſe quiſque diligit, non vt aliquam [f] à ſcipſo mercedem exigat caritatis ſuæ, ſed quòd per ſe ſibi quiſque carus eſt. quod niſi idem in amicitiam transferatur, verus amicus numquam reperietur. [g] EST ENIM IS AMICVS QVIDEM, qui eſt tanquam alter

a q. v. c. graui auctorit.

b v. c. diſcidia

c hoc totũ, in ſuo genere, videtur delendum.

d al. boni

e al. deligũt.

f L. à ſeipſe & ita v. c.

g al eſt enim is quidẽ, qui eſt &c. & ita L.

idem. Quòd ſi hoc appâret in beſtijs, volucribus, natantibus, agreſtibus, cicuribus, feris, primùm ſe vt ipſæ diligant: (id enim pariter cum omni animãte naſcitur) deinde, vt requirant, atque appetant, ad quas ſe applicent, eiuſdem generis animanteis: idque faciunt cum deſiderio, & cum quadam ſimilitudine amoris humani: quanto id magis in homine fit natura, qui & ſe ipſe diligit, & alterum [a] acquirit, cuius animum ita cum ſuo commiſceat, vt efficiat pæne vnum ex duobus? Sed plerique peruerſe, ne dicam impudenter, amicum habere talem uolunt, quales ipſi eſſe non poſſunt: quæque ipſi non tribuunt amicis, hæc ab ijs deſiderant. Par eſt autem, primùm ipſum eſſe virum bonum, tum alterum ſimilem ſui quærere. in talibus ea, quam iamdudum [b] tractabamus, ſtabilitas amicitiæ, confirmari poteſt: cùm homines beneuolentia coniuncti, primùm cupiditatibus ijs, quibus ceteri ſeruiunt, imperabunt: deinde æquitate, iuſtitiáque gaudebunt, omniáque alter pro altero ſuſcipiet: neque quidquam vmquam niſi honeſtum, & rectum alter ab altero poſtulabit: neque ſolùm [c] colent ſe inter ſe, ac diligẽt, ſed etiam verebuntur. nam maximum ornamentum amicitiæ tollit, qui ex ea tollit verecundiam. Itaque in ijs pernicioſus eſt error, qui exiſtimant, libidinum, peccatorúmque omniũ patêre in amicitia licentiam. Virtutum enim amicitia adiutrix à natura data eſt, non vitiorum comes: vt, quoniam ſolitaria non poſſet virtus ad ea, quæ ſumma ſunt, peruenire, coniuncta, [d] & ſociata cum altera perueniret: quæ ſi quos inter ſocietas

a v.c. anquirit,

b L. tractamus, & ita v.c.

c L. colent inter ſe, ac d.

d L. & conſociata

aut

aut eſt, aut fuit, aut futura eſt, eorum eſt habendus ad ſummum naturæ bonum optimus, beatiſſimúſque comitatus. Hæc eſt, inquam, ſocietas, in qua omnia inſunt, quæ putant homines expetenda, honeſtas, gloria, tranquillitas animi, atque iucunditas: vt, cum hæc adſint, beata vita ſit, & ſine his eſſe non poſſit: Quod cùm optimum, maximúmque ſit, ſi id volumus adipiſci, virtuti opera dãda eſt: ſine qua neque amicitiam, neque vllam rem expetendam conſequi poſſumus. ea verò neglecta, qui ſe amicos habere arbitrantur, tum ſe denique erraſſe ſentiunt, cùm eos grauis aliquis caſus experiri cogit. Quocirca (dicendum eſt enim ſæpius) cùm iudicaueris, diligere oportet: non cùm dilexeris, iudicare. ſed cùm multis in rebus negligentia plectimur: tum maximè in amicis & diligendis, & colendis. præpoſteris enim vtimur conſilijs, & acta agimus, quod vetamur [a] veteri prouerbio. Nam [b] implicati vltrò, & citrò vel vſu diuturno, vel etiam officijs, repente in medio curſu amicitias, exorta aliqua offenſione, [c] dirumpimus. quo etiam magis vituperanda eſt [17] rei maximè tam neceſſariæ tanta iniuria. Vna eſt enim amicitia in rebus humanis, de cuius vtilitate omnes vno ore conſentiunt. quamquam à multis ipſa virtus contemnitur, [d] & vendicatio quædam, atque oſtentatio eſſe dicitur. multi diuitias deſpiciunt, quos paruo contentos tenuis victus, cultúſque delectat: honores verò, quorum cupiditate quidam inflammantur, quàm multi ita contemnunt, vt nihil inanius eſſe, nihil leuius exiſtiment. itémque cetera, quæ

a al. vetere
b al. implicati
c al. diſrumpimus.
d L. & vendicatio quædã.

quibuſdam admirabilia videntur, permulti ſunt, qui pro nihilo putent. de amicitia omnes ad vnum idem ſentiunt, & ij, qui ad remp. ſe contulerunt: & ij, qui rerum cognitione, doctrináque delectantur: & ij,[28] qui ſuum negotium gerunt [a] otioſè: poſtremò ij, qui ſe totos tradiderunt voluptatibus, ſine amicitia vitam eſſe nullam [b] ſentiunt, ſi modò velint aliqua ex parte liberaliter viuere. ſerpit enim neſcio quomodo per omnium [c] vitam amicitia: nec vllam ætatis degendæ rationem patitur eſſe expertem ſui. Quinetiã ſiquis ea aſperitate eſt, & immanitate naturæ, vt congreſſus, & ſocietatem hominum fugiat, atque oderit, qualem fuiſſe Athenis [29] Timonem neſcio quem accepimus: tamen is pati non poſſit,[30] vt non acquirat aliquem apud quem euomat virus acerbitatis ſuæ. Atque hoc maximè iudicaretur, ſiquid tale poſſet contingere, vt aliquis nos deus ex hac hominum frequẽtia tolleret,[d] & in ſolitudine vſpiam collocaret, atque ibi ſuppeditans omnium rerum, quas natura deſiderat, abundantiam, & copiam, hominis omnino adſpiciendi poteſtatem eriperet. quis tam eſſet ferreus, qui eam vitam ferre poſſet, cuique non auferret fructum voluptatum omnium ſolitudo? Verum igitur illud eſt, quod à Tarẽtino Archyta, vt opinor, dici ſolitum, noſtros ſenes commemorare audiui, ab alijs ſenibus auditum: Si quis [e] cælum adſcendiſſet, naturámque mundi, & pulchritudinem ſiderum perſpexiſſet, inſuauem illam admirationem ei fore: quæ iucundiſſima fuiſſet, ſi aliquẽ, cui narraret, habuiſſet. Sic natura ſolitarium

nihil

a al. otioſi

b verbũ. ſentiunt, abeſt ab o. v. c.

c L. vitas amic. & ita v. c.

d al. & in ſolitudinem

e L. in cælum adſc.

nihil amat, ſempérque ad aliquod tanquam adminiculum annititur: quod in amiciſſimo quôque dulciſſimum eſt. ſed cùm tot ſignis eadem natura declaret,[a] quid velit, ac quęrat, quid deſideret: obſurdeſcimus tamen neſcio quomodo: nec ea, quæ ab ea monemur, audimus. eſt enim varius, & multiplex vſus amicitiæ, multaq́ cauſę ſuſpicionũ, offenſionúmque dantur: quas tum euitare, tum eleuare, tũ ferre, ſapientis eſt. vna illa ſubleuanda offenſio eſt, vt & veritas in amicitia, & fides retineatur. nam & monendi amici ſæpe ſunt, & obiurgandi: et hæc accipienda amicè, cùm beneuolè fiũt. Sed neſcio quomodo verum eſt, quod in Andria[b] familiaris meus Terentius dixit: Obſequium amicos, veritas odium parit. Moleſta veritas eſt, ſi quidem ex ea naſcitur odium: quod eſt venenum amicitiæ: ſed obſequium multo moleſtius, quod peccatis indulgens præcipitem amicum ferri ſinit. maxima autem culpa in eo eſt, qui & veritatem aſpernatur, & in fraudem obſequio impellitur. Omnis igitur hac in re[c] habenda ratio, & diligentia eſt: primùm, vt monitio acerbitate, deinde obiurgatio contumelia careat. in obſequio autem (quoniam Terentiano verbo[32] lubenter vtimur) comitas adſit: aſſentatio, vitiorum adiutrix, procul amoueatur: quæ non modò amico, ſed ne libero quidem digna eſt. aliter enim cum tyranno, aliter cum amico viuitur. Cuius autem aures clauſę veritati ſunt, vt ab amico verum audire nequeat, huius ſalus deſperanda eſt. ſcitum eſt enim[d] illud Catonis, Multo meliùs de quibuſdam acerbos inimi-

a L. quid velit, an quiſat quid deſideret:

b I. familiaris meus dixit, Obſ.

c L. adhibenda rat.

d L. illud Catonis, vt multa, Meliùs de q.

cos mereri, quàm eos amicos, qui dulces videantur: illos verum ſæpe dicere, hos numquam. Atque illud abſurdum eſt, quòd ij, qui monentur, eam moleſtiam, quam debent capere, non capiunt: eam capiunt,[a] *qua debent carere. peccaſſe enim ſe non anguntur, obiurgari moléſtè ferunt: quod contra oportebat, delicto dolere,* 33 *obiurgatione gaudere. Vt igitur & monere, & moneri, proprium eſt veræ amicitiæ: & alterum liberè facere, non aſperè: alterum patienter accipere, non repugnanter: ſic habendum eſt, nullam in amicitijs peſtem eſſe maiorẽ, quàm adulationem, blanditiam, aſſentationem. quamuis enim multis nominibus eſt hoc vitium notandum, leuium hominum, atque fallacium,*[b] *ad voluntatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. Cùm autem omnium rcrum ſimulatio eſt vitioſa: tollit enim iudicium veri, idque adulterat.* 34 *tũ amicitię repugnat maximè. delet enim veritatem ſine qua nomen amicitiæ valere non poteſt. nam cùm amicitiæ vis ſit in eo, vt vnus quaſi animus fiat ex pluribus: quî id fieri poterit,*[c] *ſi ne in vno quidem vnus animus erit, idémque ſemper: ſed varius, commutabilis, multiplex? Quid enim poteſt eſſe tam flexibile, tam deuium, quàm animus eius, qui ad alterius non modò ſenſum, ac voluntatem, ſed etiam vultum, atq. nutum conuertitur? Negat quis? nego: ait? aio. poſtremò imperaui egomet mihi,* 35 [d] *omnia aſſentari, vt ait idem* [e] *Terentius: ſed ille ſub Gnathonis perſona: quod amici genus adhibere, omnino leuitatis eſt. Multi autem Gnathonum ſimiles cùm ſint, loco, fortuna, fama ſuperiores:*

a L. quà debent vacare.

b al. ad voluptatem

c L. ſi ne in vno quidem quóq. vnuS anim.

d Omnia aſſentiri,

e nomen, Terentius, delendum eſt.

riores:

riores: horum eſt aſſentatio moleſta, cùm ad vanitatem acceſſit auctoritas. ſecerni autem blandus amicus à vero, & internoſci, tam poteſt, adhibita diligentia, quàm omnia fucata, & ſimulata à ſinceris, atque veris. Contio, quæ ex imperitiſſimis conſtat, tamen iudicare ſolet, quid interſit popularem, id eſt, aſſentatorem, & leuem ciuem, & inter conſtantem, ſeuerum, & grauem. Quibus blanditijs C. Papirius conſul nuper influebat in aureis contionis, cùm ferret legem de tribunis pleb. reficiendis? Diſſuaſimus nos. Sed nihil de me: de Scipione dicam libentiùs. [a] Quanta illi, dij immortales, fuit grauitas, [36] quanta in oratione maieſtas? vt facilè ducem populi R. non comitem diceres. ſed affuiſtis: & eſt in manibus oratio. itaque lex popularis, ſuffragijs populi repudiata eſt. Atque, vt ad me redeam, meminiſtis, Q. Maximo, fratre Scipionis, & L. Mancino conſulibus, quàm popularis lex de ſacerdotijs C. Licinij Craſſi [b] iubebatur. cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. Atque is primùm inſtituit [37] [c] in forum verſibus agere cum populo. tamen illius vendibilem orationem religio deorum immortalium, nobis defendentibus, facilè vincebat. atque id actum eſt prætore me, quinquennio antè, quàm conſul ſum factus. itaque re magis, quàm auctoritate cauſa illa defenſa eſt. Quòd ſi [d] in ſcena, id eſt, in contione, in qua rebus fictis, & adumbratis loci plurimum eſt, tamen verum valet. ſi modò id patefactum, & illuſtratum eſt: quid in amicitia fieri oportet, quæ tota veritate perpenditur? in qua niſi (vt dicitur)

apertum

a L. Quanta illa, dij im.

b for. ferebatur.

c L. in forum verſus, ag.

d al. in cauea al. in ſcammate.

a verbū, poſſis nullis in cod.vet.com pāret,
b L. Quamquam iſta aſſentatio, quāuis perniciosa ſit,
c L. recepit,

apertum amici pectus videas, tuúmque oſtendas: nihil fidum, nihil exploratum habeas. ne amare quidem, aut amari [a] poſſis, cùm id, quàm verè fiat, ignores. [b] Quamquam iſta aſſentatio pernicioſa ſit, nocere tamen nemini poteſt, niſi ei, qui eam [c] recepit, atque ea delectatur, ita fit, vt is aſſentatoribus patefaciat aureis ſuas maximè, qui ipſe ſibi aſſentetur, & ſe maximè ipſe delectet. Omnino eſt amans ſui virtus. optimè enim ſe ipſa nouit, quámque amabilis ſit, intelligit. ego autem non de virtute nunc loquor, ſed de virtutis opinione. virtute enim ipſa nō tam multi præditi eſſe, quàm videri volunt. Hos delectat aſſentatio: his fictus ad eorum voluntatem ſermo cùm adhibetur, orationem illam vanam, teſtimonium eſſe laudum ſuarum putant. nulla eſt igitur hæc amicitia, cùm alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus eſt. nec paraſitorum in comœdijs aſſentatio nobis faceta videretur, niſi eſſent milites glorioſi. Magnas verò agere gratias Thais mihi? Satis erat reſpōdere, Magnas: Ingenteis, inquit. Semper auget aſſentatio id, quod is, cuius ad voluntatem dicitur, vult eſſe magnum. Quamobrem, quamuis blanda iſta vanitas apud eos valeat, qui ipſi illam allectant, & inuitant: tamen etiam grauiores conſtantioréſque admonendi ſunt, vt animaduertant, ne callida aſſentatione capiantur. apertè enim adulantem nemo non videt, niſi qui admodum eſt excors. callidus ille, & occultus ne ſe inſinuet, ſtudioſè cauendum eſt. nec enim facillimè agnoſcitur, quippe qui etiam aduerſando ſæpe

assente-

aſſentetur: & litigare ſe ſimulans, blandiatur, atque ad extremum det manus, vincique ſe patiatur: vt is, qui illuſus ſit, [a] *plus viciſſe videatur. Quid autem turpius, quàm illud? Quod ne accidat, magis cauendum eſt, vt in* [b] *Epicureo:*

Hodie me ante omneis [18] *comicos ſtultos ſenes*
Verſaris, [c] *atque luſeris lautiſſimè.*

Hæc enim in fabulis ſtultiſſima perſona eſt improuidorum & credulorum ſenum. Sed neſcio quo pacto ab amicitijs perfectorum hominum, ideſt, ſapiẽtium, (de hac dico ſapientia, quæ videtur in hominem cadere poſſe) ad leueis amicitias deflexit oratio. Quamobrem [d] *ad illam primã redeamus, eámq. ipſam concludamus aliquando. Virtus, inquam, C. Fanni, & tu Q. Muci, & conciliat amicitias, & conſeruat. in ea eſt enim conuenientia rerum, in ea ſtabilitas, in ea conſtantia: quæ cùm ſe extulit, & oſtendit lumen ſuum, & idem adſpexit, agnouitque in alio: ad id ſe admouet, viciſſimque accipit illud, quod in altero eſt: ex quo exardeſcit amor, ſiue amicitia. vtrumque enim dictum eſt ab amando.* AMARE AVTEM NIHIL ALIVD EST, *niſi eum ipſum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla vtilitate quæſita. quæ tamen ipſa effloreſcit ex amicitia, etiam ſi tu eam minùs ſequutus ſis. hac nos adoleſcentes beneuolentia ſenes illos L. Paullum, M. Catonẽ, C. Gallum, P. Naſicam, Ti. Gracchum, Scipionis noſtri ſocerum, dileximus. hæc etiam magis elucet inter æqualeis, vt inter me, et Scipionem, L. Furiũ, P.* [e] *Rutiliũ, Sp. Mummium. viciſſim autem ſenes in adoleſcentium*

caritate

a L. plus vidiſſe vid.
b v.c. Epiclero,
c L. atque in luſeris
d v.c. ad illã primã red. eiq; ipſe cõcl. & ita L.
e L. Rupiliũ,

caritate acquieſcimus, vt [a] *ego veſtra, & in Q. Tuberonis: equidem etiam admodum adoleſcentis, P. Rutilij, A. Virginij familiaritate delector. Quoniámque ita ratio comparata eſt vitæ, naturæq́; noſtræ, vt alia ætas oriatur* [b] *ex alia: maximè quidem optandum eſt, vt cum æqualibus poſſit; quibus cùm tanquam è carceribus emiſſus ſis,* [c] *iiſdem ad calcem, vt dicitur, peruenire. Sed quoniam res humanæ fragiles, caducæq́; ſunt, ſemper aliqui* [d] *acquirendi ſunt, quos diligamus, & à quibus diligamur. caritate enim, beneuolentiáque ſublata, omnis eſt è vita ſublata iucunditas. Mihi quidem Scipio, quamquam eſt ſubitò ereptus, viuit tamen, ſempérque viuet. virtutem enim ſemper amaui illius viri, quæ exſtincta non eſt: nec mihi ſoli verſatur ante oculos, qui illam ſemper in manibus habui; ſed etiam poſteris erit clara, & inſignis. nemo vmquam animo, aut ſpe maiora ſuſcipiet, qui ſibi non illius memoriam, atque imaginem proponendam putet. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis poſſim comparare. In hoc mihi de rep. conſenſus, in hac rerum priuatarum conſilium, in hac requies plena oblectationis fuit. numquam illum ne minima quidē re offendi, quod quidem ſenſerim: nihil audiui ex eo ipſe, quod nollem. vna domus erat, idem victus, iſque communis: neque ſolùm militia, ſed etiam peregrinationes, ruſticationéſque communes. Nam quid ego de ſtudijs dicam cognoſcendi ſemper aliquid, atque diſcendi? in quibus remoti ab oculis populi, omne otium, tem-*

a prouocabulū, ego, abeſt à v c.

b hoc totū, ex alia: nullis ferè in v. c. reperitur.

c v.c. cum iiſdem

d L. anquirēdi

tempúsque contriuimus? Quarum rerum recordatio, & memoria, ſi vnà cum illo occidiſſet, deſiderium coniunctiſſimi viri, atque amantiſſimi ferre nullo modo poſſem. ſed nec illa exſtincta ſunt, aluntúrque potiùs, & augentur cogitatione,[a] & memoria. & ſi planè illis orbatus eſſem, magnum tamen [b] afferret mihi ætas ipſa, ſolatium: diutiùs enim iã in hoc deſiderio eſſe non poſſum. Omnia autem breuia, tolerabilia eſſe debent, etiam ſi magna ſint. Hæc habui, de amicitia quæ dicerem. Vos autẽ hortor, vt ita virtutem locetis, ſine qua amicitia eſſe non poteſt, vt ea excepta, nihil amicitia præſtabilius [c] eſſe putetis.

a L. & memoria mea. &c, ſi

b v. c. aſſert

c eſſe, abeſt ab o. v. c.

EIVSDEM DIONYSII LAMBINI IN LÆLIVM ſeu de Amicitia.

1. SED hi in pueris: Cato in perfecto, &c.) Sic nos quoque emendatum reperimus in codice Memmiano: quam emendationem multi alii codices manuſcr. comprobant: itáque edidit Langius. ſententia autem plana eſt. Sed hi, inquit, quos commemoraui, L. Paullus Macedonicus, & C. Sulpicius Gallus, amiſerunt filios prætextatos, & puerorum mortem moderatè tulerunt, vel, & in puerorum morte moderatè ferenda moderatos ſe præbuerunt: Cato verò in perfecto viro, & prætore deſignato mortuo moderatus fuit. quod longè maius, admirabilius, & laudabilius eſt. Sed jam antè hunc locum Langius explicauit, & quidem pluribus verbis. quare petat ab eo lector, ſi plura quęret.

2. niſi enim, quod ille minimè putabat, &c.) locus mihi ſuſpectus. Nam primùm quid ſibi hæc volunt, quod ille minimè putabat? Verùm hoc ſignificant, non eſſe optandam homini immortalitatem? an minimi faciendam eſſe immortalitatem, quaſi ſcriptum ſit, minimi eſſe putabat, ſeu, minimi putabat? vt edidit Langius. At quis immortalitatem parui æſtimet? an per im-

mortali-

mortalitatem ἀποθέωσιν ſignificari dicemus, quod Langio videtur? deinde quis ita loquitur, volo optare immortalitatem? quaſi verò velle & optare non idem ferè valeant. Ariſtoteles quidem bonus auctor lib. 3. ἠθικῶν, vbi diſputat περὶ βουλήσεως & προαιρέσεως, in harum vocum differentijs, hanc etiam numerat, quòd βουλόμεθα ſeu volumus interdum ἀδύνατα, id eſt, quę fieri non poſſunt: ſed προαιρούμεθα, id eſt, ſumimus iam conſilio capto ea duntaxat, quæ fieri poſſunt. En tibi velle ἀδύνατα, idẽ quod optare ἀδύνατα. Hæc me de hoc loco dubitare cogunt. Quid ſi quis ita legat, niſi enim, quod ille homini faciendum nõ putabat, ſeu, fas eſſe non putabat, immortal. vellet, ſeu, optaret, quid non adeptus eſt, &c. Quid ſi ſic, niſi enim, quod ille minimè petebat, immortalitatẽ petere vellet, quid non adept. eſt. &c. Quid ſi ſit? niſi enim, quod ille minimè optabat, immortalitatẽ vellet, quid non adeptus eſt, quod &c. Verumtamen nihil mutare auſim ſine codicum veterum auctoritate.

3 cùm ex corpore exceſſiſſent) ſic habent noſtri libri veteres, cũ vulgatis congruentes. Langius autem edidit, exiſſent. Non diſſimulabo tamen in alijs aliquot ſcriptum eſſe, è corporibus.

4 mecum veniſſes) nihil mutandum eſt in codice Memmiano, quamobrem nec ego hîc quidquam muto: quamquam Langius edidit, me conueniſſes, ſecutus alios libros etiam manuſcriptos.

5 mærere hoc eius euentu) iuſſeram hîc olim operas ſequi editionem Langianam, mærere hoc eius euentum, &c. Nam noſtri libri cum vulgatis conſentientes habent, hoc eius euentu. quod tamen æquè probabile, & vſitatum eſt. Itaque nunc nihil muto.

6 fama delectari, falſa præſertim.) Has duas voces, falſa præſertim, deleuit Langius pro ſuo iure, contra omnium librorum manuſcri. auctoritatem: nos retinuimus, neque tamen Langij factũ improbamus. quamuis enim poſſet aliquis dicere, Catonem hoc addidiſſe, inuidię vitandę cauſa, aut modeſtiæ, & pudoris gratia, tamen vix credibile eſt, Catonem tantum de ſe detrahere voluiſſe, vt famam, quæ de eo eſſet, tam præcisè falſam diceret.

7 aut quattuor nominantur paria amicorum) legendum puto libris omnibus inuitis, numerantur.

8 aut inter duo, aut inter pl.) ſic eſt emendatum in codi. Mẽm. duo autem vſurparunt veteres in quarto caſu, pro, duos, vt alias admonuimus, idque non ſemel.

9 quę quidem haud ſcio, an, exc. ſap. nihil melius &c.) ſic legendum, nihil melius, &c. nõ quidquam melius, &c. Nam primùm ſic habent omnes ferè noſtri codices manuſcr. deinde conſuetudo Latini ſermonis, vt ita ſcribatur, poſtulat. Nam cùm Latini volunt ſignificare, verbi gratia, putare aliquid eſſe rectũ, ita fere loquuntur, haud ſcio an hoc rectum ſit contrà, cùm ſignificare volunt, verbi cauſa, nihil eſſe virtute melius, hoc modo: haud ſcio an nihil ſit virtute meli9. nã, haud ſcio, ponit, & affirmat dubitãdo, vt hoc loco, haud ſcio an nihil ſit amicitia melius, excepta ſapientia, i. excepta ſapiẽtia exiſtimo nihil eſſe amicitia meli9.

10 Prin-

10 Principiò quæ poteſt eſſe vita vitalis, &c.) ſic habent aliquot à noſtris libris veteribus & rectè. Licet tamen etiam legere, vt habent alij nonnulli, quî poteſt eſſe vita vitalis, vt ait Ennius, quæ non &c. Omnino alterutro modo, ſi libris veteribus ducibus in re aperta, vti volumus, legendum eſt. nam omnes habent, quæ, non in amici, &c. nulli, qui non in amici &c. ex quo appâret, neque legi poſſe, quis poteſt, vt habent vulgati: neq. ſi legamus, quî poteſt, accipiendum eſſe qui pro, quis. vt putauit Langius.

11 bonam ſpem prælucét) ſic etiam noſtri libri habent. Omnino mirabiliter, & perelegãter dictum, pro eo, quod eſt, ſpem oſtẽdit, tanquam lucem quandam præferens. translatum ab ijs, qui lucem alicui præferunt, &, vt loquitur Lucretius, lumen præpandunt: ſic ille lib. 1. Clara tuæ poſſim præpandere lumina menti.

12 potuiſſe dicere) Etiam in codice Memmiano notata eſt hæc librorum antiquorum ſcriptura, potuiſſe dicere: quam non pręter miſit Langius: & ita habent ceteri codices veteres, quib. vſi ſumus Pithœi, Danielis, Cuiatianus. quos nunc ſequor. nam, potiſſimè di xiſſe, quod eſt in vulgatis, perſpicuè mendoſum eſt.

13 ſed aliud quoddam filum orationis tuę) Verbum, expetimus, quod eſt in vulgatis ante vocem, filum, abeſt ferè ab omnibus libris manuſcriptis itaq. legendum videtur: ſed aliud quoddam eſt filum &c. Et ita ferè edidit Lãgius. Codex Huraltinus tamen & Pithœanus, habent: ſed aliud quoddam filum orationis tuę exſpectamus: quam rectam ſcripturam eẽ arbitror: & ita edi iuſſeram: quamquam exiſtimant docti quidam hoc eſſe ex annotatione natum: & venuſtius verbum ſubintelligi, quàm ſcribi.

14 & magis à natura ipſa profecta) quidam libri veteres habent: à natura ipſa perfecta. Ego ſiue, perfecta, ſiue, profecta, quis malit, delendum puto. profecta tamen, retineo.

15 aliàs aduerſis rebus) plerique libri veteres habent, alios aduerſ. r. alios, &c. Ego vulgatã lectionem retineo. Quòd ſi quid ſit mutandum, malim legi, aliorum aduerſ. rebus aliorum, &c.

16 contentione vel vxoriæ condicionis, &c.) Cùm in codicibus veteribus ferè omnibus ſcriptum reperiſſem, vel luxuriæ cõdicionis, pro quo vulgati habent, vel luxurię. vel, condicionis, vel, &c. ego coniectura ductus, vel vxoriæ cõdicionis, repoſui. Cõditio autẽ vxoria eſt, in qua res vxoria agitur, ſeu res, quæ ad vxorem ducẽdam pertinet. & contentio rei vxorię eſt, cùm duo eandem vxorẽ poſcunt. & in repudijs, hæc erat vſitata verborum formula. TVA CONDICIONE NON VTAR. Fuit autem facilè librario imperito ex, vel vxoriæ, facere, vel luxuriæ, cùm litteram l, bis ſcripſiſſet, & poſtea ex, luxuriæ, factum eſſet à ſciolis, vel luxuriæ. Omnino luxuriæ nomen ad hunc locum ineptum eſt, & inepti ſunt qui lectionem vulg. tuentur. ne dicam pingues, & hebetes.

17 Hæc ita multa quaſi fata) Sic habent noſtri libri manuſcripti. nec quidquã varietatis annotatum eſt in codicibus Memmianis Langius tamen edidit, quaſi fato: niſi forte typographi peccatum ſit. Nos, fata interpretamur Κῆρας, interitus, peſteis.

18 Læнati & Rupilio :) legendum , & Rupilio : & ita olim edi iuſſeram, non, & Rutilio.

19 perfecta quidem ſapientia ſi ſimus, nihil habeat res vitij, &c.) Aſſentior Cantero, qui ita legendum eſſe vidit. nam vulgata lectio, perf. quidem ſapientia ſimus, ſi nihil habeat &c. ferri non poteſt.

12 in magna re aliqua in remp.) plerique libri veteres habent, in magnam aliquam rempub. & ita edidit Langius . quod laudo factum.

13 Sed nihil eſt, quod illi non perſequantur ſuis argutijs) libros vulgatos ſecutus ſum. Nam librorum veterum alij habent, non perſequantur argutiùs, alij, non perſequantur ſuis argumentis.

14 ſuarum cuique rerum curam) Bona pars librorum veterum non habet vocem, curam, eámque deleuiſſemus, niſi in vno & altero reperiſſemus.

15 neque immanis.) Omnes ferè noſtri libri veteres habent, immunis: & ita edidit Langius: ita denique emendatum eſt in cod. Memm. immunis autem ſignificat interdum improbum, quemadmodum docet Nonius. & ita Plautus. quomodo fortaſſe etiam apud Horatium accipiendum eſt oda 23 lib. 3. Immunis aram ſi tetigit manus: Non ſumtuoſa blandior hoſtia Lenibit auerſos penateis Farre pio, & ſaliente mica. Ego tamen nihil muto.

16 delicijs diffluentes.) In hoc conſentiunt inter ſe libri veteres, quòd habent ſine vlla varietate, delicijs, vbi vulgati, diuitijs: in eo diſcrepant, quòd alij cum vulgatis conſentientes, habent, affluentes: alij, diffluentes, quos ſecutus ſum. Sic dixit lib. 1. de offi. diffluere luxuria. & li. 3. de Oratore, otio diffluentes: & Terẽtius Heautont. vt eius animum. qui nunc luxuria & laſciuia diffluit, retundam, redigam, vt quò ſe vertat, neſciat.

17 Itaque efferuntur ferè faſtidio) ſic habent omnes noſtri codices: neque video vllum in hac ſcriptura vitium. Teſtatur tamen Langius ſe in vno ſcriptum reperiſſe, efferãtur: & ita edidit: quãquam fatetur ſe vulgatam & receptam non improbare. Omnino efferantur, hîc non placet.

18 In amicitiam congeratur.) ſic legendum , & ita ſcriptum eſt in duobus antiquiſſimis libris, longéque optimis.

19 aut caput agatur, aut fama) ſic legendum: non, vt habent libri vulgati, de capite: quod non ſolùm librorum veterum auctoritate, & Gellij teſtimonio, ſed etiã ratione peruincitur. Longè enim aliud dicit qui ita dicit, agitur caput, res, fortunæ , honor: aliud qui, agitur de capite, re, fortunis, honore. Ille ſignificat, caput, rẽ, fortunas, honorem, in diſcrimen eſſe adducta: hic de capite, re, fortunis, honore conſultari, aut ſermonem haberi. hoc propter quendam annotaui, qui vtroque idem ſignificari putat.

20 quaſi equis tentatis.) Ego olim cùm hîc mihi videretur legendũ, quaſi aquis tentatis, hæc, quæ ſequuntur, his ipſis verbis, adſcripſerã. Alij aliter: mihi ita placet legi, aquis tentatis. Primùm enim in diſſenſione librorum & varietate ſcripturæ licet mihi

vel

vel hanc, vel illã probare quãquã in nullis codicib. antiquis reperi. tentatis: ſed in alijs, tẽperatis: quod corruptũ eſt ex vitioſa ſcriptura, tẽptatis: in alijs hoc ipſum, tẽptatis. In altera autem voce valde diſcrepant codices. alij enim habent, æquis: alij, equis: alij aquis. Deinde ſimilitudo aquarum tentatarum, quòd eſt vſurpata à Platone lib. 10. de Legibus, mihi ad hunc locum accommodatior vr̃. Eſt aũt duab ferè paginis poſt prĩcipiũ lib. his verbis σκοπεῖτε οὖν εἰ καθάπερ ποταμὸν ἡμᾶς ἔδει τρεῖς ὄντας διαβαίνειν ῥέοντα σφόδρα, νεώτατος ἐγὼ τυγχάνων ὑμῶν καὶ πολλῶν ἔμπειρος ῥευμάτων εἶπον, ὅτι πρῶτον ἐμὲ χρῆν πειραθῆναι κατ' ἐμαυτὸν, καὶ καταλιπόντας ὑμᾶς ἐν ἀσφαλεῖ σκέψασθαι εἰ διαβατός ἐστι πρεσβυτέροις οὖσι καὶ ὑμῖν, ἢ πῶς ἔχει, &c. id eſt, Videte igitur, ſi, quemadmodum fluuium nos treis tranſire oporteret, rapidè fluentem, ego cùm eſſem natu minimus veſtrûm, & multorum fluminum peritus, dicerem vobis me primum & ſolum periclitari, & videre oportere, eſſétne fluuius ad tranſeundum vobis quoq; facilis natu grandioribus, cùm vos in tuto reliquiſſem, &c. Quin ita locutus eſt & lib. 2. de Legib. nec enim vllum hoc frigidius flumen attigi, cùm ad multa acceſſerim, vt vix pede tentare poſſim. Hoc igitur olim ad hũc locum annotarem, cùm in hac eſſem ſententia, vt hîc legi deberet, aquis tentatis. Nunc, ſententia mutata, equis tentatis, potiùs mihi legendum videtur, maximè propter illa verba, quæ antecedunt, ſuſtinere vt curſum, ſeu, vt alij libri habent, currum, ſic impetum beneuol. Ex verbis illis in hanc ſententiam nunc adducor, vt M. Tullium in eadem ſimilitudine manentem ſcripſiſſe putem, quaſi equis tentatis &c. Quòd autem & quidam, equis temperatis, probant, ab eis diſſentio. neque tamen eorum aut iudicium reprehendo, aut ingenium contemno. Omnino alterutro modo mihi legendum videtur, vel, quaſi aquis tentatis, vt olim edidi: vel, quaſi equis tentatis: quod nunc magis probo. Nec hoc quidem diſſimulabo, mihi videri ſic eſſe legendum, quo vtamur. quaſi aquis tẽtatis: ſic in amicitijs, aliqua parte periclitatis moribus amicorum: vt periclitari mores amicorum, & tentare equos inter ſe comparentur.

21 excuſatum iri ſe arbitratur) ſecutus ſum pleroſque libros vulgatos, quibuſcum duo manuſcr. conſentiunt. Nam manuſcripti ferè alij omnes habent partim, obſcurari, partim, obſcuratum iri ſe: & ita edidit Langius.

22 non eſt facile inuentu) ſic habent etiam noſtri codices: & ita emendatum eſt in codice Memm. ex auctoritate trium antiquorum. inuentu, autem ſupinum eſt, eundem caſum regens, quem verbum, vnde oritur, proinde ac ſi dixiſſet, non eſt facilè eos inuenire, qui deſc. Mendosè autem hîc operarij iſti olim excuderunt, facilè, cũ accentu: cum, facile, legendũ ſit ſine accẽtu.

23 ſed in amicitia, &c.) quidam detracta præpoſitione, in, legi volunt, ſed amicitia, &c. vt eſt in vulg.

24 remiſſione vſus eluendæ) ſic habent noſtri libri veteres, &

S 2 ita

ita edidit Langius. Sic libro de Officijs 1. vbi libri vulgati habent, ſenſim diſſuere, quàm repentè præcidere, veteres habent partim, ſenſim diluere, partim, ſenſim deluere. quod fortaſſe natum eſt ex hoc libro, cùm ſtudioſus aliquis litterarum ad illum locum lib. 1 de officijs adſcripſiſſet, diluendæ, aut ſupra, diſſuendæ, aut è regione. Rurſus fortaſſe hoc loco legendum eſt, diluendæ, ſeu, deluendæ, quamquam, eluendæ, non reijcio, diluendæ tamen mâlo: &, diluendæ, interpretor, diſſoluendæ, vt ſuprà. Hoc prætereà varietatis eſt in nonnullis libris noſtris, quòd habent, remiſſiore vſu, pro eo, quod eſt in alijs, remiſſione vſus.

25 nequa amicorum diſcidia fiant) ſic emendatum eſt in cod. Memm. & ita habent libri veteres omnes. Diſcidium autem nomen eſt à verbo diſcindo natum: vt exſcidium ab exſcindo, quémadmodum aliàs docuimus.

26 & maximè naturali) quod notat Langius ſe in vno libro manuſcripto ſcriptum reperiſſe, náturabili: nos item in Memmiano reperimus notatum: & item in Huraltino ſcriptum, & Pithœano.

27 rei maximè tam neceſſariæ) in codice Memmiano, tam, deletum erat ex tribus veteribus codicibus: in alijs erat poſteriore loco poſitum, vt nos edidimus. nam vulgati habent, rei tam maximè neceſſariæ. quæ lectio ferri non poteſt. neque id ſimile genus eſt, quod affert Langius, quàm facillimè, tam maximè, &c. quàm in minima ſpe ſitus erit, tam facillimè, &c. nam in eis exemplis ineſt collatio, in hoc non item. Itaque vel legendum, rei tam neceſſariæ, vel rei maximè neceſſariæ, vel rei maximè tam neceſſariæ.

28 qui ſuum negotium gerant otioſè) Codex Pithœanus habet, otioſi.

29 Timonem neſcio quem) Codex Pithœanus habet, Timonem quendam, quam ſcripturam rectam puto. neſcio quem, autem ex annotatione natum: quod videtur & Pithœo.

30 vt non acquirat aliquam &c.) ſic mâlo hîc legi, non acquirat, ſeu non adquirat, quàm, vt Langius edidit, non anquirat. hoc enim ſignificat, hominem quantumuis à ſocietate, & congreſſu hominum abhorrentem, non paſſurum, vt non ſibi aliquem conciliet, comparet, adiungat, aſciſcat, quicum omnia ſua conſilia conferat, & communicet, anquirere autem aliud eſt. eſt enim vndique & quoquo verſus quærere. quod minùs ad hunc locum, atque ad hanc ſententiam, meo quidam iudicio, quadrat.

31 vt & veritas in amicitia) Omnes ferè libri veteres habent, & vtilitas in amicitia. quos non ſequor.

32 lubenter vtimur) Langius edidit, luculenter, librum vnum veterem ſecutus. Nos in omnibus noſtris, lubenter, ſcriptum reperimus: neque tamen quicquam aduerſus ſcripturam illam aut dicimus, aut decernimus.

33 obiurgatione gaudere) libri veteres habent partim, correctione, partim, correptione gaudere.

34 cum amicitiæ repugnat maximè) videtur verbum, repugnat,

eſſe aliunde profectum, neque à Cicerone poſitum. ſic enim videtur ſcripſiſſe Cicero: Cùm autem omnium rerum ſimulatio eſt vitioſa: tollit enim iudicium veri, idque adulterat, tum amicitiæ maximè. Paullo antè alij libri habent, ad voluntatem.

35 omnia aſſentiri) ſic legendum eſſe, ratio & veritas vincunt: quarum vocibus qui clauſas aureis habent, quid in eis erudiendis inanem operam ſumam? Sed tamen hac de re plura in commétarijs Plautinis.

36 quanta in oratione maieſtas?) Quidam libri veteres habent: quantum in oratione maieſtatis.

37 in forum verſus, agere cum p.) etiam noſtri fere omnes libri veteres ſic habent, vt in ſuis reperit Langius. Itaque, vulgatam ſcriptuтam, verſibus agere cum pop. vt corruptam, reieci. in forum verſus, autem, interpretatur Plutarchus, εἰς τὸ καλούμενον κομίτιον στραφείς.

38 comicos ſtultos ſenes) aliquot libri veteres, & quidem complures habent, coamicos: quam ſcripturam damno, poſt Petr. Victorium. Comicos enim ſenes appellat, qui in comœdijs inducuntur, ſtultos, leneis, improuidos, futileis, obliuioſos, credulos, &c. vt ſuprà diximus, in Catone. paullo pòſt, ſcripturæ veteris veſtigijs ducibus, legendum cenſeo, inluſetis lautiſſimè.

ieci in communeis locos. quæ quia ſunt admirabilia, contráque opinionem omnium, ab ipſis etiam παράδοξα appellantur: tentare volui, poſséntne proferri in lucem, id eſt, in forum, & ita dici, vt probarentur: an alia quędam eſſet erudita, alia popularis oratio: eóque ſcripſi libentiùs, quòd mihi iſta παράδοξα [a] quæ appellantur, maximè videntur eſſe Socratica, longéque veriſſima. Accipies igitur hoc paruum opuſculum, lucubratum, his iam cõtractioribus noctibus: quoniam illud maiorum vigiliarũ munus in tuo nomine apparuit. & deguſtabis genus hoc exercitationum [b] mearum, quibus vti cõſueui, cùm ea, quæ dicuntur in ſcolis τετικά ad noſtrum hoc oratorium transfero dicendi genus. Hoc tamen opus [2] [c] in apertum vt proferas, nihil poſtulo. non enim eſt tale, vt in arce poni poſſit, quaſi illa Minerua Phidiæ: [d] ſed tamen eſt tale, vt ex eádem officina exîſſe appareat.

a al. quæ appellant.

b L. earum.

c L. in acceptum vt referas,

d L. ſed tamé, vt ex eádem off.

EIVSDEM DIONYSII
Lambini in Paradoxa Stoicorum.

1 NVLLIS oratorijs ornamentis adhibitis) A libris fere omnibus veteribus abeſt, nullis. in vno eſt, vel, pro nullis: ex quo ſuſpicor, nullis librariorum culpa è libris veteribus euanuiſſe: quod reſtitui. Idq́ue eo fidentiùs feci, quòd in vno, eóque antiquiſſimo, Stoicè ſoler oratorijs ornamentis non adhibitis, quamquam nõ, tranſuerſa linea à neſcio quo confoſſum erat.

2 in acceptum vt referas, &c.) ſic & olim edidi, & maneo nunc in ſententia. mouet me complurium codicum manuſcript. auctoritas, qui cum vulg. conſentientes, habent, referas, non, proferas. referre in acceptum auté videtur dixiſſe, pro referre in codicem accepti. quod non intellectum à ſciolis, credibile eſt ab eis eſſe deprauatum.

Ὅτι μόνον ἀγαθὸν, τὸ καλὸν. id eſt,

Quod honeſtum ſit, id ſolum, bonum eſſe. I

Vereor, necui veſtrûm ex Stoicorũ hominum diſputationibus, non ex meo ſenſu depromta hæc videatur oratio: dicam tamen quod ſentiam: et dicam breuiùs, quàm res tanta dici poſſit. Numquam mehercule ego neque pecunias iſtorum, neque tecta magnifica, neque opes, neq. imperia, neque eas, quibus maximè adſtricti ſunt, voluptates,[a] *in bonis reb. eſſe numerandas duxi:*[b] *quippe cùm viderem, homines rebus his circumfluenteis, ea tamen deſiderare maximè, quibus abundarent. neque enim vmquam expletur, nec ſatiatur cupiditatis ſitis: neque ea ſolùm, quæ habent, libidine augendi cruciantur, ſed etiam amittendi metu. in quo equidem continentiſſimorum hominum, maiorum noſtrorum, ſæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla, & commutabilia pecuniæ membra,*[c] *ſolo verbo Bona putauerunt appellanda, cùm re, ac factis longè aliter iudicauiſſent. Poteſt ne bonum cuiquã malo eſſe? aut poteſt quiſquam in abundantia bonorum ipſe eſſe non bonus? Atqui iſta omnia, talia videmus, vt etiam improbi habeant, et obſint probis. Quamobrem licet irrideat, ſi quis velit: plus apud me vera ratio valebit, quàm vulgi opinio. neque ego vmquam*[d] *illum bona perdidiſſe dicam, ſi quis pecus, aut ſupellectilem amiſerit: necnon ſæpe laudabo ſapientem illum, Biantem, vt opinor, qui enumeratur inter ſeptem ſapienteis: cuius cùm patriam Brienen cepiſſet hoſtis, ceterique ita fugerent, vt multa de ſuis rebus ſecum aſportarẽt: cùm*

eſſet

a l. in bonis rebus, aut expetendis numerandas eſſe duxi. al. in bonis reb. aut expetendis eſſe duxi:

b v.c. quippe cùm viderentur, reb. his circumfluentib. ea tamen deſ. & ita L.

c vox, ſolo, abeſt ab o.v. cod.

d pro vocabulõ, illũ, nullis in cod. antiq. reperitur.

eſſet admonitus à quodam, vt idem ipſe faceret: Ego verò, inquit, facio. nam omnia mea porto mecum: ille hęc ludibria fortunæ, ne ſua quidem putauit, quæ nos appellamus etiam bona. Quid eſt igitur, quæret aliquis, bonum? ſi quid rectè fit, & honeſtè, & cum virtute id bene fieri, & rectè dicitur: &, quod rectum, & honeſtum, & cum virtute eſt, id ſolum opinor Bonum. Sed hęc videri poſſunt obſcuriora,[2] cùm [a] ſine appoſitione exemplorum lentiùs diſputantur. vita, atque factis illuſtranda ſunt ſummorum virorum hæc, quæ verbis ſubtiliùs, quàm ſatis eſt, diſputari videntur. Quæro enim à vobis, num vllam cogitationem habuiſſe videantur ij, qui hanc remp. tam præclarè fundatam nobis reliquerunt, aut auri,[b] aut argenti ad auaritiam, aut amœnitatum ad delectationem, aut ſuppellectilis ad delicias, aut epularum ad voluptates? Ponite ante oculos vnumquemque regum. Vultis incipiam à Romulo? vultis poſt liberam ciuitatem, ab ijs ipſis, qui liberauerunt [c] eam? Quibus tandem gradibus Romulus adſcendit in cælum? Iisne, quæ iſti bona appellant? an rebus geſtis, atque virtutibus? Quid autem Numa Pompilius? minúſne gratas dijs immortalibus capedines, ac fictileis vrnulas fuiſſe, [3] [d] quàm delicatas aliorum pateras arbitramur? Omitto reliquos: ſunt enim omnes pares inter ſe, præter Superbum. Brutum verò ſi quis roget, quid egerit in patria liberanda: ſi quis item reliquos eiuſdem conſilij ſocios, quid ſpectauerint, quid ſecuti ſint: num quis exſiſtat, cui voluptas, cui diuitiæ, cui denique, præter officium fortis, & magni viri, quid-

a al. ſine expoſitione exempl.

b al. atque

c eam, abeſt à quib. v. e.

d L. quàm ſi-licatas al. quàm felicitas

inter quadrupedem[a] aliquid putes intereſſe?[b] Quidquámne bonum eſt, quod non eum, qui poſſidet, meliorẽ[c] faciat? Vt enim quiſque eſt maximè boni particeps, ita & laudabilis maximè: neque eſt vllum bonum, de quo non is, qui id habeat, honeſtè poſſit gloriari. quid autem eſt horum in voluptate? Meliorémne efficit, aut laudabiliorem virum? an quiſquam in potiundis voluptatibus gloria ſeſe, & prædicatione effert? Atqui ſi voluptas, quæ plurimorum patrocinijs defenditur, in rebus bonis habenda non eſt: eáque, quo eſt maior, eo magis mentem è ſua ſede, & ſtatu[d] dimouet: profectò nihil eſt aliud bene, & beatè viuere, niſi honeſtè, & rectè viuere.

a fort. quidquam

b al. Quidquam bonũ eſt, &c.

c L. facit?

d L. demouet:

IN PARADOXVM I.

1 VT multa de ſuis rebus aſp.) videtur legendum, vel vt multa de ſuis aſportarent &c. vel, vt multas de ſuis rebus aſport. verũtamen nihil mutare auſim. Satis habui admonere lectorem minùs attẽtum duriuſculum eſſe ita loqui, multa aſportare de ſuis rebus.

2 cùm ſine expoſitione exemplorum) in codice Memmiano hoc totum, ſine expoſitione, ſiue. ſine appoſitione exemplorum, vt eſt in vulgatis, ex codicum veterum auctoritate deletum erat, neq. Langius in ſuis habuit. In vno duntaxat reperi, ſine expoſitione exemplorum: quod magis probo, quàm ſine appoſitione exemp. Quin, vt, quod ſentio, liberè dicam, vtrumque mihi ſuſpectum eſt. Præterea, pro lentiùs diſputantur, quidam legi volunt, latiùs diſp.

3 quàm filicatas iſtorum pat) Sic reſtitutus eſt hic locus multis iam antè annis ex auctoritate codicum antiquorum. quamquã nonnulli legi volunt, Deliacas. Sed pluris eſt veritas, quàm coniectura. ſuprà autem proximè, pro, fictileis, vrnulas, nonnulli libri veteres, in ijs Pithœanus, & Cuiatianus, & Huraltinus, habent, fictileis hirnulas. Eſt autem hirnula, ſeu. irnula, vaſis genus, cuius erat vſus in ſacris, vt docet Feſtus.

4 deuouit, atque immiſit.) Omnes libri veteres habent, denotauit,

uit, atque immiſit: itáque emendatum eſt in codice Memm. et tribus veteribus. Ego putabam olim legendum, deuotos immiſit, &c. ſed nunc veteres libros ſequor.

5 gloriatione ſe & prædicatione extollit?) Nonnulli libri habent, effert?

Ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν. id eſt.

Se ipſa contentam eſſe virtutem ad beatè viuendum. 2

NEc verò ego M. Regulum ærumnoſum, nec infelicem, nec miſerum, vnquam putaui. Non enim magnitudo animi eius cruciabatur à Pœnis, non grauitas, non fides, non conſtantia, non vlla virtus, non denique animus ipſe: qui [1] tot virtutum præſidio munitus, tantóq. comitatu circumſæptus, cùm corpus eius [a] caperetur, capi certè ipſe non potuit. Caium verò Marium vidimus, qui mihi ſecundis in rebus vnus ex fortunatis hominibus: in aduerſis, vnus ex ſummis viris videbatur, quo beatius eſſe mortali nihil poteſt. Neſcis, inſane, neſcis, quantas vireis virtus habeat. nomen tantum virtutis vſurpas: quid ipſa valeat, ignoras. nemo poteſt nõ beatiſſimus eſſe, qui eſt totus aptus ex ſeſe, quique in ſe vno ſua ponit omnia. [b] cuius autem ſpes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna: huic nihil poteſt eſſe certi: nihilque, quod exploratum habeat, [c] permanſurum ſibi ne vnum quidem diem. Eum tu hominem terreto, ſi quem eris nactus: iſtiuſmodi mortis, aut exſilij minis. mihi verò quidquid acciderit in tam ingrata ciuitate, ne recuſanti quidem euenerit, [d] non modò non repugnãti. Quid enim ego laboraui, aut quid egi, aut in quo

a al. carperetur, carpi

b al. cui ſpes

c L. permanſurum ſibi vnum diem.

d al. non modò repugnáti.

quo euigilauerunt curæ, & cogitationes meæ, ſi quidem nihil pepcri tale, nihil conſecutus ſum, vt eo ſtatu eſſem, quem neque fortunæ temeritas, neque inimicorum labefactaret iniuria? Mortémne mihi minitaris, vt omnino ab hominibus: an exſilium, vt ab improbis demigrandum ſit? mors terribilis eſt iis, quorum cum uita omnia exſtinguuntur: non iis, quorum laus emori non poteſt: exſilium autem [a] *terribile illis, quibus quaſi circumſcriptus eſt habitandi locus: non iis, qui omnem orbem terrarum, vnam vrbem eſſe ducunt. Te miſeriæ, te ærumnæ premunt omnes, qui te beatum, qui te florentem putas: tuæ libidines te torquent: tu dies, noctéisque cruciaris, cui nec ſatis eſt, quod eſt, & idipſum,* [b] *quod habes, ne non ſit diuturnum futurum, times: te conſcientiæ ſtimulant maleficiorum tuorum: te metus exanimant iudiciorum, atque legum: quocumque adſpexiſti, vt furię, ſic tuę tibi occurrunt iniuriæ, quæ te* [c] *reſpirare nō ſinunt. Quāmobrem vt improbo, & ſtulto, & inerti nemini bene eſſe poteſt: ſic bonus vir, & ſapiens, & fortis, miſer eſſe nō poteſt. Nec verò, cuius virtus, moréſque laudandi ſunt, eius non laudanda vita eſt, neq. porrò fugienda vita, quæ laudanda eſt. eſſet autem fugienda, ſi eſſet miſera. Quamobrem quidquid eſt laudabile, idem & beatum, & florens, & expetendum videri debet.*

a vox, terribile, abeſt à v. cod.

b hoc totū, quod habes, nō reperitur in v. c.

c al. ſuſpirare

IN PARADOXA. 2.

1 Tot virtutum pręſidio munitus) In nullo codice vetere, munitus, reperitur: quin etiam, ſæpius, quod paullo pòſt ſequitur, abeſt à pleriſque.

2 *reſpi-*

decem millibus pondo non idem fecerit? aut temperantem eum, qui ſe in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Vna virtus eſt conſentiens cũ ratione, & perpetua conſtantia. nihil huic addi poteſt, quo magis virtus ſit: nihil demi, vt virtutis nomen relinquatur. etenim ſi bene facta, rectè facta ſunt, & nihil recto rectius: certè ne bono quidem melius quidquam inueniri poteſt. Sequitur igitur, vt etiam vitia ſint paria; ſiquidem prauitates animi rectè vitia dicuntur. Atqui quoniam pares virtutes ſunt: rectè facta, [a] *quando à virtutibus proficiſcuntur, paria eſſe debent; itémque peccata, quoniam ex vitijs manant, ſint æqualia neceſſe eſt. A philoſophis, inquis, iſta ſumis. Metuebam, ne à lenonibus diceres. Socrates diſputabat iſto modo. Bene hercle narras. nam iſtum doctum, & ſapientem virum fuiſſe, memorię traditum eſt. Sed tamen quæro ex te (quando verbis inter nos contendimus, non pugnis) vtrum potiùs de bonis eſt quęrendum, quid baiuli, atque operarij, an quid homines doctiſſimi ſenſerint? præſertim cùm hæc ſententia non modò verior, ſed ne vtilior quidem hominum vitę reperiri vlla poſſit.* [b] *Quæ vis enim, quæ magis arceat homines ab omni improbitate, q̃ ſi ſenſerint, nullum in delictis eſſe diſcrimen? ęquè peccare ſe, ſi priuatis, ac ſi magiſtratibus manus* [c] *inferant? quácunq. in domum ſtuprum intulerint, eandẽ eſſe labem libidinis? Nihilne igitur intereſt (nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet, an ſeruum? Nuda iſta ſi ponas, iudicari qualia ſint, non facilè poſſunt. patrem vita priuare, ſi per ſe ſcelus eſt;*

a al. quoniã à virt. & ita L.

b L. Quæ vis eſt enim, q.

c L. afferant? & ita v.c.

eſt: Saguntini, qui parenteis ſuos liberos emori, quàm ſeruos viuere maluerunt, [a]parricidę fuerũt. ergo & parenti nonnumquam adimi vita ſine ſcelere poteſt: & ſeruo ſæpe ſine iniuria non poteſt. Cauſa igitur hæc, non natura diſtinguit: [1] quæ quãdo alteri acceſſit, id fit propenſius: ſi vtrique adiuncta ſit, paria fiant, neceſſe eſt. illud tamen intereſt, quòd in ſeruo necando, [b] ſi adſit iniuria, ſemel peccatur. in patris vita violanda, multa peccantur. violatur is, qui procreauit: is, qui aluit: is, qui erudiuit: is, qui in ſede, ac domo, atque in rep. collocauit. multitudine peccatorum præſtat, eóque pœna maiore dignus eſt. Sed nos in vita, non quæ cuique peccato pœna ſit, ſed quantum cuique liceat, ſpectare debemus. quidquid nõ oportet, ſcelus eſſe: quidquid non licet, nefas putare debemus. etiámne in minimis rebus? etiam: ſiquidem [2] rerum modum fingere non poſſumus: animorum tenere poſſumus. hiſtrio ſi paullo ſe mouit extra numerum, aut ſi verſus pronuntiatus eſt ſyllaba vna breuior, aut longior, exſibilatur, & exploditur: in vita, quæ omni geſtu moderatior, omni verſu aptior eſſe debet, vt in ſyllaba te peccare dices? poëtam non audio in nugis: in vitæ ſocietate audiam ciuem, digitis peccata dimetientem ſua? quæ ſi [3] viſa ſunt breuiora, leuiora quî poſſint videri, cùm, quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis, atq. ordinis? perturbata autem ſemel ratione, & ordine, nihil poſſit addi, quo magis peccari poſſe videatur.

a L. patricidę

b L. ſi id ſit iniuria

1 QVAE

IN PARADOXA. 3.

1 QVAE quando alterò acceſſit) alterò, id eſt ad alterum. Sic ſuperiore pagina malim legi, nihil huc addi poteſt.
2 rerum modum figere non poſſ.) fingere, omnes quidem habēt libri: ſed videri poſſit legendum, figere. Sic Horat. oda 15. lib. 3. Tandem nequitiæ fige modum tuæ.
3 Viſa ſint breuiora: leuiora qui poſſint &c.) Recta quidem videtur hæc ſcriptura: ſed ne ea quidem reijcienda eſt, quam in codice Memmiano adſcriptam reperi: Si viſa ſunt breuiora: leuiora qui poſſint?

Ὅτι πάντες [a] οἱ μωροὶ μαίνονται. id eſt.

Omnes ſtultos inſanire. 4.

a al. οἱ ἄφρονες

EGo verò te non ſtultum, vt ſæpe, non improbum, vt ſemper, [1] ſed dementem, & inſanum [b] rebus addicam neceſſarijs. Sapientis animus magnitudine conſilij, tolerantia rerum humanarum, contemtione fortunæ, virtutib. denique omnibus, vt mœnibus, vincetur, & expugnabitur, qui ne ciuitate quidem pelli poteſt? quæ eſt enim ciuitas? Omnisne conuentus ferorum, & immanium? omnisne etiam fugitiuorum, ac latronum congregata vnum in locum multitudo? certè negabis. num igitur erat illa tum ciuitas, cùm leges in ea nihil valebāt: cùm iudicia iacebant: cùm mos patrius occiderat: cùm, ferro pulſis magiſtratibus, ſenatus nomē in rep. [c] nō erat? Prædonū ille cōcurſus, & te duce latrociniū in foro conſtitutū, & reliquiæ coniurationis à Catilinæ furijs ad tuum ſcelus, furorémq. conuerſæ [d] num ciuitas erat? Itaque pulſus ego ciuitate non ſum, quæ tum nulla erat: [e] accerſitus in ciuitatē ſum, cùm eſſet in rep. conſul, qui tum nullus fuerat: eſſet ſenatus, qui

b L. rationib. aduincam

c L. non erat.

d L. non ciuitas erat.

e L. acceſſitus

tum occiderat : eſſet conſenſus populi liberi : eſſet iuris,& æquitatis,(quæ vincla ſunt ciuitatis)repetita memoria. At vide, quàm iſta tui latrocinij tela contemſerim. iactam, & immiſſam à te nefariam in me iniuriam ſemper duxi: perueniſſe tamen ad me numquam putaui: niſi fortè, cùm parietes diſturbabas, aut cùm tectis ſceleratas faceis inferebas,meorum aliquid ruere,[a] aut deflagrare arbitrabare. Nihil neque meum eſt, neque cuiuſquam, quod auferri,quod eripi,quod amitti poteſt. Si mihi eripuiſſes diuinam animi mei conſtantiam, meas curas, vigilias, conſilia,[b] quibus reſp. inuicta ſtat: ſi huius æterni beneficij immortalem memoriam deleuiſſes: multo etiam magis ſi illam mentem,vnde hæc conſilia manarunt,mihi eripuiſſes: tum ego accepiſſe me confiterer iniuriam. Sed ſi hæc nec feciſti, nec facere potuiſti: reditum mihi glorioſum iniuria tua dedit, non exitum calamitoſum: ergo ego ſemper ciuis[c] eram,& tum maximè, cùm meam ſalutem ſenatus exteris nationibus,[2] vt ciuis optimi,cõmẽdabat: tu ne nunc quidem es ciuis: niſi fortè idem eſſe hoſtis, & ciuis poteſt. An tu ciuem ab hoſte natura, ac loco, non animo, factisque diſtinguis? Cædem in foro feciſti: armatis latronibus templa tenuiſti: priuatorum domos, ædeisque ſacras incendiſti. Cur hoſtis Spartacus, ſi tu ciuis? potes autem eſſe tu ciuis,propter quem aliquando ciuitas nõ fuit?[3] & me exſulem, tuo nomine,appellas, cùm omnes meo diſceſſu exſulaſſe remp. putẽt? Numquàmne, homo amentiſſime, te circumſpicies? numquàmne, quid facias, conſide-

a al. aut deflagrari

b L. quib. reſ. te inuictiſſimo ſtat.

c verbum, eram, abeſt a v.e.

conſiderabis, nec quid loquare? neſcis, exſilium ſcelerum eſſe pœnam? meum illud iter ob præclariſſimas res à me geſtas eſſe ſuſceptũ? Omnes ſcelerati, atq. impij, quorum tu te ducem eſſe profiteris, quos leges exſilio affici volunt, exſules ſunt, etiam ſi ſolum non mutarunt. an cùm omnes leges te exſulem eſſe iubeant, non eris tu exſul? Non appellatur inimicus, qui cum telo fuerit? antè ſenatum tua ſica deprehenſa eſt. qui hominem occiderit? tu plurimos occidiſti. qui incendium fecerit? ædeis Nympharum manu tua deflagrauit. qui templa[a] *deorum occupauerit? in foro*[b] *etiam caſtra poſuiſti. Sed quid ego communeis leges profero, quibus omnibus es exſul? Familiariſſimus*[c] *tuus de te priuilegium tulit, vt, ſi in opertum Bonæ Deæ acceſſiſſes, exſulares. At te id feciſſe, etiam gloriari ſoles. Quomodo igitur tot legibus in exſiliũ eiectus, nomen exſulis nõ perhorreſcis? Romę ſum, inquis: Et tu quidem in operto fuiſti. Non igitur, vbi quiſque erit, eius loci ius tenebit: ſi ibi eum legibus eſſe non oportebit.*

a vox, deorũ, abeſt ab o.v.c.
b particula, etiam, abeſt ab o.v.c.
c v. c. tuus Cornificius de te pr.

ANNOT. IN PARADOXA. 4.

1 SED dementé & inſanũ rationibus vincá neceſſarijs) ſiquis locus eſt in Paradoxis corruptus, hic eſt: qué Langius (ná ceteros q huic vlceri man⁹ admouerũt, omitto) ſic emẽdare conatus eſt, Sed dementé & inſanum, addicá neceſſarijs. addicá neceſſarijs. autẽ, id eſt mittam ad agnotos, inquit ille, ad quos mente captorum tutela pertinet. Sed ego hanc emendationem probare nullo modo poſſum. Nam primùm in omnibus libris reperitur vox, rebus, quam Langius delet. deinde quorſum hoc, ego te ad agnatos vt dementem, mittam? Deinde ſi certum eſt, mente captum eſſe, non dubium quin ad agnatos mittendus ſit: ſin incertum, id demonſtrandum eſt. Poſtremò in omnibus ferè libris ſcriptis repe-

ritur, vox, inuictum, partim in locum verbi, addicam: partim vnà cum eo ipſo verbo. Pauci habent, aduictum, pro, addicam: nonnulli, addictum, vnde intelligere licet mendum eſſe in verbo, addicam. Adde quòd nonnulli libri habent infinitiuum, eſſe, cùm verbo inuictum. Ego igitur coniectura ductus, ſententiámque Ciceronis ſecutus, ſic emendandum hunc locum puto: Inſanum eſſe rationibus euincam, ſeu aduincam, ſeu vincam neceſſarijs. Cóiecturam meam adiuuant verba eius, quod proximè ſequitur, paradoxi extrema: cùm eum ne liberũ quidem eſſe ratio & veritas ipſa conuincat. Iam quod, rationibus, pro, rebus, edi iuſſi, non videór nimis longè diſcedere à ſcriptura recepta. nam, rebus, factũ fortaſſe eſt ex, roībus. roībus autem ex, rationibus. ſiquis tamen, rebus, retinere volet, non repugnabo.

2 vt ciuis optimi) nonnulli libri veteres non habent particulam, vt. quos ſecutus eſt Langius. In vno pro, ciuis optimi, ſcriptum eſt, ciuis optimus. mendoſè.

3 & me exſulem tuo nomine) quattuor libri veteres non habent vocem, exſulem: eámque Langius delendam cenſet: cui aſſentior.

4 Et tu quidem in operto fuiſti) ſic habent omnes libri vulgati, quos quidem viderim: quibuſcum nonnulli veteres conſentiũt. nonnulli, in portu: alij, in ponto. Ego, in operto, tueor, ac retineo.

Ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ, ἐλεύθεροι, πάντες δὲ μωροὶ, δοῦλοι i.

Omneis ſapienteis liberos eſſe, & ſtultos omneis, ſeruos. 5.

Laudetur verò hic imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur. quomodo? aut cui tandem hic libero imperabit, qui non poteſt cupiditatibus ſuis imperare? Refrenet primùm libidines, ſpernat voluptates, iracundiam teneat, coërceat auaritiam, ceteras animi labes repellat: tum incipiat alijs imperare, cùm ipſe improbiſſimis dominis, dedecori, ac turpitudini parére deſierit. dum quidem his obediet, non modò imperator, ſed liber habendus omnino non erit. præclarè enim eſt hoc vſurpatum à doctiſſimis, quorum auctoritate non vterer, ſi mihi apud aliquos agreſteis hæc habenda eſſet oratio. cùm verò apud prudentiſſimos loquar,

loquar, quibus hæc inaudita non ſunt: cur ego ſimulem, me, ſi quid in his ſtudijs operæ poſuerim, perdidiſſe? Dictum eſt igitur ab eruditiſſimis viris, niſi ſapientem, liberum eſſe neminem. Quid eſt enim libertas? poteſtas viuendi, vt velis. Quis igitur viuit, vt vult, niſi qui recta ſequitur, qui gaudet officio, cui viuendi via conſiderata, atque prouiſa eſt? [a] qui legibus non propter metum pâret, ſed eas ſequitur, atque colit, quia id ſalutare maximè eſſe iudicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, niſi libenter, ac liberè? cuius omnia conſilia, rêsque omnes, quas gerit, ab ipſo proficiſcuntur, eodémque referuntur: nec eſt vlla res, quæ plus apud eum polleat, quàm ipſius voluntas, atque iudicium: cui quidem etiam, quæ vim habere maximam dicitur, Fortuna ipſa cedit; quæ, ſicut ſapiens poëta dixit, Suis ea cuique fingitur moribus. Soli igitur hoc contingit ſapienti, vt nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus. quod etſi ita eſſe, pluribus verbis diſſerendum eſt: [2] illud [b] tamẽ breui conficiendum eſt, niſi qui ita ſit affectus, eſſe liberum neminem. Igitur omnes improbi ſerui. nec hoc tam re eſt, quàm [c] dicto inopinatum, atque mirabile. non enim ita dicunt, eos eſſe ſeruos, vt mancipia, [3] quæ ſunt dominorum facta mexu, aut aliquo iure ciuili: ſed, ſi ſeruitus ſit, ſicut eſt, obedientia fracti animi, et abiecti, et arbitrio carentis ſuo, quis neget, omneis leueis, omneis cupidos, omneis denique improbos, eſſe ſeruos? An ille mihi liber videatur, cui mulier imperat? cui leges imponit, præſcribit, iubet, vetat quod videtur? qui nihil impe-

a al. qui ne legibus quidẽ propter met. pâret,

b L. tamen breue conficiendum eſt, & ita v.c.

c v.c. dictu

ranti negare poteſt, nihil recuſare audet? poſcit, dandum eſt. vocat, veniendum: eijcit, abeundum minatur, extimeſcẽdum. ego verò iſtum non modò ſeruum, ſed nequiſſimum ſeruum, etiam ſi in ampliſſima familia natus ſit, appellandum puto. Atque vt in magna familia, ſunt alij lautiores, vt ſibi videntur, ſerui,4 [a] ſed tamen ſerui atrienſes ac tu pari ſtultitia, quos ſigna, quos tabulæ, quos cælatum argentum, quos Corinthia opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. Ex ſummis, inquiũt, ciuitatis principes ſumus: Vos vero ne cõſeruorum quidem veſtrorum principes eſtis. Sed vt in familia, qui tractant iſta, [b] qui tergunt, qui vngunt, qui verrunt, qui ſpargunt, non honeſtiſſimum locum ſeruitutis tenent: ſic in ciuitate, qui ſe iſtarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipſius ciuitatis locum pænè infimum obtinent. Magna, inquis, bella geſſi: magnis imperijs, & prouincijs præfui. Gere igitur animum laude dignum. 5 [c] Actæonis tabula te ſtupidum detinet, aut ſignum aliquod Polycleti. Omitto, vnde ſuſtuleris, & quomodo habeas. intuentem te, admirantem, clamores tollentem cũ video, ſeruum te eſſe ineptiarum omnium iudico. Nónne igitur ſunt illa feſtiua? Sunt. nam nos quoque oculos eruditos habemus. ſed obſecro te, ita venuſta habeantur iſta, non vt vincula virorum ſint, ſed vt oblectamenta puerorum. Quid enim cenſes? ſi L. Mummius aliquem iſtorum videret matellionem Corinthium cupidiſſimè tractantem, cùm ipſe totam Corinthum contemſiſſet: vtrùm illum ciuem excellentem, an atrienſem diligẽtem putaret?

a L. ſed tamẽ ſerui, vt atrienſes: alij inferiore loco, vt mediaſtini: ſic ſtulti quidẽ omnes, vt tu, pari ſtultitia ſunt, quos ſigna, &c.

b L. qui tergent,

c L. Echionis tabula

Reuiui-

Reuiuiſcat [a] Marcus Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa, ac domo nihil ſplendidum, nihil ornatum fuit, præter ipſos: & videat aliquem ſummis populi beneficijs vſum, barbatulos [b] mullulos exceptantem de piſcina, & pertractantem, & murænarum copia gloriantem: nónne hunc hominem ita ſerum iudicet, vt ne in familia quidem dignum maiore aliquo negotio putet? An eorum ſeruitus dubia eſt, qui cupiditate peculij nullam condicionem recuſant duriſſimę ſeruitutis? hereditatis ſpes quid iniquitatis in ſeruiendo non ſuſcepit? quem nutum locupletis orbi ſenis non obſeruat? [6] loquitur ad voluntatem. quidquid denuntiatum ſit, facit: aſſentatur, [7] aſſidet, [c] miratur. quid horum eſt liberi? quid denique [d] non ſerui inertis? Quid? iam illa cupiditas, quæ videtur eſſe liberior, honoris, imperij, prouinciarum, quàm dura eſt domina! quã imperioſa! quàm vehemens! Cethego, homini nō probatiſſimo, ſeruire [e] res coëgit eos, qui ſibi eſſe ampliſſimi videbantur: mittere munera, noctu venire domum ad eum, precari, denique ſupplicare. quæ ſeruitus eſt, ſi hæc libertas exiſtimari poteſt? Quid? cùm cupiditatum dominatus exceſſit, & alius eſt dominus exortus ex conſcientia peccatorum, timor? quàm eſt illa miſera, quàm dura ſeruitus! adoleſcentibus paullo loquacioribus eſt ſeruiendum: omnes, qui aliquid ſcire videntur, tanquam domini, timentur. [8] Iudex verò quantum habet dominatum? quo timore nocenteis afficit? an nō eſt omnis metus, ſeruitus? Quid valet igitur illa eloquentiſſimi viri, L. Craſſi, copioſa magis, quàm

a L. M'Curius.

b v.c. mullos

c L. munerat. al. numerat.

d al ſerui nō inertis?

e vocula, res, abeſt ab o. v. c. nec eam agnoſcit L. ſubintelligitur enim, cupiditas honoris.

ſapiens oratio? ERIPITE NOS EX SERVITVTE. *quæ eſt iſta ſeruitus, tam claro homini, támque nobili?* 9 *Omnis animi debilitati, & humilis, & fracti timiditas, ſeruitus eſt.* NOLITE SINERE NOS CVIQVAM SERVIRE. *In libertatem vindicari vult? minimè. Quid enim adiungit?* NISI VOBIS VNIVERSIS. *Dominum mutare, non liber eſſe vult,* QVIBVS ET POSSVMVS, ET DEBEMVS. *Nos verò, ſiquidem, animo excelſo, & alto, & virtutibus exaggerato ſumus, nec debemus, nec poßumus. Tu poſſe te dicito, quandoquidem potes: debere ne dixeris: quoniam nihil quiſquam debet, niſi quod eſt turpe non reddere. Sed hæc hactenus. Ille videat, quomodo imperator eſſe poſſit: cùm eum ne liberum quidem eſſe ratio, & veritas ipſa conuincat.*

IN PARADOXA. 5.

1 QVI legibus non propter metum) libri veteres habent, qui ne legibus quidem propter metum &c.

2 Illud tamen breui confitendum eſt) ita eſt emendatũ in codice Memmiano ex libris veteribus, & ita edidit Langius. alij noſtri codices habent, Illud tamen breue, & confitendum eſt. quod probo.

3 quæ ſunt dominorum facta nexu) omnes libri veteres ad vnũ, quos quidem viderim, habent, nexo: quod probo, atque ita cenſoo legendum.

4 ſed tamen ſerui, vt atrienſes) locus eſt admodum corruptus, etiam in exemplaribus antiquis, quorum alia habent, atrienſes actu pari ſtultitię ſuæ: alia, auctui pari ſtult. &c. alia, atrienſes acto pari &c. quibus ſcripturis tam diſſimilibus inter ſe, quidam ita mederi conati ſunt, vt exiſtimarent partim legendum, atrienſes topiarij: partim, atrienſes actuarij &c. ſed fruſtrà. Omnino quædam deeſſe videntur. putabam hanc eſſe ſententiam Ciceronis, eámque his verbis exprimi poſſe. Atq. vt in magna familia ſunt alij honeſtiores ac lautiores, vt ſibi videntur, ſerui: ſed tamen ſerui, vt atriẽſes: ſic ſtulti omnes, vt tu, pares inter ſe ſtultitia ſunt:

ſed tamen inſignior eorum ſtultitia eſt, quos ſigna, &c. Quid ſi hoc modo legamus? Atque vt in magna familia ſunt alij lautiores, vt ſibi videntur, ſerui: ſed tamen ſerui, vt medici, anagnoſtę, atrienſes: alij inferiore loco, vt mediaſtini: ita copioſiores illi quidem & abundantiores, ſed pari ſtultitia ſunt, quos &c.

5 Echionis tabula te ſtup.) ſic legendum, non, vt vulgò, Actæonis tab. neque vt olim edidi, Aëtionis tab. Pictorem Echionem cō memorat Cicero in Bruto: commemorat & Plinius lib. 35. ca. 10.

6 loquitur ad voluntatem) quidam libri habent, ad voluptatē.

7 aſſidet, muneraτ) libri veteres alij habent, munera, alij numerat, alij vt, edendum curauimus, munerat: quo modo & Langius edidit. In codice Memmiano omnes hæ diſſimilitudines adſcriptæ ſunt, & præterea docti cuiuſdam coniectura, munera dat.

8 Iudex verò) legendum putant docti quidam. Index verò: quibus propemodum aſſentior.

9 omnis animi debilitati, &c.) libri veteres habent partim, omnis animi debilitata, & humilis, & fracta timiditas: & ita emendatum eſt in codice Memmiano: itáque edidit Langius. partim, omnis animi debilitas, & humilis, &c.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς, πλούσιος. id eſt,

Solum ſapientem eſſe diuitem. 6.

QVAE eſt iſta in commemorād a pecunia tua tam inſolens oſtētatio? ſolúſne tu diues? Prò dij immortales. egóne me audiuiſſe aliquid, & didiciſſe, nō gaudeā? Solúsne tu diues? Quid ſi ne diues quidē? quid ſi pauper etiam? quem enim intelligimus diuitē? aut, hoc verbū, in quo homine ponimus? opinor in eo, cui tanta poſſeſſio eſt, [a] vt ad liberaliter viuendum facilè contentus ſit: qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet amplius. Animus enim oportet tuus, ſe iudicet diuitem, non hominū ſermo, neq. poſſeſſiones [b] tuæ. qui ſi tibi nihil deeſſe putas, nihil curas amplius, ſatiatus es, aut contentus etiā pecunia. cōcedo, diues es. ſin autem propter auiditatem pecuniæ nullm quæſtum

a fort. vt ea ad lib.

b v.e. tuæ. nihil ſibi deeſſe putat. nihil curat ampl. ſatiatus eſt,

ſtum

ſtum turpem putas, cùm iſti ordini ne honeſtus quidem poſſit eſſe vllus: ſi quotidie fraudas, decipis, poſcis, paciſceris, aufers, eripis: ſi ſocios ſpolias, ærarium expilas: ſi teſtamēta amicorum exſpectas, aut ne exſpectas quidem, atque ipſe ſupponis: hæc vtrùm abundantis, an egentis ſigna ſunt? Animus hominis, diues, non arca appellari ſolet. quamuis illa ſit plena, dum te inanem videbo, diuitem non putabo. etenim ex eo, quantum cuique ſatis eſt, metiuntur homines diuitiarum modum. Filiam quis habet? pecunia eſt opus. duas: maiore. plureis? maiore etiā. & ſi, vt aiunt, Danai, quinquaginta ſunt filiæ, tot dotes magnam quærunt pecuniam. quantum enim cuique opus eſt, ad id accommodatur, vt antè dixi, diuitiarum modus. qui igitur non filias plureis, ſed innumerabileis cupiditates habet, quæ breui tempore maximas copias exhaurire poſſint: hunc quo modo ego appellabo diuitem, cùm ipſe egere ſe ſentiat? multi ex te audierunt, cùm diceres, neminem eſſe diuitem, niſi qui exercitum alere poſſet ſuis fructibus: quod populus Rom. ex tantis vectigalibus iampridem vix poteſt. ergo hoc propoſito, numquam eris diues antè, quàm tibi ex tuis poſſeſſionibus tantum reficiatur, vt ex eo tueri ſex legiones, & magna equitum, ac peditum auxilia poſſis. Iam fateris igitur non eſſe te diuitem, cui tantum deſit, vt expleas id, quod exoptas. itaque iſtam paupertatem, vel potiùs egeſtatem, ac mendicitatem tuam numquam obſcurè tuliſti. nam vt ijs, qui honeſtè rem quærunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis ſumendis, intelligimus

opus

opus eſſe quæſito: ſic, qui videt domi tuæ pariter [1] accuſatorum atque [a] iudicum cõſociatos greges, qui nocenteis, & pecunioſos reos eodem te auctore corruptelam iudicij molienteis, qui tuas mercedum pactiones in patrocinijs, [2] interceſſiones pecuniarum in coitionibus candidatorum, dimiſſiones libertorum [b] ad fœnerandas, diripiendáſque prouincias: qui expulſiones vicinorum, qui latrocinia in agris, qui cum ſeruis, cum libertis, cum clientibus ſocietates, qui poſſeſſiones vacuas, qui proſcriptiones locupletium, qui ſedes municipiorum, qui illam Sullani temporis meſſem recordetur, qui teſtamenta ſubiecta, qui ſublatos tot homines, qui denique omnia venalia, [3] [c] delectum, decretum, alienam, ſuam ſententiam, forum, domum, vocem, ſilentium: quis hunc non putet confiteri, ſibi quæſito opus eſſe? cui autem quæſito opus ſit, quis vmquam hunc verè dixerit diuitem? eſt enim diuitiarum fructus in copia: copiam autem declarat ſatietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam numquam aſſequêre, numquam omnino es futurus diues. Meam autem quoniam pecuniam cõtemnis, & rectè (eſt enim ad vulgi opinionem mediocris: ad tuam, nulla: ad meam, modica) de me ſilebo: de te loquar. Si cenſenda nobis, atque æſtimanda res ſit, vtrùm tandem pluris æſtimabimus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricij, qui illam pecuniam repudiabat? vtrùm aurum Samnitum, an reſponſum [d] M. Curij? hereditatem L. Paulli, [e] an libertatem Africani, qui eius hereditatis Qu. Maximo fratri partem ſuam conceſſit?

a L. indicum

b L. ad defænerádas, dir.

c L. dilectũ.

d L. M'

e L. an liberalitatem

ceſſit? Hæc profectò, quæ ſunt ſummarum virtutũ, pluris æſtimanda ſunt, quàm illa, quæ ſunt pecuniæ. Quis igitur, ſi quidem, vt quiſque, quod plurimi ſit, poſſideat,[a] *ita ditiſſimus habendus ſit, dubitet, quin in virtute diuitiæ*[b] *ſint? quoniam nulla poſſeßio, nulla vis auri, & argenti, pluris, quàm virtus, æſtimanda eſt. O dij immortales: non intelligunt homines, quàm magnum vectigal ſit parſimonia.*[c] *Venio enim ad ſumtuoſos: relinquo iſtum quæſtuoſum. Capit ille ex ſuis prædijs ſexcenta ſeſtertia: ego centena ex meis: illi aurata tecta in villis, & ſola marmorea facienti, & ſigna, tabulas, ſuppellectilem, & veſtem infinitè concupiſcenti, non modò ad ſumtũ ille eſt fructus, ſed ẽt ad fænus, exiguus. ex meo tenui vectigali, detractis sũtibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Vter igitur*[d] *ditior, cui deeſt, an cui ſuperat? qui eget, an qui abundat? Cuius poſſeßio quo eſt maior, eo plus requirit ad ſe tuendam: an quæ ſuis ſe viribus ſuſtinet? Sed quid ego de me loquor, qui morum, ac temporum vitio aliquantum etiam ipſe fortaſſe in huius ſæculi errore verſer?*[e] *M. Manilius patrum noſtrorum memoria (ne ſemper Curios, & Luſcinos loquamur) pauper tãdem fuit. habuit enim ædiculas in Carinis, & fundum in Labicano. nos igitur*[f] *ditiores ſumus, qui plura habemus? vtinam quidem eſſemus, ſed non æſtimatione cenſus, verùm victu, atque cultu terminatur pecuniæ modus. nõ eſſe cupidum, pecunia eſt: non eſſe emacem, vectigal eſt. contentum verò ſuis rebus eſſe, maximæ ſunt, certiſſimæq; diuitiæ. Etenim ſi iſti calli-*

a v.c. ita diuitiſſimus
b al. poſitæ ſint?
c L. venio enim iam ad ſumt.
d al. diuitior
e L. M' Manil.
f la. diuitiores

di

di rerum æſtimatores, prata, & areas quaſdam magno æſtimant, quòd ei generi poſſeſſionum minimè quaſi noceri poteſt: quanti eſt æſtimanda virtus, quæ nec eripi, nec ſurripi poteſt vmquam: neque naufragio, neque incendio amittitur. nec tempeſtatum, nec temporum permutatione mutatur? qua præditi qui ſunt, ſoli ſunt diuites. Soli enim poſſident res et fructuoſas, et ſempiternas: ſolique quod eſt proprium diuitiarum, contenti ſunt rebus ſuis. ſatis eſſe putant, quod eſt: nihil appetunt, nulla re egent, nihil ſibi deeſſe ſentiunt, nihil requirunt. Improbi autem, & auari quoniam incertas, atque in caſu poſitas [a] *habent, & plus ſemper appetunt, nec eorum quiſquam adhuc inuentus eſt, cui quod haberet, eſſet ſatis: non modò non copioſi ac diuites, ſed etiam inopes, ac pauperes exiſtimādi ſunt.*

a L. poſſeſſiones habent.

IN PARADOX. 6.

1 ACCVSATORVM atque iudicum) hîc planè legendum cenſeo, accuſatorum atque indicum: multóque adeò magis quàm ſuprà. Index verò quantum habet dominatum?
2 interceſſiones pecuniarum) interceſſus, emendandum cenſeo, propiùs accedens ad ſcripturam veterem, quàm Langius, qui reponit, interceſſiones: quod idem valet.
3 dilectum, decretum) miror non eſſe ita editum à Langio dilectum, inquam, cùm ita ſcriptum ſit in exemplaribus omnibus antiquis, vt teſtatur emendatio huius loci adſcripta ad marginē codicis Memmiani.
4 non modò ad ſumtum ille eſt fructus) omnes libri veteres habent, non modò ad fructum ille eſt ſumtus, &c. ego tamen lectionem vulgatam retineo.

M. TVLL. CICERONIS PHÆNOMENΩN, EX ARATO FRAGMENTA.

Cicero 2.leg. *AB IOVE muſarum primordia.*
Lactant. *Malebant tenui contenti viuere cultu.*
Lactant. *Et Iouis in regno, cęlique in parte reſedit.*
Ci. 2. na. deor. *Cetera labũtur celeri cęleſtia motu,*
Cum cæloque ſimul nocteis que diés que feruntur.

Extremúſque adeò duplici de cardine vertex
Dicitur eſſe Polus. *
Ex his altera apud Graios Cynoſura vocatur,
Altera dicitur eſſe Helice. *
Quas noſtri Septem ſoliti vocitare triones.
Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
Et latè prima confeſtim à nocte videtur.
Hæc verò parua eſt, ſed nautis vſus in hac eſt:
Nam curſu interiore breui conuertitur orbe.
Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Toruu' Draco ſerpit ſubter ſupráque reuoluens
Seſe, conficiensque ſinus è corpore flexos.
Huic non vna modo caput ornans ſtella relucet,
Verùm tempora ſunt duplici fulgore notata,
E trucibúſque oculis duo feruida lumina flagrant,
Atque vno mentum radianti ſidere lucet:
Obſtipum caput & tereti ceruice reflexum
Obtutum in cauda maioris figere dicas.
a v.c. Hoc caput — a *Quod caput hic paullum ſeſe ſubitóque recondit.*

Ortus

Ortus vbi atq. obitus partem admiſcentur in vnã.
Id autem caput *
Attingens defeſſa velut mærentis imago.
Vertitur quàm quidem Græci
Ἐν γόνασιν *vocitant, genibus* [a] *quòd nixa feratur.* a v.c. quia
Hîc illa eximia poſita eſt fulgore corona.
propter caput Anguitenentis
Quem claro perhibent ὀφιοῦχον *nomine Graij.*
Huic ſupera duplices humeros affixa videtur
Stella micans tali ſpecie, talique nitore.
Hic preſſu duplici palmarum continet Anguem
Eius & ipſe manet religatus corpore toto.
Namq. virum medium Serpẽs ſub pectora cingit,
Illa tamen nitens grauiter veſtigia ponit,
Atque oculos vrget pedibus pectúſque Nepaī.
Septentriones ſequitur
Arctophylax vulgo qui dicitur eſſe Bootes,
Quòd quaſi temone adiunctam præ ſe quatit Arcton. huic Booti
* *ſubter præcordia fixa* [b] *tenetur* b v. c. videtur
Stella micans, radijs, Arcturus nomine claro.
* cui ſubiecta fertur
Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore Virgo.

Ferrea tum verò proles exorta repente eſt:
Auſáque funeſtum prima'ſt fabricarier enſem,
Et guſtare manu victum domitúmque iuuencum.

Et natos Geminos inuiſes ſub caput Arcti
Subiectus mediæ eſt Cancer: pedibúſque tenetur
Magnu' leo tremulam quatiẽs è corpore flammam.
Hoc

Hoc motu radientis Eteſiæ in vada ponti.

Nauibus aſſumtis fluitantia quærere apluſtra

auriga
Sub læua geminorum obductus parte feretur,
Aduerſum caput huic Helice truculenta tuetur.
At Capra læuum humerum clara obtinet.

Verum hæc eſt magno atque illuſtri prædita ſigno.
Contrà, hœdi exiguum iaciunt mortalibus ignem,
cuius ſub pedibus *
Corniger eſt valido connixus corpore Taurus.
Has Græci ſtellas ὑάδας *vocitare ſuerunt.*
Namque ipſum ad tergum Cynoſura vertitur arcti.
* huncantecedit
Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopeia.

Hanc autem illuſtri verſatur corpore propter
Andromeda, aufugiens adſpectum mæſta parentis.

Huic Equus ille iubam quatiens fulgore micãti
a v. c. Summum *a Summa contingit caput aluo, ſtelláque iungens*
Vna tenet duplices communi lumine formas,
Æternum ex aſtris cupiens connectere nodum.

Exin contortis Aries cum cornibus hæret.

EIVS-

EIVSDEM LAMBINI

In Arati phænomena.

PROPTEREA quòd & ęſtatis primordia clarat.) vulgò legitur: Propterea quòd ad æſtatis primordia claret: quæ lectio videtur non reijcienda, etiam ſi cum Arati verſibus conferas, Ὅς σφισὶ καὶ θέρεος καὶ χείματος ἀρχομένοιο Σημαίνειν ἐκέλευσεν ἐπερχομένου τὸν ἀρότου. Sed Adr. Turnebus mauult legi: Propterea quòd & æſtatis primordia clarat, &c. A quo diſſentire non poſſum: planéque arbitror ita potiùs legēdum: quemadmodum in multis alijs horum phænomenon locis emendādis ei ſum aſſenſus. Ipſe autem labens geminis) ſic edidit Guil. Morelius. Aliæ editiones habet, multis: pro quo Turnebus ſubſtituit. mutis. muti enim ſunt piſces. Omnino. geminis, magis exprimit Arati verba. τὸν δὲ μέτα σκαίροντα δύ' ἰχθύες ἀμφινέμονται ἵππων &c. pelagóque vagato) vagato pro vagator, antiquū, quo vſus eſt & Lucret.

miſſore vacans) id eſt ſine arcu: ἄτερ τόξου, Aratus, tutos contingere portus) ſic emendo. Nam cùm Aratus dicat, ὅρμον ἐσερχόμενοι, &c. contingere portus, valde his verbis reſpondet conſtringere, quod eſt in lib. vulgatis, nullo modo. Fixa ſimul magnos edicam gentibus orbeis,) ſic legit Adrianus Turnebus: alij ſic ediderunt, Fixa ſimul magnos ſimileis vertentibus orbeis, &c. Aliæ editiones laceræ ſunt, vt Moreliana, Fixa ſimul magnos edam gētibus orbeis. & poſtrema Caroli Stephani: Fixa ſimul ſedem gentibus orbeis. Arati verſus huic loco reſpondentes, hi ſunt. ἤτοι μὲν τάγε κεῖται ἀλίγκια δινωτοῖσι Τέσσαρα τῶν κε μάλιστα &c. quibus Aratéis magis conuenit meo iudicio editio illa, ſimul magnos ſimileis vertentibus orbeis, quamuis non videatur ex omni parte ſincera. Adr. Turnebus in Aduerſarijs ſuis addit etiam legi poſſe, edicam cantibus orbeis.

nimio fulgens candore notatur) Adr. Turnebus legit vocatur. alter ab infernis Cancro connectitur) ſecutus ſum editionem Morelianam, quę mihi viſa eſt Aratéis verbis magis conuenire, ἀλλ' ὁ μὲν ἐν βορέῳ περὶ καρκίνον ἐστήρικται. Alij ſic ediderunt. Alter ab infernis Auſtri conuertitur auris. præcipitent obitum) id eſt, celeriter obeant, & óccidant. vis magna Aquilaï Pellitur) cùm alia multa in hoc poëmate ab Adr. Turnebo eruditè & ingenioſè reſtituta ſunt, tum hoc in primis. Pace huius liceat cauſam expl.) hîc verſus tres integri & dimidius, qui deſiderabantur, vt licet ex Arato intelligere, à nobis reſtituti, & pęne dicā ab inferis excitati ſunt.

ARATI PHAENOMENA A M. TVLLIO CICERONE adoleſcente Latina facta.

E Quibus hinc ſubter poſſis cognoſcere fultum.
Iam cæli mediam partem terit, vt prius illæ
Chelæ, [a] quum pectus quod cernitur Orionis. — a v. c. tum
Et propè conſpicies paruum ſub pectore [b] claro — b v. c. claræ
Andromedæ ſignum, Deltôton dicere Graij
Quod ſoliti, ſimili quia forma littera claret:
Huic ſpatio ductum ſimili latus extat vtrumque.
At non tertia pars lateris: [c] nam non minor illis — c v. c. namq. eſt minor
Sed ſtellis longè denſis, præclara relucet.
Inferior paullo eſt Aries, & flamen ad Auſtri
Inclinatior, atque etiam vehementius [d] illo — d v. c. illi
Piſces, quorum alter paullo [e] prælabitur antè, — e v. c. prolabitur
Et magis horriſonis Aquilonis tangitur alis.
Atque horum è caudis duplices velut eſſe catenæ
Dicuntur, ſua diuerſæ per lumina ſerpunt:
Atque vna [f] tandem in ſtella communiter hærent, — f v. c. tamen
Quam veteres ſoliti cæleſtem dicere Nodum.
Andromedæ læuo ex humero ſi quærere perges,
Appoſitum poteris ſuprà cognoſcere Piſcem.
E pedibus [g] vatum ſummo natus Ioue Perſeus, — g v. c. natum ſummo Ioue Perſea viſes
Quos humeris retinet defixo corpore Perſeus:
Quem ſumma ab regione Aquilonis flamina pulſant.
Hic dextram ad ſedes intendit Caſſiepeæ,
Diuersóſque pedes vinctos talaribus aptis
Puluerulentus vti de terra [h] lapſu repentè — h v. c. elapſus

In cælum victor [a] magnum ſub culmine portat. a v.c. magno
At propter læuum genus omni ex parte locatas
Paruas Vergilias tenui cum luce videbis.
Hæ ſeptem vulgò perhibentur more vetuſto
Stellæ, cernuntur verò ſex vndique paruæ.
At non interiſſe putari cónuenit vnam:
Sed fruſtrà temerè à vulgo ratione ſine vlla
Septem dicier, vt veteres ſtatuêre poëtæ,
Æterno cunctas æuo qui nomine [b] dignant. b v.c. signāt
Alcyone, Meropéque, Celæno, Taygetéque,
Electra, Steropéque, ſimul ſanctiſſima Maïa.
Hæ tenues paruò labentes lumine lucent.
At magnum nomen ſigni, clarúmque vocatur,
Propterea quòd & æſtatis primordia [c] claret, c al. claras
Et pòſt hiberni præpandens temporis ortus
Admonet, vt mandent mortales ſemina terris.
Inde Fides leuiter poſita & [d] conuexa videtur, d al. cōnexa
Mercurius [e] paruus manibus quam dicitur olim e al. paruis
[f] Infirmis fabricatus in alta ſede locaſſe. f al. In cunis
[g] Quæ genus ad læuum Nixi delapſa reſedit, g v.c. Hae
Atque inter flexum genus, & caput Alitis hæſit.
Namque eſt Ales auis, lato ſub tegmine cæli
Quæ volat, & ſerpens geminis ſecat aëra pennis.
Altera pars huic obſcura eſt, & luminis expers:
Altera nec paruis, nec claris lucibus ardet,
Sed mediocre iacit quatiens è corpore lumen.
Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam
Geſtit: iam verò clinata eſt vngula vehemens
Fortis equi propter pennati corporis alam.
Ipſe autem labens [h] multis equus ille tenetur h al. mutis
Piſcibus; huic ceruix dextra mulcetur Aquari.

a v. c. viſus e- qui uis.
b v. c. cùm torquet
c v. c. in pontum
d v. c. fiſſum
e v. c. vagantur
f al. Nam
g v. c. pręcipitante
h al. palma
i v. c. vmbras
k v. c. miſſore vacans
l v. c. Hæc

Serius hæc obitus terraï [a] iuſſit equinis
Quàm gelidum valido de corpore frigus anhelans
Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe:
Quem quum perpetuo veſtiuit lumine Titan,
Brumali flectens [b] contorquet tempore curſum.
Hoc caue te [c] ponto ſtudeas committere menſe:
Nam non longinquum ſpatium labêre diurnum:
Non hiberna cito voluetur curriculo nox:
Humida non ſeſe veſtris aurora querelis
Ocyus oſtendet, clari prænuntia ſolis:
At validis æquor pulſabit viribus Auſter:
Tum [d] fixum tremulo quatietur frigore corpus.
Sed tamen anni iam labuntur tempore toto,
Nec cui ſignorum cedunt, neque flamina vitant,
Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus.
Atque etiam ſupero naui pelagóque [e] vagato
Menſe, ſagittipotens ſolis cùm ſuſtinet orbem.
Nã iam cùm minus exiguo lux tẽpore præſtò eſt.
Hoc ſignum veniens poterunt prænoſcere nautæ:
[f] Iam propè [g] præcipiti antè licebit viſere nocti
Vt ſeſe oſtendens emergit Scorpius altè,
Poſteriore trahens flexum vi corporis arcum:
Iam ſuperà cernes Arcti caput eſſe minoris,
Et magis erectum ad ſummum verſarier orbem.
Tum ſeſe Orion toto iam corpore condit
Extrema propè nocte, & Cepheus conditur antè,
Lumborum tenus à [h] prima depulſus ad [i] vndas.
Hîc [k] miſſo reuocans fulgens iacet vna ſagitta,
Quam propter nitens penna conuoluitur Ales:
[l] Et clinata magis paullo eſt Aquilonis ad auras.
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat

Igniferum

Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis,
Non[a] minus ingenti cum corpore, ſed graue mœſtis
Oſtendit nautis perturbans æquora ſignum.
Tum magni curuus Capricorni corpora propter
Delphinus iacet haud nimio luſtratu' nitore,
Præter quadruplices ſtellas in fronte locatas,
Quas interuallum binas diſterminat vnum.
Cetera pars læta tenui cùm lumine ſerpit.
Illæ quæ fulgent luces ex ore coruſco,
Sunt inter partes gelidas[b] Aquilone locatæ,
Atque inter ſpatium, & læti veſtigia ſolis.
At pars inferior Delphini[c] fuſca videtur
Inter ſolis iter, ſimul inter flamina venti,
Viribus erumpit quà ſummi ſpiritus Auſtri.
Exinde Orione obliquo corpore nitens
Inferiora tenet truculenti corpora Tauri:
Quem qui[d] ſuſpiciet in cælum nocte ſerena
Latè diſperſum non viderit, [e] abdita verò
Cetera ſe ſperet cognoſcere ſigna poteſſe.
Namque pedes ſubter rutilo cum lumine claret
Feruidus ille Canis ſtellarum luce refulgens.
Hunc tegit obſcurus ſubter præcordia[f] veſper:
[g] Ver toto ſpirans rabido de corpore flammam
Aeſtiferos validis erumpit flatibus ignes:
Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor.
Hic vbi ſe pariter cum ſole in[h] lumina cæli
Extulit, haud patitur foliorum tegmine fruſtrà
Suſpenſos animos arbuſta ornata tenere.
Nam quorum ſtirpes tellus amplexa prehendit,
Hæc augens anima vitali flamine mulcet:
At quorum nequeunt radices findere terras,

a v. c. nimis
b v. c. Aquilonis
c v. c. fuſa
d v. c. ſuſpiciens
e v. c. haud iam
f al. venter
g al. Nec
h v. c. culmina

Denudat folijs ramos & cortice truncos.
Hunc propter, ſubtérq. pedes, quos diximus antè,
[a] Oriona, iacet leuipes Lepus. hic fugit ictus
Horrificos metuens roſtri tremebundus acuti.
Nam Canis infeſto ſequitur veſtigia curſu
Prȩcipitantem agitans, oriens iam denique paullo
Curriculum numquam defeſſo corpore ſedans.
At canis ad caudam ſerpens [b] prælabitur Argo,
Conuerſam præ ſe portans cum lumine puppim:
Non, aliæ naues vt in alto [c] pondere proras
Antè ſolent roſtro Neptunia prata ſecantes,
Sed conuerſa retrò cæli [d] ſemper loca portat.
Sicut quum cœptant tutos [e] conſtringere portus,
Obuertunt [f] nauem magno cum pondere nautæ,
Aduerſámque trahunt optata ad littora puppim,
Sic conuerſa vetus ſuper æthera vertitur Argo,
Atque uſque à prora ad [g] cȩlum ſine lumine malũ,
A malo ad puppim [h] cum lumine clara videtur,
Inde gubernaclum diſperſo lumine fulgens,
Clari poſteriora Canis veſtigia condit.
Exin ſemotam procul, in tutóque locatam
Andromedã tamẽ explorans fera quærere Piſtrix
Pergit, et vſque ſitã validas Aquilonis ad auras
Cærula veſtigat finita in partibus auſtri.
Hanc Aries tegit, & [i] ſquammoſi corpore Piſces
Fluminis [k] illuſtri tangentem corpore ripas.
Namque etiam Eridanum cernes in parte locatum
Cæli, funeſtum magnis cum viribus amnem,
Quem lacrymis mæſtæ Phaëthontis ſæpe ſorores
Sparſerunt, letum mærenti voce canentes.
Hunc Orionis ſub læua cernere planta

Serpen-

a v.c. Orionis
b v.c. prolabitur
c al. ponere
d v.c. ſe, per
e v.c. contingere
f v.c. nauim
g v.c. celſum
h v.c. clara cum luce
i v.c. ſquammoſo
k al. illuſtris

Serpentem poteris, proceráque vincla videbis,
Quæ retinent Piſces, caudarum parte locata,
Flumine mixta retro ad Piſtricis terga reuerti.
[a] *Hîc vna ſtella* [b] *vertuntur, quam iacit ex ſe*
[c] *Piſtricis ſpinæ valida cum luce refulgens,*
Exinde axiguæ tenui cum lumine multæ
Inter Piſtricem fuſæ ſparſæq́; videntur
Atque gubernaclum ſtellæ, quas contegit [d] *omnis*
Formidans acrem morſum Lepus: his neq. nomen,
Nec formam veteres certam ſtatuiſſe videntur.
Nam [e] *quæ ſideribus claris natura poliuit,*
Et vario pinxit diſtinguens lumine formas,
[f] *Hæc ille aſtrorum cuſtos ratione notauit,*
Signáque ſignauit cæleſtia nomine vero:
Has autem, quæ ſunt paruo [g] *ſub culmiue fuſæ,*
Conſimili ſpecie ſtellas, parilique nitore,
Non potuit nobis nota [h] *clarere figura.*
Exinde auſtralem ſoliti quem dicere Piſcem,
Voluitur inferior Capricorno verſus ad Auſtrum,
Piſtricem obſeruans, procul illis Piſcibus hærens.
At propè conſpicies expertes nominis omnes
Inter Piſtricem & Piſcem quem diximus Auſtri
Stellas ſub pedibus ſtratas radiantis Aquari.
Propter Aquarius obſcurum dextra rigat amnē,
Exiguo qui ſtellarum candore niteſcit.
E multis tamen his duo latè lumina fulgent.
Vnum ſub magnis pedibus cernetur Aquari.
Quod ſupereſt, gelido delapſum flumine fontis
[i] *Spiniferam ſubter caudam Piſtricis adhæſit:*
[k] *Et tenues ſtellæ perhibentur nomine* [l] *Aquari.*
Hîc aliæ volitant paruo cum lumine claræ,

a v. c. Hæc
b v. c. nectuntur
c al. piſtrix è ſpina
d al. omnes
e v. c. quas
f v. c. Has
g v. c. cum lumine
h al. clarare
i v. c. Sphigeram
K v. c. Hæ
l al. Aquai

Atque priora pedum ſubeunt veſtigia magni
[a] v. c. cedunt. *Arcitenentis, & obſcuræ ſine nomine* [a] *condunt.*
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
Aram; quam flatu permulcet ſpiritus Auſtri,
Exiguo ſuperûm quæ lumina tempore tranat:
Nam procul Arcturo eſt aduerſa parte locata.
Arcturo magnum ſpatium ſuperâ dedit, orbem
Iupiter hunc paruum inferiore in parte locauit.
Hic tamen æterno inuiſens loca curriculo nox,
Signa dedit nautis, cuncti quæ noſcere poſſent,
Commiſerans hominum metuendos vndique caſus.
Nam quum fulgentem cernes ſine nubibus atris
Aram ſub media cæli regione locatam,
A ſumma parte obſcura caligine tectam,
Tum validis fugito deuitans viribus Auſtrum:
Quem ſi proſpiciens vitaueris, omnia cautè
Armamenta locans, tutò labére per vndas.
Sin grauis inciderit vehementi flamine ventus,
Perfringet celſos defixo robore malos:
Vt res nulla feras poßit mulcere procellas,
Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
Cœperit, & ſubitis auris diduxerit Ara.
Sin humeros medio in cælo Centaurus habebit,
Ipſeq́; cærulea contectus nube feretur,
Atque Aram tenui caligans veſtiet vmbra,
Ad ſignorum obitum vis eſt metuenda Fauoni.
Ille autem Centaurus in alta ſede locatus
[b] v. c. clarè *Quà ſeſe* [b] *claro collucens Scorpius infert,*
[c] v. c. Hæc [c] *Hæc ſubter partem præportans ipſe virilem*
Cedit, equi partes properans coniungere Chelis.
Hic dextrâ porgens quadrupes qua vaſta tenetur,

Quam

Quam nemo certo donauit nomine Graiûm,
Tendit, & illuſtrem truculentus cedit ad Aram.
Hic ſeſe infernis [a] *de partibus erigit Hydra* — a v.c. 6
Præcipiti lapſu flexo cum corpore ſerpens.
Hæc caput atque oculos torquens ad terga Nepaï,
Conuexóque ſinu ſubiens inferna Leonis,
Centaurum leni contingit lubrica cauda:
In medióque ſinu fulgens cratera relucet
Extremum nitens plumato corpore Coruus
Roſtro tundit, & hic Geminis eſt ille ſub ipſis
[b] *Ante canem Graio Procyon qui nomine fertur.* — b al. Antecanis
Hæc ſunt quæ viſens nocturno tempore ſigna,
Legitimo cernes [c] *cæli luſtrantia curſu.* — c al. cælum
Æternúmque volens mundi pernoſcere motum,
Nam quæ per bis ſex ſignorum labier [d] *orbes* — d al. orbem
Quinque ſolent ſtellæ, ſimili ratione notari
Non poſſunt: quia quæ faciunt veſtigia curſu,
Non eodem ſemper ſpatio [e] *portata teruntur.* — e v.c. protrita feruntur
[f] *Sic malunt errare vagæ per nubila cæli,* — f al. Sed
Atque ſuos vario motu metirier orbes.
Hæc faciunt magnos longinqui temporis annos,
Quum redeunt ad idem cæli ſub tegmine ſignum.
Quare ego nunc nequeo totos euoluere curſus.
Verùm hæc, quæ ſemper certo voluuntur in orbe
Fixa ſimul magnos [g] *edem * gentibus orbes* — g edemus al. ediceam
Quattuor æterno luſtrantes lumine mundum,
Orbes ſtelligeri portantes ſigna feruntur,
Amplexi [h] *terra cæli ſub tegmine fulti.* — h vi c. terras
E quibus annorum volitantia lumina noſces,
Quæ denſis diſtincta licebit cernere ſignis.
Tum multos orbes magno cum lumine latos,

Vinctos

Vinctos inter ſe, & nodis cæleſtibus aptos,
Atque pari ſpatio duo cernes eſſe duobus.
a v. c. At ſi — *[a] Nec ſic nocturno [b] cognoſcens tempore cælum,*
b v. c. conuiſcens — *Quum neque caligans deterſit ſidera nubes,*
Nec pleno ſtellas ſuperauit lumine Luna,
Vidiſti magnum candentem ſerpere circum,
c al. vocatur — *Lacteus hic nimio fulgens candore [c] notatur.*
d v. c. Is — *[d] Hic non perpetuum detexens conficit orbem,*
Sed ſpatio multum ſupereſt præſtare duobus
Dicitur, & latè cæli luſtrare cauernas.
Quorũ alter tangens Aquilonis vertitur auras,
e al. illuſtria, tum — *Ora petens geminorum, [e] illuſtratum genus ardens*
In ſeſe retinens Aurigæ portat vtrumque.
Hunc ſura læua Perſeus, humeróque ſiniſtro
f al. at Andromedæ — *Tangit: [f] ad Andromedam hic dextra de parte te netur,*
Imponitque pedes duplices Equus: & ſimul Ales
Ponit auis caput, & clinato corpore tergum,
Anguitenens humeris connititur: illa recedens
Auſtrum conſequitur deuitans corpore Virgo.
At verò totum ſpatium conueſtit & orbis
Magnũ Leo, & claro collucens lumine Cancer,
In quo conſiſtens conuertit curriculum ſol
Æſtiuus, medio diſtinguens corpore curſus.
Hic totus medius circo diſiungitur ipſo:
Pectoribus validis, atque aluo poſſidet orbem.
Hunc octo in partes diuiſum noſcere circum
Si potes, inuenies ſupero conuertier orbe,
Quinque pari ſpatio, partes tres eſſe relictas,
g v. c. frequẽtat — *Tempore nocturno quas vis inferna [g] frequentet.*
Alter ab infernis Auſtri conuertitur auris:

Diſtribuens

Diſtribuens medium ſubter ſecat hic Capricornũ,
Atque pedes gelidum riuum fundentis Aquari,
Cæruleæq; [a] *feram caudam Piſtricis, & illum* a v.c. feræ
Fulgentẽ Leporẽ, inde pedes Canis, et ſimul amplã
Argolicam retinet [b] *crebro cum lumine Nauem.* b v.c. claro
Tergáque Centauri atque Nepaï portat acumen:
Inde Sagittari defixum poſſidet arcum.
Hunc à clariſonis auris Aquilonis ad Auſtrum,
[c] *Condens poſtremum tangit rota feruida ſolis:* c v.c. Cedens
Exinde in ſuperas brumali tempore flexu
Se recipit ſedes: huic orbi quinque tributæ
Nocturnæ partes, ſuperæ tres luce dicantur.
[d] *Haſce inter mediam in partem retinere videtur* d v.c. Hoſce inter mediã part.
Tantus quantus erit collucens Lacteus orbis,
In quo autumnali, atque iterum ſol lumine verno
Exæquat ſpatium lucis cum tempore noctis.
Hunc retinens Aries ſublucet corpore totus,
Atque genu flexo Taurus connititur ingens:
Orion claro contingens corpore fertur:
Hydra tenet flexu Crateram Coruus adhæret:
Et paucæ [e] *Chelis ſtellæ: ſimul Anguitenentis* e al. è Chelis
Sunt genua, & ſummi Iouis Ales nuntius inſtat:
Propter Equus capite & ceruicum lumine tangit.
Hoſce æquo ſpatio deuinctos ſuſtinet axis,
Per medios ſummo cæli de vertice tranans.
Ille autem claro quartus cum lumine circus,
Partibus extremis extremos continet orbes,
Et ſimul à medio media de parte ſecatur,
Atque obliquus in his nitens cum lumine fertur.
Vt nemo, cui ſancta manu doctiſſima Pallas
Sollertem ipſa dedit fabricæ rationibus artem,

Tam

Tam tornare catè contortos poſſiet orbes,
a al. numine *Quàm ſunt in cælo diuino [a] lumine flexi,*
Terram cingentes, ornantes lumine mundum,
Culmine tranſuerſo retinentes ſidera fulta.
Quattuor hi motu cuncti voluuntur eodem,
Sed tantum ſupera terras ſemper tenet ille
Curriculum, obliquè inflexus tribus orbibus vnus,
Quanto eſt diuiſus Cancer ſpatio à Capricorno,
b v.c. At *[b] Ac ſubter terras ſpatium par eſſe neceſſe eſt:*
Et quantos radios iacimus de lumine noſtro,
c v.c. hunc *Queis [c] lunæ conuexum cæli contingimus orbem,*
Sex tantæ poterunt ſub eum ſuccedere partes,
Bina pari ſpatio cæleſtia ſigna tenentes.
Zodiacum hunc Græci vocitant, noſtrique Latini
Orbem ſigniferum perhibebunt nomine vero:
Nam gerit hic voluens bis ſex ardentia ſigna.
Æſtifer eſt pandens feruentia ſidera Cancer.
Hunc ſubter fulgens cedit vis torua Leonis,
Quem rutilo ſequitur collucens corpore Virgo.
Exin proiectæ claro cum lumine Chelæ,
Ipſáque conſequitur lucens vis magna Nepai:
Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum:
Poſt hunc ore fero Capricornus vadere pergit:
Humidus inde loci collucet Aquarius orbi.
Exin ſquammigeri ſerpentes ludere Piſces:
Queis comes eſt Aries obſcuro lumine labens,
Inflexóque genu proiecto corpore Taurus,
Et Gemini clarum iactantes lucibus ignem.
d v.c. conuertit *Hæc ſol æterno [d] conueſtit lumine luſtrans,*
e v.c. curſu. *Annua conficiens vertentia tempora [e] curſus.*
f al. cõuexus *Hic quantus terris [f] confectus pellitur orbis,*

Tantun-

Tantundem [a] *ille patens ſuperà mortalibus edit.* a v.c.pandēs
Sex omni ſemper cedunt labentia nocte,
Tot cælum [b] *iuſſus fugientia ſigna reuiſunt.* b v. c.rurſus
Hoc ſpatium tranans cæcis nox conficit vmbris,
Quod ſupera terras prima de nocte relictum eſt
[c] *Signifer ex orbis & ſignorum ordine fultum.* c al. Signifero ex orbi &
Quòd ſi ſolis aues certos cognoſcere curſus,
Ortus ſignorum nocturno tempore viſes:
Nam ſemper ſignum exoriens Titan trahit vnum.
Sin autem officiens ſignis mons obſtruet altus,
Aut adiment lucem cæca caligine nubes:
Certas ipſe notas cæli de tegmine ſumes,
Ortus atque obitus omnes cognoſcere poſſit.
Quæ ſimul exiſtant cernes, quæ tempore eodem
Præcipitent obitum nocturno tempore noſces.
[d] *Iam ſimul vt ſupero ſe toto lumine Cancer* d v. c. Nam ſimul ac primum ſupero ſe lum.
Extulit, exemplo cedit delapſa Corona,
Et loca conuiſit cauda tenus infera Piſcis.
Dimidiam [e] *retinens ſtellis diſtincta Corona* e v. c.retinet
Partem etiā ſupera; atq. alia de parte repulſa eſt:
[f] *Quā tamē inſequitur Piſcis nec totus ad vmbras* al.Quam
Tractus, ſed ſupero contectus, corpore cedit,
Atque humeros vſque à genibus, clarúmq. recōdit
Anguitenens validis magnū à ceruicibus Anguē.
Iam verò Arctophylax non æqua parte ſecatur.
Nam breuior clara cæli de parte videtur,
Amplior infernas depulſus poſſidet vmbras.
Quattuor hic obiens ſecum deducere ſigna
Signifero ſolet ex orbi, tum ſerius ille
Quum ſupera ſeſe ſatiauit luce, recedit,
Poſt mediam labens claro cum corpore noctem.

Hæc

a v.c.conuertit Hæc obſcura tenens [a] conueſtit ſidera tellus:
At parte ex alia claris cum lucibus errat
Orion, humeris & lato pectore fulgens,
Et dextra retinens non caſſum luminis enſem.
Sed quum de terris vis eſt patefacta Leonis,
Omnia, quæ cancer præclaro detulit ortu,
b v.c.magna Aquilai. Cedunt obſcurata, ſimul vis [b] maior Aquari
c al.confidẽs Pellitur, ac flexo [c] confidens corpore Nixus
Iam ſuperò ferme depulſus lumine cedit:
Sed lęuum genus, atque illuſtrem linquit in altum.
Plantam. tū contrà exoritur clarum caput Hydrę,
Et Lepus, & Procyon, qui ſeſe feruidus infert
Ante Canem: inde Canis veſtigia prima videntur.
Non pauca è cælo depellens ſigna repente
d al. illuſtri lumine Exoritur candens [d] illuſtria lumina Virgo.
Cedit clara Fides Cyllenia mergitur vnda
Delphinus, ſimul obtegitur depulſa Sagitta,
Atque Auis ad ſummam caudā, primáſq. recedit
Pinnas, & magnus pariter delabitur Amnis.
Hic Equus à capite & longa ceruice lateſcit:
Longius exoritur iam claror corpore Serpens,
Crateráque tenus lucet mortalibus Hydra.
Inde pedes Canis oſtendit iam poſteriores,
Et pòſt ipſe trahit claro cum lumine Puppim:
Inſequitur labens per cæli lumina Nauis.
e v.c. cùm iā Et [e] iamiam toto proceſſit corpore Virgo:
Hæc medium oſtendit radiato ſtipite malum.
At quum procedunt obſcuro corpore Chelæ,
Exiſtit pariter larga cum luce Bootes,
Cuius in aduerſum eſt Arcturus corpore fixus,
Totáque iam ſuperà fulgens prolabitur Argo,
Hydráque

Hydráque quòd latè cælo diſperſa tenetur,
Nondum tota [a] *latet,* [b] *non caudã contegit vmbra.* a al. patet
Iam dextrum genus, & decoratam lumine ſuram b v.c.nam
Erigit, ille [c] *vagans vulgato nomine Nixus,* c al. vacans
Quem nocte exſtinctũ, atque exortũ vidimus vnà,
Perſæpe vt paruum tranans geminauerit orbem.
Hic genus & ſuram cum Chelis erigit altè:
Ipſe autem præceps obſcura nocte tenetur,
Dum Nepa & Arcitenens inuiſant lumina cæli,
[d] *Non ſecum medium pandet Nepa, tollere verò* d v.c. Nam
In cælum totum exoriens conabitur arcus.
Hic tribus elatus cum ſignis corpore toto
Lucet: at exoritur media de parte Corona,
Caudáque Centauri extremo candore refulget.
Hîc ſe iam totum cæcas Equus abdit in vmbras,
Quem rutila fulgens pluma præteruolat Ales.
Occidit Andromedæ clarum caput, et fera Piſtrix
Labitur, horribiles epulas funeſta requirens.
Hanc cõntra Cepheus non ceſſat tendere palmas,
Illa vſque ad ſpinam mergens ſe cærula condit.
At Cepheus caput atque humeros, palmàsque reclinat.
Quum vero vis eſt vehemens exorta Nepaï,
Latè fuſa volat. in terras labitur vnda,
Orionque metu perculſus conditur vnà.
Pace huius liceat cauſam explicuiſſe timoris,
Virgo, tua: mihi, quæſo, veni placata Diana.
Hæc famæ eſt hominum, *hęc per terras fama vagatur,*
Vt quondam Orion manibus violaſſe Dianam.
Dicitur, excelſis errans in collibus amens,

Quos

a v. c. Chius *Quos tenet AEgæo defixa in gurgite [a] Echineis,*
Brachia quam viridi conueſtit tegmine vitis.
Ille feras vecors amenti corde necabat
b v.c. ornare *OEnopionis auens epulas [b] cenare nitentes.*
At verò pedibus ſubitò perculſa Dianæ
Inſula diſceſſit, diſiectáque ſaxa reuellens
Perculit, & cæcas luſtrauit luce lacunas,
E quibus ingenti exiſtit cum corpore præ ſe
Scorpius, infeſtus præportans flebile acumen.
Hic valido cupidè venantem perculit ictu,
Mortiferum in venas figens per vulnera virus;
Ille graui moriens conſtrauit corpore terram.
Quare cùm magnis ſeſe Nepta lucibus effert,
Orion fugiens commendat corpora terris.
Tũ verò fugit Andromeda, & Neptunia Piſtrix
Tota latet, cedit conuerſo corpore Cepheus
Extremas medio contingens corpore terras.
Hic caput & ſuperas potis eſt demergere parteis,
Infera lumborum numquam conueſtiet vmbra.
Nam retinent Arcti luſtrantes lumine ſuras.
Labitur illa ſimul gnatam lacrymoſa requirens
Caſſiepéa, neque ex cælo depulſa decorè
Fertur: nam verſo contingens vertice primùm
c v. c. humeris *Terras poſt [c] humeros euerſa ſede refertur.*
Hanc illi tribuunt pœnam Nereïdes almæ,
Cum quib. (vt perhibent) auſa eſt cõtẽdere forma.
Hæc obit inclinata: at pars exorta Coronæ eſt
Altera, cum caudáque omnis iam pãditur Hydra.
At caput & totum ſeſe Centaurus opacis
d al. Antepedum *Eripit è tenebris, linquens veſtigia parua*
[d] Antè pedum contecta, ſimul cum lumine pandit:

Ipſe

Ipſe feram dextra retinet. prolabitur inde
Anguitenẽs capite et manib. profert ſimul Anguis
Iam capite & ſummum flexo de corpore lumen.
Hic ille exoritur[a] *conuerſo corpore Nixus,* a v.c. conuerſus
Aluum, crura, humeros, ſimul & præcordia[d] *luſtrans,* b v.c. geſtans
Et dextra radios læto cum lumine iactans.
Inde Sagittipotens ſuperas conuiſere luces
Inſtitit, & mergit Nixi caput, & ſimul effert
Se ſeclara Fides, & promit[b] *corpore Cepheus,* b v.c. pectore
Feruidus ille Canis toto cum corpore cedit,
Abditur Orion, obijt & Lepus abditus vmbra,
Inferiora cadunt Aurigæ lumina lapſu.
Inde obiens Capricornus ab alto lumine pellit
Aurigam, inſtantémq. Caprã, paruos ſimul Hædos
Et magnam antiquó depellit nomine Nauem.
Obruitur Procion, emergunt Alite lapſum,
Et terris volucris exiſtit clara Sagitta.
Crus dextrúmq. pedẽ linquens obit infera Perſeus
In loca, tum cedens à puppi linquitur Argo:

Priſc, lib. 8. ſub pedibus profert finita Booti.
Priſc. lib. 6. Tertia ſub caudam ad genus ipſum lumina pandit.
Priſc. lib. 10. Quem neque tempeſtas perimet, neque longa vetuſtas Interimet, ſtinguens præclara inſignia cæli,

PROGNOSTICA.

Priſ. li. 10. Vt cũ luna meãs Hyperionis officit orbi,

Stinguuntur radij cæca caligine tecti.

Priſc.lib. 16. Aſt autem tenui quæ candent lumine Phatnæ.

Cic. 1. Diuin. Atque etiam ventos præmonſtrat ſæpe futuros.
Inflatum mare, cùm ſubitò penitúſque tumeſcit,
Saxáque cana ſalis niueo ſpumata liquore,
Triſtificas certant Neptuno reddere voces:
Aut denſus ſtridor cùm celſo è vertice montis
Ortus ad augeſcit ſcopulorum ſæpe repulſu.
Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
Nuntiat horribiles clamans inſtare procellas,
Haud modicos tremulo fundens è guttere cantus.

Vos quoque ſigna videt aquâi dulcis alumnæ
Cùm clamore paratus inaneis fundere voces,
Abſurdóque ſono fonteis & ſtagna cietis.

Quin eſt qui ranunculos hoc videre ſuſpicari poſſit?

Sæpe etiam pertriſte canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus inſtat,
Vocibus inſtat, & aſſiduas iacit ore querelas,
Cùm primùm gelidos rores aurora remittit.
Fuſcáque nonnumquam curſans per littora cornix
Demerſit caput, & fluctum ceruice recepit.
Mollipedéſque boues ſpectantes lumina cæli
Naribus humiferum duxere ex aëre ſuccum,

Iam verò ſemper viridis ſempérque grauata,

Lentiſcus

Lentiſcus triplici ſolita grandeſcere fœtu,
Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.
Priſc. lib. 6. Caprigeni pecoris cuſtos de gurgite vaſto.

CETERA DESIDERANTVR.

M. Tullij Ciceronis Alcyones.

NONIVS. *Alcyonem genuit claris delapſus ab aſtris*
Præuius auroræ ſolis, noctiſque ſatelles.

M. Tullij Ciceronis Limon.

CICERO. *Tu quoq. qui ſolus lecto ſermone, Terenti,*
Conuerſum, expreſſumq; Latina voce Menandrum
In medio populi ſedatis vocibus effers.
Quidquid come loquens atq. omnia dulcia linquēs.

M. Tullij Ciceronis Marius.

CICERO. *Nūtia fulua Iouis, mirāda viſa figura.*
CICERO. *Hic Iouis altiſoni ſubitò pinnata ſatelles*
Arboris è trunco ſerpentis ſaucia morſu.
Ipſa feris ſubigit transfigens vnguibus anguem
Semianimum, & varia grauiter ceruice micantē,
Quem intorquentem lanians, roſtróq. cruentans,
Iam ſatiata animum, iam duros vlta dolores,
Abijcit efflantem, & laceratum affligit in vndas,

Séque obitu à ſolis nitidós conuertit ad ortus.
Hanc vbi præpetibus pinnis, lapſuq́; volantem
Conſpexit Marius diuini numinis augur,
Fauſtáque ſigna ſuæ laudis, reditúsque notauit:
Partibus intonuit cæli pater ipſe ſiniſtris.
Sic aquilæ clarum firmauit Iupiter omen.

M. Tullij Ciceronis de ſuo conſulatu, lib. II.

CICERO. 1. *Diuin. Principiò ætherio flammatus Iupiter igni*
Vertitur, & totum colluſtrat lumine mundum,
Mentéque diuina cælum, terrásque petiſſit:
Quæ penitus ſenſus hominum, vitásque retentat,
Ætheris æterni ſæpta, atque incluſa cauernis.
Et ſi ſtellarum motus, curſusq́; vaganteis
Noſſe velis, quæ ſint ſignorum in ſede locatæ,
Quæ verbo, & falſis Graiorum vocibus errant,
Re vera certo lapſu ſpatióque feruntur:
Omnia iam cernes diuina mente notata.
Nam primùm aſtrorũ volucreis te Conſule motus,
Concurſusq́; graueis ſtellarum ardore micanteis:
Tu quoque, cùm tumulos Albano in mõte niualeis
Luſtraſti, & læto mactaſti lacte Latinas,
Vidiſti & claro tremulos ardore cometas,
Multáque miſceri nocturna ſtrage putaſti,
Quod ferme dirum in tempus cecinere Latinæ,
Cùm claram ſpeciem concreto lumine luna
Abdidit, & ſubitò ſtellanti nocte peremta eſt.

Quid

Quid verò Phœbi fax triſtis nuntia belli,
Quæ magnũ ad columẽ flammato ardore volabat,
Præcipiteis cæli parteis, obitúsque petiſſet:
Aut cùm terribili perculſus fulmine ciuis
Luce ſerenanti vitai lumina liquit:
Aut cùm ſe grauido tremefecit corpore tellus.
Iam verò variæ nocturno tempore viſæ
Terribiles formæ bellum, motúsque monebant:
Multáque per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant triſteis minitantia caſus,
Atque ea, quæ lapſu tandem cecidere vetuſto,
Hæc fore, perpetuis ſignis, clarisque frequentans
Ipſe deûm genitor cælo, terrisque canebat.
Nunc ea. Torquato quæ quondam, et conſule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruſpex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans ſtellanti nixus Olympo,
Ipſe ſuos quondam tumulos ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit ſedibus igneis,
Tum ſpecies ex ære vetus, generoſaq; Natæ
Cóncidit, elapſæq; vetuſto numine leges:
Et diuûm ſimulacra peremit fulminis ardor.
Hic ſilueſtris erat. Romani nominis altrix
Martia, quæ paruos Mauortis ſemine natos
Vberibus grauidis vitali rore rigabat:
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Cóncidit, atque, auulſa pedum veſtigia liquit.
Tũ quis non artis ſcripta ac monumẽta volutans,
Voces triſtificas chartis promebat Etruſcis?
Omnes ciuili generoſam ſtirpe profectam
Vitare ingentem cladem, peſtémque monebant:

Vel legum exitium conſtanti voce ferebant,
Templa deûmq.adeò flammis, vrbeiſque iubebant
Eripere,et ſtragem horribilem,cædémque vereri.
Atque hæc fixa graui fato,ac fundata teneri,
Ni pòſt exciſum ad columen formata decorè
Sancta Iouis ſpecies claros ſpectaret in ortus:
Tum fore, vt occultos populus,ſanctúſque ſenatus
Cernere conatus poſſet, ſi ſolis ad ortum
Conuerſa, inde patrum ſedes, populique videret.
Hæc tardata diu ſpecies, multúmque morata,
Conſule te tandem celſa eſt in ſede locata:
Atque vna fixi ac ſignati temporis hora
Iupiter excelſa clarabat ſceptra columna:
Ac clades patriç flamma,ferróque parata
Vocibus Allobrogum patribus populóque patebat
Rite igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
Qui populos, vrbeisq. modo ac virtute regebant:
Rite etiam veſtri, quorum pietáſque,fidéſque
Præſtitit, ac longè vicit ſapientia cunctos,
Prçcipuè ingenti coluerunt numine diuos,
Hçc adeò penitus cura videre ſagaci,
Otia qui ſtudijs lçti tenuere decoris,
Inq; Academia vmbrifera, nitidóque Lycéo
Fuderunt claras fœcundi pectoris arteis.
E quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
Te patria in media virtutum mole locauit,
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quòd patriç voces ſtudijs, nobiſque ſacraſti.

NONIVS. *Atque animo pedens noctis euenta timebat.*

M. Tullij

M. Tullij Ciceronis de ſuo conſulatu lib. III.

CICER. 2. ATT. *Interea curſus, quos prima à parte iuuentę,*
Quóſque adeò conſul virtute, animóque petiſti,
Nos retine, atq. auge famam, laudémque bonorũ.

M. Tullij Ciceronis de ſuis temporibus.

Quint. Cedant arma togę concedat laurea linguę.
Quint. O fortunatam natam me Conſule Romam.

M. T. Ciceronis elegia Tamelaſtis.

Seruius in 1. *AEneid. Iam mare Tyrrhenum longè penitúſque palumbes Relliquit.*

M. T. Ciceronis Homeri conuerſio.

AVG. *li.* 5. *ca.* 8. *Ciuit. Tales ſunt hominũ mentes,*
Qualis pater ipſe Iupiter auctiferas luſtrauit lumine terras.

M. Tullij Ciceronis iocularis libellus.

QVINT. *Fundum Varro vocat, quem poſſim mittere funda,*
Ni tamen exciderit, quà caua funda patet.

M. Tullij Ciceronis Fragmenta librorum incertorum.

LACT. *l.* 3. *c.* 16. *Rectéque Tullius ciuileis viros, qui remp. gubernant, qui vrbeis aut nouas conſtituant,*

ſtituant, aut conſtitutas æquitate tueantur, qui ſalutem, & libertatem ciuium, vel bonis legibus, vel ſalubribus cōſilijs, vel iudicijs grauib. conſeruent, philoſophiæ doctoribus præfert.

AVG. lib. 4. contra Pelagium. Eorum quippe opinioni conuenienter ait quodam loco Tullius, ſe non putare idem eſſe arietis, & P. Africani bonum.

AVG. Vita Beata. An verò, quod ait Tullius, multorum in terris prædiorum dominos diuites appellamus, omnium virtutum poſſeſſores pauperes nominabimus?

AVG. epiſt. 1. * nullum vmquam verbum, quod reuocare vellet, emiſit.

QVINT. lib. 11. c. 1. * non ſe id egiſſe, vt ita diceret, quo modo ſe quilibet poſſe confideret, ſed quo modo nemo.

HIER. ſuper obitu Paullinæ. Cæſar cùm quoſdam ornare voluit, non illos honeſtauit, ſed ornamēta ipſa turpauit.

LACT. lib. 5. c. 11. Etenim ſi nemo eſt, qui non mori malit, quàm conuerti in aliquam figuram beſtię, quamuis mentē hominis habiturus, quanto eſt miſerius, in hominis figura animo eſſe efferato? mihi quidem tanto videtur, quanto eſt prę ſtabilior animus corpore.

LACT. l. 7. c. 11. Nihil eſſe, quod ſit manibus humanis laboratum, quod non aliquando ad interitum redigatur vel iniuria hominum, vel ipſa confectrice omnium vetuſtate.

QVINT. l. 8. c. 6. Hoc miror enim, queróque, ho

minem

minem ita peſſundare verbis alterum velle, vt etiam nauem perforet, in qua ipſe nauiget.

PLINIVS *lib. 3. ca. 2. Fœminas omneis viſu nocere, quæ dupliceis pupillas habent.*

PLIN.*lib.7.c.5.& l.13.c.3.Meliora vnguenta ſunt, quæ terram, quàm quæ crocum ſapiunt.*

IDEM *lib. 17.ca.21.In nuce incluſam Iliada Homeri carmen in membrana ſcriptum.*

IBIDEM *Fuiſſe qui peruideret CXXXV. M. paſſuum.*

SENEC.1.*Tranquil. Gladiatores inuiſos habemus, ſi omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, ſi contemtum eius præ ſe ferunt.*

IDEM *in epiſt. Si mihi vitæ ſpatium duplicetur, vel ijs tantummodò poëtis percurrẽdis, qui* λυρικοὶ *à Græcis vocantur, non eſſet ſuffecturum.*

MARCELL.*l.15. Et quamquam optatiſſimum eſt perpetuò fortunam quàm florentiſſimam permanere: illa tamen ęquabilitas vitæ non tantum habet ſenſum, quantum cùm ex aduerſis, et perditis rebus ad meliorem ſtatum fortuna reuocatur.*

PLINIVS. *In libris de rep. Platonis me comitem profiteor: in conſolatione filiæ, Crantorem ſequor, item Panætium de officijs.*

AVGVST. * *Omnium pectora ſic attingit, vt cogat in gemitum.*

O miſerum cui peccare licebat.

AVG. *Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quàm quæ latent in ſimulatione officij, aut in aliquo neceſſitudinis nomine.*

Philoſo-

Philoſophiam dij paucis quibuſdã veram dederũt.

NONIVS. * *arcera.*

NON. *exiſtimaui honeſtiſſimè moleſtias poſſe deponi, ſi me ad philoſophiam retuliſſem.*

FORTVN. * *forem.*

SERVIVS. *Ad militiam euntibus dari ſolebãt cuſtodes, quibus primo anno regerentur.*

IDEM 3. *Georg. De accuſatore lege quinctа dicta*

IDEM 6. *AEneid. Eſt autẽ cauſa difficilis, laudare puerum: non enim res laudanda, ſed ſpes eſt.*

AVGVST. *Hippocrates nobiliſſimus medicus ſcriptum reliquit, quoſdam fratres, cùm ſimul ægrotare cœpiſſent, & eorum morbus eodem tẽpore ingraueſceret, eodem leuaretur, geminos eſſe ſuſpicatum.*

MARCEL. * *cùm parcere, vel lædere potuiſſem, ignoſcendi quærebam cauſas, non puniendi occaſiones, quod iudicis lenti & conſiderati eſt proprium.*

MARCEL. *lib. 26. Infelices eſſe, qui omnia ſibi licere exiſtimarent.*

IDEM. *lib. 31. Erythræo oppido ſuperpoſitum mõtem Mimanta.*

AVGVST. * *de plebeia fæce ſellulariorum.*

DIOMED. *Qui fuit locus religioſiſſimus, is erit deſertiſſimus, & cuſtodia caſtrorum non honoris, ſed oneris exiſtimatur.*

LACT. *Lex Dei præclara & diuina ſemper, quæ recta & honeſta iubet, vetat praua & turpia: cui parentem ſanctiſſimæ, ac certiſſimæ legi, iuſtè ac legitimè neceſſe eſt viuere.*

LACT. *Aque adeo in pleriſque ciuitatibus intelligi poteſt acuendæ virtutis gratia, aut quo libentiùs reipu. cauſa periculum adiret optimus quiſque, virorum fortium memoriā honore deorum immortalium conſecratam,*

FESTVS. * *ructaretur.*

IDEM. *Teſqua.*

QVINT. *Dic mihi quæſo Xenophontis vxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, vtrùm ne illius, an tuū malis? illius, inquit. Quid? ſi veſtem & ceterum ornatum, muliebrē pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuúmne, an illius malis? illius verò reſpondit. Age ſis, inquit, ſi virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, vtrúmne tuum virum malis, an illius? Hîc mulier erubuit, & meritò. male enim reſponderat ſe malle alienum aurum, quàm ſuum. nam eſt id improbum. At ſi reſpondiſſet, ſe malle aurum ſuum tale eſſe, quale illud eſſet: potuiſſet pudicè reſpondere, malle ſe virum ſuum talem eſſe, qualis melior eſſet.*

Ex Auſonio, de monoſyllabis.

Seps

Ex Cariſio. Plure venit.

COLVMELLA. *lib.3.ca.8. Romanum fuiſſe ciuem Næuium Pollionem, pede longiorem, quàm quamquam longiſſimum.*

Donatus in vita Terentij.

COMOEDIA *eſt imitatio vitæ, ſpeculum conſuetudinis, imago veritatis.*

In Andr.

Non

Non ſolùm videam, ſed etiam audiam, plenèque ſentiam.

GELL. *lib. 10. cap. 18. Mauſolus rex terræ Cariæ.*

ISID. *lib. 19. ca. 1. Tunc ſe fluctigero tradit, mandátque paroni.*

LACT. *lib. 7. cap. 8. Quoniam vtraque earum ſentẽtiarum doctiſſimos habuit auctores, nec, quid certi ſit, diuinari poteſt.*

PLINIVS *lib. 7. cap. 43. P. Ventidium mulionem caſtrenſem ſuffurraneum fuiſſe.*

IDEM *lib. 29. cap. 4. * formicas ſoliuagas.*

IBID. *Muſtella catulos ſuos quotidie transfert, mutátque ſedem.*

IDEM *lib. 30. cap. 5. Animalia byturos vocari qui viteis in Campania erodant.*

IDEM *lib. 31. ca. 2.* Cicero *in admirandis poſuit, Reatinis tantum paludibus vngulas iumentorum indurari.*

IDEM *lib. 31. ca. 4. Quędam terræ imbribus ſicciores fiunt, veluti in Narnienſi agro, quod admirandis ſuis inſeruit M. Cicero, ſiccitate lutũ fieri prodens, imbre puluerem.*

SOLINVS *ca. 2. Romam conditam olympiadis ſextæ anno tertio.*

Q. CICERO DE PETITIONE CONSVLATVS AD M. TVLLIVM FRATREM.

ETsi *tibi omnia ſuppetũt,*[1] *quæ conſequi ingenio, aut vſu homines, aut diligentia poſſunt: tamẽ ab amore noſtro non ſum arbitratus alienũ, ad te perſcribere ea, quę mihi ueniebãt in mentẽ, dies ac nocteis de petitione tua cogitanti.*[2] *non vt aliquid ex ijs noui adijceres: ſed vt ea, quæ in re diſperſa, atque infinita viderentur eſſe, ratione, & diſtributione ſub vno adſpectu ponerẽtur. Quãquã igitur plurimum natura valet,*[3] *tamen videtur in paucorum menſium negotio poſſe ſimulatio naturã vincere. Ciuitas quæ ſit, cogita: quid petas, qui ſis. Propè quotidie ad forum tibi deſcendenti meditandum hoc ſit, nouus ſum, conſulatum peto, Roma eſt. Nominis nouitatem dicendi gloria maximè ſubleuabis. Semper ea res plurimum dignitatis habuit. Non poteſt, qui dignus habetur patronus conſulariũ indignus cõſulatu putari. Quamobrem, quoniã ab hac laude proficiſceris, &, quidquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendum venito, quaſi in ſingulis cauſis iudicium de tuo omni ingenio futurũ ſit. Eius facultatis adiumẽta, quæ tibi ſcio eſſe ſepoſita, vt parata ac prõta ſint, cura, et ſæpe, quæ*

de Demoſthenis ſtudio & exercitatione ſcripſit Demetrius, recordare. Deinde & amicorum multitudo, & genera appareant: habes enim ea,[4] *quæ noui non habuerunt, omneis publicanos, totum ferè equeſtrem ordinem, multa præterea municipia, multos abs te defenſos homines cuiuſque ordinis, aliquot collegia: præterea ſtudio dicendi conciliatos plurimos adoleſcentulos, quotidianam amicorum aſſiduitatem & frequentiam. Hæc cura vt teneas & commendando, & rogando, & omni ratione efficiendo, vt intelligant & qui debent tua cauſa, referendæ gratiæ, & qui volunt, obligandi tui tempus ſibi aliud nullum fore. Etiam hoc multum videtur adiuuare poſſe nouum hominem, hominum nobilium voluntas, & maximè conſularium. Prodeſt enim, quorum in locum ac numerum peruenire velis, ab his ipſis illo loco, ac numero dignum putari. Hi rogandi omnes ſunt diligenter, & ad eos allegandum: perſuadendúmque eſt ijs, nos ſemper cum optimatibus de rep. ſenſiſſe, minimè populares fuiſſe, ſi quid locuti populariter videmur, id nos eo conſilio feciſſe, vt nobis Cn. Pompeium adiungeremus, vt eum, qui plurimum poſſe, aut amicum in noſtra petitione haberemus, aut certè non aduerſarium. Præterea adoleſcenteis nobileis elabora vel vt habeas, vel vt teneas, ſtudioſos tui quos habes. Multum dignitatis afferent. Plurimos habes: perfice vt ſciant, quantum in his putes eſſe. Quòd ſi adduxeris eos, vt ij, qui nolunt, vt cupiãt, plurimum proderunt. Ac multum etiam nouitatem tuã adiuuat, quòd eiuſmodi nobiles tecum pe-*

tunt,

tunt,vt nemo ſit qui audeat dicere,plus illis nobilitatem,quàm tibi virtutem prodeſſe oportere.Nã P. Galbam, & L. Caſſium ſummo loco natos, quis eſt,qui petere conſulatum putet?vides igitur ampliſſimis ex familijs homines, qui ſine neruis ſint, tibi pares eſſe non poſſe. At Antonius & Catilina moleſti ſunt. Immo homini nouo, induſtrio, innocenti, diſerto, gratioſo apud eos, qui res iudicant, optandi competitores:ambo à pueritia ſicarij,ambo libidinoſi, ambo egentes. [5] *Eorum alterius bona proſcripta vidimus, vocem denique audiuimus iurantis ſe Romæ iudicio æquo cum homine Græco certare non poſſe:& ex ſenatu eiectum ſcimus.Optima verò cenſorum exiſtimatione in prætura competitorem habuimus,amico Sabidio,& Panthera, cùm ad tabulam quos poneret, non habebat. Quo tamen in magiſtratu amicam, quam palàm domi haberet,de machinis emit. In petitione autem conſulatus caupones omneis hic compilare per turpiſſimam legationem maluit,quàm adeſſe,& Po.Ro. ſupplicare.*[6] *Alter verò,dij boni,quo ſplẽdore eſt? primùm nobilitate eadem:deinde maiore non virtute,ſed audacia.*[7] *Quin ille manias,& vmbram ſuam metuit.*[8] *hic ne leges quidem,natus in patris egeſtate,educatus in ſororis ſtupris, corroboratus in cæde ciuium,cuius primus ad rempub. aditus in equitibus Ro.occidendis fuit. Nam illis, quos meminimus,Gallis, qui Tantaſiorum, ac Volunniorũ capita demebant, Scylla vnum Catilinam præfecerat,in quibus,ille* [9] *hominem optimum Qu. Cæcilium ſororis ſuæ virum, equitem Ro.nullarum partium,*

tium, cùm ſemper natura, tum etiam ætate iã quietum, ſuis manibus occidit. Quid ego nunc dicam petere eum tecum conſulatum, qui hominem cariſſimum Pop. Ro. M. Marium inſpectante Populo Romo virgis per totã vrbem ceciderit? ad buſtum egèrit? ibi omni cruciatu viuum lacerarit? [11] ſtanti collum gladio ſua dextera ſecuerit, cùm ſiniſtra capillum eius à vertice teneret? caput ſua manu tulerit, cùm inter digitos eius riui ſanguinis fluerent? qui poſtea cùm hiſtrionibus, & cum gladiatoribus ita vixit, vt alteros libidinis, alteros facinoris adiutores haberet? qui nullum in locum tam ſanctũ ac tam religioſum acceſſit, in quo non, [12] etſi in alijs culpa non eſſet, tamen ex ſua nequitia dedecoris ſuſpicionem relinqueret: qui ex curia Curios, et Annios, ab atrijs Sapalas, et Caruilios, ex equeſtri ordine Pompilios, & Vettios ſibi amiciſſimos compararit? qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum denique in libidine artis, & efficàcitatis, [13] vt parentum propè in gremijs prætextatos liberos conſtuprarit. Quid ego nunc tibi de Africa, quid de teſtium dictis ſcribam? nota ſunt: & ea tu ſæpius legito. Sed tamen hoc mihi nõ prætermittendum videtur, quòd primùm tam egens ex eo iudicio diſceſſit, quàm quidam iudices eius ante illud iudicium fuerũt: deinde tam inuidioſus, vt aliud in eum iudicium quotidie flagitetur. Hic ſe ſic habet, vt magis timeat, etiam ſi quieuerit, quàm vt contemnat, ſi quid commouerit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data eſt, quàm nuper homini nouo C. Cælio? ille cum duobus homini-

bus ita nobiliſſimis petebat, vt tamen in ijs omnia pluris eſſent, quàm ipſa nobilitas: ſumma ingenia, ſummus pudor, plurima beneficia, ſumma ratio, ac diligentia petendi. [14] Tamen eorum alterum, cùm deeſſet alter, Cęlius, etiã cùm multo eſſet inferior, nulla re pænè ſuperauit. Quare ſi facies ea, quæ tibi natura, & ſtudia, quibus vſus es ſemper, largiũtur, quæ tẽporis tui ratio deſiderat, quæ potes, quæ debes; non erit difficile certamen cum ijs competitoribus, qui nequaquam ſunt tam genere inſignes, quàm vitijs nobiles. Quis enim reperiri tam improbus ciuis poteſt, qui velit vno ſuffragio duas in remp. ſicas [a] diſtringere? Quoniã igitur, quæ ſubſidia nouitatis haberes, & habere poſſes, expoſui: nunc de magnitudine petitionis dicẽdum videtur. Conſulatum petis: quo honore, nemo eſt, qui te non dignum arbitretur: ſed multi, qui inuideant. Petis enim homo ex equeſtri loco ſummum locum ciuitatis, atq. ita ſummum, [15] vt forti viro, diſerto, innocenti multo ille idem honos plus amplitudinis, quã ceteris afferat. Noli igitur putare eos, qui ſunt eo honore vſi, non videre, tu cùm idẽ ſis adeptus, quid dignitatis habiturus ſis. [16] Eos verò, qui conſularibus familijs nati locum maiorũ conſecuti non ſunt, ſuſpicor tibi niſi qui admodum te amant, inuidere. Etiam nouos homines prætorios exiſtimo, niſi qui tuo beneficio vincti ſunt, nolle abs te ſe honore ſuperari. Iam in populo quàm multi inuidi ſint, quàm multi conſuetudine horum annorum ab hominibus nouis alienati, venire tibi in mentem certò ſcio. eſſe etiã nonnullos tibi iratos ex ijs cauſis, quas egiſti,

[a] v. c. deſtringere

ſti, neceſſe eſt. Iam illud tute circunſpicito, quod ad Cn. Pompeij gloriam augendam tanto ſtudio te diſti, num quos tibi putes ob eam cauſam [17] eſſe nō amicos? quamobrem cùm & ſummum locum ciuitatis petas: & videas eſſe ſtudia, quæ tibi aduerſentur: adhibeas neceſſe eſt omnem rationem, & curam, & laborem, & diligentiam. Et petitio magiſtratuum diuiſa eſt in duarum rationum diligentiam: quarum altera in amicorū ſtudijs, altera in populari voluntate ponenda eſt. Amicorum ſtudia beneficijs, & officijs, & vetuſtate, & facilitate, ac iucunditate naturæ parta eſſe oportet. Sed hoc nomen amicorum in petitione latiùs patet, quàm in cetera vita. Quiſquis eſt enim, qui oſtēdat aliquid in te voluntatis, qui colat, qui domum ventitet, is in amicorum numero eſt habendus. Sed tamen, qui ſunt amici ex cauſa honeſtiore, cognationis, aut affinitatis, aut ſodalitatis, aut alicuius neceſſitudinis, bis carum et iucundū eſſe maximè prodeſt. [18] Deinde vt quiſq. eſt intimus, ac maximè domeſticus, vt is amet, & quàm ampliſſimum eſſe te cupiat, valde elaborandum puto: tum vt tribules, vt vicini, vt clientes, vt deniq. liberti, poſtremò etiam ſerui tui: nam ferè omnis ſermo ad forēſem famam à domeſticis emanat auctoribus. Deniq. inſtituēdi ſunt cuiuſcumq. generis amici ad ſpeciem homines illuſtres honore ac nomine: qui etiam ſi ſuffragandi ſtudia non nauant, tamen afferunt petitori aliquid dignitatis ad [a] iuſtitiam obtinendam. Magiſtratus, ex quibus maximè conſules, deinde tribuni pleb. ad conficiendas centurias homines excellenti gra

[a] v.c. jus obtinendum

tia,

tia, qui abs te tribum, aut cẽturiam, vt aliquod beneficium aut habeant, aut vt habeant ſperent, eos prorſus magnopere compara et confirma. Nam per hos annos homines ambitioſi vehementer [19] omni ſtudio, atque opere elaborarunt, vt poſſent à tribulibus ſuis ea, quæ peterent, impetrare. Hos tu homines, quibuſcumque rationibus tibi adiungere poteris, vt ex animo, atque vt ex illa ſumma volũtate tui ſtudioſi ſint, laborato. Quòd ſi ſatis grati homines eſſent, hæc omnia tibi parata eſſe debebant, [20] ſicut parata eſſe confido: nã hoc biennio quattuor ſodalitates ciuium ad ambitionem gratioſiſſimorũ tibi obligaſti, M. Fundanij, Q. Gallij, Cn. Cornelij,[a] L. Coruini: horum in cauſis ad te deferendis quidnam eorum ſodales tibi receperint et confirmarint ſcio. nam interfui. Quare hoc tibi faciendum eſt,[21] vt hoc tempore ab ijs, qui debent, exigas, ſæpe cõmonendo, rogando, confirmando, curando vt intelligant nullum tempus aliud ſe vmquam habituros reſtituendæ gratiæ. profectò homines et ſpe reliquorum tuorum officiorum, etiam recentibus beneficijs ad ſtudium nauandum excitabuntur. Et omnino quoniam eo genere amicitiarum [22] petitio tua maximè munita eſt, quod cauſarum defenſionibus adeptus es: fac vt planè ijs omnibus, quos deuinctos tenes, deſcriptum, ac diſpoſitum ſuum cuique munus ſit, [23] & quemadmodum nemini illorum nulla in re vmquam moleſtus fuiſti, ſic cura vt intelligãt omnia te, quæ ab illis tibi deberi putaris, ad hoc tẽpus reſeruaſſe. Sed quoniam tribus rebus homines maximè ad beneuolentiam, atque ad hęc ſuffragan

[a] L. C. Orchinij

diſtudia adducuntur, beneficio, ſpe, adiunctione animi, vel[a] *voluntate: animaduertendum eſt, quemadmodum cuique horum generi ſit inſeruiendum. Minimis beneficijs homines adducuntur, vt ſatis cauſæ putent te ſibi ad ſtudiū ſuffragationis dediſſe: nedum ij quibus ſaluti fuiſti, quos tu habes plurimos, vt intelligant, ſi hoc tuo tempore non ſatisfecerint, ſe probatos nemini vmquam fore. Quod cùm ita ſit, tamen rogandi ſunt, atq. etiam in hanc opinionem adducendi, vt, qui nobis adhuc obligati fuerint, ijs viciſſim nos obligari adhuc poſſe videamur. Qui autem ſpe tenentur, quod genus hominū multo eſt diligentius, atq. officioſius: ijs fac vt propoſitum, ac paratum auxilium tuum eſſe videatur, denique vt ſpectatorum te ſuorum officiorum eſſe intelligant diligentem: vt videre te planè, atque animaduertere, quantum ab vnoquoque proficiſcatur, appareat. Tertium illud genus eſt ſtudiorum voluntarium: quod agendis gratijs, accommodandis ſermonib. ad eas rationes, propter quas quiſq. ſtudioſus eſſe tui videbitur ſignificāda erga illos pari voluntate, addicenda amicitia in ſpem familiaritatis, & conſuetudinis confirmari oportebit. atque in ijs omnibus generibus iudicato & perpendito quantum quiſque poſſit, vt ſcias & quemadmodū cuiq. inſeruias, & quid à quoque exſpectes, & poſtules. Sunt enim quidam homines in ſuis*[b] *vicinitatibus, & municipijs gratioſi: ſunt diligentes, & copioſi: qui etiam ſi antea non ſtuduerūt huic gratiæ, tamen ex tempore elaborare eius cauſa,*[24] *cuius cauſa debent, aut volunt, facile poſſunt. His hominum*

[a] L. voluntatis:

[b] al. ciuitatibus

num generibus ſic inſeruiendum eſt, vt ipſi intelligant te videre quid à quoq. exſpectes, ſentire quid accipias, meminiſſe quid acceperis. Sunt autẽ alij, qui aut nihil poſſunt, aut etiam odio ſunt tribulibus ſuis, nec habent tantum animi, aut facultatis, vt enitantur ex tempore. hos internoſcas: & vide to, ne, ſpe in aliquo maiore poſitâ, præſidij parum comparetur. Et quamquam partis & fundatis amicitijs fretum ac munitum eſſe oportet: tamen in ipſa petitione amicitiæ permultæ, ac perutiles comparantur. Nam in ceteris moleſtijs habet hoc tamen petitio commodi, vt poſſis honeſtè, quod in cetera vita non queas, quoſcumque velis, adiungere ad amicitiam: quibus cum ſi alio tempore agas, vt te vtantur, abſurdè facere videare: in petitione autem niſi id agas & cum multis, & diligenter, nullus petitor eſſe videare. Ego autem tibi hoc confirmo, eſſe neminem, niſi ſi aliqua neceſſitudine competitorum alicui tuorum ſit adiunctus, à quo non facilè, ſi contenderis, impetrare poſſis, vt ſuo beneficio promereatur, ſe vt ames, et ſibi vt debeas, modò intelligat te magni æſtimare, ex animo agere, bene ſe ponere, fore ex eo non breuẽ et ſuffragatoriã, ſed firmam & perpetuam amicitiam. Nemo erit, mihi crede, [25] in quo modo aliquid virtutis ſit, qui hoc tempus ſibi oblatum amicitiæ tecum conſtituendæ prætermittat, præſertim cùm id tibi caſus afferat, vt ij tecum petant, quorum amicitia aut cõtemnenda, aut fugienda ſit, & quid hoc, quod ego te hortor, non modò non aſſequi, ſed ne incipere quidem poſſint. Nam quid incipiat Antonius ho-

mines adiungere,atque inuitare ad amicitiã, quos per ſe ſuo nomine appellare non poßit? mihi quidẽ ſtultius nihil videtur, quàm exiſtimare eum ſtudioſum tui,quem non noris. Eximiam quãdam gloriam,& dignitatem,ac rerum geſtarum magnitudinem eſſe oportet in eo, quem homines ignoti,[26] nullis ſuffragantibus meritis honore afficiant. vt quidem homo iners, ſine officio, ſine ingenio, cum infamia,nullis amicis ſæptus, hominum plurimorũ ſtudio,atque omnium bona exiſtimatione munitum præcurrat,ſine magna culpa negligentiæ fieri non poteſt. Quamobrem omneis centurias multis & varijs amicitijs,cura, vt confirmatas habeas: & primum id,quod ante oculos eſt,ſenatores,equitéſque Romanos, ceterorum ordinum nauos homines & gratioſos complectere. Multi homines vrbani induſtrij,multi libertini[27] gratioſi in foro, nauiq. verſantur: quos per te,quos per cõmuneis amicos poteris ſumere: Cura vt tui cupidi ſint, elaborato, appetito,allegato, ſummo beneficio te affici oſtendito.[28] Deinde habeto rationem vrbis totius,collegium omnium pagorum,vicinitatum. Ex ijs principes ad amicitiam tuam ſi adiunxeris, per eos reliquam multitudinem facilè tenebis.Poſtea totam Italiam fac vt in animo,ac memoria[29] tibi tributim deſcriptam, comprehenſamq́, habeas: ne quòd municipium, coloniam, præfecturam, locum denique Italiæ, ne quem eſſe patiare, in quo nõ habeas firmamenti quod ſatis eſſe poſſit. Perquiras etiam & inueſtiges homines ex omni regione, eóſque cognoſcas, appetas, confirmes, cures vt in ſuis[a] ciui-

a L. vicinitatibus

tatibus

tatibus tibi aliquos petant,& tua cauſa quaſi candidati ſint. Volent te amicum, ſi ſuam à te amicitiam expeti videbunt. Id vt intelligant, oratione, quæ ad eam rationem pertinet, conſequere. Homines municipales, ac ruſticani ſi nomine tantùm nobis noti ſunt, in amicis ſe eſſe arbitrentur. Si verò etiam præſidij in ſe aliquid tibi conſtitutum eſſe putant, non amittunt occaſionem promerendi. Hos ceteri, & maximè tui competitores ne norũt quidem. tu & noſti, & facilè cognoſces: ſine queis amicitia eſſe non poteſt, neque id tamen ſatis eſt, tametſi magnum eſt: ſi non conſequatur ſpes vtilitatis, atque amicitiæ, ne nomenclator ſolùm, ſed amicus etiam bonus eſſe videare. [30] Ita cùm & hos ipſos, qui propter ſuam ambitionem, apud tribuleis ſuos plurimum gratia poſſint, tui ſtudioſos in centurijs habebis: & ceteros, qui apud aliquam partem tribulium propter municipij, aut ciuitatis, aut collegij rationem valent, cupidos tui conſtitueris: in optima ſpe eſſe debebis. Iam equitum centuriæ multo facilius mihi diligentia poſſe teneri videntur. Primùm cognoſcendi ſunt equites, deinde adipiſcẽdi: deinde habebis tecum ex iuuentute optimũ quemque, et ſtudioſiſſimum humanitatis. multo enim facilius illa adoleſcentulorũ ad amicitiam ætas adiungitur. [31] Tum autem quòd equeſter ordo tuus eſt, ſequẽtur illi huius auctoritatẽ ordinis, ſi abs te adhibebitur ea diligentia, vt non ordinis illius auctoritatem ſolùm voluntate, ſed etiam ſingulorum amicitijs eas centurias cõfirmatas habeas. iã ſtudia adoleſcentulorum in ſuffragando, in obeundo,

nuntiando, in aſſectando mirificè & magna & honeſta ſunt. Et quoniam aſſectationis mentio facta eſt, id quoque curandum eſt, vt quotidiana cuiuſq. generis, & ordinis, et ætatis vtare: nam ex ea ipſa copia coniectura fieri poterit, quantum ſis in ipſo campo virium ac facultatis habiturus. huius autē rei tres partes ſunt: vna ſalutatorum, cùm domum veniunt: altera deductorum: tertia aſſectatorum. In ſalutatoribus, qui magis vulgares ſunt, & ad hanc conſuetudinem, quę nunc eſt, plures veniunt, hoc efficiendum eſt, vt hoc ipſum minimum officiū eorum tibi gratiſſimum eſſe videatur. Qui domum tuam venient, ijs ſignificato te animaduertere, & eorum amicis, qui illis renuntient, oſtendito, ſæpe ipſis dicito. Sic homines ſæpe, cùm obeunt plures competitores, & vident vnum eſſe aliquem, qui hæc officia maximè animaduertat, ei ſe dedūt, deſerunt ceteros, minutatim ex communibus proprij, ex fucoſis firmi ſuffragatores euadunt. Iam illud teneto diligenter, ſi eum, qui tibi promiſerit, fucum, vt dicitur, facere velle audieris, aut ſenſeris, vt te id audiſſe, aut ſcire diſſimules: ſi quis tibi ſe purgare volet, quòd ſuſpectum eſſe arbitretur, affirmes te de illius volūtate numquam dubitaſſe, nec debere dubitare: is enim, qui ſe non putat ſatis facere, amicus eſſe nullo modo poteſt. Scire autem oportet, quo quiſque animo ſit, vt etiam, quantum cuique confidas, conſtituere poſſis. Iam deductorum officium quò maius eſt quàm ſalutatorum, hoc gratius tibi eſſe ſignificato, atque oſtendito, &, quoad eius fieri poterit, certis temporibus deſcendi-

to. Magnam affert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequentia. Tertia eſt ex hoc genere aſſidua aſſectatorum copia. In ea quos voluntarios habebis, cura vt intelligant te ſibi in perpetuũ, ſummo beneficio obligari. Qui autem tibi debent, ab ijs planè hoc munus exige: qui per ætatem, ac negotiũ poterũt, ipſi tecũ vt aſſidui ſint. Qui ſi ipſi [a] ſectari non poterunt, neceſſarios ſuos in hoc munere conſtituant. Valde ego te volo, & ad rem pertinere arbitror, ſemper cũ multitudine eſſe. Præterea magnam affert laudem, & ſummam dignitatem, ſi ij tecum erunt, qui à te defenſi, & qui per te ſeruati, ac iudicijs liberati ſunt. Hæc tu planè ab ijs poſtulato, vt, quoniã nulla impenſa per te [32] alij [b] rem honeſtam, alij ſalutem, ac fortunas omneis obtinuerunt, nec aliud vllum tẽpus futurum ſit, vbi tibi referre gratiam poſſint, hoc te officio remunerent. Et quoniam in amicorũ ſtudijs hæc omnis oratio verſatur: qui locus in hoc genere cauendus ſit, prætermittendum non videtur. Fraudis, atque inſidiarum, & perfidiæ plena ſunt omnia. Non eſt huius tẽporis perpetua illa de hoc genere diſputatio, quibus rebus beneuolus, & ſimulator diiudicari poſſit. Tantum eſt huius temporis admonere. Summa tua virtus eoſdem homines & ſimulare tibi ſe eſſe amicos, & inuidere. [c] coget. Quamobrem χαρμεῖον illud teneto, [33] NERVOS ATQVE ARTVS ESSE SAPIENTIAE NON TEMERE CREDERE. Et cùm tuorum amicorum ſtudia conſtitueris, tum etiam obtrectatorum, atque aduerſario-

rum

a al. aſſectari

b L. honeſtatem.

c al. coget.

rum rationes,& genera cognoſcito. Hæc tria ſunt: vnum ex ijs, quos læſiſti: alterum, qui ſine cauſa nō amant: tertium, qui competitorū valde amici ſunt. Quos læſiſti cùm contra eos pro amico diceres, his te purgato, planè: neceſſitudines commemorato: in ſpem adducito, te in eorum rebus, ſi ſe in amicitiā contulerint, pari ſtudio, atque officio futurum ſpondeto. Qui ſine cauſa non amant, eos aut beneficio, aut ſpe, aut ſignificando tua erga illos ſtudia futura,[a] delinies, dans operam, vt de illa animi prauita te deducas. Quorum voluntas erit abs te propter competitorum amicitias alienior, his quoque inſeruito oratione eadem quæ ſuperioribus: & ſi probare poteris, te in eos ipſos competitores tuos beneuolo eſſe animo oſtendito. Quoniam de amicitijs cōſtituendis ſatis dictum eſt, dicendum de illa altera parte petitionis, quę in populari ratione verſatur. Ea deſiderat nomenclationem, blanditiam, aſſiduitatem, benignitatem, rumorem, [34] ſpem in rep. Primùm id, quod facis, vt homines noris, ſignifica, vt appareat: & auge, vt quotidie melius fiat. Nihil mihi tam populare, neque tam gratum videtur. Deinde id, quod natura non habes, induc in animū ita ſimulandum eſſe, vt natura facere videare. [35] Nō committas tibi neceſſe eſt, ea, quæ bono ac ſuaui homine digna ſunt. Sed opus eſt magnoperè blanditia: quæ etiam ſi vitioſa eſt, & turpis in cetera vita, tamen in petitione neceſſaria. etenim cùm deteriorem aliquem aſſentando facit, improba eſt: cùm amiciorem, non tam vituperanda. petitori verò neceſſaria eſt, cuius & frons, & vultus, & ſermo ad

corum,

[a] al. delinito,

eorum, quoſcumque conuenerit, ſenſum, & voluntatem [36] commutãdus eſt. Iam aſſiduitatis nullum eſt præceptum: verbũmque ipſum docet, quæ res ſit. Prodeſt quidem vehementer nuſquam deeſſe; ſed tamen hic fructus eſt aſſiduitatis, non ſolùm eſſe Romæ, atque in foro, ſed aſſiduè petere, ſæpe eoſdem appellare, nõ committere vt quiſquã poſſit dicere, [37] ſi quod eius ſit conſequi poſſis, [a] ſi abs te non ſit rogatum, & valde ac diligenter rogatum. Benignitas autem latè patet, & eſt in re familiari; quæ quamquam ad multitudinem peruenire nõ poteſt, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata eſt. [38] Eſt in conuiuijs [39] quæ [b] facetè abs te, & amicis tuis concelebrentur & paſſim, & tributim: eſt etiam in opera, quam peruulga, & communica: cura, vt aditus ad te diurni atque nocturni pateant, neque foribus ſolùm ædium tuarum, ſed etiam vultu, & fronte, quæ eſt animi ianua. Quæ ſi ſignificãt voluntatem abditã eſſe ac retruſam, parui refert patere oſtium. homines enim non modò promitti ſibi, præſertim quę à candidato petant, ſed etiam largè ac honorificè promitti volũt. Quare hoc quidem facilè præceptum eſt, vt, quod acturus ſis, id ſignifices te ſtudioſè, ac libenter eſſe facturum. Illud difficilius, & magis ad tempus, quàm ad naturam accommodatum tuam: quod facere non poſſis, [40] vt id aut iucundè promittas, aut ingenuè neges. Quorum alterum eſt boni viri, alterum boni petitoris. Nam cùm id petitur, quod honeſtè, aut ſine detrimento noſtro promittere non poſſumus, quo modò ſi quis roget, vt contra amicum aliquam cauſam re

tipiamus:

a L. ſe abs tã non eſſe rog.

b L. facito & abs te, & ab amic.

cipiamus: bellè negandum eſt, vt oſtendas neceſſitudinem, demõſtres quàm moleſtè feras, [41] alijs te id rebus [a] exacturum eſſe perſuadeas. Audiui hoc dicere quendam de quibuſdam oratoribus, ad quos cauſam ſuam detuliſſet: gratiorem ſibi fuiſſe orationem eius, qui negaßet, quàm illius, qui recepiſſet. Sic homines fronte, & oratione magis, quàm ipſo beneficio, réque capiuntur. Verùm hoc probabile eſt. Illud alterum ſubdurum tibi [42] homini planè perito ſuadere. Sed tamen tempori tuo conſulã. Quibus enim te propter aliquod officium neceſſitudinis affuturum negaris, tamẽ ij poßũt abs te placati æquique diſcedere. quibus autem idcirco negaris, quòd te impeditum eße dixeris aut amicorum negotijs, aut grauioribus cauſis, antè ſuſceptis, inimici diſcedunt, omnéſque hoc animo ſunt, vt ſibi te mentiri malint, quàm negare. C. Cotta in ambitione artifex dicere ſolebat, ſe operam ſuam, quoad non contra officium rogaretur, polliceri ſolere omnibus, [b] impartire ijs, apud quos optimè poni arbitraretur: ideóque ſe negare nemini, [43] quòd ſæpe accideret [c] cauſa, [d] cur is, qui pollicitus eſſet, vacuus foret plus quàm putaret: neque poſſe domum eius compleri, qui tantummodò reciperet, quantum videret ſe obire poſſe: caſu fieri, vt agantur ea, quæ non putaris, illa, quæ credideris in manibus eſſe, vt aliqua de cauſa non agantur: deinde eſſe extremum, vt iraſcatur is, cui mendãcium dixeris. Id ſi promittas, & incertum eſt, & in diem, & in paucioribus. Sin autẽ id neges, [44] certe abalienes & ſtatim, et plureis. plures enim multo

ſunt

a L. exſarturum.

b al. imperti re.

c prouocabulum cauſa, abeſt a v. c.

d al. vt is, cui poll. non vteretur: ſæpe vt ipſe plus vacuus foret, quàm p.

ſunt qui rogant, vt vti liceat opera alterius, quàm qui vtantur. Quare ſatius eſt, ex eis aliquos aliquando tibi in foro iraſci, quàm omneis cõtinuò domi, præſertim cùm multo magis iraſcantur, ijs qui negent, quàm ijs, quem videant iuſta cauſa impeditũ, vt facere, quod promiſit, cupiat, ſi vllo modo poſſit. Ac ne videar aberraſſe à diſtributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis diſputem: hoc ſequor, hæc omnia non tã ad amicorum ſtudia, quàm ad popularem famam pertinere. Etſi enim ineſt aliquod dictũ ex illo genere, benignè reſpondere, ſtudioſè inſeruire negotijs amicorum, ac periculis: tamen hoc loco ea dico, quib. multitudinem capere poſſis, vt de nocte domus compleatur, vt multi ſpe tui præſidij teneantur, vt amiciores abs te diſcedant quàm acceſſerint, vt quamplurimorum aureis optimo ſermone cõpleant. Sequitur, vt de rumore dicendum ſit: cui maximè ſeruiendũ eſt. Sed quæ dicta ſunt omni ſuperiori oratione, eadem ad celebrandum rumorem valent, dicendi laus, ſtudia publicanorum, & equeſtris ordinis, hominum nobilium voluntas, adoleſcentulorum frequẽtia, eorum, qui abs te defenſi ſunt, aſſiduitas ex municipijs; multitudo eorum, quos tua cauſa veniſſe appareat, bene vt homines noſſe, comiter appellare, aſſiduè ac diligenter petere, benignus, ac liberalis eſſe, bene loqui exiſtimere, domus vt multa nocte compleatur, omnium generum frequẽtia adſit, ſatisfiat oratione omnibus: re, operáq; multis [a] proficiatur, id quod fieri poteſt labore, & arte, & diligentia, non vt ad populum ab ijs [b] omnibus

a L. perficiatur
b al. hominibus

nibus fama perueniat, ſed vt in ijs ſtudijs populus ipſe verſetur. Iam vrbanam illam multitudinem & eorum ſtudia, qui contiones tenent, quæ adeptus es in Pompeio ornando, in Manilij cauſa recipienda, Cornelio defendendo, [47] excitanda nobis ſunt: quæ adhuc habuit nemo, quin idẽ ſplendorem omnium, voluntatéſq. haberet. Efficiendum etiam illud eſt, vt ſciant omnes, Cn. Pompeij ſummam erga te eſſe voluntatem, & vehementer ad illius rationes, te id aſſequi, quod petis pertinere. Poſtremò tota petitio cura vt pompæ plena ſit, vt illuſtris, vt ſplendida, vt popularis, vt habeat ſummam ſpeciem, ac dignitatem, [48] vt, etiam ſi quid poſſit, nec competitoribus tuis exſiſtat aut ſceleris, aut libidinis, aut largitionis accommodata ad eorum mores infamia. Atque etiã in hac petitione maximè viuendum eſt, vt ſpes [a] reip. bona de te ſit, & honeſta opinio. nec tamen in petẽdo reſp. capeſſenda eſt, neque in ſenatu, neque in contione. Sed hæc ſunt tibi retinẽda, vt ſenatus te exiſtimet ex eo, quòd ita vixeris, defenſorem auctoritatis ſuæ fore: equites Ro. viri boni, & locupletes ex vita acta te ſtudioſum otij ac rerum tranquillarum: multitudo, ex eo duntaxat quòd oratione in contionibus, ac iudicio popularis fuiſti, te à ſuis commodis alienum non futurum. Hæc mihi veniebant in mentẽ de duabus illis [b] commotionibus matutinis, quo tibi quotidie ad forum deſcendenti meditãdum eſſe dixeramus. Nouus ſum: Conſulatum peto: tertium reſtat, Roma eſt, ciuitas ex nationum conuentu cõſtituta: in qua multæ inſidiæ, multæ fallaciæ, multa in omni gene-

[a] v.c. populi Rom.

[b] L. commonitionibus

re

re vitia verſantur : multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum maleuolentia, multorum ſuperbia, multorum odia ac moleſtia perferenda eſt. Video eſſe magni conſilij, atque artis, in tot hominum eiuſmodi vitijs, tantiſque verſantem vitare offenſionem, vitare fabulam, vitare inſidias, eſſe vnum hominem accommodatum ad tantam morum, ac ſermonum, ac volũtatum varietátem. Quare etiam atque etiam perge tenere iſtã viam, quam inſtituiſti: excelle dicendo: hoc & tenẽtur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo, ac lædendo repelluntur. Et quoniam in hoc vel maximè vitioſa eſt ciuitas, quòd, largitione interpoſita, virtutis, ac dignitatis obliuiſci ſolet, in hoc fac vt te benè noris, id eſt, vt intelligas eũ eſſe te, qui iudicij ac periculi metum maximum competitoribus afferre poſſis. Fac itaque, vt ſe abs te cuſtodiri, atque obſeruari ſciant. Cùm diligentiam tuã, tum auctoritatem vimque dicendi, tum profectò equeſtris ordinis erga te ſtudium pertimeſcent. atque hæc ita te volo illis proponere,[a] vt videare occaſionem non meditari, ſed vt hoc terrore facilius hoc ipſum, quod agis, conſequare. Et planè ſic contende omnibus neruis, ac facultatibus, vt adipiſcamur quod petimus. Video eſſe nulla comitia tam inquinata largitione, quibus non gratis aliquæ cẽturiæ renuntient ſuos maximè neceſſarios. Quare ſi aduigilamus pro rei dignitate, & ſi noſtros ad ſummum ſtudium beneuolos excitamus, & ſi hominibus ſtudioſis gratioſiſq; noſtri ſuum cuique munus deſcribimus, & ſi competitoribus iudicia proponimus,

[a] L. non vt videare iam accuſationẽ meditari.

ponimus,[a] *ſi ex equeſtribus metum inijcimus, diuiſores ratione aliqua coërcemus: perfici poteſt, vt largitio aut nulla fiat, aut nihil valeat. Hæc ſunt, quæ putaui non melius ſcire me quàm te, ſed facilius*[b] *his tuis occupationibus colligere vnum in locum poſſe, & ad te perſcripta mittere. Quæ tamen ita ſcripta ſunt, vt non ad omneis, qui honores petant, ſed ad te propriè, & ad hanc tuam petitionẽ valeant.*[c] *tamen tu ſi quid mutandum eſſe videbitur, aut omnino tollendum, aut ſi quid erit præteritum, velim hoc mihi dicas: volo enim hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.*

a L. ſequeſtribus met.

b al. iſtis

c L. tamen ſi quid tibi m.

EIVSDEM IN LIBRVM Q. CICERONIS DE Petitione Conſulatus.

1 QVAE conſequi ingenio) Muretus negat, vocem homines in quodam libro manuſcrip. reperiri. quod ſi probabimus, verbum, conſequi, παθητικῶς erit accipiẽdum. ego cùm in duobus libris item manuſcr. eam vocem reperiſſem, neque in cod. Memm. expuncta eſſet, non ſum auſus eam delere, non reclamaturus tamẽ ſi quis delendam contendat.

2 non vt aliquid ex ijs noui addiſceres) ſecutus ſum hîc religioſè ſcripturæ veteris veſtigia. Nam duo libri manuſcripti habent addiſcerem. addiſcerem autèm factum puto ex addiſcerez, cum z, ſcriptum eſſet initio pro s. deinde pro m, acceptum.

3 tamen videtur in paucorum menſium negotio) videtur delenda præpoſitio, in.

4 quæ noui non habuerunt) ſic hunc locum iampridem emendandum cenſui: maneòque in ſententia. doctus quidam, idémq. mihi amicus, exiſtimat addendum, omnes: vt ſit; quæ noui non omnes habuerunt.

5 eorum alterius bona profer. vid. vocem denique aud.) C. Antonium deſcribit. ad hunc locum pertinet illud ex fragmentis orationis in C. Ant. & L. Catil. Quem enim aut amicum habere poteſtis,

ſtis,qui tot ciueis trucidauit:aut clientem,qui in ſua ciuitate cũ peregrino negauit ſe iudicio æquo certare poſſe? cùm,ad tabulã quos poneret,non) putarim legendum,quos poneret, alios non habebat: nempe quàm Sabidium& Pantheram. tabulam autem puto accipiendum,cenſoriam.

6 Alter verò dij boni,&c.)Catilinam deſignat. hic locus erat vocibus peruersè & præpoſterè poſitis, fœdè corruptus: quibus in ſuum ordinem reſtitutis,nihil nunc eſt integrius.ſic enim legendus: primùm nobilitate eadem: deinde maiore non virtute, ſed audacia.

7 Quin ille manias & vmbram ſuam,&c.)hunc locum coniectura non inani,meo quidem iudicio,ductus,ſanè feliciter reſtitui. dicuntur autem manias & vmbram ſuam metuere, prouerbiali ſermone, qui ſupra modũ metuunt,vt pueri,quos nutrices cùm plorant immoderatiùs,& improbiùs, neſcio quibus terriculamẽtis obiectis, laruis quibuſdam, aut lamijs & figuris deformibus commemoratis ac nominatis à ploratu reuocare conantur. Erãt autem maniæ,vt docet Feſtus,turpes,deformésque perſonæ,vel, vt alij volunt,ficta quædam hominum ſimulacra,ex farina: vel laruæ, id eſt, manes, quos deos, deásque putabant, quósque ab inferis ad ſuperos emanare credebant,quos deniq.pueris nutrices minabãtur. talis ferè erat vox illa μορμὼ apud Græcos:ex qua μορμολύττειν,& μορμολύγματα. Nequid diſſimulem,in hãc me coniecturam deduxit Paſſeratius,qui tamen, manius,legendum pro,manius,exiſtimabat,doctè quidem & ingenioſè, ſed minùs probabiliter, minúsque verè.

8 hic ne leges quidem) ſic legendum,non,vt vulgò,hunc negliges quidem.ſententia autem nunc plana eſt.C.Antonius ita timidus eſt(inquit)vt puerorum more manias & vmbram ſuam metuat.Catilina ita audax,vt ne leges quidem metuat.

9 hominem optimum,&c)lego ex coniectura,quam feci ex ſcriptura antiqua, hominem honeſtiſſimum, virúmque optimum. nam liber vnus antiquus habet,hominem,virúmque optimum.

10 virgis per totam vrbem ceciderit?)libri manuſcr.habent,viribus per totam,&c.

11 ſtanti collum gladio ſuo dext. ſec.) ad hunc locum pertinet illud ex fragmentis orationis in C. Anton & L. Catil. Populum verò cùm inſpectante populo Ro. collum ſecuit hominis maximè popularis,quanti faceret,oſtendit

12 & ſi in alijs culpa non eſſet.&c.) doctus quidam,idémq.amicus meus legendum putat,detracta negatione,& ſi in alijs culpa eſſet,&c ego nihil mutandum cenſeo.Nam hunc locum eſſe integrum declarãt verba Marci Ciceronis in oratione in Anton. & Catil.quæ reperiuntur in fragm.Cùm ita vixiſti,vt non eſſet locus tam ſanctus,quo non aduentus tuus etiam cùm culpa nulla ſubeſſet, crimen afferret.

13 vt parentum propè in gremijs)liber vetus vnus habet,propè virentum gremijs, vnde ſuſpicantur quidam legendum, in pa-

rentum prope videntium gremijs.

14 tamen eorũ alterum, cùm deeſſet alter. &c.) vel legendum cũ
ſibi deeſſet alter, vel, deeſſet, poſitum, pro abeſſet, vt & alibi in-
frà, vel deceſſet legendum, vt exiſtimat Paſſ. deceſſet autem valet
deceſſiſſet, qualia ſunt exſtinxem, promiſſe, diuiſſe, & ſimilia.

15 vt forti viro, diſerto, &c.) ſic iuſſeram edi, & ita legendum cẽ
ſeo, vt forti viro, homini diſerto, & innocenti, &c.

16 eos verò, qui conſularibus familijs, &c.) ſic hunc locum reſti
tui, detracta, voce, ſuſpicor, quæ huc ab aliquo indocto illata fue
rat. ſententia autem huius loci eſt hæc, & ij, qui eodẽ honore vſi
ſunt, vident quid dignitatis adepturus ſis, cùm tu idem, quod ip
ſi, ſis adeptus: & ij, qui conſularibus familijs nati locum maio-
rum conſecuti non ſunt, niſi qui te admodum amant, tibi inui-
dent. his operæ olim omiſerant, tibi. legendum enim, tibi non
inuidere.

17 eſſe non amicos) negationem addidit Adrianus Turnebus, ſi-
ne dubio à ſcriptorib. librarijs omiſſam, & huic loco neceſſariã.

18 deinde vt quiſque eſt intimus ac maximè, &c.) ſic habẽt duo
libri manuſcr. & ita emendatum eſt in codice Memmij, & Adr.
Turnebi, & Leodeg. Querni. In eiſdem libris emendatum etiam
eſt, vt edidimus, & quàm ampliſſimum eſſe te cupiat.

19 omni ſtudio, atque opera elaborarunt) ſic emẽdauit Adr. Tur
nebus coniectura ductus.

20 ſicut parata eſſe confido) ſic emendatum eſt in codice Adr.
Turnebi, idque ex auctoritate codicis manuſcr. vt mihi ipſe con-
firmauit, ego olim antequàm hanc ex vetere codice emendatio-
nem cognouiſſem, ſuſpicabar legendum eſſe pro, concerno, omni
no cerno. Paſſeratius, concerno, retinendum putat.

21 vt hoc tempore ab ijs, qui debent.) ſic legendum, & ita emen
datum eſt in codice Memmij & Turnebi ex veteribus. natum au
tem erratum vocis, idem, ex antiqua ſcribendi cõſuetudine tẽp.
quod valet tempus, ſeu temporis, ſeu tempore.

32 petitio tua maximè munita eſt) ſic emẽdatum eſt in ijs, quos
dixi, codicibus, ex auctoritate veterum: neque de veritate ſcrip-
turæ dubitandum. Quamquam, quod quidam coniectura ducti
repoſuerunt, innixa non eſt reijciendum. ſed vetus ſcriptura plus
ponderis habet.

23 & quemadmodum nemini illorum vlla in re vnquam, &c.)
ſic & iampridem emendarat Muretus, & ego nuper emendatum
reperi in duobus eorum, quos honoris cauſa ſemper nominatos
velim, codicibus.

24 cuius cauſa debent, aut volunt) ſic legendum. ſic enim loque-
bantur veteres, debeo tua cauſa: volo tua cauſa: earũmque loquẽ-
di formarũ ſexcenta ſunt apud Latini ſermonis auctores exẽpla.

25 in quo modò aliquid virtutis ſit) vox, virtutis, deleta erat in
libro Adr. Turnebi ex auctorit. veterum cod. integra comparebat
in Memmiano.

26 nullis ſuffragantibus meritis) vox, meritis, abeſt, à duobus li-

bris

bris veteribus: quæ tamen videtur neceſſaria:in ijsdem participium, ſæptus, Paullo pòſt non reperitur.

17 gratioſi in foro, nauſque verſantur.) ſic reſtituit Adr. Turneb. leui immutatione facta.

18 deinde habeto rationem)' ſic eſt emendatum in codice Memmiano & Turnebæo: planéque ita legendum.

19 tibi tributim deſcriptam) ſic reſtitui coniectura ductus, cùm animaduertiſſem ex codice Memmij & Turnebi eſſe in libris manuſcriptis, tributim]diſtrictam: ex qua ſcriptura tamen Turnebus facit, diſtinctam. ego, deſcriptam. malo.

30 Ita cùm & hos ipſos, qui &c.) ſic hunc locum emendaui, vna voce, quæ fuerat ſuo loco mota, in ſuam ſedem reſtituta: nempe cùm in libris omnibus pronocabulum, qui, locarum ſit ibi, qui apud tribuleis: ego ita edidi, qui propter ſuam ambitionem, &c.

31 tum autem quòd eques ter ordo, &c.) totus hic locus præclarè ab Adr. Turnebo ope veteris codicis emendatus, & in integrum reſtitutus eſt.

32 alij honeſtatem) ſic reſtituit Muretus: & rectè.

33 neruos atque artus eſſe ſapientiæ) ſic Epicharmus Græcè, νᾶφε, καὶ μέμνασο ἀπιστεῖν, ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν: ex quibus Græcis videtur aliquid deeſſe his Latinis Quinti, atque ita legendum, neruos atque artus eſſe ſapientiæ, vigilare, & cauere, & non temerè credere. proferuntur in epiſtola ea, quę vltimam antecedit lib. 1. ad Attic. & à Suida in voce πρόχειρον.

34 ſpeciem in rep.) ſic legendum cenſeo, reiecta lectione vulgata. nam ex horum membrorum explicatione, quæ ſubiungitur, ſpem, legi non poſſe intelligere licet. ſunt enim ſex membra, nomẽclatio, blanditia, aſſiduitas, benignitas, rumor, ſpecies, in rep. Ac cetera quidem ſuo loco explicantur: poſtremum autem infrà ibi. Poſtremò tota petitio cura vt pompæ plena ſit, &c.

35 non comitas tibi nec ea, &c.) hũc locum alij reſtituere in integrũ conati ſunt, ſed fruſtrà. ego mihi videor huic vlceri ita manus medicas admouiſſe, vt nihil integrius fingi poſſit. Eſt autem hoc genus loquendi veteribus vſitatum, & Q. fratre dignũ: quod ſic explico: non comitas tibi opus eſt, nec ea, quæ bono viro, ac ſuaui homine digna ſunt, ſed opus eſt magnopere blanditia, &c.

36 commutandus eſt) nihil muto, quamuis quidam putet legendum, accommodandus eſt: quod tamen ſicut magis probabitur, non repugnabo.

37 ſi. quod eius ſit, conſequi poſſis, &c.) ſic hunc locum emendãdum arbitror & parua immutatione ſcripturę veteris facta, & optima ſententia expreſſa.

38 eſt in conuiuijs) malim legi: eſt & in conuiuijs, &c.

39 quæ facito & abs te &c) ſic habet liber vetus vnus: alter, quę fac vt & abs te: quod idem valet.

40 vt id anr iucundè promittas) deerat hîc vnum membrum. id quod intelligere licet ex ijs, quæ ſequuntur: quorum alterum, &c. alterum, &c. Errauerat librarius ſcilicet in vocibus, iucundè,

& ingenuè: atque ab aduerbio, iucunde, ad verbum, neges, tranſierat. ſic igitur ego reſtituo, vt id aut iucundè promittas, aut ingenuè neges. Nam quod Adrianus Turnebus ſic emendari vult, vt id aut promittas, aut iucũdè neges: primùm, verbum, promittas ſolitarium & ſine aduerbio non placet. deinde, iucundè neges, non conuenit.

41 alijs te id rebus exſarturum) maneo in ſententia, vt hunc locum ſic emendandum eſſe exiſtimem: quam emendationem doctiſſimi quidam viri probant. Nonnulli tamen exaucturum malunt.

42 homini planè perito) liber vetus vnus habet homini Platonico.

43 quòd ſæpe accideret, vt, &c.) vocem, cauſa, deleui: multa, quę deerãt in libris vulgaris, reperta in manuſcriptis reſtitui.

44 certè abalienes & ſtatim, & plureis) ſic edendum curaui, duorum veterum librorum auctoritatem ſecutus præterea verbum, inimicantur, deleri iuſſi, quia eius nullum eſt in libris veteribus veſtigium.

45 vt faceret quod promiſit, &c.) hæc ſunt apta ex ſuperioribus, hoc modo, ita impeditum, vel ita iuſta cauſa impeditum &c. ſuprà proximè videtur aliquid deeſſe, & ita legi debere, quem, vid. iuſta cauſa impeditum non facere.

46 re, operáque multis: perficiatur id, &c.) mutata interpunctione, & emendato verbo, proficiatur, ex eóque facto. perficiatur, hic locus ab omni labe vindicatus ac purgatus eſt, ídque ex librorũ antiquorum auctoritate, non ſine coniectura tamen noſtra.

47 excitanda nobis ſunt) libri veteres habent, excuranda nobis ſunt.

48 vt etiam ſiquid poſſit, &c.) hic locus non videtur à mendo vacuus. videtur autem legendum, ne competitoribus: pro, nec compet.

ELLOGIA

ELLOGIA DE M. T. CIC.
EX VETVSTISSIMIS AVCTORIBVS.

T. Liuio, Hiſtoriarum Libro 120.

M. CICERO *ſub aduentum Triumuirorum ceſſerat vrbe, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi ſe, quàm Cæſari Caſſium & Brutum poſſe. Primo in Tuſculanum fugit: inde tranſuerſis itineribus in Formianum, vt ab Caieta nauim conſcenſurus, proficiſcatur. Vnde aliquoties in altum prouectum, cùm modo venti aduerſi retuliſſent, modò ipſe iactationem nauis cæco voluente fluctu pati non poſſet: tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit. Regreſſúsq. ad ſuperiorem villam, quæ paullo plus mille paſſibus à mari abeſt, Moriar, inquit, in patria ſæpe ſeruata. Satis conſtat ſeruos fortiter, fidelitérque paratos fuiſſe ad dimicandum: ipſum deponi lecticam, & quietos pati quod fors iniqua cogeret, iuſſiſſe. Prominenti ex lectica, præbentique immotam ceruicem, caput præciſum eſt. nec ſatis ſtolidæ crudelitati militum fuit: manus quoque, ſcripſiſſe in Antonium exprobrantes, præciderunt. Ita relatum caput ad Antonium: iuſſúque eius inter duas manus in Roſtris poſitũ, vbi ille conſul, vbi ſæpe conſularis, vbi eo ipſo anno aduerſus Antonium, quanta nulla vmquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ, auditus fuerat. Vix attollentes lacrymis oculos homines*

intueri

intueri trucidata membra eius poterãt. Vixit tres & ſexaginta annos: vt, ſi vis afuiſſet, ne immatura quidem mors videri poſſit. ingenium & operibus & præmijs operorũ felix. ipſe fortunæ diu proſperæ, & in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus vulneribus, exſilio, ruina partiũ pro quibus ſteterat, filiæ morte, exitu tam triſti atque acerbo, omnium aduerſorum nihil, vt viro dignum erat, tulit, præter mortem: quæ verè exiſtimanti minus indigna videri potuit, quòd à victore inimico crudelius paſſus erat, quàm quòd eiuſdem fortunæ compoſito feciſſet. ſi quis tamen virtutibus vitia penſarit: vir magnus, acer, memorabilis fuit: & in cuius laudes ſequendas Cicerone laudatore opus fuerit.

AVFIDIO BASSO.

CICERO *paullum remoto velo poſtquam armatos vidit, Ego verò conſiſto ait, accede veterane: & ſi hoc ſaltem potes rectè facere, incide ceruicem. Trementi deinde dubitantique, Quid ſi ad me, inquit, primum veniſſetis?*

Sic M. Cicero deceſſit, vir natus ad reip. ſalutẽ, quæ diu defenſa & adminiſtrata, in ſenectute demum è manibus eius elabitur, non ipſius vitio læſa, quòd nihil in ſalute eius aliud illi, quàm ſi caruiſſet Antonio, placuit. Vixit ſexaginta & tres annos, ita vt ſemper aut peteret alterum, aut inuicem peteretur: nullámque rem rarius, quàm diem illũ, quo quòd nullius intereſſet ipſum mori, vidit.

BRVTIDIO NIGRO.

ELAPSVS *interim altera parte villæ Cicero*

lectica

lectica per agros ferebatur. ſed vt vidit appropinquare notum ſibi militem Popilium nomine, memor defenſum à ſe, lætiore vultu aſpexit. at ille, victoribus idipſum imputaturus, occupat facinus, capútque deciſum, nihil in vltimo fine vitæ faciẽtis, quod alterutram in partẽ poſſet notari, Antonio portat, oblitus ſe paullo antè defenſum ab illo.

ASINIO POLLIONE.

HVIVS ergo viri tot tantiſque operibus manſuris, in omne æuum prædicare, cuius ingenio atque induſtria ſuperbè natura pariter atque fortuna obſecuta eſt. Ei quidem facies, decora ad ſenectutem proſperáque permanſit valetudo: tum pax diutina, cuius inſtructus erat artibus, cõtigit. nãque à priſca ſeueritate iudicis exacti, maximorum noxiorũ multitudo prouẽnit, quos obſtrictos patrocinio incolumes pleróſque habebat. Iam feliciſſima conſulatus ei ſors petenti & gerenti munera magna deûm conſilio, induſtriáque: vtinam moderatius ſecundas res et fortius aduerſas ferre potuiſſet: namque vtræque cùm venerant ei, mutari non poſſe rebatur. Inde ſunt inuidiæ tempeſtates coortæ graues in eum, certiórque inimicis aggrediendi fiducia: maiores enim ſimultates appetebat animo quàm gerebat. Sed quando mortalium nulli virtus perfecta contigit, qua maior pars vitæ atque ingenij ſtetit, ea iudicandum de homine eſt. Atq. ego ne miſerandi quidem exitus eum fuiſſe indicarem, niſi ipſe tam miſeram mortem putaſſet.

Oráque magnanimûm ſpirantia pænè virorum
In Roſtris tacuere ſuis: ſed enim abſtulit omnis,
Tanquam, ſola foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia conſulis acta,
Iuratæq; manus, deprensáque fœdera noxæ,
Patritiúmque nefas: eſt nunc & pœna Cethegi,
Deiectúſque redit votis Catilina nefandis.
Quid fauor aut cœtus, pleni quid honoribus anni
Profuerunt, ſacris & vita quid artibus acta?
Abſtulit vna dies æui decus, ictáque luctu
Conticuit Latiæ triſtis facundia linguæ,
Vnica ſollicitis quondam tutela ſalúſque,
Egregium ſemper patriæ caput: ille ſenatus,
Vindex ille fori, legum, ritúſque, togæq;:
Publica vox eius æternum obmutuit armis.
Informes vultus ſparsámque cruore nefando
Caniciem, ſacráſque manus, operúmque miniſtras
Tantorum, pedibus ciuis proiecta ſuperbis
Proculcauit ouans, nec lubrica fata deósque
Reſpexit: nullo luet hoc Antonius æuo.
Hæc nec in Hæmatio mitis victoria Perſe,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoſte Philippo,
Inq; triumphato ludibria cuncta Iugurtha
Afuerant, noſtraq; cadens ferus Hannibal iræ,
Membra tamē Stygias tulit inuiolata ſub vmbra.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

FINIS.

Marc